

UNIVERSITATEA DE STAT DIN TIRASPOL

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 37.018.1 (043.3)

MUNTEANU TAMARA

**FORMAREA ATITUDINILOR MORALE LA COPII
ÎN CADRUL FAMILIEI**

SPECIALITATEA 531.01. TEORIA GENERALĂ A EDUCAȚIEI

Teză de doctor în științe pedagogice

Conducător științific:

PANICO Vasile,
doctor în pedagogie,
conferențiar universitar

Autor:

CHIȘINĂU, 2019

© MUNTEANU Tamara, 2019

CUPRINS

ADNOTARE (română, rusă, engleză)	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. ABORDĂRI CONCEPTUALE PRIVIND PROCESUL DE FORMARE A ATITUDINILOR MORALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ	20
1.1. Delimitări analitice ale conceptului de <i>atitudine</i>	20
1.2. Interconexiunea atitudinilor morale raportate la educația morală	35
1.3. Repere pedagogice și psihologice de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică	45
1.4. Concluzii la capitolul 1	60
2. FAMILIA - FACTOR SOCIOUMAN PRIMAR ÎN FORMAREA ATITUDINILOR MORALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ	62
2.1. Factorii formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică	62
2.2. Rolul familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică	68
2.3. Configurarea modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică	79
2.4. Concluzii la capitolul 2	88
3. VALORILE EXPERIMENTALE ALE FORMĂRII ATITUDINILOR MORALE LA COPII ÎN CADRUL FAMILIEI	90
3.1. Diagnosticarea nivelului inițial de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică	90
3.2. Strategii de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei	114
3.3. Validarea modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei	126
3.4. Concluzii la capitolul 3	138
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	140
BIBLIOGRAFIE	143
ANEXE	154
Anexa 1. Dinamica extern – intern a atitudinilor	154
Anexa 2 Fundamentarea atitudinii morale a copiilor	155
Anexa 3. Tesul Cattell	156

Anexa 4. Test de personalitate - R. B. Cattell (prezentare generală)	158
Anexa 5. Distribuția factorilor de personalitate	163
Anexa 6. Etalonul testului pentru cei 12 factori de personalitate	164
Anexa 7. Test cu alegere multiplă <i>Convingerile și deprinderile morale</i>	165
Anexa 8. Chestionar pentru părinți	166
Anexa 9. Material informativ pentru diriginți și părinți	167
Anexa 10. Buletin informativ pentru părinți	172
Anexa 11. Mapă pentru părinți	175
Anexa 12. Filme și texte educative	181
Anexa 13. Procedee de influență formativă asupra copilului	182
Anexa 14. Ședința cu părinții: <i>Cum să formăm atitudinile morale ale copiilor noștri</i>	183
Anexa 15. Activitatea: <i>Comportamentul copilului meu</i>	185
Anexa 16. Activitatea: <i>Soluționarea conflictelor</i>	186
Anexa 17. Activitatea: <i>Omuleții veseli</i> (trăsături dominante ale copilului)	187
Anexa 18. Activitatea: <i>Scărița</i>	192
Anexa 19. Activitatea: <i>Cum sunt eu</i>	193
Anexa 20. Activitatea: <i>Clasa mea</i>	194
Anexa 21. Mediile statistice obținute prin aplicarea metodei CPQ (experimentul de control)....	195
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	197
CV-ul AUTORULUI	198

ADNOTARE

Munteanu Tamara

Formarea atitudinilor morale la copii în cadrul familiei

Teză de doctor în științe pedagogice, Chișinău, 2019

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 202 de titluri, adnotare în limbile română, rusă și engleză, 153 pagini text de bază, 29 figuri, 22 tabele, 21 anexe.

Publicații la tema tezei: Rezultatele obținute sunt publicate în 24 de lucrări științifice și didactico-metodice.

Cuvinte-cheie: atitudini, atitudini morale, endoatitudini, exoatitudini, eteronomie, autonomie, model tripartit (componenta cognitivă, afectivă, comportamentală), familie, atitudine parentală.

Domeniul de cercetare: teoria generală a educației.

Scopul lucrării constă în fundamentarea teoretico-metodologică, elaborarea și validarea experimentală a Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Obiectivele cercetării: delimitarea conceptuală a noțiunii de *atitudine* și *atitudine morală*; determinarea esenței, structurii și conținutului conceptului de *atitudine morală*; identificarea rolului familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică; elaborarea și fundamentarea Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei; validarea experimentală a Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Noutatea și originalitatea științifică se constituie din: analiza, precizarea și argumentarea științifică și redefinirea conceptului de *atitudine morală*; fundamentarea psihopedagogică și elaborarea unui model logico-structural care reflectă relația și dinamica dintre planul pedagogic (extern) și planul psihologic (intern) al procesului de formare a atitudinilor morale; elaborarea Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei; identificarea și analiza impedimentelor de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Problema științifică soluționată: fundamentarea teoretică și aplicativă a funcționalității Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei. În baza implementării modelului, care conține reperele teoretice și praxiologice ale formării atitudinilor morale la copii, s-a reușit sporirea nivelului de formare a convingerilor și deprinderilor morale și eficientizarea atitudinilor morale la copiii grupului experimental, inclusiv s-a obținut schimbarea pozitivă a opiniilor părinților acestora, conștientizarea responsabilității și s-a observat o îmbunătățire a educației morale a copiilor de vârstă școlară mică, desfășurată în cadrul familiei.

Semnificația teoretică a cercetării: determinarea fundamentelor științifice privind formarea atitudinilor morale; elucidarea relației dintre planul pedagogic și planul psihologic al procesului de formare a atitudinilor morale; fundamentarea teoretică a Modelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Valoarea aplicativă a lucrării: elaborarea și valorificarea modelului și programului experimental de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică. Programul formativ experimental, constituit dintr-un set de activități pentru părinți și copiii de vârstă școlară mică, contribuie la sporirea nivelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei (componenta cognitivă, componenta afectivă și componenta comportamentală). Aceste două instrumente pedagogice pot fi folosite în educația morală a copiilor de vârstă școlară mică.

Implementarea rezultatelor științifice a fost realizată prin mediatizarea elaborărilor teoretice prin publicații/comunicări la conferințele științifice naționale și internaționale și validarea Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei la nivelul copiilor din două instituții de învățământ din mun. Chișinău: L.T. „George Meniuc” și L.T. „Mihail Berezovschi” și părinții acestora.

АННОТАЦИЯ

Мунтяну Тамара

Формирование нравственных отношений у детей в условиях семьи Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогики, Кишинёу, 2019 год

Структура диссертации: введение, 3 главы, общие выводы и рекомендации, 202 библиографических источника, аннотации на румынском, русском и английском языках, 21 приложение, 153 основных страниц текста, 29 рисунков, 22 таблицы.

Публикации по теме диссертации: полученные результаты опубликованы в 24 научных и учебно-методических работах.

Ключевые слова: отношения, нравственные отношения, эндоотношения, экзоотношения, гетерономия, автономия, трехмерная модель (когнитивный, аффективный, поведенческий компонент), семья, родительские отношения.

Область исследования: Общая теория воспитания.

Цель исследования состоит в теоретико-методологическое обоснование, создание и экспериментальная проверка достоверности *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в условиях семьи*.

Задачи исследования: концептуальное разграничение понятий *отношение* и *нравственное отношение*; определение сущности, структуры и содержания *нравственного отношения*; выявление роли семьи в формировании нравственных отношений у детей младшего школьного возраста; разработка и обоснование *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье*; экспериментальная проверка достоверности *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье*.

Научная новизна и оригинальность исследования состоит в научном анализе, спецификации, аргументации и актуализации понятия *нравственное отношение*; психолого-педагогическом обосновании и разработке логико-структурной модели, отражающей динамику соотношений между педагогическим (внешним) и психологическим (внутренним) аспектами процесса формирования нравственных отношений; создании *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье*; определении и анализе препятствий в формировании нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье.

Значимость решенной научной проблемы заключается в теоретической и прикладной функциональности *Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье*. На основе внедрения Педагогической модели, содержащей научные и психологические ориентиры для формирования нравственных отношений у детей, было достигнуто повышение уровня формирования нравственных убеждений и навыков и эффективность нравственных отношений у детей экспериментальной группы, а также было получено положительное изменение мнений родителей о необходимости сознательной ответственности в отношении нравственного воспитания детей младшего школьного возраста в семье.

Теоретическая значимость исследования состоит в определении научных основ формирования нравственных отношений; выяснении взаимосвязи между внутренним / психологическим планом и внешним / педагогическим планом процесса формирования нравственных отношений; теоретическом обосновании Педагогической модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье.

Прикладная ценность работы заключается в разработке и использовании Педагогической модели и экспериментальной программы формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста. Созданная экспериментальная программа, состоящая из целого комплекса занятий для родителей и детей младшего школьного возраста, способствует повышению уровня формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье (познавательного, аффективного и поведенческого компонентов). Предлагаемые педагогические разработки могут быть использованы для нравственного воспитания детей младшего школьного возраста.

Внедрение результатов исследования проводилось путем медиатизации теоретических разработок, через публикации/выступления на национальные и международные научные конференции, а также путем внедрения педагогической Модели формирования нравственных отношений у детей младшего школьного возраста в семье, при участии детей двух учебных заведений муниципия Кишинев: Т.Л. «Георге Менюк» и Т.Л. «Михаил Березовски» и их родителей.

ANNOTATION

MUNTEANU Tamara

The formation of children`s moral attitudes within the family, doctoral thesis in pedagogical sciences, Chisinau, 2019

Structure of the thesis: the thesis consists of introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, 202 bibliographic sources, annotations in romanian, russian and english, 153 pages of basic text, 21 annexes, 29 figures and 22 tables.

Thesis publications: the obtained results are published in 24 scientific and didactic-methodical papers.

Key words: attitudes, moral attitudes, endo-attitudes, exo-attitudes, hetero-autonomy, autonomy, tripartite model (cognitive, affective, behavioral component), family, parental attitude.

Field of research: general theory of education.

The aim of the research consists in the theoretical-methodological foundation, the elaboration and validation of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*.

Research objectives: conceptual delimitation of the notion of attitude and moral attitude; determining the structure and content of moral attitude concept; identifying the family role in developing moral attitudes in children of young school age; elaboration and foundation of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*; interpretation of experimental results of *the Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*.

The novelty and scientific authenticity of the research results in the analysis, explanation and scientific argumentation and the redefinition of the concept of moral attitude; psychopedagogical foundation and elaboration of a logical-structural model that reflects the relationship and dynamics between the pedagogical (external) plan and the psychological (internal) plan of the process of forming moral attitudes; elaboration of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*; identification and analysis of obstacles to the formation of moral attitudes in children of young school age within the family.

The important scientific problem solved lies in the theoretical and applicative foundation of the *Pedagogical Model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family*. On the basis of the Model implementation, which contains scientific and praxiological reference points for the formation of children`s moral attitudes, a successful increase of the level of moral beliefs and skills and an increase of the moral attitudes of the children of the experimental group, including the positive change of the opinions of their parents, awareness of responsibility and an improvement in the moral education of the young children of school age, carried out within the family was noticed.

Theoretical meaning of the research consists in determining the scientific foundations of moral attitudes; elucidating the relationship between the psychological plan and the pedagogical plan of forming the moral attitudes; the theoretical foundation of the model of moral attitudes in children of young school age within the family.

The applicative value of the thesis consists in elaborating and capitalizing of the model and the experimental program for the formation of the moral attitudes in the children of young school age. The experimental formative program, consisting of a set of activities for parents and children of young school age, contributes to the increase of the level of moral attitudes formation in children of small school age within the family (cognitive component, affective component and behavioral component). These two pedagogical tools can be used in the moral education of young school-age children.

Implementation of scientific results was achieved by publicizing the theoretical elaborations through publications/reports at national and international scientific conferences and validating the Pedagogical model for the formation of moral attitudes in children of young school age within the family at the level of children from two educational institutions in Chisinau municipality: L.T. "George Meniuc" and L.T. "Mihail Berezovschi" and their parents.

LISTA ABREVIERILOR

AM	–	atitudine morală
FAM	–	formarea atitudinilor morale
MP	–	model pedagogic
v.ș.m.	–	vârsta școlară mică
c.v.ș.m.	–	copiii de vârstă școlară mică
MPFAM	–	Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la c.v.ș.m.
EMF	–	educație morală în familie
CP	–	competențe parentale
EC	–	experimentul de constatare
EF	–	experimentul formativ
S.	–	subiecți în cadrul cercetării

INTRODUCERE

Actualitatea temei și importanța problemei abordate. Procesul de dezvoltare a personalității reprezintă un sistem de schimbări biogenetice, psihice și socio-educăționale, care este determinat de nivelul de formare și dezvoltare a atitudinilor esențiale și dominante din viața ei. În acest proces, atitudinile morale reprezintă componenta esențială a ființei umane. Atitudinile morale formează mediul de viață al omului, cum ar fi ansamblul normelor de conviețuire, de comportare a unora față de alții, față de colectivitate și a căror încălcare nu este sancționată de lege, ci de opinia publică, etică (A. Лазы́рский [apud 76], A. Calancea [16], S. Cristea [37], I. Jude [69] etc.).

Formarea și dezvoltarea morală a personalității este determinată de toți factorii educaționali: familie, grădiniță, școală, mas-media etc., dar este o axiomă faptul că formarea atitudinilor morale începe în primii ani ai vieții. Anume familia, părinții sunt cei care, pas cu pas, ghidează copiii spre formarea personalității integre. Nu putem nega faptul că fiecare părinte, de-a lungul vieții, își formează sistemul și scala sa valorică, ansamblul de atitudini și competențe, care corespunde unei culturi concrete și modelului educativ promovat de urmașii acestora, copiii vor avea pe parcursul vieții aceleași valori și comportamente pe care le-au moștenit, le-au interiorizat în cadrul familiei, susține cercetătoarea Larisa Cuznețov [49] în baza unor investigații sociopsihopedagogice de durată.

În conformitate cu Codul Educației al Republicii Moldova, părinții sunt obligați să formeze condiții adecvate pentru o educație de calitate a copiilor în familie și să colaboreze cu instituția de învățământ, contribuind la realizarea obiectivelor educaționale [32]. Una din cele mai valoroase surse și, totodată, cel mai important rol în evoluția și stabilirea profilului moral al copilului îl au exemplele pozitive, care pleacă inevitabil din familie. Familia contemporană, ca instituție social-umană, poate fi considerată, în acest context, drept nucleul de bază al societății, deoarece anume ei îi revine rolul și sarcina de a asigura dezvoltarea generală și cea atitudinal-morală a copilului.

Pentru ca copilul să-și formeze capacitatea de evaluare a comportării morale corespunzătoare, ar trebui să-i oferim criterii obiective și convingătoare de apreciere a faptelor morale. Imaginile cu privire la conduită de obicei, ar trebui să conțină o notă educativ-apreciativă: *așa e bine, așa e corect, așa nu e corect* etc. Regulile impuse verbal sau în altă formă de către adult constituie, înainte de a fi interiorizate, la prima etapă, drept obligații categorice. Prin urmare, transformarea regulilor impuse în calități și valori morale ale personalității la etapa de interiorizare vor fi exteriorizate și observabile prin atitudinile morale ale copilului pe parcurs. Este important, în acest sens, că atmosfera afectivă din familie are o influență hotărâtoare asupra dezvoltării generale a copilului. În primii ani de viață copilul răspunde la tot ce se întâmplă în jur prin reacții emotive, care determină direcționarea activității și formarea atitudinilor de mai târziu. Năzuințele copilului se formează în copilărie prin exemplul celor din jur. În familie copilul învață limbajul și comportamentul sociouman, își formează

aspirații și idealuri, convingeri, sentimente și atitudini, trăsături de voință și caracter. Ambianța, climatul psihologic din familie influențează procesul de formare a personalității copilului. Faptele de astăzi ale copiilor reprezintă o prefigurare certă a celor de mâine; deprinderile și convingerile de moment, constituie baza modului de valorificare în viitor; atitudinile și comportamentele adulților cu care vin în contact (îndeosebi ale părinților) sunt primele modele preluate cu fidelitate de către copii.

Descrierea situației în domeniul cercetării și identificării problemei de cercetare.

Probleme ce țin de studiul conceptului de *atitudine* au fost abordate în lucrările științifice ale savanților W. Calkins, G. Allport [1], H. Spencer [147], T. Callo [19], V. Panico [123], A. Chircev [26], A. Calancea [16], M. Boza [14], M. Malim [81], D. Vrabie [157], A. Лазы́рский, В.Мясищев [apud 33], A. Бодалев [163] ș.a.

Studiile în vederea *formării profilului moral al personalității* au fost și sunt la ordinea de zi în societate. Această problemă a devenit obiect de cercetare a unor savanți cu renume, precum Im. Kant [73], J. Piaget [apud 42], L. Kohlberg [75], G. W. Allport [1], Б. Ананьев, А. Леонтьев [161], Н. Рубинштейн, А. Maslow [apud 80], I. Nicola [111], Larisa Cuznețov [44-49], M. Călin [21], S. Cristea [38; 40], N. Silistraru [141-143], V. Panico [116; 121], E. Macovei [80] ș.a.

Detaliind și concretizând, menționăm că Im. Kant a studiat personalitatea morală, legea morală, datoriile morale, constrângerea morală etc.

J. Piaget fundamentează conceptul de dezvoltare a comportamentului uman din perspectiva „*moralei constrângerii*”, potrivit căreia copilul primește de la adult un număr de reguli cărora trebuie să se supună oricare ar fi împrejurările și „*morală cooperării*”, aceasta implicând autonomia conștiinței, responsabilitatea individuală. În perioada copilăriei subiectul moral trece de la o moralitate obiectivă („*morală constrângerii*”) la una subiectivă („*morală cooperării*”).

L. Kohlberg pune la baza procesului dezvoltării morale a copilului valorile și normele morale ce se regăsesc în cultura fiecărui popor: binele, dreptatea, datoria, corectitudinea, solidaritatea, respectul, toleranța, responsabilitatea. În viziunea lui L. Kohlberg, educația morală se realizează pe tot parcursul vieții omului.

G.W. Allport face deosebire între conștiința morală autoritară, externă, proprie copilăriei și conștiința morală caracteristică adolescenței [1].

F. Herbart a recomandat ca scop suprem al educației morale – virtutea, cea mai înaltă formă de trăire morală [apud 40]. Astfel, copilul ajunge să devină răbdător, hotărât, omenos, iubitor de oameni, echilibrat prin stăpânirea impulsurilor.

I. Nicola afirmă că rolul cunoștințelor morale este de a-l introduce pe copil în universul valorilor morale, de a-l face să înțeleagă semnificația acestora pentru conduita sa, de a-i dezvolta, totodată, capacitatea de a discerne între valorile pozitive și elementele negative [111]. C. Cozma

menționează că capacitatea de a săvârși mari acte morale depășește nivelul deprinderilor și obișnuințelor morale, deoarece presupune trecerea de la un comportament moral automatizat la un comportament bazat pe rațiune și pe capacitatea de renunțare la sine [34].

Aspectul formării *educației morale în cadrul familiei* și influențele educative în contextul relației copii-părinți este reflectat în lucrările cercetătorilor: Larisa Cuznețov [44-50], I. Azarov [5], N. Mitrofan [86], E. Stănciulescu [149], A. Băran-Pescaru [8; 9], Gh. Bunesu [15], C. Ciofu [30], V. Panico [118] ș. a. În acest sens Larisa Cuznețov afirmă că *anume în familie se produc acele interacțiuni și procese complexe de devenire a personalității umane care își lasă amprenta asupra mentalității și conduitei individului, asupra modului de gândire, percepere și afirmare a sinelui, asupra sentimentelor cu care acesta va porni în lume*. [49, p. 15].

Aspectul *axiologic al educației* este reflectat de: C. Cucuș [42], Gh. Bunesu [15], T. Callo [17-19], S. Cristea [36-40], Vl. Pâslaru [128; 129] etc.

Baza epistemologică a cercetării se constituie dintr-un ansamblu de teorii, concepte, idei, principii din domeniul științelor educației, psihologiei, filosofiei și eticii, cum ar fi: *conceptul de atitudine și atitudine morală* (A. Лазы́рский, B. Мясищев [apud 33], A. Бодалев [164], T. Callo [17], A. Calancea [16], A. Chircev [26], V. Panico [123] ș.a.); *clasificarea atitudinilor conform concepției psihologice, sociologice și concepției mixte* (A. Chircev [26]); *definiția și caracteristicile atitudinilor* (S. Chelcea [24] și P. Iluț [65]); *proprietățile atitudinilor* (M. Fishbein și I. Ajzen [182]); *modelul tripartit al structurii interne a atitudinilor* (M. J. Rosenberg și C. I. Hovland [193]); *componentele esențiale ale atitudinilor, interacțiunile între atitudini și dezvoltarea acestora* (B. Мясищев [170]); *ideea cu privire la endoatitudini și exoatitudini* (A. Лазы́рский [apud 76]); *sistemul atitudini-valori, formarea atitudinilor morale* (R. Linton [186]); *conceptul educației morale* (P. Golu [59], T. Cozma [34], M. Călin [21]); *conceptul de metodologie a educației morale* (J. Piaget [133], I. Nicola [111], Larisa Cuznețov [45-50], S. Cristea [36-40]); *principiile formării și dezvoltării atitudinilor morale* (V. Mândăcanu [84; 85], T. Callo [17], V. Panico [121; 122]); *finalitățile educației morale* (I. Bontaș [13], M. Călin [21], C. Cucuș [42], I. Nicola [111], V. Mândăcanu [84; 85], E. Surdu [152], S. Cristea [37], I. Jinga, E. Istrate [68], A. Neculau [108]; N. Silistraru [141; 143]); *structura atitudinilor morale* (V. Panico [123]); *semnificația valorică a umanului și moralei în viața familiei* (Larisa Cuznețov [47; 49], I. Azarov [5], A. Băran-Pescaru [8; 9], Gh. Bunesu [15], C. Ciofu [30], V. Panico [118] ș. a.).

Apreciind importanța teoretică și aplicativă a investigațiilor realizate, putem menționa că anumite aspecte ale acestei probleme rămân totuși puțin cercetate. Ne referim, în special, la aspectul formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Studiul analitico-sintetic al resurselor științifice și a experienței noastre pedagogice a permis să elucidăm un set de **contradicții** în problema vizată, care necesită a fi soluționate.

- Între conceptul de *atitudine* și în special de *atitudine morală* sub aspect pedagogic, pe de o parte și sub aspect psihologic, pe de altă parte, care, în sursele științifice, este tratat neunivoc. Necesitatea delimitării acestui concept în sursele științifice este valoric pentru elucidarea relațiilor dintre pedagogie și psihologie.
- Decalajul între exigențele și posibilitățile societății democratice și procesul educativ-familial cu privire la formarea culturii morale la tânăra generație și lipsa unui model pedagogic funcțional, deschis și flexibil, care ar facilita procesul de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.
- Potențialul educativ al familiei, tendința și responsabilitatea firească a părinților de a oferi copiilor o educație morală și lipsa unor recomandări practice, modele și mijloace eficiente de colaborare școală-familie, care ar contribui la optimizarea competențelor parentale privind educația morală a copiilor.

Astfel, formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei este actuală din punct de vedere a științei și practicii pedagogice.

În baza premiselor și contradicțiilor menționate, am formulat **problema de cercetare**: care sunt fundamentele teoretice și praxiologice ale eficientizării procesului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei?

Obiectul cercetării îl reprezintă procesul de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Scopul cercetării constă în fundamentarea teoretico-metodologică, elaborarea și validarea experimentală a *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*.

Obiectivele cercetării:

1. Delimitarea conceptuală a noțiunii de *atitudine* și *atitudine morală*.
2. Determinarea esenței, structurii și conținutului conceptului de *atitudine morală*.
3. Identificarea rolului familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică.
4. Elaborarea și fundamentarea Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.
5. Validarea experimentală a Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Metodologia cercetării:

- *metode teoretice*: documentarea științifică; analiza și sinteza; generalizarea și sistematizarea inducția și deducția; modelarea teoretică;
- *metode empirice*: observarea științifică; conversația; anchetarea copiilor, cadrelor didactice, părinților; experimentul pedagogic;
- *metode statistice*: analiza calitativă și cantitativă a datelor experimentale.

Noutatea și originalitatea științifică se constituie din: analiza, precizarea și argumentarea științifică și redefinirea conceptului de *atitudine morală*; fundamentarea psihopedagogică și elaborarea unui model logico-structural care reflectă relația și dinamica dintre planul pedagogic (extern) și planul psihologic (intern) al procesului de formare a atitudinilor morale; elaborarea *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*; identificarea și analiza impedimentelor de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Problema științifică soluționată rezidă în fundamentarea teoretică și aplicativă a funcționalității *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*. În baza implementării modelului, care conține reperele teoretice și praxiologice ale formării atitudinilor morale la copii, s-a reușit sporirea nivelului de formare a convingerilor și deprinderilor morale și eficientizarea atitudinilor morale la copiii grupului experimental, inclusiv s-a obținut schimbarea pozitivă a opiniilor părinților acestora, conștientizarea responsabilității și s-a observat o îmbunătățire a *educației morale* a copiilor de vârstă școlară mică, desfășurată în cadrul familiei.

Semnificația teoretică a cercetării constă în determinarea fundamentelor științifice privind formarea atitudinilor morale; elucidarea relației dintre planul pedagogic și planul psihologic al procesului de formare a atitudinilor morale; fundamentarea teoretică a modelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în elaborarea, valorificarea modelului și a programului experimental de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică. Programul formativ experimental, constituit dintr-un set de activități pentru părinți și copiii de vârstă școlară mică, contribuie la sporirea nivelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei (componenta cognitivă, componenta afectivă și componenta comportamentală). Aceste două instrumente pedagogice pot fi folosite în educația morală a copiilor de vârstă școlară mică.

Aprobarea rezultatelor cercetării s-a realizat în cadrul ședințelor Catedrei Pedagogie și Metodica Învățământului Primar a Universității de Stat din Tiraspol; **în cadrul conferințelor**

naționale și internaționale: *Caracterul multidimensional al educației morale.* În: Materialele Conferinței republicane a cadrelor didactice. Vol. IV. Chișinău, 10 – 11 martie 2018; *Bazele psihopedagogice de formare a atitudinilor morale a copiilor.* În: Reconceptualizarea formării inițiale și continue a cadrelor didactice din perspectiva interconexiunii învățământului modern general și universitar, Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău, 27 – 28 octombrie 2017; *Familia și școala – medii de formare a atitudinilor morale la elevii claselor primare.* În: Materialele conferinței științifice internaționale: Învățământul universitar din Republica Moldova la 80 de ani. UST. Vol. 1. Chișinău, 2010; *Impactul exemplor în dezvoltarea personalității copiilor.* În: Standardele europene pentru educația de calitate. Unitate prin diversitate, Ediția a V-a, Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău, 2013; *Influenta contextului socio-cultural al familiei asupra educației morale a copilului.* În: Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere, Materialele Conferinței Științifico-Metodice. Vol. II. Chișinău, 7 – 8 noiembrie, 2014; *Relația tripartită profesor-elev-părinte.* În: Creativitate și inovație în educație, Materialele Conferinței cu participare internațională. Vol. II. Ediția a III-a, Târgu Mureș, 5 – 7 mai, 2014; *Relevanța valorică a familiei în lumea contemporană.* În: Reconceptualizarea formării inițiale și continue a cadrelor didactice din perspectiva interconexiunii învățământului modern general și universitar, Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău, 27 – 28 octombrie 2017; *Rolul agenților educaționali în familia contemporană,* În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională. Vol. II. Didactica învățământului primar și preșcolar, Chișinău, 28 – 29 septembrie 2018; *Societatea contemporană și sistemul de valori.* În: Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE, Materialele Conferinței Științifice Internaționale consacrată aniversării a 85 de ani de la înființarea UST și a învățământului superior din Moldova. Chișinău, 16-17 martie 2015; *Educația morală într-o lume în tranziție.* În: Probleme actuale ale științelor sociale și umanistice, Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău, 24 – 25 septembrie, 2015; *Parteneriatul școală-familie – factori hotărâtori în optimizarea mediului educativ al copilului întru integrarea lui în societatea contemporană.* În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: 7 – 8 mai, 2012; *Personalitatea copilului din prisma educației moral-civice.* În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: 7 mai, 2012.

Publicațiile la tema tezei: 24 lucrări științifico-metodice – articole științifice în reviste din Republica Moldova de categoria B (2) articole științifice în reviste din Republica Moldova de categoria C (1) articole în reviste științifice aflate în proces de acreditare (categoria C) (1) monografii publicate în Republica Moldova cu recomandarea consiliului științific și Senatului UST (1) articole în materiale ale conferințelor internaționale (peste hotare) (2) articole în materiale ale conferințelor internaționale în republică (8) articolele publicate în cadrul conferințelor naționale cu participare internațională (4) articolele publicate în cadrul conferințelor naționale (4) ghiduri metodice/metodologice (1).

Sumarul compartimentelor tezei

În **Introducere** este prezentată și argumentată actualitatea și importanța temei, descrierea situației în domeniul de cercetare; sunt formulate problema cercetării, direcțiile de soluționare, scopul și obiectivele; este expusă metodologia cercetării; se descrie noutatea și originalitatea științifică, semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, problema științifică importantă soluționată în cercetare; este elucidată aprobarea rezultatelor cercetării și sumarul compartimentelor tezei.

În **capitolul 1, Abordări conceptuale privind procesul de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică**, este analizat conceptul de *atitudini* din diverse perspective. Se constată și se concretizează cele trei orientări de bază în definirea atitudinii: *concepția psihologistă*, *concepția sociologistă*, care încorporează toate definițiile ce pun accentul pe explicarea naturii atitudinilor, pe factorii sociali și culturali; *concepția mixtă*, care reprezintă un compromis și o combinație reușită a celorlalte două orientări. S-a stabilit că în egală măsură atât factorii individuali, ereditatea, cât și factorii sociali asigură o educație morală de calitate.

Tot aici este reflectată sinteza esenței conceptuale a atitudinii. Științele sociale abordează atitudinile ca relații / raporturi / legături între idei, fapte, procese, valori, persoane, state etc. În științele psihologice conceptul de *atitudine* se abordează și se definește ca o *formațiune, structură sau ca mobiluri psihice ale personalității*. Studiul literaturii consacrate ne-a permis să stabilim că psihologia generală studiază mecanismul psihofiziologic de formare a atitudinilor morale în corelație cu procesele psihice: percepția, memoria, atenția, gândirea, voința.

Un loc aparte ocupă investigarea **Modelului tripartit al structurii interne a atitudinilor**. Conform acestui model, propus de M. J. Rosenberg și C. I. Hovland, în structura atitudinilor se manifestă într-o interdependență cele trei tipuri de componente: a) *componenta afectivă*; b) *componenta cognitivă*; c) *componenta comportamentală* [193, p.30].

Pornind de la ideile lui A. Лазы́рский [apud 76], se constată că atitudinile în planul intern, adică în planul conștiinței reprezintă un comportament imaginativ, care este modelul de activitate a persoanei. Acesta poate fi numit **endoatitudini**, iar în planul extern componentele vizate reprezintă un sistem de acțiuni și fapte, reacții motorii, verbale și afective și pot fi numite **exoatitudini**.

Așadar, am concretizat ideea că **atitudinea morală** exprimă poziția pe care o adoptă o persoană față de sistemul valorilor, normelor, principiilor existente în societate. Ea exprimă modalitatea de articulare specifică a persoanei la ansamblul vieții și activității socioumane. În cadrul proiectelor pedagogice este importantă concordanța între dezvoltarea aspectelor cognitive ale copilului, reflectată și prin atitudinea morală a copilului, și a celor două faze contrar convenționale: **eteronomia**, când copilul preia norme, reguli, interdicții etc., din exterior, fără o apreciere selectivă și **autonomia**, când se realizează prin interiorizarea și implicarea propriului sistem de valori în actul de judecare. Aceste două segmente ale atitudinii în limbajul științific exprimă esența caracterului uman, care redă unitatea dintre vorbă și faptă, deci dintre segmentul orientativ, executiv și cel volitiv [13].

În capitol am expus într-un mod esențializat etapele convenționale ale studiului *atitudinilor* și *atitudinilor morale* în viziunea savanților: G. Allport [1], A. Лазы́рский, B. Мясищев [apud 33], A. Бодалев [163], T. Callo [17; 19], A. Calancea [16], A. Chircev [26], V. Panico [116; 121; 122] ș. a. Sunt propuse definiția și caracteristicile atitudinilor în baza analizei lucrărilor lui S. Chelcea [24], P. Iluț [65] etc. Printr-un studiu analitic am caracterizat conținutul psihopedagic al atitudinilor (O. Klineberg [apud 3], A. Бодалев [apud 163], A. Лазы́рский [apud 76], A. Calancea [15], T. Callo [17; 19], V. Panico [123], etc.); Analiza Modelului tripartit al structurii interne a atitudinilor (M. J. Rosenberg și C. I. Hovland [193]) ne-a permis să stabilim esența atitudinilor din perspectiva respectării principiilor educației morale.

Studiul teoretic a asigurat precizarea fundamentelor formării atitudinilor morale la copilul de vârstă școlară mică. Toate analizele vizate ne-au ajutat să demonstrăm necesitatea respectării unui șir de condiții precum: recunoașterea personalității ca valoare supremă; respectarea caracterului unic și irepetabil al fiecărui copil; realizarea dreptului copiilor la dezvoltarea aptitudinilor și intereselor rezonabile etc.

Pentru a înțelege specificul formării atitudinilor morale la copii a fost nevoie să identificăm și fundamentele psihologice ale educației, pe care le putem rezuma la o teză-cheie: numai valorificarea conștientă a teoriilor dezvoltării personalității, a cunoștințelor despre

particularitățile de vârstă și individuale ale copilului și competența adulților privind educația morală poate asigura succesul activităților vizate.

Sunt determinate reperele teoretico-praxiologice, în special cele care vizează *obiectivele educației morale*, printre care se înscriu următoarele: a) la nivelul „teoriei” educației morale: formarea percepțiilor, noțiunilor, judecăților, raționamentelor morale; formarea sentimentelor morale și a trăsăturilor volitive morale; integrarea normelor morale, a noțiunilor, judecăților, raționamentelor morale sentimentelor morale, trăsăturilor volitive morale la nivelul *convincerilor morale*; b) la nivelul „practicii” educației morale: formarea deprinderilor morale – componente automatizate ca răspuns la cerințe care se repetă în condiții relativ identice; formarea obișnuințelor morale – componente automatizate perfecționate prin intensificarea motivului intern al acțiunii, cu efecte stabilizatoare în timp; formarea atitudinilor morale, afective și motivaționale, care susțin energizarea acțiunii morale.

Studiul *legităților educației morale*, ce reprezintă legăturile stabile, esențiale și necesare ale fenomenelor educative, asigură dezvoltarea și funcționarea procesului de formare a atitudinilor morale.

În **capitolul 2, Familia - factor sociouman primar în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică**, este analizată *funcția educativă a familiei* din punct de vedere pedagogic, particularitățile influențelor și a acțiunilor educative exercitate de ea și anume reglementarea și stimularea comportamentului copiilor prin intermediul aplicării diferitor metode.

La fel, sunt enumerate *domeniile educației în familie* pe care ar trebui să le valorifice familia, și anume: dezvoltarea fizică, educarea intelectuală, morală, etică, civică, domestică-menajeră, orientarea profesională; sunt analizate *tipurile de familii* (familii echilibrate, familii epuizate, familii neglijente, familii egoiste) și metodele de educație pe care le aplică fiecare din acestea; sunt analizate *stilurile parentale*, care, în succesiunea lor de prezentare sunt structurate și într-o ierarhie a eficienței și influenței pozitive în formarea morală a copilului.

Analiza reperelor teoretice a permis elaborarea *sistemului de competențe parentale* necesare realizării eficiente a educației morale în cadrul familiei. În acest context, pot fi menționate: competența cognitivă, competența organizatorică/managerială, competența comunicativă, competența normativă, competența axiologică, competența motivațională, competența de observare și autoactualizare.

Așadar, am concretizat ideea că valorificarea adecvată și eficientă a competențelor parentale va avea drept rezultat realizarea următoarelor *obiective ale educației morale în familie*: formarea percepțiilor, reprezentărilor, judecăților, raționamentelor morale; materializarea sintezei calitative a dimensiunii cognitive-afective-volitive în convingeri morale, adică formarea eu-lui moral ce se manifestă în unitatea conștiinței și conduitei morale; formarea percepțiilor și obișnuințelor morale; formarea atitudinilor morale.

Este elaborată metodologia formării atitudinilor morale, care include un ansamblu de metode și procedee ce pot fi grupate la nivelul a două coordonate orientative: strategică și instrumentală. *Coordonata strategică* presupune integrarea metodelor educației morale pe două axe fundamentale: axa instruirii morale (teoriei morale); axa conduitei / acțiunii morale (practicii morale). *Coordonata instrumentală* presupune un număr apreciabil de metode ale educației morale, raportate la obiective generale (de instruire morală și de acțiune morală): *explicația morală; convorbirea morală, exemplul moral; exercițiul moral etc.*

Este precizat faptul că strategiile generale de educație reprezintă și *strategii de formare și autoformare a atitudinilor morale*, care se clasifică în trei grupe mari: strategii de formare și autoformare a componentei cognitive; strategii de formare și autoformare a componentei afectiv-emoționale; strategii de formare și autoformare a componentei conative / comportamentale. Componenta afectivă reprezintă elementul de bază / fundamental a educației sau nucleul atitudinii.

Reieșind din ideile expuse în urma analizelor efectuate, pledând pentru validarea reperelor teoretice privind formarea atitudinii morale a copiilor în familie, considerând drept factor de progres uman, s-a elaborat ***Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*** (Figura 2.3, p. 87). Modelul pune în valoare specificul formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

În **capitolul 3, Valorile experimentale ale formării atitudinilor morale la copii în cadrul familiei**, sunt descrise cele trei etape ale experimentului pedagogic, în care au fost implicați, în total, 216 subiecți, dintre care 108 copii de vârstă școlară mică și 108 părinți ai acestora. Analiza psihopedagogică a vârstei de 9–12 ani indică anumite particularități ale dezvoltării morale. Pentru a stabili criteriile de constatare a nivelului de formare a atitudinilor morale în cadrul cercetării experimentale, s-a ținut cont de una din cele mai importante

neoformațiuni ale vârstei școlare mici, *comportamentul voluntar*, formațiune care implică deja anumite motive morale caracteristice vârstei și permite asigurarea unei comportări conștiente.

În contextul celor expuse, s-au stabilit criteriile de formare a atitudinilor morale: *criteriul cognitiv* și parametrii care indică gradul de dezvoltare a atitudinilor morale: completitudinea și volumul cunoașterii de sine și de loc-statutul social, ultima indicând volumul cunoștințelor despre ambianța socială imediată; *criteriul emoțional-valoric*, indicii de bază ai căruia sunt: (a) convingerea despre propria valoare și valoarea altor oameni, care determină starea afectivă și formează atitudini morale în raport cu sinele și cu ambianța socială; (b) capacitatea de comprehensiune și adeziune afectivă la aspectele morale ale relațiilor sociale și de reacție afectivă pozitivă în raport cu propria persoană în cadrul lor; *criteriul comportamental*, indicii căruia sunt: (a) capacitatea de evaluare morală a comportamentului propriu și a celor din jur; (b) orientarea spre un comportament ajustat la normele și regulile sociale; (c) gradul de autonomie în alegerile moral-comportamentale.

Tot aici menționăm că un rol deosebit în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică revine următoarelor repere de referință: la nivelul **eteronimiei**: formarea priceperilor morale în baza noțiunilor morale, reprezentărilor morale; valorificarea normelor morale de nivel superior; dezvoltarea sentimentelor morale; formarea trăsăturilor volitive morale. La nivelul **autonomiei**: formarea deprinderilor morale; dezvoltarea obișnuințelor morale și formarea *atitudinii morale convenționale*.

În acest sens, în cadrul *experimentului de formare* am elaborat și implementat metodologia de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei. Investigația a demonstrat că pentru formarea eficientă a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică este important să formăm și să consolidăm competențele parentale privind educația morală în cadrul familiei.

În **Concluzii generale și recomandări** sunt elucidate posibilitățile valorizării experienței și practicii educaționale, a posibilităților familiei și ale instituției de învățământ în procesul formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică. În consens cu rezultatele obținute în investigația realizată, au fost formulate un șir de recomandări privind cercetările de perspectivă, implementarea instrumentarului metodologic, a modelului strategic, care poate fi folosit mai apoi de diriginți și serviciul psihologic al instituțiilor de învățământ.

1. ABORDĂRI CONCEPTUALE PRIVIND PROCESUL DE FORMARE A ATITUDINILOR MORALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ

1.1. Delimitări analitice ale conceptului de *atitudine*

Atitudinea este unul dintre cele mai studiate concepte din psihologia socială, literatura de specialitate numărând, prin anii 1970-80, mii de volume și studii privind acest subiect. Termenul de *atitudini* are circa 100 de definiții, care vin din mai multe discipline științifice: psihologia socială, psihologia de grup, pedagogia, sociologia etc. Cu tot interesul demonstrat de cercetători pentru studiul atitudinilor, acest concept rămâne deocamdată în aria unei imprecizii atât în definirea sa, cât și în delimitarea sa de alte concepte, cum ar fi *opiniile*, *credințele* sau *intențiile*.

Definirea atitudinilor nu este deloc ușoară, după cum menționează T. Callo [19]. Aceasta se datorează faptului că nu pot fi observate direct. Ele sunt considerate construcții ipotetice, nu pot fi măsurate cu instrumente obișnuite.

În opinia cercetătorului A. Chircev [26], cel care a realizat prima cercetare experimentală asupra atitudinilor sociale pe spațiul românesc, atitudinile pot fi clasificate în conformitate cu trei concepții. Necesitatea acestei clasificări se impune de la sine, atât din punct de vedere metodologic, în scopul grupării diferitelor definiții, extrem de variate și de multe ori opuse; cât și din punctul de vedere al determinării naturii atitudinilor.

Concepția psihologistă cuprinde toate definițiile care explică atitudinea în funcție de *factorii individuali*, fie de natură biologică, neurologică, habituală, intelectuală, afectivă etc. Astfel, există definiții care pun accentul pe factorii: biologici (trebuințe, impulsuri, tendințe), fiziologici, neurologici, intelectuali etc.

Câteva definiții reprezentative reflectă caracterizarea atitudinii în lumina concepției psihologice:

1. *Atitudinea*, în mod original, înseamnă o poziție a corpului pregătit pentru o acțiune oarecare; o pregătire fizică în stare de acțiune. Semnificația ei este în măsură să acopere toate pregătirile și tendințele spre acțiune, fie externe sau interne și psihice (Albig W.) [apud 82].
2. O *atitudine* este o organizație posturală a mai multor unități celulare care sunt stimulate în mod repetat prin viscero-, proprio-, și exteroceptorii, pentru a menține o unitate conștientă echilibrată (Kemple, K. M.) [ibidem].
3. O *atitudine* este o dispoziție mintală a individualității umane, de a reacționa în direcția sau împotriva unui obiect definit. Această ”dispoziție” este compusă în mod predominant din elemente afective [17].

4. O *atitudine* este o stare de pregătire mai mult sau mai puțin permanentă a unei organizații mintale, care predispune un individ să reacționeze într-un mod caracteristic față de un obiect sau situație cu care el este în relație (după Allport) [1].
5. O *atitudine* este un proces de adaptare al comportamentului în mod esențial, incomplet sau potențial. Ea este o dispoziție a organismului față de obiect sau o situație. Când adaptarea este făcută, atitudinea dispare, fiind reținută în memorie sau în dispoziția habituală a organismului (Bernard) [apud 140, p. 9].
6. O *atitudine* este un complex de sentimente, dorințe, neliniști, convingeri, prejudecăți sau orice altă tendință care aduce o dispoziție sau o pregătire pentru acțiune [apud 109].

Din definițiile de mai sus se poate vedea ușor că termenul de atitudine este întrebuințat pentru a desemna:

- a) o organizație posturală adaptativă;
- b) o dispoziție neuromusculară;
- c) un proces de pregătire mentală;
- d) un complex de trăiri afective.

Concepția sociologistă încorporează toate definițiile care pun punctul de greutate în explicarea naturii atitudinilor pe *factorii sociali* și *culturali*. Mai jos sunt enumerate câteva definiții caracteristice acestor concepții:

1. Prin *atitudinea socială* înțelegem un proces al conștiințelor individuale, care determină o activitate reală sau posibilă a individului în lumea socială. Atitudinea este astfel reversul individual al valorii sociale; activitatea sub orice formă (Thomas și Znaniecki) [apud 7].
2. O *atitudine* este tendința spre acțiune, pentru sau contra ceva din mediu, care devine astfel o valoare pozitivă sau negativă. O atitudine are semnificație numai în relație cu unele valori (Bogardus) [177, p. 52].
3. O *atitudine* este tendința persoanei de a reacționa pozitiv sau negativ la situația totală. Prin urmare, atitudinile pot fi definite ca mobilizări ale voinței persoanei. Atitudinile sunt mobilizări și organizări de dorințe cu referire la situații definite (Park și Burgess) [191].
4. *Atitudinea* este un mod de a concepe un obiect; ea este reversul mintal al unui obiect (Faris) [apud 157].
5. Fiindcă atitudinile sunt rezultatul mediului social, în consecință multe din ele pot fi privite dintr-un punct de vedere ca trăsături aparținătoare grupului social sau mediului social, ele fiind reflectate sau numai exprimate de indivizi (Folsom) [ibidem].

Conform definițiilor încadrate în concepția sociologistă, atitudinea este un proces, o dispoziție, o tendință care duce la acțiune în direcția pozitivă sau negativă, în funcție de o valoare socială.

Concepția psihologistă accentuează latura nativă în natura atitudinilor, pe când *concepția sociologistă* din contra, pune accentul pe aspectul social al atitudinilor, pe obiecte și situații sociale care prezintă o valoare.

Concepția mixtă reprezintă un compromis și o combinație a celor două concepții. Ea consideră în egală măsură atât factorii individuali, cât și factorii sociali, atât ereditatea biologică, cât și ereditatea socială. În felul acesta ea privește natura atitudinilor prin cele două laturi ale sale, care sunt părți constitutive și inseparabile ale uneia și aceleiași realități. Definițiile care urmează sunt reprezentative din acest punct de vedere.

1. O *atitudine* poate fi considerată drept o dispoziție afectivă, provenită din integrarea experienței și a tendințelor native, această dispoziție modifică într-un mod general răspunsurile la obiectele psihologice (Nelson) [189, p. 381].
2. O *atitudine* este o stare mintală și neurală de pregătire, organizată prin experiență, care exercită o influență directivă sau dinamică asupra răspunsurilor individului față de toate obiectele și situațiile cu care el este în relație (Allport) [1].
3. O *atitudine* este o dispoziție mintală spre acțiune, într-un mod specific față de o valoare specifică sau situație (Bowden și Melbo) [26, p. 62].
4. Prin *atitudini sociale* înțelegem atitudinea față de biserică, școală, stat, artă, limbaj sau orice altă instituție socială, luată în sensul cel mai larg al cuvântului. Ele nu se referă atât la ideile noastre despre aceste instituții, cât mai ales la sentimentele, interesele și părerile noastre față de ele. Orice atitudine e, astfel, o idee învăluită într-un sentiment și în slujba unei tendințe (N. Mărgineanu) [33].
5. Cuvântul "*atitudine*" așa de mult întrebuințat în psihologia socială, pare a descrie o stare intermediară între subiectivare și obiectivare. Ea este o "dispoziție evidentă" de a acționa într-un mod oarecare [38].
6. O *atitudine* este o tendință spre acțiune într-un mod mai mult sau mai puțin specific față de unele obiecte. Atitudinile își dobândesc expresia în legătură cu forțele sociale, obiceiurile, tradițiile și toate valorile sociale. Ele se dezvoltă prin interacțiunea proceselor organice și sociale și ne arată că individul și ereditatea sa socială sunt de fapt două aspecte ale unei realități totale (Brown) [ibidem].

După cum se vede definițiile mixte accentuează, în egală măsură, atât latura dispozițională a atitudinilor, cât și conținuturile lor sociale și culturale, în virtutea cărora ele devin forțe de motivație ale conduitei umane [26, p. 22 - 23].

Din considerentul multitudinii definițiilor asupra conceptului de atitudini, pentru o mai bună orientare în problemă, A. Chircev [26] grupează aceste definiții în trei concepții:

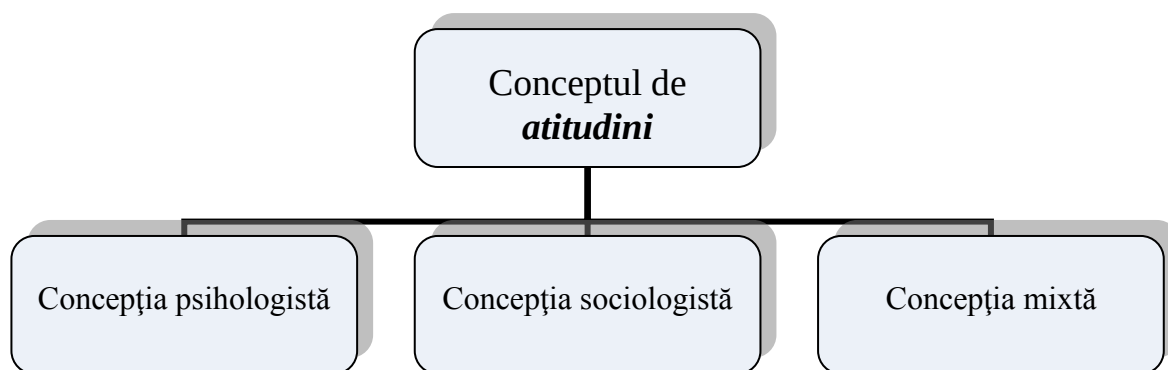

Figura 1.1. Reprezentarea conceptului de atitudini (autor A. Chircev [26])

În studiul atitudinilor pot fi identificate mai multe *etape convenționale*. P. M. Robbins le delimitează astfel: a) etapa de început (1920 – 1930), în care cercetătorii căutau modalități de măsurare a atitudinilor și încercau să pună în evidență legătura dintre atitudini (văzute static) și comportamente; b) etapa mediană (1950 – 1960), centrată pe dinamica schimbării atitudinilor; c) etapa contemporană (1980 – 1990), în care interesul de cercetare se concentrează asupra structurii și funcțiilor atitudinilor, ca și asupra sistemului atitudinilor [24], prezentat în continuare în Figura 1.2.

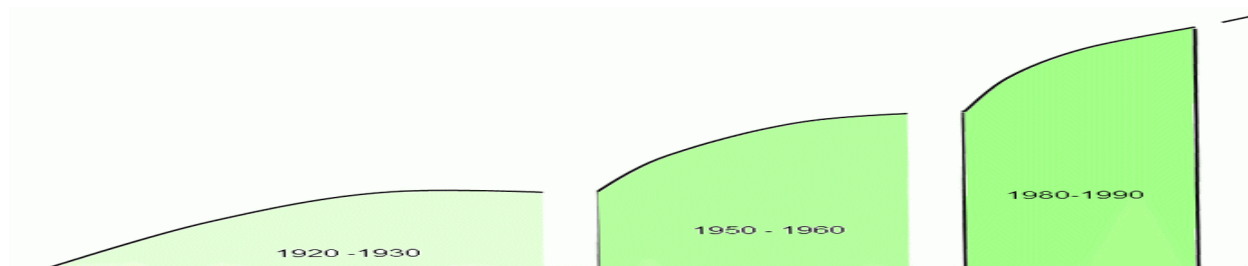

Figura 1.2. Etape convenționale în studiul atitudinilor (apud P. M. Robbins [24])

Apreciind la general consecutivitatea etapelor evidențiate, putem concluziona că și în planificarea contemporană a investigațiilor atitudinilor, în plan metodologic, se vor regăsi unele poziții consecutive și etape conceptual compatibile, necesare în cercetare. În baza cercetărilor (Robert Zajonc: Teoria “Simpla expunere” 1968 [189], Fritz Heider: Teoria “Echilibrul” (1946), [apud 58], Lon Festinger: Teoria “Disonanța cognitivă” (1957) [181], Tony Malim, 1997 [81]), se pot delimita unele căi de formare a atitudinilor prin:

- experiență directă;
- condiționarea clasică;
- condiționarea instrumentală;
- învățarea prin observație;
- dezvoltarea cognitivă.

În același timp, „părintele” termenului *atitudine* este considerată Mary W. Calkins, care, în 1892, l-a introdus în psihologie. Definiția acestui termen este formulată astfel: „*un gen de relații fundamentale ale eului cu obiectele, precum: receptivitate, simpatie, activitate, egoism*” [apud 82, p. 12]. Opinia altor autori este însă că termenul *atitudine* apare pentru prima dată la Herbert Spencer și la Alexander Bain, care desemnau prin el „*o stare psihică pregătitoare, necesară pentru a recepționa ceva sau a asimila cunoștințe*” [ibidem, p. 14].

Acest concept apare în secolului XX în lucrările de psihologie experimentală germane, dar cu un sens diferit de cel al simțului comun, și anume cu cel de *postură*. În acest caz, atitudinea ar avea un rol de explicare a relațiilor care există între stimuli și răspunsul subiectului. Acest concept trimite într-o manieră schematică la influența dispozițiilor mentale ale subiecților asupra comportamentelor acestora. În același timp, în Statele Unite ale Americii, noțiunea de atitudine este utilizată în cercetările sociologice și psihologice, mai ales pentru explicarea conduitelor sociale și orientărilor lor. *Prin atitudine se înțelege o dispoziție internă a individului, care subîntinde percepția sa și reacțiile sale față de un obiect sau un stimul*. De exemplu, un comportament agresiv față de străini poate avea rădăcini într-o atitudine mai generală, pe care o putem numi *etnocentrism*. Definiția poate fi completată cu o serie de precizări asupra *naturii și caracteristicilor atitudinilor*: sunt rezultatul experienței, sunt relativ stabile și durabile, sunt polarizate, adică sunt fie pozitive, fie negative [108, p. 127].

Trebuie să menționăm că prima definiție riguroasă a conceptului de atitudine a fost propusă de Allport în 1935: „*O atitudine este o stare mentală și neurală, organizată prin experiență, care exercită o influență diriguitoare sau dinamizatoare asupra răspunsului individual la toate obiectele și situațiile cu care este în relație*” [1].

În viziunea cercetătorului D. Vrabie [157], *atitudinea este un sistem relativ durabil de reacții față de obiecte, persoane, valori etc. reacții ce reflectă conceptele și convingerile subiectului referitor la obiectul vizat și care-l determină pe acesta la un anumit spectru comportamental*.

Așadar, aderând la opiniile expuse mai sus, deducem că atitudinea este simultan *fapt de conștiință și comportament*. În structura unei atitudini este inclusă o componentă *cognitivă*, de cunoaștere, una *afectivă* și o a treia *comportamentală*. Atitudinea nu este o dispoziție de moment, ci o propensiune stabilă, un principiu unificator al actelor de conduită care prefigurează o formă mai generală de reacții față de persoane, idei, situații, instituții, valori etc. *Opinia*, la rândul ei, este expresia verbală a atitudinii. Prin atitudini și valori, persoana nu se mai raportează separat la fiecare din obiectele unei categorii, la însușiri de detaliu, ci la clasa de obiecte sau

evenimente ca unitate. Definitiv pentru ceea ce numim *atitudine* este *referința implicită sau explicită la valori*. Cuplul *atitudini-valori* ține de nucleul persoanei [ibidem].

Pentru a înțelege în rădăcinile sale dialectice atitudinea, putem menționa că în viziunea unor cercetători *atitudinea* ar avea mai multe caracteristici: a) este o experiență personală cu un substrat neurobiologic și nu poate fi măsurată decât într-o manieră indirectă, prin manifestările comportamentale sau psihofiziologice; b) atitudinile constituie un ansamblu de elemente cognitive relative la un obiect cărora le sunt asociate evaluări (afecte) pozitive sau negative; c) elementul central este acela că atitudinile sunt precursorii comportamentului; d) individul produce reacții adaptate și consistente față de obiectele asociate atitudinii. În altă lucrare a aceluiași autor, atitudinea este privită ca o poziție a unei persoane sau a unui grup – de acceptare sau de respingere cu o intensitate mai mare sau mai mică a obiectelor, fenomenelor, persoanelor, grupurilor sau instituțiilor [24].

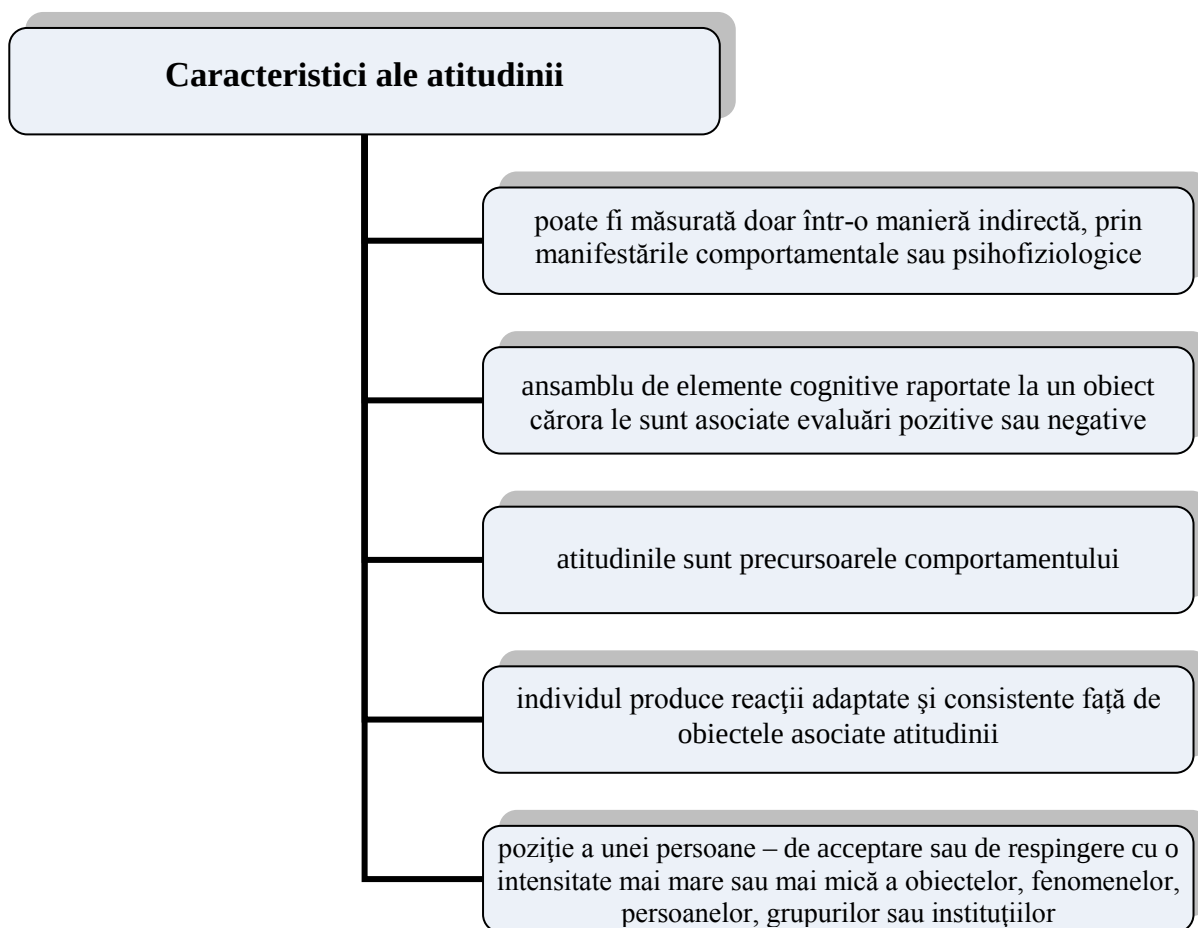

Figura 1.3. Caracteristici ale atitudinii (autori S. Chelcea, P. Iluț [24])

În psihologia generală contemporană, noțiunea de *atitudine* se confundă uneori cu alți termeni, cum ar fi: *orientation*, *readiness*, *expectancy* (*pregătire*, *montaj*), *predisposition*, *dispozition*, *disponibilitate* [82]. De aici vine și multitudinea de definiții ale *atitudinilor*.

Viziunea oferită de filosoful, sociologul și psihologul englez H. Spencer [147], unul dintre primii care s-au referit la *atitudine*, se reflectă în următoarea afirmație: „*Pentru a ajunge la judecăți corecte într-o problemă disputată, multe dintre ele depind de atitudinile minții pe care le avem atunci când ascultăm sau luăm parte la o controversă*”. Așadar, se făcea distincție între „atitudini mintale” și „atitudini motorii”. În psihologia experimentală germană s-au făcut numeroase studii, ajungându-se la conturarea unei teorii a atitudinilor motorii. N. Lange, H. Munsterberg, în Germania și Ch. Fere, în Franța au arătat pe cale experimentală că starea de pregătire musculară – „setul” (atitudinal) – intervine în procesele de percepție. Așa se explică, probabil, de ce în definiția lui Gordon W. Allport apar termenii „stare de pregătire mentală și neurală” [apud 159].

Sociologul american W. Thomas și filosoful, sociologul polonez F. Znaniecki au făcut din „atitudine” un concept central în știința despre om și societate. Ei utilizează acest termen cu înțelesul de proces mental care determină atât răspunsurile actuale ale fiecărei persoane la stimulii sociali, cât și răspunsurile potențiale. Ei defineau atitudinea ca „o stare mentală a individului orientată de o valoare” și considerau că studiul atitudinilor este domeniul psihologiei sociale. Concepția lui W. Thomas și F. Znaniecki despre atitudine este distinctivă prin aceea că leagă acest fenomen de valorile sociale: „Atitudinea este duplicatul valorii sociale” [apud 24].

O contribuție importantă în studierea atitudinilor, și anume în evaluarea acestora, o aduce L. Thurstone, acesta abordând pentru prima oară atitudinile dintr-o perspectivă dihotomică: pozitivă și negativă, el fiind cel care abordează pentru prima dată problema estimării – a măsurării atitudinilor, binecunoscută fiind scala ce-i poartă numele în evaluarea acestui concept. Inovațiile sale metodologice au stimulat cercetările în problema formării și schimbării atitudinii în anii următori [69].

Pentru psihologii austrieci Ch. Ehrenfels și O. Kulpe [apud 159] *atitudinea* este un mod de organizare mentală cu funcție anticipativă și orientativă. Psihologul georgian D. Uznadze [apud 138] confundă *atitudinea* cu *ustanovka* (*predispoziție*). P. Oléron [apud 176] menționează că *atitudinile* intelectuale rezultă din scheme sau montaje mintale. Klueger și P. Fraisse [apud 82] au relevat *atitudinile* perceptive ca efecte de selectivitate explicate prin motivație și modele perceptive. O. Klineberg [apud 140] menționează că *atitudinile* reprezintă predispoziții de a reacționa într-un anumit mod, independent de anumite situații. Definiție similară cu alte puncte de vedere, cum ar fi al celor care desemnează prin atitudine acele formațiuni sau structuri psihice relativ stabile, un fel de blocuri, aliaje sau mixturi psihice în care se întâlnesc, se intersectează și, mai ales, se sintetizează toate laturile vieții psihice (cognitive, afective, volitive, motivaționale etc.) pentru a condiționa și determina comportamentul individului, poziția sa față de oameni, realitate, împrejurări, evenimente, situații [69].

Abordarea și studierea atitudinilor a fost realizată și de către psihologii ruși: A. Бодалев [163], А. Рыбак, А. Липкина, А. Лазу́рский [apud 33], В. Мясищев [170] au cercetat personalitatea ca sistem de atitudini. Pentru istoria științei psihologice școala științifică a lui А. Лазу́рский prezintă un interes incontestabil. Atitudinile, în opinia lui А. Лазу́рский, părere la care aderăm, caracterizează conținutul psihologic al personalității. El distinge atitudinile personalității de atitudinile temporare, pur întâmplătoare, nestatornice. Atitudinile personalității caracterizează psihicul în ansamblu și nu doar unele procese emoționale sau volitive aparte. În viziunea lui, cu cât e mai înalt nivelul dezvoltării personalității, cu atât e mai mare importanța, caracteristica atitudinilor ei față de lumea exterioară (exopsihică).

А. Лазу́рский, introducând noțiunea *atitudinilor personalității*, pentru prima dată în istoria psihologiei s-a apropiat de caracteristica personalității din punctul de vedere al interacțiunii ei active cu realitatea înconjurătoare. După conținutul lor, atitudinile personalității caracterizează orientarea acesteia. În afara de aceasta, el pentru întâia oară a demonstrat că în trăsăturile caracterului se manifestă orientarea, înseamnă că atitudinile determină caracterul [16].

Una dintre cele mai autorizate surse bibliografice, Dicționarul de psihologie, de psihologul român P. Popescu-Neveanu, definește atitudinea ca „*modalitate relativ constantă de raportare a individului sau grupului față de anumite laturi ale vieții sociale și față de propria persoană*” [135].

Fiind un concept cu o semantică relativă și destul de eterogenă, există, desigur, și alte puncte de vedere. Într-o altă sursă bibliografică clasică, Dicționarul de psihologie, de Larousse Norbert-Sillamy definește *atitudinea* ca o structură psihică prin care desemnează „*orientarea gândirii, dispozițiile profunde ale ființei noastre, starea de spirit proprie nouă în fața anumitor valori*” [112]. Din această definiție rezultă și mai explicit rolul educației în dezvoltarea atitudinii și motivației, orice resursă motivațională trecând prin filtrul atitudinilor, fiind reconvertită în ultima instanță în plan axiologic ca o principală valoare individuală și/sau socială, cu impact direct în plan acțional-comportamental [69].

Este relevant faptul că S. Cristea, în Dicționar de termeni pedagogici, definește atitudinea ca „*o stare de spirit sau o dispoziție interioară dobândită de o persoană în relațiile sale cu sine și cu mediul exterior*” [37]. În plan social, atitudinea definește o modalitate relativ constantă de raportare a personalității umane la realitatea culturală, economică, politică, religioasă etc. din perspectiva semnificațiilor educaționale angajate direct sau/și indirect

M. Ștefan, în lucrarea sa *Lexicon pedagogic*, lansează următoarea definiție acestui termen: *atitudinea este o modalitate de raportare comportamentală cognitivă și afectivă la diferite aspecte ale realității* [apud 154]. Atitudinea face parte din structura psihică a caracterului, exprimând implicit aderarea la anumite valori morale. Constatăm deci că autorul leagă direct atitudinea de morală. Unul

dintre scopurile fundamentale ale educației este formarea la elevi a unor atitudini corespunzătoare valorilor morale și civice. Sub aspect didactic, pentru reușita procesului de predare-învățare, este importantă formarea, încă de la începutul școlarizării, a unei atitudini pozitive a elevului față de învățatură. Atitudinile elevului se formează în bună măsură prin interrelațiile din grupul familial și cel școlar, prin relație copil-educator, prin metodele culturale ale societății.

Sintetizând mai multe definiții, R. Perloff [192, p.39] consideră că *o atitudine este o evaluare globală, dobândită printr-un proces de învățare, a unui obiect (persoană, loc, problemă) care influențează gândirea și acțiunea*. Prin această definiție, R. Perloff urmărește să sublinieze următoarele caracteristici:

- Existența unor predispoziții genetice ale înclinațiilor noastre față de anumite activități;
- Atitudinile reprezintă evaluări globale ale anumitor tipuri de activități, produse, persoane și situații;
- Atitudinile influențează gândirea și comportamentul.

În literatura psihologică și pedagogică, problema atitudinilor i-a preocupat pe numeroși cercetători. Cu referință la *atitudini*, mai relevante sunt lucrările semnate de C. Logofătu, T. Prună, D. Vrabie, D. Spînoiu, A. Chircev, V. Popescu, H. Cazacu, T. Callo ș.a. [69].

Cu toate deosebirile existente în abordarea termenului *atitudini*, toate definițiile au un numitor comun, și anume: *subiectul acțiunii care se raportează voluntar și selectiv asupra obiectelor și fenomenelor lumii înconjurătoare*.

Prin urmare, în calitate de sinteză a definițiilor examinate anterior a atitudinilor, le putem prezenta în următoarea listă generalizată, prin aspectul reacțiilor / proceselor psihice interne:

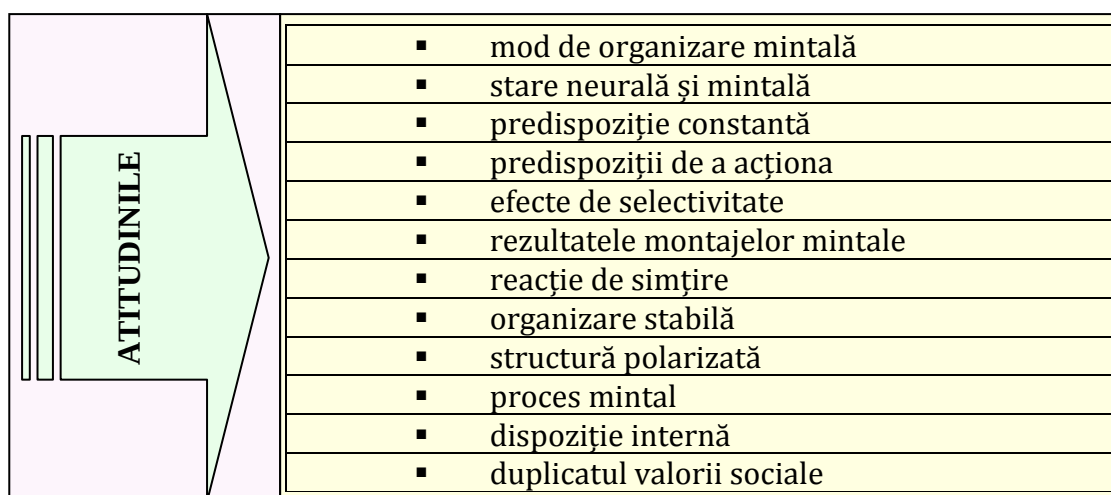

Figura 1.4. Sintetizarea esenței conceptuale a atitudinii

Deci, științele sociale abordează atitudinile ca relații / raporturi / legături între idei, fapte, procese, valori, persoane, state etc. În științele psihopedagogice termenul „atitudini” se abordează / se definește ca formațiuni, structuri sau mobiluri psihice ale personalității [14], ca mobilitate relativ constantă a individului sau grupului față de anumite laturi ale vieții sociale și

față de propria persoană, ca poziție a unei persoane sau a unui grup de acceptare sau respingere cu o intensitate mai mare sau mai mică a obiectelor, fenomenelor, persoanelor sau instituțiilor, ca relații sociale interiorizate, predispoziții mentale dobândite, mai mult sau mai puțin durabile de a reacționa în mod caracteristic față de persoane, obiecte, situații, idei sau idealuri cu care individul vine în contact [170].

După cum am putea determina, psihologia generală studiază mecanismul psihofiziologic și procesele psihice: percepția, memoria, atenția, gândirea, voința, în funcție de *atitudinea* subiectului față de obiectul reacției sale, adică modalitatea în care aceste capacități psihice general-umane sunt direcționate și influențate, modelate uneori de orientarea (starea) subiectului și de obiectul dat al reacției. În același timp, psihologia socială tratează *atitudinea* ca reacție a individului la lumea înconjurătoare, reacție a cărei rezultat este o dispoziție, o predispoziție, o stare de spirit pentru sau împotriva unui obiect. Cu alte cuvinte, psihologia socială privește *atitudinea* ca o *relație selectivă cu conținut mental*. Reieșind din aceste specificări, *putem trata pedagogic atitudinea ca o raportare a elevului la anumite laturi, aspecte ale realității / vieții*.

Funcția generală a atitudinii, după cum menționează S. Cristea [38, p. 160], este cea de orientare prioritară a resurselor *cognitive* și *noncognitive* ale personalității în contextul proiectării și realizării unor activități psihice, individuale (joc, învățare, muncă, creație) și *sociale* din diferite domenii (cultură, economie, politică, pedagogie etc.).

Conceptul psihosociologic al *atitudinii* leagă individul de un aspect oarecare al mediului înconjurător – obiect, eveniment sau situație, care prezintă pentru el o valoare pozitivă sau negativă. Definițiile folosite în psihologia socială și în sociologie aduc, astfel, un nou element important în definirea *atitudinii*: referință la valori, ce ar presupune includerea în vizorul cercetării al aspectelor de semantică a elementelor componente sau **structura atitudinilor**. Astfel, pe parcursul dezvoltării studiului atitudinilor s-au propus mai multe modele ale atitudinilor: cu o singură componentă (cea evaluativă), cu două componente (evaluativă și acțională), cu trei componente (afectivă, cognitivă și comportamentală).

Reieșind din analiza efectuată, ne raliem la concepția modelului tripartit al structurii interne a atitudinilor, care este cvasiunanim acceptată în prezent. Conform acestui model, propus de M. J. Rosenberg și C. I. Hovland, în structura atitudinilor există, în interdependență, după cum am menționat și anterior, trei tipuri de componente: a) **componenta afectivă** – care include sentimente și răspunsuri emoționale la obiecte și evenimente (emoții, simțăminte, împreună cu reacții fiziologice ce le însoțesc). De exemplu, pot fi continuu neliniștit și înfricoșat de efectul străzii asupra familiei mele; b) **componenta cognitivă** – care include percepțiile, cunoștințele despre obiectul atitudinii și despre caracteristicile acestuia, credințele sau raportările (relatările)

despre ele, pe baza cărora se fac evaluări pozitive sau negative. De exemplu, superstițiile că a locui pe o stradă principală este sursă de zgomot și, totodată, pericole; c) **componenta comportamentală** (conativă) – include intențiile și predicțiile modurilor în care un individ se poate comporta în raport cu un obiect sau eveniment. [82, p.65].

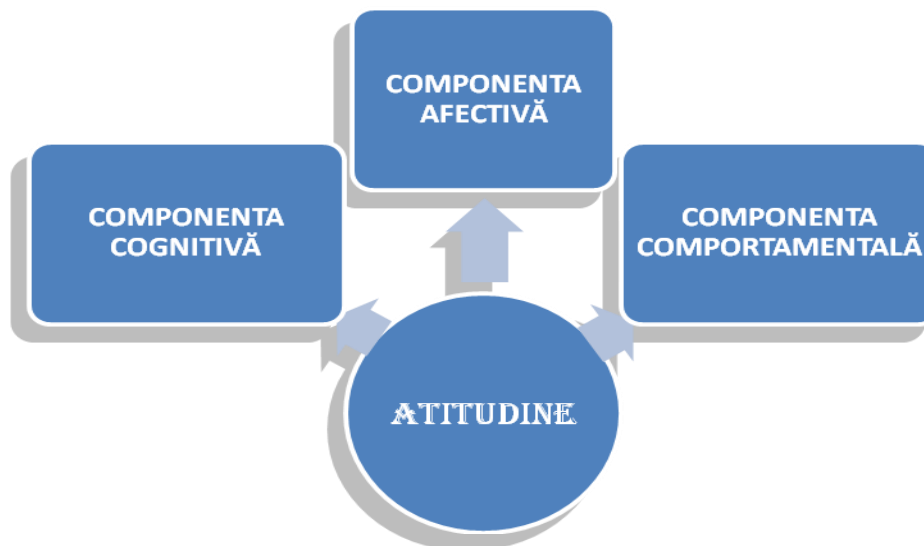

Figura 1.5. Modelul tripartit al atitudinilor (autori M. J. Rosenberg și C. I. Hovland [193])

Aceeași idee o promovează și S. Cristea [38, p. 160]: 1) *cognitivă* (față de cunoaștere, instruire, învățare etc.); 2) *noncognitivă* (atitudini afective, motivaționale, caracteriale – față de o anumită realitate (psihologică sau socială), activitate, situație, dimensiune contextuală etc.); 3) *conativă* (față de modul de proiectare și realizare a unor / unei acțiuni concrete, a unor / unei conduite, a unor / unui comportament etc.).

Exemple din psihofiziologie ne permit a conchide că cele trei componente coexistă armonios, respectând o logică interioară. De aceea o schimbare la nivelul unei componente este însoțită de o schimbare compensatorie a alteia sau ambelor celorlalte componente [19].

Deci, între elementele ce formează atitudinile există o interrelație. Acest lucru a fost menționat și de D. Vrabie: „pornind de la o înțelegere greșită a psihicului, unii autori, schematizând procesul, consideră că legătura individului cu mediul înconjurător începe cu procesele psihice de cunoaștere, apoi continuă cu procesele psihice afective și volitive. Suntem de acord că în structura atitudinii găsim atât elemente cognitive, cât și elemente afective și comportamentale. Dar nu putem avea de-a face cu o afectivitate „pură”. Afectivitatea la om devine rațională, iar gândirea la rândul ei este într-un sens afectivă” [157, p. 40].

Conștientizarea și semnificația raportului subiect-obiect este determinată de componentele cognitivă și afectivă ale atitudinii. Prin intermediul elementelor cognitive subiectul cunoaște obiectul, iar prin cele afective îl apreciază, îl evaluează, îl valorizează. Componenta afectivă și cea cognitivă sunt inseparabile, pentru că orice schimb cu mediul

presupune, în același timp, structurare și valorizare, ceea ce nu înseamnă însă că ele nu ar rămâne distincte, deoarece nici unul din cele două aspecte ale conduitei nu poate fi redus la celălalt.

Se pare că tocmai faptul că toate componentele atitudinii, tratate ca un întreg, formează un sistem în care elementele prezintă ponderi, valori mai mari sau mai mici. În cadrul acestui sistem fiecare componentă a atitudinii poate să se deosebească de celelalte în ceea ce privește numărul și valoarea elementelor care o compun. De exemplu, componenta cognitivă poate să se deosebească din punctul de vedere al numărului și al valorii cunoștințelor pe care le posedă subiectul despre obiectul atitudinii. Astfel, pot fi atitudini în care ponderea revine elementului emoțional sau celui intelectual (atitudini intelectualizate, după cum pot fi și atitudini cu tendință predominantă spre acțiune, sau, în sfârșit, cu participarea relativ proporțională a celor trei componente). Predominarea unei componente sau participarea în egală măsură a celor trei componente în atitudine depinde de conținutul obiectului atitudinii și de particularitățile subiectului respectiv [82].

O valoare incontestabilă o au **proprietățile atitudinilor**, analiza cărora permite evidențierea componentelor cu o influență pozitivă în formarea atitudinilor morale.

Orientarea. Atitudinile pot fi privite în structuri pe verticală și orizontală, care au o mare importanță pentru proiectarea unor strategii de influențare socială. Nici o atitudine nu există izolat de celelalte atitudini, pentru că lumea „obiectelor” față de care indivizii sau colectivitățile „iau poziție” este ea însăși structurată. M. Festinger și I. Ajzen [181] au aplicat teoria echilibrului a lui F. Heider la organizarea pe orizontală a atitudinilor și au enunțat teza potrivit căreia atitudinile sunt stabile dacă sentimentele față de un obiect social sunt concordante cu sentimentele față de alte obiecte cu care se află în legătură. Pe de altă parte, atitudinile se organizează în lanțuri ierarhice, cele de nivel superior bazându-se pe cele de nivel mediu, iar acestea pe atitudinile de nivel inferior.

Când ne referim la ordinea atitudinilor în structură pe verticală, avem în vedere gradul de abstractizare, mai înalt sau mai scăzut, al „obiectului” atitudinii. Dacă ne gândim la atitudinile sociale, putem să ne imaginăm următoarea ierarhizare: la nivelul cel mai înalt de ierarhizare plasăm atitudinea față de om (atitudine primară). Pe această atitudine se fondează atitudinea față de comunitate (atitudine secundară), care, la rândul ei, constituie fundamentul atitudinii față de familie (atitudine terțiară).

Atitudinile primare sau secundare pot avea și alte „obiecte”: În opinia noastră este importantă ideea referitor la faptul că atitudinile fac parte dintr-o structură, ceea ce înseamnă că schimbarea unei atitudini presupune schimbarea atitudinilor cu același nivel de abstractizare sau cu un nivel de abstractizare mai redus. În același timp, trebuie avut în vedere că schimbarea unei atitudini primare sau terțiare nu antrenează cu necesitate și schimbarea atitudinii subordonate [82].

Valența atitudinală. Această proprietate se referă la poziția pe care o ocupă atitudinea în privința dimensiunilor evaluative și afective. O atitudine poate fi pozitivă sau negativă, favorabilă sau defavorabilă. Atitudinea poate fi gândită într-o manieră unipolară (pozitiv sau negativ) sau bipolară (un continuum de la pozitiv la negativ). Predominanța este determinată de numărul de elemente cognitive care constituie fiecare pol, de importanța atribuită fiecărui element și de intensitatea evaluărilor și afectelor care le sunt asociate (*reflexiv, afectiv, senzorial, intuitiv* - după C. G. Jung [63]; *evaluări globale ale anumitor tipuri de activități* – de B. M. Мясищев [170]).

Intensitatea. Acest termen desemnează poziția ocupată de atitudini pe scalele continue și bipolare de tip „favorabil/defavorabil”, „pozitiv/negativ” utilizate pentru a le măsura. Cu cât o atitudine se apropie mai mult de o extremitate sau alta a acestor scale, cu atât mai mult ea va fi considerată ca fiind intensă.

Accesibilitatea. Această proprietate se raportează la forța legăturii care unește atitudinea persoanei (*habitusul atitudinal*, după K.G. Jung) [70] de obiectul ei. Cu cât această legătură va fi mai puternică, cu atât mai mare este probabilitatea și rapiditatea cu care atitudinea va fi activată în prezența obiectului. Această proprietate este utilizată în studiile asupra relației atitudine – comportament. Conform opiniei psihologului T. M. Newcomb, atitudinea reflectă forma în care experiența anterioară este acumulată, conservată și organizată la individ, când acesta abordează o situație nouă [190].

Centralitatea. O caracteristică importantă a atitudinilor, alături de orientare și intensitate, o reprezintă centralitatea, locul pe care îl ocupă unele față de celelalte. Cu cât sunt mai centrale, cu atât sunt mai stabile, mai greu de schimbat. Această proprietate se referă la poziția pe care o ocupă atitudinea în ansamblul de elemente identice ale individului: valorile, apartenențele sociale, definițiile în termeni de personalitate și de aptitudini. Asocierea mai mult sau mai puțin puternică a unei atitudini cu unul dintre aceste aspecte va determina gradul său de centralizare [184].

În acest context, B. Мясищев [170] arată că atitudinile conțin două segmente esențiale:

- a) cel incitativ-orientativ, implicit selectiv-evaluativ;
- b) segmentul efector, executiv, preponderent operațional.

Specificul propriu al caracterului derivă din interacțiunea între atitudini sau din interacțiunea segmentelor în cadrul aceleiași atitudini. Cele mai frecvente *interacțiuni între atitudini* sunt cele de:

- coordonare, cooperare sau cele de contradicție;
- incompatibilitate, chiar de excludere reciprocă;
- relațiile de tip compensativ, atitudinile deficitare fiind ameliorate (compensate) prin cele mai proeminente dezvoltate.

Dezvoltarea inegală a celor două segmente ale uneia și aceleiași atitudini acordă o fizionomie specifică profilului caracterial al unei persoane. Atitudinile și segmentele lor nu

trebuie interpretate în sine, ci în funcție de valoarea lor morală. *Când atitudinile intră în concordanță cu legile progresului, cu normele sociale, ele devin valori.*

Acest fenomen a fost numit de R. Linton [186] *sistemul atitudinii – valori*, specific fiecărui individ, care, odată fixat, acționează aproape automat, chiar la nivel de subconștient.

Atitudinile caracteriale, fără a se confunda cu valorile, au un conținut valoric și o funcție evaluativă, iar prin aceasta reglează comportamentele specifice ale fiecărui individ.

Expresia externă a atitudinii o reprezintă *opinia și acțiunea*. *Opinia* este forma verbală de exteriorizare a atitudinii, constând din judecăți de valoare și de acceptare (acord) sau de respingere (dezacord) în legătura cu diferitele situații, evenimente și sisteme de valori. *Opinia* este o modalitate constatativ – pasivă de raportare la lume care nu introduce nici o schimbare în situație. Când atitudinile individuale converg într-o măsură semnificativă, vom avea în plan extern *opinia publică*, ce poate fi interpretată ca dimensiune a caracterului social, de care vorbea E. Fromm [183].

Acțiunea reprezintă intrarea în relație directă (senzorială și motorie) cu situația și efectuarea unor demersuri (transformări) de integrare în situație, de modificare a ei sau de îndepărtare. Gradul de angajare psihologică în cadrul acțiunii este cu mult mai ridicat decât în cadrul opiniei și, ca atare, acțiunea devine mai relevantă pentru dezvăluirea esenței caracterului unei persoane decât opinia: faptele au pondere mai mare în aprecierea unui om decât vorbele.

De asemenea, trebuie să subliniem faptul că între atitudine și manifestarea ei externă, în forma opiniei sau acțiunii, nu există o concordanță perfectă și necondiționată. Datorită funcției reglatorii a conștiinței, în structura caracterială se elaborează un mecanism special de comutare, care face posibilă disocierea temporară și periodică între planul intern al convingerilor și atitudinilor, în planul extern al opiniilor și acțiunilor. În felul acesta, se poate aprecia că abordarea tridimensională a atitudinii are o valoare euristică, deoarece poate orienta demersul educativ de formare și schimbare a atitudinilor prin metode și tehnici ce vizează componentele afective, cognitive și comportamentale ale atitudinii țintă. Psihologia socială a abordat pe larg acest domeniu, schimbarea atitudinilor fiind un câmp de cercetare privilegiat al acestei discipline.

Emoțiile și sentimentele reprezintă un sistem de semnale interne care exprimă corespunderea sau necorespunderea activităților și obiectelor motivației personalității. Ele reprezintă relația dintre motiv și posibilitățile succesului. Componenta următoare a atitudinilor o reprezintă acțiunile comportamentale care se manifestă prin totalitatea de acțiuni, reacții motorii, fapte de ordin moral, profesional, intelectual, ecologic, politic, estetic, de muncă etc.

Așadar, se confirmă faptul că în plan pedagogic, atitudinile pot fi definite ca ***un sistem de relații sau raporturi subiective ale personalității, acțional-cognitive, afective și comportamentale de ordin moral, ecologic, profesional etc., de evaluare și valorizare a fenomenelor și proceselor***

din lumea înconjurătoare. Atitudinile exprimă valoarea / semnificația personală, de grup și socială a fenomenelor, proceselor și rezultatele lor [123]. Relația / raportul dintre planul extern (pedagogic) și planul intern (psihologic) al atitudinilor sau dinamica extern – intern a atitudinilor poate fi redată schematic / figural (Anexa 1).

Atitudinile de viață (din planul extern) se interiorizează și formează sfera motivațională a copilului. În planul intern (al conștiinței) atitudinile se modifică, se generalizează, obțin semnificație și se schimbă permanent. În planul conștiinței, atitudinile se ierarhizează în dependență de valoarea lor personală, de grup și socială. Atitudinile în planul conștiinței modelează acțiunile externe, mobilizează intențiile comportamentale, activează, organizează și direcționează comportamentul copilului. Ele evaluează fenomenele, procesele, obiectele din lumea înconjurătoare și servesc ca mijloc sau factor de autorealizare și de valorificare a propriului potențial.

În cadrul exteriorizării atitudinile la fel se supun unor schimbări. Ele sunt de alt nivel de dezvoltare și putere energetică. Acțiunile cognitive, afective și comportamentale sunt de alt gen și nivel de dezvoltare și nu-s identice întocmai cu cele din planul intern, din planul conștiinței [ibidem].

Trebuie să mai subliniem faptul că comportamentul real este determinat de valoarea fenomenelor, proceselor, obiectelor pentru sine și alți oameni, de satisfacerea sau nesatisfacerea motivelor /trebuițelor, de ierarhia lor valorică personală, de grup și socială, de condițiile permanent schimbătoare de viață și activitate. Comportamentul real este determinat de nivelul de formare /dezvoltare a fiecărei componente a atitudinilor din planul intern: cognitivă, afectivă și conativă (experiența proiectată); de corelarea și articularea acestor componente.

Comportamentul real /explicit este determinat de nivelul de generalizare a atitudinilor din planul intern /al conștiinței și așteptările de viață ale personalității. Atitudinile sunt ierarhizate, unele subordonându-le pe celelalte. Ierarhizarea atitudinilor în planul conștiinței se modifică permanent. În situațiile de viață și activitate în permanentă schimbare unele atitudini de valoare / semnificație scăzută pot obține o importanță majoră.

Între componentele atitudinilor umane nu există relații de echilibru după /conform nivelului de dezvoltare, după valoare, modalități și intensitate de manifestare, după durabilitate și aria de manifestare. Fiecare componentă poate avea divers nivel de dezvoltare (*cognitivă*: reprezentări, noțiuni, judecăți, sisteme de idei și cunoștințe etc.; *motivațional-afectivă*: aspirații, stări afective, opinii, convingeri și idealuri; *conativă*: sistem de acțiuni și fapte). Componenta conativă traduce într-un sistem de acțiuni și fapte pe celelalte două. Atitudinile ajută copilului să selecteze din lumea înconjurătoare fenomenele, procesele și obiectele de valoare personală. Din această cauză, atitudinile au natură duală: pozitive și negative. Pornind de la ideea lui A. Лазы́рский [apud 17], atitudinile în planul intern, adică în planul conștiinței reprezintă un comportament imaginativ

/model de activitate și pot fi numite **endoatitudini**, iar în planul extern ele reprezintă un sistem de acțiuni și fapte, reacții motorii, verbal-afective și pot fi numite **exoatitudini**.

Riguros vorbind, componenta afectivă reprezintă nucleul atitudinii. Emoțiile și sentimentele energizează actele de comportare umană. Prin educație și instruire, prin influența tuturor factorilor și activităților orientate /direcționate și spontane se schimbă și se dezvoltă atitudinile umane. Sistemul educațional permanent asigură o dezvoltare dinamică / continuă a atitudinilor. Educația și instruirea reprezintă factorul dominant în formarea și dezvoltarea dinamică a atitudinilor valorice [123].

Prin urmare, sistemul de atitudini sociale formează modul de viață și activitate al personalității. Tipul, natura și dinamica atitudinilor, în ultimă instanță, sunt determinate de poziția ocupată de personalitate în sistemul de activități sociale, de dinamica vieții sociale a personalității. Toate tipurile de atitudini constituie un sistem complex, flexibil și deschis. [119].

1.2. Interconexiunea atitudinilor morale raportate la educația morală

Pentru a oferi o imagine clară *atitudinii morale*, este necesar să o examinăm în contextul ei dezvoltativ.

În acord cu cele menționate anterior, putem porni de la D. Krech, R. Crutchfield și E. L. Ballachey, care definesc atitudinile drept „*sisteme durabile de evaluări pozitive sau negative, stări emoționale și tendințe de acțiune „pro” sau „contra” față de obiectele sociale*“ [192, p. 39]. *Abordarea trifactorială* susține că o atitudine este: 1) o reacție cognitivă, în măsura în care evaluarea obiectului se bazează pe anumite opinii, reprezentări și amintiri; 2) o reacție afectivă pozitivă, negativă sau mixtă, în care se regăsesc emoțiile, sentimentele și stările noastre de spirit față de un anumit obiect social; 3) o dispoziție comportamentală sau, altfel spus, tendința de a acționa într-un anumit fel față de obiect [123]. Cu preponderență în literatura franceză se vorbește despre o dispoziție conativă.

După cum am menționat, în opinia lui B. H. Мясницев [170], atitudinile reprezintă evaluări globale ale anumitor tipuri de activități, produse, persoane și situații;

- atitudinile influențează gândirea și comportamentul;
- atitudinile conțin două segmente esențiale: cel incitativ-orientativ, implicit selectiv-evaluativ; segmentul efector, executiv, preponderent operațional.

Cercetătorul susține că numai unitatea lor asigură unitatea caracterului. În același timp, atitudinile de viață se interiorizează și formează sfera motivațională (*de la necesități și trebuințe*, A. H. Maslow) la personalitate [83]. În acest conglomerat, *atitudinile morale* reprezintă componenta esențială a ființei umane. Pentru a înțelege mai bine specificul atitudinii, trebuie să cercetăm structura și mecanismele de formare și dezvoltare a atitudinilor morale nu este similară cu cea a comportamentului.

Pentru a înțelege mai bine specificul atitudinii morale, trebuie să cercetăm structura și mecanismele de formare și dezvoltare a atitudinilor morale, care nu este similară cu cea a comportamentului. *Procesul formării atitudinilor* este compus de nevoile, necesitățile și interesele spirituale, materiale, psihofiziologice ale personalității copilului. Astfel, măsura în care omul este mai dotat prin cunoștințe și capacități, îl influențează mai pronunțat spre conștientizarea problemelor formării responsabilităților și atitudinilor morale, de creștere și dezvoltare a nivelului moral-spiritual. Atitudinile morale formează mediul de viață al omului, cum ar fi structura ansamblului normelor de conviețuire, de comportare a unor oameni față de alții, față de colectivitate și a căror încălcare nu este sancționată de lege, ci numai de opinia publică; etică (A. Calancea, S. Cristea, I. Jude, A. Лазу́рский) [15; 40; 69; 33].

În mod schematic relația dintre educația morală și formarea atitudinilor morale se reflectă în tabelul ce urmează.

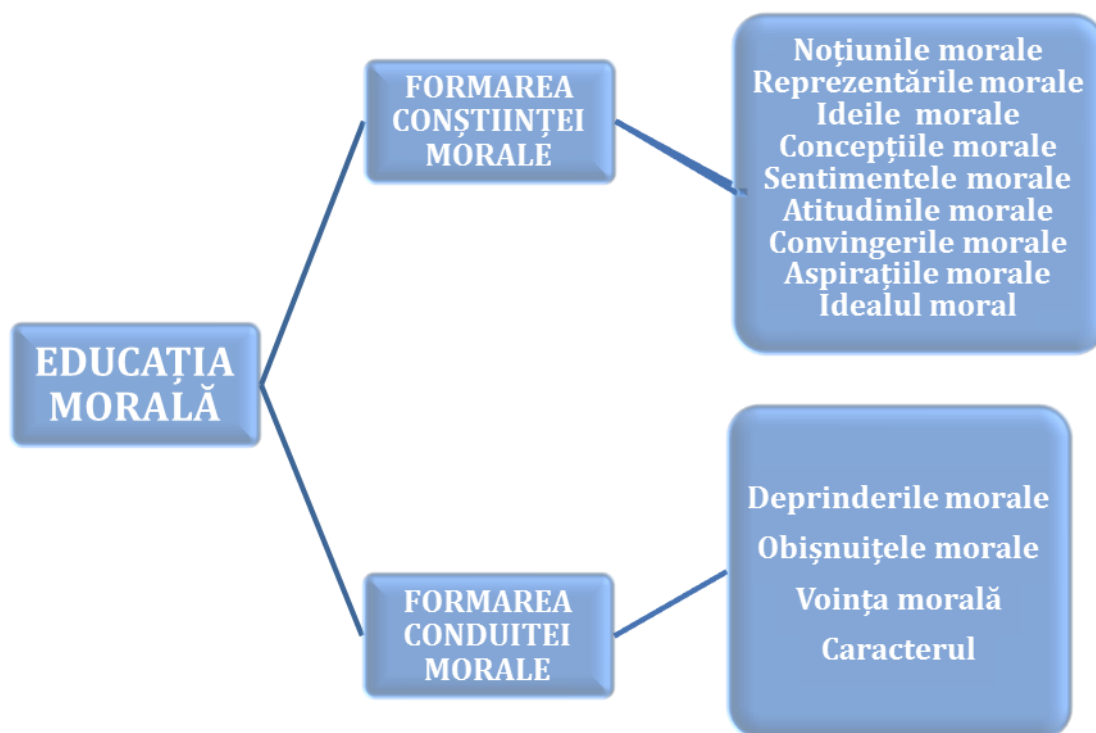

Figura 1.6. Dezideratele educației morale (autor T. Munteanu [93])

Astfel, laturile de bază ale educației morale, conștiința și conduita, se intercondiționează și se completează reciproc, iar formarea uneia nu se realizează independent de cealaltă. Elementele conștiinței morale orientează și stimulează conduita morală, iar aceasta, la rândul ei, valorificând asemenea elemente și integrându-le în deprinderi, obiceiuri și trăsături de caracter, conferă o relativă stabilitate atitudinii și comportamentului moral al individului [apud 16].

Uneori conștiința morală este în avans, susține E. Macovei: gândim corect din punct de vedere moral, dar acționăm contrar. Știm cum trebuie să fim, cum să acționăm, cunoaștem

normele, dar acționăm contrar; cunoaștem sancțiunile, dar riscăm să le suportăm. Pe de altă parte, conduita morală nu este întotdeauna întemeiată pe idei, teorii, concepții, se acționează intuitiv, din bun simț, din convingerea făptuirii Binelui. Formarea și desăvârșirea morală presupune trecerea de la control, îndrumare, supraveghere, la autocontrol, autosupraveghere, autoîndemn. Se dobândește starea de libertate a săvârșirii actelor morale. Se tinde la o concordanță deplină între nivelul posibilităților, nivelul de realizare și nivelul de aspirație; între modul de a gândi, modul de a simți, modul de a acționa și aspirația la depășirea de sine, la desăvârșire [80].

Procesul atitudinal, cu cele două componente, este reflectat și în structura pedagogică pentru schimbare și dezvoltare, care presupune atitudini cognitiv-creative și atitudini morale, ultimele pot fi exemplificate prin: manifestarea sentimentului datoriei și responsabilității; sinceritate și omenie; dragoste și grijă față de cei apropiați; susținere și ajutor reciproc; neîmpăcare cu lenea, trândăvia, nepăsarea [117]. Specificul atitudinilor morale este dezvăluit și în lucrările cercetătorului N. Silistraru, care afirmă că adevăratul obiectiv al muncii educative, în primul rând în educația morală, sunt atitudinile, structuri psihice integratoare, care joacă un mare rol în depășirea situațiilor atât de des întâlnite în practica educațională. Atitudinea reprezintă un factor major în educația morală. În educația morală formarea atitudinilor este esențială [141, p. 242].

Așadar, *atitudinea morală exprimă poziția pe care o adoptă o persoană față de sistemul valorilor, normelor, principiilor existente în societate* [121]. Ea exprimă modalitatea de articulare specifică a persoanei la ansamblul vieții și activității sociale. Atitudinea morală se constituie pe baza unui proces de analiză, interpretare a conținutului și semnificației fenomenelor, evenimentelor și componentelor structurii socio-culturale date și se finalizează prin exprimarea unei opțiuni și a unei poziții în raport cu ele. Exprimând modul în care se realizează integrarea semnificațiilor și valorilor socioumane în structura individuală a personalității, atitudinile fac parte din grupul celor mai importanți factori de reglare a comportamentului uman. Ele fac joncțiunea între nivelul conceptual-interpretativ al conștiinței și nivelul motivațional preferențial. Ceea ce trebuie relevat însă, în mod deosebit, este faptul că atitudinea morală constituie o componentă structurală a personalității. Ea formează acel invariant profund intențional al persoanei - de poziție favorabilă sau nefavorabilă, pozitivă sau negativă, în raport cu realitățile la care se raportează.

Deci, după cum afirmam mai sus, *valența atitudinală* este o proprietate care se referă la poziția pe care o ocupă atitudinea în privința dimensiunilor evaluative și afective. Atitudinea poate fi pozitivă sau negativă, favorabilă sau defavorabilă unei entități. Atitudinea poate fi gândită într-o manieră unipolară (pozitiv sau negativ) sau bipolară (un continuum de la pozitiv la negativ). Predominanța este determinată de numărul de elemente cognitive care constituie fiecare pol, de importanța atribuită fiecărui element și de intensitatea evaluărilor și afectelor care le sunt asociate.

Conform opiniei psihologului T. M. Newcomb [190], atitudinea reflectă forma în care experiența anterioară este acumulată, conservată și organizată la individ, când acesta abordează o situație nouă.

Datorită funcției reglatorii a conștiinței, în structura caracterială se elaborează un mecanism special de comutare, care face posibilă disocierea temporară și periodică între planul intern al convingerilor și atitudinilor în planul extern al opiniilor și acțiunilor. Apare, astfel, dedublarea, subsumată fie conformismului, fie negativismului, delimitate prin:

1. Obiectul de referință: atitudinile morale față de sine; atitudinile față de societate.
2. Atitudinile față de sine reflectă caracteristicile imaginii de sine, elaborate pe baza:
 - autopercepției și autoevaluării;
 - percepției și evaluării celor din jur.

Ele se diferențiază și se structurează în două niveluri: segmentar și global.

Astfel, în primul caz (a), vom avea atitudinea față de Eul fizic, de Eul psihic și cea față de Eul social. În cazul al doilea (b), este vorba de poziția globală pe care o adoptăm față de propria persoană în unitatea componentelor bio-psiho-sociale. În acest context, D. Patrașcu în lucrarea sa [126, p. 92] notează că personalitatea este un agregat de aptitudini și atitudini ce are în contul său Eul, ca factor de integrare și coordonare.

Totodată, la diferiți indivizi se poate structura pe grade de autoevaluare diferite:

- autoevaluare obiectiv-realistă, asigură cele mai bune premise psihologice de relaționare;
- autoevaluare în hiper (supraestimare), induce trăsături etichetate de cei din jur ca negative: aroganță, dispreț, complex de superioritate – și creează serioase probleme de adaptare la grup;
- autoevaluare în hipo (subestimare), favorizează trăsături caracteriale nefavorabile pentru subiect: modestie exagerată, neîncredere în sine, complex de inferioritate.

Atitudinile față de societate se diferențiază și se individualizează potrivit diversității „obiectelor” și „situațiilor” generate de realitate. Astfel, se pot delimita:

- atitudinea față de muncă;
- atitudinea față de normele, principiile și etaloanele morale;
- atitudinile față de diferitele instituții (familie, școală, armată);
- atitudinea față de structura și forma organizării politice;
- atitudinea față de ceilalți semenii.

Semnul și intensitatea acestor atitudini determină valoarea caracterului și potențialul adaptiv al copilului în sfera vieții sociale. Nu întâmplător I. Nicola [111] afirmă că rolul cunoștințelor morale este de a-l introduce pe copil în universul valorilor morale, de a-l face să

înțeală semnificația acestora pentru conduita sa, de a-i dezvolta, totodată, capacitatea de a discerne între valorile pozitive și elementele negative.

Cum s-a menționat și în prealabil, trăsăturile caracteriale ale atitudinilor se exprimă cel mai adesea în comportament, însă trăsăturile caracteriale pot fi definite, spre exemplu, și ca seturi de acte comportamentale covarianțe sau ca particularități psihice ce fac parte integrantă din structura persoanei. M. Golu definește trăsăturile caracteriale drept „structuri psihice interne, care conferă constanta modului de comportare a unui individ în situații sociale semnificative pentru el.” Însă nu orice trăsătura comportamentală poate fi și o trăsătura caracterială. Totodată, trăsăturile caracteriale, ca și cele temperamentale, au o dinamică polară, ele formând, de regulă, perechi antagonice (egoist-altruist). La fiecare persoană este important faptul că se întâlnește întreaga gamă de perechi, dar cu grade diferite de dezvoltare a fiecărei trăsături [58]. Prin urmare, în evoluția sa profilul caracterial va integra trăsături care tind preponderent spre polul pozitiv sau preponderent spre cel negativ, luând aspectul unei forme de balanță bilaterale:

- când trăsăturile polare se echilibrează reciproc, avem de-a face cu un caracter ambiguu, slab determinat;
- când valoarea trăsăturilor de la polul pozitiv cântărește mai greu decât cea a trăsăturilor de la polul negativ, avem un caracter pozitiv;
- când valoarea trăsăturilor de la polul negativ cântărește mai greu decât cea a trăsăturilor de la polul pozitiv, avem de-a face cu un caracter socialmente negativ.

Când atitudinile individuale converg într-o măsură semnificativă, vom avea în plan extern opinia publică, ce poate fi interpretată ca dimensiune a caracterului social de care vorbea E. Fromm [183]. În acest context, sunt reprezentative cercetările sociologilor I. Pere, D. Banciu [132], din care rezultă că modul de conduită reprezintă rezultatul atât a unor factori personali (nivel de aspirație, convingeri, credințe, obiceiuri, motivații), cât și a unora socio-culturali (principii morale și religioase, influențele grupului sau reacția comunității, influențe și cerințe normative). Astfel, evaluând ierarhic factorii ce îi ghidează cel mai mult personalitatea și comportamentele ei, autorii au realizat următoarea scală:

1. Convingerile personale;
2. Normele morale;
3. Avantajele personale;
4. Legislația;
5. Normele credinței;
6. Reacția comunității.

Astfel, când atitudinile intră în concordanță cu legile progresului, cu normele sociale, ele devin *valori*, ceea ce R. Linton numea *sistemul atitudini–valori specifice fiecărui individ*, care odată fixat, acționează aproape automat, chiar la nivel de subconștient [179].

Nu întâmplător T. Cozma menționează că capacitatea de a săvârși mari acte morale depășește nivelul deprinderilor și obișnuințelor morale, deoarece presupune trecerea de la un comportament moral automatizat la un comportament bazat pe rațiune și pe capacitatea de renunțare la sine [34].

În acest context, M Boza afirmă că momentul în care copilul are propria sa alegere morală, este momentul ”trezirii,, conștiinței morale [14]. În cadrul proiectelor pedagogice este importantă concordanța cu dezvoltarea aspectelor cognitive ale elevului, reflectată și prin atitudinea morală a copilului, și a celor două faze contrar convenționale:

- **eteronomia** - când copilul preia norme, reguli, interdicții etc., din exterior, fără o apreciere selectivă;
- **autonomia** - când se realizează prin interiorizarea și implicarea propriului sistem de valori în actul de judecare.

Aceste două segmente ale atitudinii traduc în limbaj științific definiția populară a caracterului: unitatea dintre vorbă și faptă, deci dintre segmentul orientativ și cel executiv, volitiv [19].

Specificul propriu al caracterului derivă din interacțiunea între atitudini sau din interacțiunea segmentelor în cadrul aceleiași atitudini. Cele mai frecvente interacțiuni între atitudini sunt cele de: coordonare, cooperare sau cele de contradicție; incompatibilitate, chiar de excludere reciprocă; relațiile de tip compensativ, atitudinile deficitare fiind ameliorate (*compensate*) prin cele mai proeminent dezvoltate.

Dezvoltarea inegală a acestor segmente ale uneia și aceleiași atitudini acordă o fizionomie specifică profilului caracterial al unei persoane. Așadar, atitudinile și segmentele lor nu trebuie interpretate în sine, ci în funcție de valoarea lor morală.

Modul de conduită a copiilor reprezintă rezultatul atât a unor factori personali (nivel de aspirație, convingeri, credințe, obiceiuri, motivații), cât și a unora socioculturali (principii morale și religioase, influențele grupului sau reacția comunității, influențe și cerințe normative).

Conceptul de educație morală. Definirea educației morale solicită depășirea a două tendințe extreme:

a) tendința reducerii educației morale exclusiv la nivelul proiectării și al realizării unor obiective formative (în opoziție cu educația intelectuală, redusă exclusiv la proiectarea și realizarea unor obiective informative);

b) tendința extrapolării educației morale la nivelul întregii activități de formare-dezvoltare a personalității – „educația morală nu este în fond nimic altceva decât educația însăși” [51].

Depășirea acestor tendințe extreme implică analiza conceptului filosofic de *morală* și, respectiv, *educație morală*. Din această perspectivă, morala reprezintă, pe de o parte, „o teorie a relațiilor cu celalalt și cu sine” [1], respectiv un model de organizare a raporturilor omului cu lumea și cu propria persoană. Pe de alta parte, prin conținutul angajat, morala reprezintă o formă a conștiinței sociale care reflectă existența socială la „nivel ideologic (teoretic) – ansamblul reprezentărilor, noțiunilor, judecăților, normelor, sentimentelor morale – și psihosocial (practic) – ansamblul acțiunilor morale” [58].

Educația morală reprezintă dimensiunea internă a activității de formare/dezvoltare a personalității care vizează „ceea ce este mai profund și mai accentuat subiectiv în ființa umană” [70]. În *perspectiva pedagogică* educația morală reprezintă activitatea de formare/dezvoltare a conștiinței morale a personalității umane, proiectată și realizată la nivel teoretic și practic. Formarea/dezvoltarea conștiinței morale la nivel „ideologic”, angajează „teoria morală”, bazată pe norme proiectate și realizate în toate ciclurile vieții: în mod special, în plan cognitiv, dar și în plan afectiv și volitiv. Formarea/dezvoltarea conștiinței morale la nivel „psihosocial”, angajează „practica morală”, bazată pe acțiuni proiectate și realizate în toate ciclurile vieții, integrate, în mod special, în plan atitudinal.

Dacă ne raportăm la *principiile educației morale* [36], acestea valorifică determinările interne angajate în definirea acestei dimensiuni profunde a activității de formare/dezvoltare a personalității la nivelul unor „axiome” plasate în câmp pedagogic deschis. Ele intervin ca „imperative flexibile”, care avansează criterii de acțiune afirmative prin prisma capacității lor de demonstrație, de argumentație în situații educaționale concrete:

- a) principiul corespondenței pedagogice dintre „teoria morală” și „practica morală”;
- b) principiul valorificării resurselor și a disponibilităților pozitive ale personalității umane în vederea eliminării celor negative;
- c) principiul unității și al continuității axiologice între toate formele de proiectare și de realizare a educației morale;
- d) principiul diferențierii educației morale în funcție de determinările sale particulare (vârstă, domeniul socioprofesional, context educațional) și individuale (structura fiecărei personalități);
- e) principiul corelării funcționale între „cerințele” morale și „stimulentele” morale.

Obiectivele educației morale pot fi prezentate în cadrul unui model pedagogic centrat pe continuitatea general / particular, exprimată la nivel teoretic și practic, în plan informativ-formativ. În acest context, obiective generale ale educației morale sunt:

- a) la nivelul „teoriei” educației morale:
 - formarea percepțiilor, reprezentărilor, noțiunilor, judecăților, raționamentelor morale;

- însușirea și aprofundarea normelor morale la nivel teoretic superior, prin valorificarea noțiunilor, judecăților și raționamentelor morale dobândite anterior;
- formarea sentimentelor morale și a trăsăturilor volitive morale;
- integrarea normelor morale, a noțiunilor, judecăților, raționamentelor morale sentimentelor morale, trăsăturilor volitive morale la nivelul convingerilor morale (care reprezintă sinteza dimensiunii cognitiv-afectiv-volitive a „teoriei” morale).

b) la nivelul „practicii” educației morale:

- formarea deprinderilor morale – componente automatizate ca răspuns la „cerințe care se repetă în condiții relativ identice”;
- formarea obișnuințelor morale – componente automatizate perfecționate prin intensificarea motivului intern al acțiunii, cu efecte stabilizatoare în timp;
- formarea atitudinilor morale, afective și motivaționale, care susțin energizarea acțiunii morale;
- formarea atitudinilor morale caracteriale care asigură integrarea „obișnuințelor morale” în structura personalității, ceea ce determină consecvența și coerența acțiunii și a conduitei morale. [37; 111, p. 64].

Într-un sens asemănător, obiectivele specifice ale *educației morale* pot fi sesizate, mai ales, la nivelul procesului de învățământ, care propune coordonate relativ constante, dependente de condițiile de vârstă și de mediu pedagogic și social; educația prin și pentru colectiv; educația prin și pentru activitate (de învățare, de muncă, de creație). Conținutul și metodologia educației morale reflectă dimensiunea generală și specifică a obiectivelor pedagogice, exprimată în plan teoretic și practic, la nivel informativ și formativ.

În ceea ce privește *conținutul educației morale*, acesta reflectă două coordonate definitorii, care vizează raportarea omului la societate – educația moral-civică; și la sine – educația moral-individuală. *Educația moral-civică* are un conținut preponderent social, exprimându-se, în special, la nivel de educație politică (educația patriotică, educația democratică, educația umanistă etc.); educație economică (educația prin și pentru muncă); educație juridică (educația prin și pentru colectivitate). *Educația moral-individuală* are un conținut determinat, în mod preponderent, prin raportarea persoanei la sine, exprimându-se, în special, la nivel de educație filosofică și educație religioasă.

Evoluția acestor conținuturi, „în grade ale educației morale”, asigură un ansamblu de achiziții obiectivate sub forma unor „virtuți personale” (sinceritate, punctualitate, curaj, onestitate etc.) și sociale (atitudini civice: politice, naționale, umaniste, juridice etc.). [1, p. 53].

Conținuturile civice ale educației morale pot fi analizate și în mod separat, la nivelul unor

coordonate care vizează „acțiunea de socializare” și de valorificare pedagogică a drepturilor fundamentale ale omului [22, p. 127].

Logica raționamentelor ne conduce spre precizarea *metodologiei educației morale*, care reflectă dimensiunea funcțională a obiectivelor generale angajate pedagogic la linia de interacțiune dintre teorie (norme morale) și practică (acțiune morală). Aceasta linie evidențiază importanța *elementelor care asigură trecerea de la conștiința morală teoretică la conștiința morală practică*:

- *convingerea morală*, care integrează resursele cognitive, afective, volitive ale teoriei morale, conferind normei morale o orientare strategică, inovatoare, durabilă în timp și spațiu;

- *regula morală*, care operaționalizează resursele obișnuințelor și atitudinilor morale, în limite de acțiune determinate la nivelul unor stadii psihologice, valorificabile în mediul școlar [133, p. 121]:

- stadiul motric: implică trebuința de exercițiu, cu valorificarea deprinderilor specifice vârstei, deprinderi acumulate deja;
- stadiul egocentric: implică imitarea regulii morale impusă din exterior, cu valorificarea resurselor comportamentale ale copilului, dar și ale „constrângerii necesare”, exercitată de adult;
- stadiul cooperării morale: implică respectarea regulilor morale comune, cu valorificarea resurselor de control mutual și de autocontrol limitat sau extins la situații impuse de statutul și rolul de elev;
- stadiul codificării morale: implică participarea motivațională la îndeplinirea regulii morale, cu valorificarea resurselor normative ale acesteia;
- stadiul „legii morale”: implică interiorizarea deplină a resurselor normative care constituie nucleul cognitiv-motivațional-caracterial al regulii morale, cu valorificarea conexiunilor existente între planul individual și social al acțiunii morale.

Ca formă a conștiinței sociale, morala cuprinde următoarele trei elemente:

a) valori morale – reprezentând comportări, acțiuni, fapte cărora li se oferă pe plan social o apreciere pozitivă, în sensul că ele coincid cu concepțiile provenite din societatea respectiva, cu privire la ceea ce este bine, echitabil, folositor societății, membrilor ei (bunătate, cinste, hărnicie, datorie, libertate, cumpătate, omenie, onestitate, iubire, prietenie, respect reciproc, demnitate);

b) norme, precepte și reguli morale. Ele s-au impus sub forma de coduri morale;

c) afectivitatea morală sau sensibilitatea morală (patriotismul, altruismul, compasiunea, respectul, spiritul de disciplină etc.) [95].

Remarcăm că morala este raportată la norme și principii nescrise, dar înrădăcinate în tradiția oamenilor. Preocupările pentru ridicarea calității în educația morală au fost prezente în toate timpurile și societățile ca o necesitate de prim rang. Câteva opinii consacrate vin în sprijinul acestei afirmații: „Dacă omul n-a primit decât o educație defectuoasă sau rea, el devine

cel mai îngrozitor animal pe care l-a produs Pământul. De aceea legiuitorul trebuie să facă din educația copiilor prima și cea mai serioasă din preocupările sale” (Platon) sau: „Peste tot unde educația a fost neglijată statul a primit o lovitură funestă” (Aristotel) [82].

Formarea conduitei și conștiinței morale constituie unul din cele mai complexe planuri în geneza personalității: la primul nivel putem vorbi mai ales de acțiuni și deprinderi morale, care abia prin cristalizarea și generalizarea lor (prin asimilarea lor lăuntrică la nivelul de cerințe interioare) se vor structura ca trăsături de ordin moral.

Desigur, asimilarea unor modele comportamentale de ordin moral se realizează prin *imitație* și prin *persuasiune* (convingere), cultivând, totodată, atractivitatea copilului pentru frumusețea morală a faptelor umane de conduită civică. Frumusețea morală se impune și este atractivă copilului prin însăși natura ei; astfel este accesibilă și influentă pentru copil; de aceea includerea bine gândită a ilustrărilor adecvate privind fapte ce definesc măreția frumuseții morale a actelor patriotice, de comportare civică morală superioară – prin crearea unor premise necesare recepționării, înțelegerii lor adecvate, cât și prin asigurarea unei atmosfere corespunzătoare – poate contribui la autentică educare în spiritul valorilor morale.

Valorile morale au trei atribute: caracter absolut, incompatibilitate și funcția de umanizare. Din aceste considerente, educația morală, ca acțiune organizată, sistematică, trebuie să înceapă de la cele mai fragede vârste. Copilul de vârstă școlară mică nu înțelege și nu poate explica ce înseamnă Adevărul, Binele, Cinstea, Altruismul, dar se comportă în raport cu Adevărul, Binele, Cinstea, Altruismul și percepe conduitele celorlalți (frați mai mari, părinți, educatoare, personaje din literatură etc.) [95; 121].

Atitudinile copilului de vârstă școlară mică se dezvoltă în strânsă legătură cu activitatea sa de bază – învățarea. Copilul își asumă o nouă poziție socială, cea de elev. Prin urmare, apar și se dezvoltă noi relații interpersonale în cadrul grupului de elevi, se formează și se dezvoltă atitudinile de învățare. Principalele atitudini morale specifice elevului mic sunt: *prietenia, colaborarea, sentimentul responsabilității, încrederea, stima și atașamentul față de pedagog, abilitățile de comunicare, compasiunea, respectul, renegarea răului social, grija față de tot ce-l înconjoară* [116]. Copilul asimilează sisteme de reguli, norme și valori, promovate în societate, ajungând la un ”cod moral” personal pe care și-l formează prin aderare la idealurile și modelele morale pozitive și pe care le va resimți ca proprii aspirații sau dorințe și năzuințe de realizare.

Prin urmare, conchidem că moralitatea, în măsura în care se exprimă printr-un anumit fel de a gândi al omului, constituie realități supuse învățării. Omul nu se naște cu aceste trăsături ale personalității sale și de aceea el trebuie să le învețe de la societatea în care se naște și în care trăiește. Prin învățarea moralității înțelegem o activitate prin care copilul ajunge să se comporte,

să acționeze, să gândească și să simtă în consonanță cu principiile, normele, trebuințele morale ale societății în care traiește. Educația morală urmărește să formeze și să dezvolte calități și însușiri pentru ca, pe baza lor, individul să se poată integra în grupul social și să poată duce o viață socială normală. În general, prin educația morală se urmărește formarea individului pentru a face bine și a-l promova, realizarea echilibrului său interior, generat și consolidat de respectarea cotidiană a normelor și principiilor morale [102].

1.3. Repere pedagogice și psihologice de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică

Orice sistem educațional implică disponibilitate formativă, reflectând toate aspectele sociale, economice și spirituale ale vieții unei țări. El poate fi conceput ca o modalitate de asigurare a dezvoltării comunității și individului. Atribut și condiție de existență a omului în societate, educația are două obiective de bază, consideră V. Oprescu [114].

- a) de re/creare a personalității umane;
- b) de formare a calității umane în cadrul social de perspectivă.

Educația are drept temelie experiența acumulată de societatea umană și trebuie să anticipeze evoluția societății, servind drept factor determinativ de dezvoltare social-economică a țării. Această teză se întemeiază pe o abordare specială a subiect-obiectului educației și presupune interpretarea personalității umane ca produs (și agent) al activității /procesului de formare /autoformare și de dezvoltare /autodezvoltare permanentă a conștiinței și comportamentului social al personalității în plan intelectual – moral – tehnologic – estetic – ecologic – economic – demografic etc. la nivel formal, nonformal, informal.

Dacă raportăm transformările care au loc în viața socială și politică, economică și culturală, impunând schimbări în dezideratul educațional, atunci constatăm că acestea generează modificări și în conștiința, comportamentul personalității. Alertate, instituțiile sociale nu sunt pregătite spre a contribui la procesul educațional, iar agenții educaționali nu posedă încă suficiente abilități de educație în noile condiții social-economice. Când societatea conștientizează tot mai mult evoluția proceselor negative și consecințele lor nefaste pentru națiune, *educația morală* devine o problemă socială acută, care necesită teorii și metodologii educaționale noi.

Trebuie să menționăm faptul că corelarea intereselor personalității cu interesele societății nu se rezolvă pe calea absolutizării valorii personalității sau superiorității societății asupra acesteia, ci, mai curând, pe calea corelării intereselor lor și, ca urmare, a corelării personal

/social, colectiv /individual. Personalitatea este de neconceput în afara societății. Tinzând spre o armonie socială, ambele realizează itinerarul dezvoltativ uniplan.

Esența filozofiei educației, după I. Ciocan și I. Negreț [29], se axează pe un sistem de valori cu statut oficial, protejate de lege și care constituie reperele de bază orientate spre dezvoltarea în ascendență a societății. Filozofia educației reprezintă o totalitate de idei și principii ce alcătuiesc bazele dezvoltării sociale. Teza principală se rezumă la ideea că societatea este o comunitate de oameni în care: personalitatea constituie temelia societății; societatea este văzută ca o comunitate organizată de oameni și funcționează în conformitate cu legislația statală, normele morale, armonia intereselor personale și sociale; statul, ca instituție suverană a națiunii, organizează și asigură independența, bunăstarea, dezvoltarea și realizarea potențialului creator al cetățenilor săi.

După cum putem observa, noua paradigmă educativă plasează în prim plan opțiunea pentru axarea acțiunilor pe ideile umaniste. *Umanizarea procesului educativ* presupune un șir de condiții, după cum urmează:

- recunoașterea personalității ca valoare supremă, respectarea caracterului unic și irepetabil al fiecărui individ;
- egalizarea șanselor tuturor cetățenilor la autodeterminare, autoorganizare, autoafirmare, autorealizare;
- realizarea dreptului cetățenilor la dezvoltarea aptitudinilor și intereselor rezonabile;
- asigurarea protecției sociale, ocrotirii sănătății, a drepturilor;
- armonizarea relațiilor interpersonale dintre educatori și educați: părinți și copii, învățători (profesori) și elevi, profesori și studenți, dintre toți componenții sociali [143].

Umanizarea permite și implică materializarea unei educații variative a personalității, considerând interesele și particularitățile diferitelor clase, categorii și grupuri sociale ale țării. Ea cuprinde, de asemenea, idei în baza cărora se formează calități moral-civice ale personalității, viabile în condițiile perioadei de tranziție și de construire a noii societăți.

Pentru a înțelege specificul formării atitudinilor copiilor, e necesar să abordăm *fundamentele psihologice ale educației*, care constau în faptul că formarea unei personalități conforme idealului educațional presupune angajarea conștientă a *teoriilor dezvoltării personalității* (esența personalității; tendințele ei de dezvoltare; analiza factorială a componentelor și calităților personalității; caracterul dinamico-volitiv al personalității); esenței psihologice a educației (evidențierea obiectivelor, strategiilor, finalităților, factorilor social-psihologici de adaptare la condiții schimbătoare); cunoștințelor despre particularitățile de vârstă

și individuale ale personalității; raportului personalitate – societate (exigențele socialului în continuă dinamică constituie mecanismul dezvoltării și adaptării personalității, tendința către idealul educațional); evaluării structurilor psihice ale personalității.

În acest context, *modelul personalității* întrunește caracteristici de tipul: integritate psihică și morală; individualitate, gândire critică rațională și atitudine pragmatică față de viață; potențial intelectual, capacități volitive; ținută etică adecvată normelor sociale; capacitatea de a lua independent decizii, capacitatea de a-și apăra în mod neopresiv interesele; capacități de autoeducație; tendința spre succes în viață; competență profesională, spirit întreprinzător și de concurență, capacități manageriale. În formarea și dezvoltarea atitudinală a elevului de vârstă școlară mică un rol important îl reprezintă crearea și susținerea unui climat psihologic favorabil în cadrul acțiunilor educaționale [120].

Astfel, opinia noastră științifică asupra educației morale a copiilor se fundamentează pe datele psihologiei copilului și pe practica educativă. Această abordare ne ajută să înțelegem nu numai că este posibilă educația morală de la cea mai fragedă vârstă, dar mai ales necesitatea ei.

Eficiența muncii educative în familie și școala primară se bazează pe faptul că această vârstă este cea mai favorabilă pentru acumularea unor impresii puternice, pentru formarea deprinderilor de comportare. De asemenea, este perioada în care apar și se dezvoltă trăsăturile de voință și caracter, în care se schițează personalitatea viitoare a omului. La această vârstă copilul este receptiv, sensibil, este ușor impresionat de tot ceea ce-l înconjoară, are o putere mare de imitație. În principiu, vârsta școlară mică constituie etapa în care copilul începe să înțeleagă realitatea înconjurătoare, începe să-și însușească părerile celor din jurul lui – și cu atât mai mult a celor care-l educă – criteriile de apreciere a faptelor și, ca rezultat al procesului educativ, începe să devină conștient de greșelile sale [91].

Necesitatea de a începe educația morală cât mai timpuriu este justificată de faptul că la vârsta preșcolară și școlară mică se formează cu cea mai mare ușurință automatismele ce stau la baza deprinderilor de comportare [29]. Activitatea sistematică de educație morală contribuie la formarea acestor deprinderi elementare de comportare, la perfecționarea deprinderilor însușite și la transformarea lor în obișnuințe.

Știința psihologică și psihologia vârstelor concep dezvoltarea ființei umane ca o devenire complexă și unitar integratoare, realizându-se în trei planuri fundamentale: *biologic*, *psihic* și *social*. Între cele trei dimensiuni ale dezvoltării se produc interacțiuni și interinfluențe multiple și variate, care, pe parcursul evoluției, conturează și structurează personalitatea din punct de vedere

bio-psiho-social. În tentativa de a specifica vârsta respectivă, P. Osterrieth definește, în mod metaforic, preșcolaritatea și școlaritatea mică ca *vârsta descoperirii realității externe*, trăită cu bucurie și seninătate de către copil [115, p. 86].

În această perioadă, *dezvoltarea psihică* se realizează pe baza transformărilor biologice și a rezolvării contradicțiilor dintre solicitările externe și posibilitățile proprii, dintre modul primar de satisfacere a trebuințelor și modul impus de mediul socio-cultural și familial, dintre propriile dorințe, nevoi și posibilități de satisfacere a lor. Ea are loc sub presiunea structurilor sociale, culturale, presupuse de frecventarea instituțiilor preșcolare, unde copilul ia contact cu cerințele multiple privind autonomia și adaptarea la mediul de viață.

În opinia lui E. Verza, contradicțiile dintre solicitările externe și posibilitățile interne devin acum tot mai active și stimulează dezvoltarea explozivă a comportamentelor, a conduitelor sociale diferențiate, a formării unor *strategii adaptative*. Trebuințele specifice acestei perioade, care, prin construirea instrumentelor psihice, conduc la dezvoltare, sunt cele *de mișcare, de comunicare, de cunoaștere, de afecțiune, de relație, de autoexprimare și de afirmare* [156, p. 98; 91].

Prin urmare, *formarea atitudinilor morale*, ca dimensiune a strategiei educaționale, favorizează integrarea cunoștințelor în sisteme coerente și pregătește copilul pentru explorarea realității înconjurătoare. În școlaritatea mică se conturează operațiile gândirii (de analiză, de sinteză), dar ele se desfășoară în plan concret. Copilul de vârstă școlară mică poate realiza comparații simple după un criteriu dat (după formă, mărime, culoare). De acest lucru trebuie să ținem seama în educația morală, dacă vrem să ne atingem scopul scontat. Absența sau insuficienta dezvoltare a limbajului intern îl împiedică să facă abstractizări și generalizări. Sesizează ordinea, dar numai pe cea directă, nu și pe cea indirectă, și este interesat nu atât de cauzele fenomenelor, de relațiile determinative, cât mai ales de utilitatea, de finalitatea lor. Observă și formează mulțimi omogene, construiește scara numerică crescător și descrescător, sesizează sensul adunării și scăderii, realizează în plan concret adunări și scăderi cu o unitate și chiar două, operează și mintal, compară mulțimile.

Limbajul constituie un element semnificativ pentru evoluția intelectului și pentru organizarea funcționalității psihocomportamentale a copilului preșcolar. Prin intermediul limbajului, copilul își lărgeste contactul cu cei din jur, realizează noi achiziții. O dată cu îmbogățirea experienței sale de viață, se deschide spre realitatea socială și culturală.

Numeroasele achiziții ale acestui stadiu sunt condiționate și de transformările pe care le înregistrează *memoria* copilului. Prima schimbare vizibilă crește volumul ei. Elevii își însușesc

foarte multe cunoștințe din experiența personală. Memorarea *involuntară* este încă foarte amplă; tot ceea ce le captează interesul și le face plăcere este repede întipărit. Ritmicitatea și sonoritatea facilitează, de asemenea, memorarea la aceasta vârstă, adesea cu neglijarea înțelesului (învățarea este mecanică). Conținuturile mnezice sunt constituite din rezultatele observațiilor directe, din ceea ce copilul face efectiv, din dialogul cu adultul, din povești și povestiri, din cântece, din poezii etc. Memoria preșcolarului este în mare parte o memorie *verbală*, pentru că preșcolarul verbalizează tot ceea ce face și vede. Evident, nu va putea memora conținuturi abstracte, relații logice complexe.

Memoria lui continuă să fie *concretă*. O parte însemnată a conținuturilor memoriei este reprezentată de experiența personală de viață, acum constituindu-se primele amintiri. Durata stocării informațiilor în memorie crește; până la 4-5 ani păstrarea unor evenimente mai deosebite este de câteva luni; după 5 ani se constituie amintirile propriu-zise, adică se rețin acele evenimente deosebite, cu mare încărcătură afectivă, cu *multe detalii situative*. Deși raportările spațio-temporale sunt relativ vagi și fragmentare, acestea tot contribuie la formarea *identității de sine*.

În școlaritatea mică se dezvoltă treptat și mecanismele *memoriei voluntare*. E. Claparède și J. Piaget au evidențiat dezvoltarea *memoriei voluntare în cadrul jocului*. Activitatea de joc – prin scopurile, conținutul și condițiile sale de desfășurare – facilitează înțelegerea de către copil a relației mijloc – scop și dezvoltă în mod voluntar memoria copilului. Acesta poate fi folosit și pentru infiltrarea unor precepte morale [apud. 69, p. 168].

Un rol deosebit în activitatea copilului îl are *atenția*, care orientează, focalizează și concentrează energia psihică în vederea optimizării reflectării. Cresc stabilitatea, volumul și concentrarea atenției. Datorită mobilizării voinței apare atenția voluntară (o formă superioară de atenție), destul de obositoare la această vârstă. Stările motivaționale intense, trăirile afective plăcute declanșează atenția involuntară și o susțin pe cea voluntară.

Încă la vârsta școlară apare și se organizează *voința* ca proces complex de reglaj superior. Un rol important în dezvoltarea voinței și a calităților ei îl are *relația comandă-subordonare* dintre adult și copil. Copilul execută comenzile verbale ale adultului, învață să se supună și apoi, prin medierea limbajului intern, își dă singur comenzi luându-și în stăpânire propriul comportament.

Pentru a educa voința școlarului mic, adultul declanșează stări motivaționale puternice care îi susțin efortul în îndeplinirea sarcinilor. Se formează și se consolidează deprinderi de autoservire, igienice, motrice, de joc alături de alții, de mânuire a diferitelor obiecte.

La această vârstă se întrezăresc germenii unor *emoții și sentimente* superioare, *morale, estetice, intelectuale*. Dintre cele *morale* putem menționa *sentimentul prieteniei, al respectului*

(compus din afecțiune și teamă), *al datoriei* (care presupune recunoașterea unor consemne sau ordine venite din exterior, concomitent cu acceptarea lor). Sentimentele estetice se exprimă prin trăirile emoționale pe care i le declanșează natura, arta și comportamentele umane. Sentimentele intelectuale se manifestă prin curiozitate epistemică, prin bucurii și satisfacții intelectuale, prin îndoiala și neliniștea în fața unor fenomene necunoscute, prin mirare în contact cu imprevizibilul [91].

Așadar, la vârsta școlară mică, copilul se caracterizează printr-o *dezvoltare psihică complexă*. Copilul reușește să se elibereze parțial de limitele acțiunilor motorii concrete, imediate, înlocuindu-le cu acte simbolice – acestea, la rândul lor, fiind posibile numai datorită limbajului, componentă decisivă care își pune amprenta asupra mutațiilor din acest stadiu.

Lărgirea experienței cognitive, apariția și dezvoltarea unor trebuințe de cunoaștere, dezvoltarea imaginației, dezvoltarea competenței lingvistice, apariția limbajului intern, constituirea formelor voluntare ale proceselor psihice, manifestarea unei atitudini cognitive sunt argumente că școlarul mic are anumite disponibilități psihice pentru receptarea *perceptelor morale*.

Pentru a putea delimita notele inițiale ale acestor situații morale în care este antrenat în vederea însușirii noțiunilor morale, copilul trebuie să aibă formată **capacitatea de a aprecia moral**.

Pentru aceasta trebuie să-i dăm școlarului mic criterii obiective de apreciere a faptelor morale. Imaginile sunt intuitive cu privire la conduită, trebuie să conțină o notă apreciativă („așa e bine”, „așa e corect”, „așa nu e corect”) și o notă imperativă („așa trebuie să te porți”, „așa nu trebuie să te porți”). Regulile impuse verbal sau material de către adult constituie, înainte de a fi interiorizate, obligații categorice, îndeplinesc valoarea unor necesități virtuale, semnificația unor tabuuri. Pentru că școlarul mic trebuie să perceapă sensul pozitiv al conduitei morale atunci când situația morală oferă un sens negativ, trebuie să o transforme în contrariul său și aceasta se realizează prin aprecierea copiilor. Atunci când textul nu ne ajută, se valorifică și se stimulează potențialul creativ al vârstei: „Voi cum credeți că ar trebui să procedeze?” Trebuie să ne ferim de stereotipii „e bine așa?”, ci „cum trebuie?”. Ca dascăli și părinți suntem chemați să pregătim o lume moral-civică, în acest sens vom ține cont de factorii care influențează educația [104].

La vârsta școlară mică, educația pentru integrarea copiilor într-o societate democratică se face în special în cadrul activităților de educație morală, dar își găsește aplicare în sfera tuturor celorlalte categorii de activități. În scopul formării copiilor potrivit exigențelor societății civile, democratice, al integrării lor firești în viața socială, aceștia trebuie sensibilizați, ajutați să înțeleagă necesitatea respectării normelor, antrenați în exersarea și practicarea unor norme elementare de conduită, contribuind astfel la formarea propriilor valențe ale eului.

În acest sens I. Hanganu și C. Raclaru [63] consideră că prin activitățile de *educație morală*, copiii trebuie îndrumați și ajutați:

- să înțeleagă sensul și semnificația normelor și valorilor morale;
- să sesizeze semnificația unor exigențe, necesitatea respectării regulilor și normelor;
- să analizeze fapte și întâmplări din viața reală, în spiritul normelor și valorilor morale acceptate în societate;
- să aprecieze obiectiv conduita proprie și a celorlalți, potrivit unor imperative morale;
- să accepte norme, valori principii etice și să respecte regulile elementare de conviețuire socială;
- să înțeleagă notele esențiale ale unor trăsături de voință necesare în activitatea lor ca: perseverență, consecvență, inițiativă, curajul;
- să asigure concordanță între vorbe și fapte;
- să aprobe fapte, acțiuni proprii și ale colegilor care sunt în concordanță cu normele morale și etice;
- să dorească să urmeze modele percepute în grupul de copii, în familie, în literatură;
- să manifeste atitudine de respingere și dezaprobare față de fapte și comportamente ce dovedesc necinste, agresivitate, lipsă de respect față de cei din jur, lene, dezordine, indisciplină;
- să exerseze și să-și formeze *deprinderi și obișnuințe morale: deprinderea de a saluta, punctualitatea, respectarea semenilor, respectarea unui regim zilnic de muncă, odihnă*;
- să dovedească sentimentul de colegialitate, de prietenie, al datoriei și răspunderii, al respectului, al umanismului, al dragostei și atitudinii zilnice, pozitive față de muncă și față de patrie;
- să-și adapteze comportamentul față de sine, față de alții (copii și adulții), față de mediu (social și natural) în împrejurări și locuri variate;
- să țină seama de opiniile celor din jur și să aplice criterii elementare de apreciere a conduitei altora și de autoapreciere;
- să manifeste grijă, interes, să participe activ la protejarea mediului ambiant natural [91; 122].

În acest context de referință, ***obiectivul educațional major*** exprimă tendința spre realizarea idealului educațional prin formarea atitudinilor fundamentale în corespundere cu nevoile actuale și de perspectivă a dezvoltării copilului. *Obiectivele educației morale*, după cum am menționat, se întemeiază pe:

- formarea respectului de sine și a demnității personale;
- formarea axei valorice personale;
- asigurarea unei pregătiri fizice multilaterale, formarea tendinței de practicare a unui mod sănătos de viață;

- formarea unei atitudini pozitive și a respectului față de familie, rude, bătrâni etc.;
- formarea culturii dorințelor;
- formarea trebuinței, capacităților și competențelor de autocunoaștere și autoeducație;
- formarea capacităților de receptare-producere a valorilor estetice, de organizare a mediului individual și social în armonie cu principiile frumosului;
- formarea capacităților de anticipare a schimbărilor sociale;
- formarea competențelor de adaptare la noile condiții în vederea satisfacerii nevoilor personale și sociale;
- formarea capacităților de a colabora în baza tolerării diferențelor etc.

În mod analog, ***legitățile educației morale*** reprezintă legăturile stabile, esențiale și necesare ale fenomenelor educative, care asigură existența, funcționarea și dezvoltarea procesului educațional. Legitățile pedagogice ale educației morale constau în reflectarea obiectivă, adecvată a realității, independent de voința subiectului, de dinamismul procesului educativ, având proprietăți și caracteristici stabile în orice circumstanțe. Procesul educațional este determinat de nevoile social-economice, morala, cultura, politica și ideologia socială și este reglementat de următoarele legități: interdependența educație – dezvoltarea socială; interdependența conștiință – comportament; interacțiunea mediu social – educație – ereditate; interacțiunea mediu social – personalitate; interacțiunile umane [21].

Principiile generale ale educației / formării atitudinilor morale reprezintă normele cu valoare strategică și operațională, care trebuie respectate în vederea asigurării eficienței activităților proiectate la nivelul sistemului și al procesului de învățământ, dar și în cadrul familiei:

- centrarea pe axiologia celui educat;
- corelarea /antrenarea optimă a aspectelor bio-psiho-fiziologice, cultural-spirituale ale educației;
- unitatea valorilor general-umane;
- educația etnoculturală /pluriculturală;
- creativitatea și libertatea (stipulate de drepturile copilului);
- unitatea educației și autoeducației;
- satisfacerea necesităților biologice în concordanță cu normele acceptate de conviețuirea socială;
- valorizarea morală a celui educat în contextul axiologiei comunitare/individuale;
- corelarea optimă a tuturor dimensiunilor educației: spirituale, morale, intelectuale/cognitive, estetice, ecologice, tehnologice, fizice etc. [49; 123].

Prin caracterul său uman educația morală este o acțiune ce se desfășoară în mod conștient, potrivit unor finalități stabilite. În funcție de aceste finalități sunt selectate valorile ce urmează a fi transmise, sunt alese metodele și mijloacele cele mai potrivite pentru a realiza transmisia, se asigură o organizare corespunzătoare a activității, în așa fel încât să se obțină rezultatul scontat.

Putem deci afirma că formarea atitudinilor morale și însușirea valorilor reprezintă un demers complicat și de durată. O activitate afectivă nu se poate defini printr-un corelat observabil, ca în cazul unei activități cognitive, ci prin efectul ei indirect, potențial. Domeniul afectiv conține forțe care determină natura vieții individuale. *Formarea afectivă* are drept scop de a-l ajuta pe individ să-și organizeze „valorile sale într-un complex valoric ce devine caracteristic vieții lui întregi” [35, p. 36].

Așadar, o coordonată importantă a formării personalității o constituie **formarea atitudinilor morale** care se manifestă printr-un *anumit fel de a acționa, de a gândi, de a se comporta*. Educația morală este un proces complex și neîntrerupt care trebuie început de la cea mai fragedă vârstă, când copilul, imitând, își formează deprinderi de comportare civilizată. Criteriul de bază în aprecierea moralității rămâne concordanța dintre cuvânt și faptă. Esența educației morale constă în interiorizarea componentelor moralei în structura personalității copilului [92]. Succesul formării atitudinilor morale nu vine de la sine, ci este rezultatul unei munci migăloase, desfășurată cu pasiune și responsabilitate de către familie.

Este evident că educația copilului își pune amprenta asupra întregii sale vieți. Formarea atitudinilor morale este un proces complex și delicat, este o artă și o știință, o înțelepciune. Formarea unui sistem de atitudini dominatoare se îmbină cu dezvoltarea orientărilor valorice. Una din cauze ar fi vârsta școlarului mic – vârsta însușirii valorilor cu conotații moral-spirituale, cum ar fi, după L. Kolberg, „*perioada dezvoltării statutului convențional moral*”, dar diferențierea definitivă a valorilor morale se produce nu la începutul, dar spre sfârșitul perioadei de vârstă a elevului mic, în clasa a IV-a [185].

Cu scopul descrierii mai ample a fenomenului atitudinilor, vom apela la analiza aspectelor psihofiziologice și sociologice ale acestora, cum ar fi: atitudini și comportamente, atitudini și motivații, atitudini și opinii, atitudini și credințe.

Atitudini și comportamente. În general, se consideră că atitudinea se reflectă prin comportament. Totuși, numeroase experimente au demonstrat decalajul care poate exista între comportamentele și atitudinile indivizilor. Acest decalaj poate fi atribuit unor cauze diferite:

a) influența situației imediate care presupune numeroși stimuli ce acționează direct asupra comportamentului;

b) acțiunea mai multor atitudini complementare sau contradictorii asupra comportamentului;

c) decalajul între momentul în care studiem atitudinile unui subiect sau unui grup și momentul în care este observat comportamentul real. În acest interval de timp, atitudinile pot fi transformate în funcție de anumite evenimente.

În acest context, nu încapă îndoială că comportamentul uman nu ar putea fi explicit sau înțeles fără tratarea multiaspectuală a atitudinilor, manifestate de copil, cum ar fi cele de *bucurie, dragoste, generozitate, sinceritate, altruism, onestitate sau egoism, ură, ipocrizie, minciună* etc.

Atitudini și motivații. Putem defini motivațiile ca fiind rezultatele stărilor de tensiune internă a individului, provocate de nevoi și care pot declanșa conduite adecvate satisfacerii acestor nevoi. Deși există numeroase puncte comune între motivații și atitudini, ele pot fi diferențiate astfel: a) motivația care își are sursa într-o nevoie este mai puțin stabilă decât o atitudine; b) obiectul motivației este mai precis decât cel al atitudinii; c) contrar schemei clasice potrivit căreia motivațiile stau la baza atitudinilor, acestea din urmă pot fi la originea emergenței motivațiilor.

Atitudini și opinii. În limbajul comun aceste două concepte se suprapun adesea, dar în fond ele acoperă realități distincte: a) opinia este specifică, punctuală, izolată, se referă la un fapt singular, iar atitudinile sunt expresia dispozițiilor psihologice mai largi și mai stabile; b) opinia nu există decât atunci când se exprimă verbal sau printr-un comportament simplu, iar atitudinea se poate strecura în diferite reacții sau chiar poate rămâne latentă; c) opinia este un fapt de conștiință, de gândire și se poate confunda cu judecata asupra unui obiect, iar atitudinea poate fi parțial sau integral inconștientă.

Atitudini și credințe. Din punct de vedere psihologic, credința poate fi asimilată unei forme de judecată, de interpretare specifică a mediului de către individ. Originea acesteia se află în istoria individului, în experiența și în personalitatea sa. În această interpretare, conținutul credinței poate fi definit ca ansamblu de atitudini proprii fiecărui individ în legătură cu un anumit obiect, iar noțiunea de credință o înglobează pe cea de atitudine [14].

Este foarte important să examinăm etapele, structura și conținutul atitudinilor morale.

Etapele formării atitudinilor morale la elevi. *Înșușirea normelor morale și aplicarea lor în viața cotidiană* reprezintă baza și etapa inițială în formarea culturii morale. Normele morale se personifică și devin o însușire a personalității atunci când sunt percepute corect și se manifestă în acțiunile și faptele ei.

Următoarea etapă a formării culturii morale o reprezintă *acțiunile și faptele morale*. Psihopedagogia accentuează următoarele acțiuni și fapte morale: a dirija dorințele proprii; a se călăuzi de sentimentul datoriei; a lua decizii în mod independent și a le îndeplini; a duce lucrul până la capăt; a face bine celor din jur; a coordona dorințele proprii cu dreptul moral de satisfacere a lor; a-și recunoaște greșelile; autoaprecierea adecvată a faptelor, posibilităților, convingerilor; a-și asuma răspunderea; a manifesta prin acțiuni concrete dragoste și grijă față de om (părinți, rude, apropiați, semenii, alți oameni); a ajuta pe cei slabi, lipsiți de apărare; a respecta cultura, limba, obiceiurile, tradițiile; a se debarasa de unele vicii și calități negative.

Atunci când acțiunile morale sunt realizate sistematic, ele se transformă în *deprinderi și obișnuințe* de comportare. *Sentimentele* care însoțesc aceste acțiuni și deprinderi morale, grupate în noțiunea de conduită morală, sunt cele care creează *convingerile și idealurile morale*. Printre sentimentele morale cu o pondere mai mare pot fi nominalizate: sentimentul datoriei și responsabilității; sentimentul demnității și încrederii; sentimentul stimei și respectului; sentimentul dragostei față de Patrie; sentimentul de a acționa în echipă / grup, de a fi acceptat de alți oameni ș.a.

Cultura morală include normele morale general-umane, acțiunile morale, deprinderile morale, tradițiile și obiceiurile de comportament moral, sentimentele, opiniile, convingerile și idealurile morale. Toate acțiunile elevului necesită să fie reglementate de normele realizate în baza unor sentimente adecvate lor. Sentimentele morale reprezintă veriga principală în dezvoltarea armonioasă a personalității, în stabilirea culturii ei morale. Sentimentele morale reprezintă substratul energetic al acțiunilor și faptelor morale, a conduitei morale [169; 173].

Elevii nu întotdeauna cunosc normele și acțiunile morale elementare. Ei se confruntă cu un șir de dificultăți în analiza și aprecierea faptelor morale, în selecția și determinarea propriei conduite. Pentru dezvoltarea culturii morale, ar trebui ca pedagogul, părinții și instituțiile educaționale sociale să acționeze în baza unui program bine definit în ceea ce privește organizarea vieții și activității copiilor/elevilor. În acest sens este binevenită experiența lui V. A. Suhomlinski [173], care propune o modalitate concretă și eficientă privind dezvoltarea generală a copiilor.

Această metodică răspunde la întrebările esențiale ale pedagogiei axate pe valori. Cu elevii pot fi organizate *activități educaționale nonformale* (discuția dirijată, jocul de rol, dialogul, masa rotundă, concursuri, exercițiul etc.), orientate spre formarea și dezvoltarea atitudinilor morale cu următoarea tematică: Dragostea și grija față de părinți, apropiați; Învățătura - datoria fiecărui elev; Binele și răul sunt în faptele noastre; Politețea; Respectul; Eu aduc bucurie familiei etc.

Elevii pot fi încadrați *în acțiuni și fapte adecvate normelor de comportare morală*: activități de aplicare a normelor de comportare morală în procesul cooperării (corectitudine, toleranță în ascultarea interlocutorului etc.); exerciții de apreciere a unei concluzii, a unui raționament, emise de cineva; exerciții de motivare a unor acte de comportament; discuții / conversații de manifestare a atitudinilor față de alți oameni (colegi, părinți, rude apropiate); exerciții de manifestare și formare a atitudinilor de ajutor reciproc; exerciții de manifestare a atitudinii critice și exigente față de sine și alți oameni; exerciții de susținere și ajutor reciproc în acțiunile comune [117].

Structura atitudinilor morale. Am constatat anterior că psihologia contemporană afirmă că atitudinile, în plan intern, conțin trei componente fundamentale: cognitivă, afectivă și comportamentală sau conativă. În plan extern, atitudinile se manifestă prin acțiuni cognitive (sistemul acțiunilor de învățare și autoînvățare) orientate, organizate (cât și cele spontane), acțiuni afective – emoțiile și sentimentele și acțiuni comportamentale (acțiuni și fapte de ordin practic proiectate și spontane). Emoțiile și sentimentele reprezintă un sistem de semnale interne care exprimă corespunderea sau necorespunderea activităților și obiectelor motivației personalității. Ele reprezintă relația dintre motiv și posibilitățile succesului. Componenta următoare a atitudinilor este reprezentată de acțiunile comportamentale care se manifestă prin totalitatea de acțiuni, reacții motorii, fapte de ordin moral, profesional, intelectual, ecologic, politic, estetic, de muncă etc.

În plan pedagogic atitudinile morale pot fi definite ca un sistem de relații sau raporturi subiective ale personalității / grupului de oameni acțional cognitive, afective și comportamentale de ordin moral, ecologic, profesional etc., de evaluare și valorizare a fenomenelor și proceselor din lumea înconjurătoare. Atitudinile exprimă valoarea / semnificația personală, de grup și socială a fenomenelor, proceselor și rezultatele lor. Reiese că atitudinile morale în plan pedagogic reprezintă un sistem de acțiuni cognitive, afective și comportamentale ale personalității.

Atitudinile morale în *plan psihologic* reprezintă un sistem de procese interiorizate, structuri sau mobiluri psihice cognitive, afective și comportamentale de ordin moral ale personalității (comportament virtual sau proiecte de activitate morală).

Relația / raportul dintre planul extern (pedagogic) și planul intern (psihologic) al atitudinilor morale sau dinamica extern – intern a atitudinilor morale poate fi redată după următoarea figură:

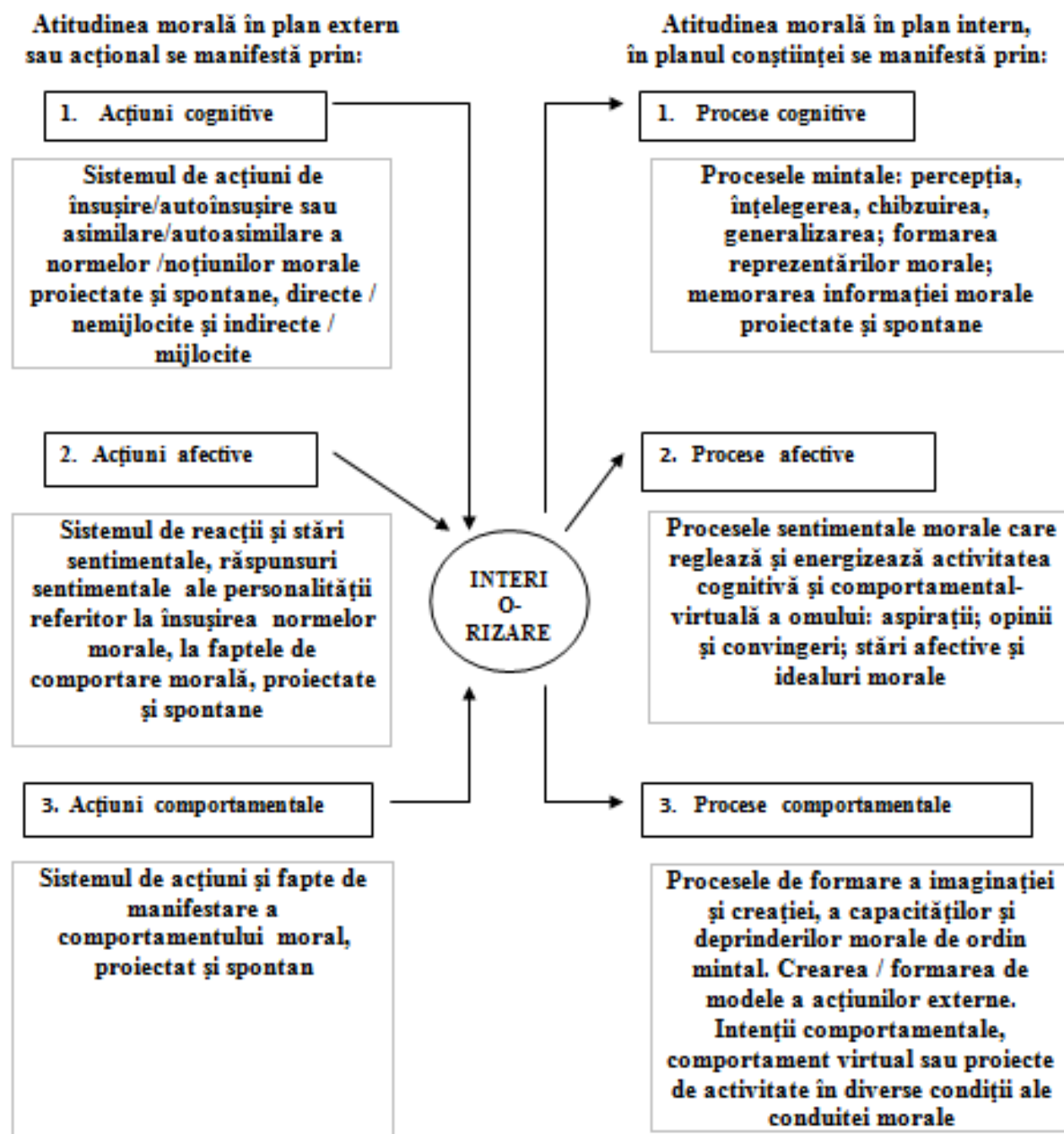

Figura 1.7. Structura atitudinilor morale (autori V. Panico, T. Munteanu [123])

Atitudinile de viață (din planul extern) se interiorizează și formează sfera atitudinală/motivațională a personalității. În planul intern (al conștiinței) atitudinile se modifică, se generalizează, obțin valoare / semnificație și se schimbă permanent. În planul conștiinței atitudinile se ierarhizează în dependență de valoarea lor personală, de grup și socială. Atitudinile în planul conștiinței modelează acțiunile externe, mobilizează intențiile comportamentale, activează, organizează și direcționează comportamentul real. Ele evaluează fenomenele,

procesele, obiectele din lumea înconjurătoare și servesc ca mijloc sau factor de autorealizare și de valorificare a propriului potențial.

În cadrul exteriorizării, atitudinile morale la fel se supun unor schimbări / modificări. Ele sunt de alt nivel de dezvoltare și putere energetică. Acțiunile cognitive, afective și comportamentale sunt de alt gen și nivel de dezvoltare și nu-s identice întocmai cu cele din planul intern, din planul conștiinței.

Între componentele atitudinilor morale nu există relații de echilibru conform nivelului de dezvoltare, după valoare, modalități și intensitate de manifestare, după durabilitate și aria de manifestare. Fiecare componentă poate avea divers nivel de dezvoltare (cognitivă: reprezentări, noțiuni, judecăți, sisteme de idei și cunoștințe etc.; motivațional-afectivă: aspirații, stări afective, opinii, convingeri și idealuri; conativă: sistem de acțiuni și fapte). Componenta conativă traduce într-un sistem de acțiuni și fapte pe celelalte două. Atitudinile ajută copilului să selecteze din lumea înconjurătoare fenomenele, procesele și obiectele de valoare personală. Din această cauză atitudinile morale au natură duală: pozitive și negative. Atitudinile în planul intern / în planul conștiinței, reprezintă un comportament virtual / model de activitate, iar în planul extern ele reprezintă un sistem de acțiuni și fapte, reacții motorii, verbale și afective.

Componenta afectivă reprezintă nucleul atitudinii morale. Sentimentele energizează actele de comportare morală. Prin educație și instruire, prin influența tuturor factorilor și activităților orientate / direcționate și spontane se schimbă și se dezvoltă atitudinile morale. Educația reprezintă factorul dominant în formarea și dezvoltarea dinamică a atitudinilor valorice. Atitudinile se formează și se dezvoltă în cadrul procesului de educație, de socializare a personalității. Deci, strategiile de educație reprezintă și *strategii de formare a atitudinilor morale*, a dimensiunilor cognitive, afective și conative. Reieșind din structura tridimensională a atitudinilor conchidem că *strategiile de formare și autoformare a atitudinilor morale* se clasifică în trei grupe mari:

- strategii de formare și autoformare a componentei cognitive;
- strategii de formare și autoformare a componentei afectiv-emoționale;
- strategii de formare și autoformare a componentei conative / comportamentale.

A educa înseamnă a schimba / dezvolta rezonabil componentele atitudinilor. Printr-o formulă mai simplă, educația morală poate fi definită ca un proces orientat spre un scop bine determinat de formare și autoformare a atitudinilor valorice (a componentelor cognitive, afective și comportamentale) [121].

Conținutul atitudinilor morale. Atitudinile morale reprezintă un proces de exteriorizare prin acțiuni cognitive a noțiunilor, judecăților și raționamentelor morale însușite și conștientizate anterior, referitor la activitatea / comportarea morală, de exteriorizare prin acțiuni afective a

sentimentelor morale și de exteriorizare prin acțiuni comportamentale practice a capacităților și deprinderilor de ordin mental, a comportamentului virtual de viață morală.

Exteriorizarea prin acțiuni cognitive a cunoștințelor / noțiunilor însușite și conștientizate anterior, a judecăților și raționamentului referitor la activitatea morală: cunoștințe referitor la acțiunile și faptele de dirijare a dorințelor proprii; cunoașterea și înțelegerea punctelor pozitive și negative privind abilitățile personale; cunoașterea și înțelegerea normelor de formare și autoformare morală – datoria și responsabilitatea; respectul și bunăvoința; susținerea și ajutorul reciproc; sinceritatea și onestitatea; toleranța; politețea și modestia ș.a.

Exteriorizarea prin acțiuni afective a emoțiilor și sentimentelor: sentimentul datoriei și responsabilității; respectul, dragostea și grija față de om; sentimentul dragostei față de Patrie; respectul față de muncă; sentimentul bunătații și modestiei; sentimentul devotamentului; tendința de a aparține unui grup, de a fi acceptat de ceilalți; manifestarea tendințelor de autorealizare și valorificare a propriului potențial ș.a.

Exteriorizarea prin acțiuni comportamentale: acțiuni și fapte de manifestare a datoriei și responsabilității; acțiuni de a face bine oamenilor (părinți, rude apropiate, semenii etc.); deprinderea de a duce lucrul până la capăt; abilitatea de a ieși împotriva faptelor negative și în mod special – împotriva propriilor fapte negative; capacitatea de a fi responsabil de acțiunile și faptele proprii; deprinderea de a munci eficient; acțiuni și fapte de a ajuta pe cei slabi, lipsiți de apărare; abilitatea de a coordona dorințele proprii cu dreptul moral de satisfacere a lor, capacitatea de a recunoaște greșelile; capacitatea de autorealizare și valorificare a propriului potențial; abilitatea de a depăși obstacolele pentru a acționa cu succes ș.a.

Sintetizând ideile expuse în capitolul 1 privind aspectele ce vizează definirea atitudinii și ilustrarea proprietăților atitudinilor morale, putem elabora fundamentarea atitudinii morale într-o formă grafică, ce este prezentată în Anexa 2 [121; 123].

Orientându-ne la logica cercetărilor, în urma analizelor și a deducerilor, putem formula **următoarele repere** în identificarea atitudinii:

- Atitudinea reprezintă un component integrat al structurii de bază a personalității;
- Atitudinea morală exprimă poziția pe care o adoptă copilul față de sistemul valorilor, normelor, principiilor existente în familie și societate;
- Structura și mecanismele de formare și dezvoltare a atitudinilor morale nu este similară cu cea a comportamentului. Procesul formării atitudinilor este compus de interesele, nevoile și necesitățile spirituale, psihofiziologice ale personalității copilului;
- În forma lor obiectivă de comportament, atitudinile nu sunt altceva decât relații, iar relațiile interiorizate apar ca atitudini.

1.4. Concluzii la capitolul 1

Ansamblul de viziuni, idei în procesul precizării, definirii și delimitării conceptelor de bază, a analizei și interpretării abordărilor, teoriilor și concepțiilor cu referire la noțiunea de atitudine și atitudini morale au condus la formularea următoarelor concluzii:

1. În cadrul studiului analitic *s-a constatat* că atitudinile reprezintă evaluări globale ale anumitor tipuri de activități și produse. Prin valorificarea cercetărilor și opiniilor lui A. Chircev, *s-a precizat* noțiunea de atitudine în baza celor trei concepții: *concepția psihologistă*, care cuprinde definițiile care explică atitudinea în funcție de factorii individuali, fie de natură biologică, neurologică, habituală, intelectuală, afectivă etc.; *concepția sociologistă*, care încorporează definițiile care scot în evidență natura atitudinilor pe factorii sociali și culturali; *concepția mixtă*, care reprezintă un compromis și o interconexiune a celorlalte două concepții [26].
2. În temeiul analizei conceptelor pedagogice și psihologice *s-a stabilit* modelul tripartit a structurii externe a atitudinilor care este constituit din trei tipuri de acțiuni:
 - a) *acțiuni cognitive* – sistemul de acțiuni de însușire și autoînsușire a normelor sau noțiunilor morale proiectate și spontane, directe și indirecte. În baza acțiunilor cognitive, în conștiința personalității se realizează următoarele procesele mintale: percepția, înțelegerea, chibzuirea, generalizarea; formarea reprezentărilor morale; memorarea informației morale proiectate și spontane;
 - b) *acțiuni afective* – sistemul de reacții și stări sentimentale, răspunsuri sentimentale ale personalității referitor la însușirea normelor morale, la faptele de comportare morală, proiectate și spontane. Acțiunile afective generează procesele sentimentale morale care reglează și energizează activitatea cognitivă și comportamental-virtuală a omului: aspirații, opinii și convingeri, stări afective și idealuri morale;
 - c) *acțiuni comportamentale* - sistemul de acțiuni și fapte de manifestare a comportamentului moral, proiectat și spontan. Acțiunile comportamentale generează în conștiința personalității procesele de formare a imaginației și creației, a capacităților și deprinderilor morale de ordin mintal. Formarea de modele a acțiunilor externe, intenții comportamentale, comportament virtual sau proiecte de activitate în diverse condiții ale conduitei morale [121; 123].
3. Studiul surselor științifice *ne-au permis să elucidăm* proprietățile fundamentale ale atitudinilor: orientarea, când atitudinile sunt privite în structuri pe verticală și orizontală, utilizate pentru proiectarea unor strategii de influențare socială; valența atitudinală, care se referă la poziția pe care o ocupă atitudinea în privința dimensiunilor evaluative și afective;

intensitatea, care desemnează poziția ocupată de atitudini pe scalele continue și bipolare de tip „favorabil/defavorabil”, „pozitiv/negativ” utilizate pentru a le măsura [82; 184; 191].

4. În baza studiului analitic a surselor științifice, atitudinile în plan pedagogic *au fost redefinite* ca un sistem de relații sau raporturi subiective, acțional-cognitive, afective și comportamentale de ordin moral, ecologic, profesional etc., de evaluare și valorizare a fenomenelor și proceselor din lumea înconjurătoare. Astfel, atitudinile exprimă valoarea personală, de grup și socială a fenomenelor, proceselor și rezultatele lor [121].
5. Studiile psihopedagogice *ne-au permis să elucidăm* că atitudinile copilului de vârstă școlară mică se dezvoltă în strânsă legătură cu activitatea sa de bază – *învățarea*. Copilul de vârstă școlară mică își asumă o nouă poziție socială, cea de elev. Prin urmare, apar și se dezvoltă noi relații interpersonale în cadrul grupului de elevi, se formează și se dezvoltă atitudinile de învățare. Principalele atitudini morale specifice elevului mic sunt: prietenia, colaborarea, sentimentul responsabilității, încrederea, stima și atașamentul față de pedagogi și vârstnici, tendințele de comunicare, compasiunea, respectul și grija față de tot ce-l înconjoară.
6. *Procesul formării atitudinilor* este influențat de nevoile, necesitățile și interesele spirituale, materiale, psihofiziologice ale personalității copilului. Astfel, măsura în care acesta este mai dotat cu un volum de cunoștințe și capacități, îl influențează mai pronunțat spre conștientizarea problemelor formării responsabilităților și atitudinilor morale, de creștere și dezvoltare a nivelului moral-spiritual. Or, *atitudinea morală* exprimă poziția pe care o acceptă copilul față de sistemul valorilor, normelor, principiilor existente în societate. Atitudinea morală se constituie în baza unui proces de analiză - interpretare a conținutului și semnificației fenomenelor, evenimentelor și componentelor structurii socio-culturale și se finalizează prin exprimarea unei opțiuni și a unei poziții în raport cu acestea [121; 123].
7. Studiul epistemologic realizat *a permis elaborarea* modelului logico-structural al atitudinilor morale. Astfel *am demonstrat* relațiile/raportul dintre conceptul de atitudine morală în plan pedagogic și sub aspect psihologic, important și valoric pentru științele pedagogice (figura 1.7, p. 57) [121; 123].
8. În baza analizei și precizării structurii atitudinilor *am evidențiat* trei grupe de obiective a) *la nivelul acțiunilor cognitive morale*: formarea percepțiilor, reprezentărilor, noțiunilor, judecăților, raționamentelor morale; însușirea și aprofundarea normelor morale; b) *la nivelul acțiunilor afective*: formarea sentimentelor morale, aspirațiilor, opiniilor și convingerilor, a idealurilor morale. c) *la nivelul acțiunilor comportamentale*: formarea priceperilor și deprinderilor morale, deprinderilor și obișnuințelor de comportare morală [121; 123].

2. FAMILIA - FACTOR SOCIOUMAN PRIMAR ÎN FORMAREA ATITUDINILOR MORALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ

2.1. Factorii formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică

Pentru a se forma și dezvolta ca personalitate, individul are nevoie de condiții și anturaj favorabil. *Mediul educațional* constituie un ansamblu de condiții fizice (naturale, artificiale) și socio-umane favorabile formării și dezvoltării personalității.

Condițiile socio-umane se referă la ansamblul, structura și calitatea relațiilor interumane stabilite la nivelul grupurilor (familial, școlar, universitar, profesional, confesional, comunitar).

Noua concepție a educației se implementează prin sistemul de educație, care are niveluri instituționalizate și neinstituționalizate, cât și cu ajutorul diferitelor instituții de educație, forme și metode de materializare a influențelor educative.

Realizarea noii concepții de educație la nivel neinstituționalizat este privită ca un proces de implementare a ei în diferite sfere de activitate vitală a societății, unde se formează deprinderile, capacitățile și calitățile personalității.

Ca atare, educatorii, alături de familie, constituie de-a lungul anilor factorii principali care formează și educă spiritul respectării normelor de conduită morală în societate, spiritul cultivării unor trăsături morale pozitive, a ideilor de demnitate umană, egalitate, toleranță, respect reciproc, responsabilitate față de actele personale, pace și înțelegere între oameni. Pedagogul trebuie să acorde neîncetat importanță educației morale pentru conviețuirea civilizată cu ceilalți oameni, pentru progresul continuu al fiecăruia și al celor din jur. Dintr-o imensă dragoste pentru copii, din dorința ca ei să cunoască și să înfrumusețeze lumea, acesta se va ocupa de educație sub toate aspectele ei. De la mica celulă a familiei la viața comunității, de la țara în care trăiește la civilizația umană, copilului trebuie să-i fie cultivată dorința de a ști, de a cunoaște, de a înțelege oamenii, viața, natura [98].

Este cunoscut faptul că la temelia unei educații morale calitative stă instituția care creează caractere, instituția prezentului și viitorului. Școala trebuie să desfășoare o activitate transparentă pentru a da posibilitatea să fie evaluată și de către alți factori educaționali. În acest sens reforma în învățământ redefineste raporturile familiei cu școala și comunitatea pentru reușita copiilor.

Educația morală trebuie să fie globală, să se extindă pe toată durata existenței umane, să reflecte schimbările într-un univers în permanentă transformare și eficiența ei să reprezinte măsura condiției umane ideale către care aspirăm cu toții. *Familia* este mediul natural, firesc al copilului, cel mai apropiat și necesar pentru dezvoltarea și formarea personalității acestuia. Conform aprecierilor mai multor cercetători din domeniul pedagogiei [47; 53; 107; 149], familia reprezintă un mic grup social, o celulă elementară și, totodată, fundamentală a societății și neamului, ce realizează un șir de funcții importante printre care le putem nominaliza pe cele biologice, psihologice, sociale, economice, culturale și educative.

Din punct de vedere pedagogic, mai mult trezește interes *funcția educativă a familiei*, particularitățile influențelor și a acțiunilor educative, exercitate de ea și anume reglementarea și stimularea comportamentului copiilor prin intermediul aplicării diferitor metode și a conlucrării, în acest proces, cu școala. Pentru a reliefa această funcție și a o conștientiza, este necesar să percepem și să analizăm familia ca unitate educativă din perspectiva dezvoltării ei sistemice, adică să concepem familia ca „*subsistem educativ al societății ce posedă o anumită structură și funcționalitate*”, afirmă cercetătoarea Larisa Cuznețov [47].

În acest context de analiză, constatăm că familia își asumă valorificarea următoarelor domenii:

- *educația fizică*: familia se ocupă de dezvoltarea fizică a copiilor, ea asigură hrana și îmbrăcămintea copiilor, îi ferește de pericole, le creează condiții de odihnă și se îngrijește de sănătatea lor. Familia îi formează copilului primele deprinderi de igienă personală și socială și îl obișnuiește să utilizeze factorii naturali (apa, aerul, soarele) pentru bunăstarea organismului;
- *educația intelectuală*, care vizează activitatea de formare-dezvoltare a capacităților intelectuale ale copilului. Astfel, în cadrul familiei copilul își însușește limbajul și vocabularul, volumul și precizia căruia, cât și corectitudinea exprimării, depind de munca depusă de părinți în această direcție, de nivelul lor intelectual. Ca prim factor de educație, familia oferă copilului aproximativ 90% din cunoștințele uzuale (ex: despre plante, animale, ocupațiile oamenilor, obiecte casnice, fenomene ale naturii etc.). Familia se preocupă și de dezvoltarea proceselor intelectuale ale copiilor. Ea le dezvoltă spiritul de observație, memoria și gândirea;
- *educația estetică* a copilului: părinții sunt cei care realizează contactul copilului cu frumusețile naturii, cu viața socială (tradiții, obiceiuri străvechi etc.). Mijloacele mass-media și în mod special televiziunea exercită o influență puternică asupra educației estetice. Nu se poate vorbi despre o influență strict pozitivă sau strict negativă; pe de o parte, exista numeroase emisiuni culturale, de îmbogățire a cunoștințelor, dar, pe de alta parte, sunt difuzate numeroase programe care pot influența negativ imaginația inocentă a copiilor. De aceea, părinții trebuie să controleze atât timpul pe care copilul îl petrece în fața televizorului cât și emisiunile pe care le urmărește. În unele familii preocuparea pentru cultura estetică a copilului lipsește cu desăvârșire, iar în altele aceasta este exagerată. Dacă copilul nu are aptitudini și nici plăcere pentru diferite arte (balet, muzică, teatru etc.), părinții trebuie să respecte opțiunea copilului.
- *educația religioasă*: din cea mai fragedă vârstă copilul manifestă predispoziție spre religiozitate, el este capabil de trăiri religioase, care nu poartă încă forma unei manifestări exterioare. Această predispoziție se poate cultiva și dezvolta prin educația religioasă. Religiozitatea copilului nu este identică cu cea a adultului. În copilărie ea se bazează pe trăirile date de modul său „religios” de viață, iar la adult - pe o trăire intensă și o atitudine spirituală. Educația religioasă trebuie să înceapă din copilărie, deoarece fără aceasta copilul crește ascultând cel mult legea morală

naturală. Este cunoscut că în copilărie omul poate fi ușor influențat moral, iar deprinderile bune formate în copilărie rămân de multe ori valabile pentru întreaga viață. În perioada miciei copilării rolul hotărâtor în educația religioasă a copilului îl are familia. Acum copilul observă și înregistrează actele religioase și morale pe care le vede în familie și în cercul cunoștințelor sale. El imită cu fidelitate și încredere atitudini, gesturi, cuvinte. Fondul sufleteș al copilului este inocent, de aceea el crede că tot ce face omul mătur este bine. Rezultă deci faptul că părinții maturi au datoria de a fi modele de comportament pentru copii. Desigur, familiei îi revine mai ales rolul de a valorifica “învățăturile biblice” în sens moral, care deschid sufletul copilului spre bine și frumos, spre respect și dragoste față de aproape, de a-i cultiva sensibilitatea și a-i sădi sămânța pentru valorile morale, care mai târziu vor deveni convingeri și idealuri personale.

- *orientarea profesională* a copilului în majoritatea familiilor reprezintă reperul major în conturarea opțiunii pentru o anumită carieră a copiilor. Părinții sunt pentru copii sursa primară și cea mai puternică de învățare, de sprijin afectiv și securitate. Copilul își schițează în familie jaloarele importante ale personalității sale și se poate defini pe sine prin valorile promovate de aceasta [12].

Relațiile familiale se construiesc și se dezvoltă în două direcții: pe verticală – *relații intergeneraționale* (părinți – copii, bunici – nepoți etc.) și pe orizontală – *relații intrageneraționale*, între membrii aceleiași generații (între soți, frați, bunici etc.). Relațiile nominalizate interferează, se completează și influențează formarea comportamentului uman. Anume de aceea savanții consideră familia ca cel mai important subsistem educativ al societății, fără de care integrarea socială a individului ar fi foarte dificilă și complicată.

Cercetătoarea Larisa Cuznețov în lucrările sale [45, p. 24] abordează etica relațiilor familiale, analizează tipul de autoritate umanistă/charismatică, care presupune o atitudine umană, constructivă, de stimă față de om, la general, și față de copil, în particular. „Aici se îmbină organic valorificarea potențialului intelectual, cu crearea situațiilor de succes, axarea pe posibilitățile proprii ale adulților și copilului în îmbinare cu metoda exemplului, convingerii, atitudinea tolerantă, umană, de colaborare cu exigențele obiective, adecvate și comportamentul structurant al adultului”.

Nu putem vorbi despre educarea atitudinii morale fără să ținem seama de *mediu*. Mediul în sens larg cuprinde ansamblul elementelor naturale, sociale, culturale ce ne înconjoară și cu care omul este în interacțiune permanentă pe tot parcursul vieții sale. Din perspectivă pedagogică, ne interesează, în primul rând, totalitatea influențelor ce se exercită asupra individului. Acestea constituie un „câmp” de condiții în care ființa umană ocupă un anumit loc, realizându-se schimbul reciproc de informații. Mediul, prin diversitatea elementelor sale, oferă individului posibilități nelimitate de acțiune. Individul, asimilând selectiv influențele mediului, le diversifică și le îmbogățește. Pe această cale se afirmă nu doar rolul influențelor de mediu, ci și cel al experienței personale dobândite prin asimilarea individuală specifică a acestora.

Omul se află în relații active și permanente cu mediul. Asupra dezvoltării sale influențează acele elemente față de care copilul manifestă o atitudine activă, adică intră în procesul activității sale, se include în cadrul sistemului de relații social-umane constituit pe parcursul activității. Influențele mediului se structurează în împrejurări obiective și subiective în care sunt puși direct copiii: locuința, hrana, îmbrăcămintea, modul de viață al părinților, mentalitatea lor, concepțiile lor morale, exemplul lor de conduită, precum și al vecinilor, al prietenilor etc. Atmosfera afectivă din familie are o influență hotărâtoare asupra dezvoltării psihice în copilărie. Copilul răspunde la tot ce se întâmplă în jur prin reacții emotive care determină direcționarea activității și atitudinilor. Năzuitele copilului se formează prin exemplul celor din jur.

Educația, la rândul ei, având un rol conducător în dezvoltarea psihică, creează condiții favorabile dezvoltării. Astfel se urmărește constituirea și sporirea experienței de cunoaștere care devine o condiție internă a dezvoltării psihice individuale. Sporirea experienței prin intermediul acțiunilor educative se realizează în mod organizat, conform unui scop, insistându-se mereu asupra menținerii unei relații echilibrate între aspectele informative și formative ale cunoașterii și experienței dobândite. Crearea mijloacelor necesare pentru depășirea și rezolvarea contradicțiilor dintre posibilitățile interne și cerințele mediului extern revine, în primul rând, educației.

Pregătirea pentru viață a omului de mâine începe din primele luni de existență și primii chemați să pună bazele educației sale sunt părinții, familia. Cristalizarea principalelor trăsături ale viitorului matur începe în primii 6-7 ani. După această vârstă, școala și societatea intervin, contribuie, dar factorul hotărâtor îl constituie bazele educației primilor ani, în familie. În acest cadru analitic este de reținut că faptele de astăzi ale copiilor reprezintă o prefigurare certă a celor de mâine; că deprinderile și convingerile conturate acum formează baza modului de acțiune în viitor; iar atitudinile și comportamentele părinților vor fi primele modele copiate cu fidelitate de copii.

Familia reprezintă pentru copil un organism reglator, care permite să trăiască o viață intensă, o viață proprie copilăriei. Nici o altă instituție, oricât de calificată, nu este așa de sensibilă la exprimarea trebuințelor, la manifestarea slăbiciunilor sau a potențialului dezvoltării copilului, fiindcă nici o altă instituție nu cuprinde ființe legate atât de direct, de vital de copil ca mama și tata. Familia oferă copilului un mediu afectiv, social, cultural. Mediul familial, mai ales sub aspect afectiv, este o școală a sentimentelor în care se modelează sub acest aspect personalitatea. Copilul trăiește în familie sa o gama variată de relații interindividuale, copiindu-le prin joc și propria conduită [100].

Consecințe atât pozitive cât și negative în opera de formare a copiilor în familie depinde în mare măsură de comportamentul membrilor familiei, de metodele de educație folosite [28].

1) În familiile unde copilul este supus unui regim educativ echilibrat în concordanță, la început, cu cel din grădiniță, apoi cu cel din școală, ne vom afla în fața unui sistem de cerințe care

fac posibilă unitatea de acțiuni educative, cele două medii completându-se armonios. În acest caz, reușita școlară este incontestabilă. Vom numi aceste familii de tipul 1 - *Familii echilibrate*.

2) În familiile în care regimul de suprasolicitare a copilului îl împing într-o cursă de performanțe iluzorii permanente și epuizante, trebuie intervenit pentru realizarea unui climat temperat și eliberarea copilului de presiunea unei maturizări nejustificate pretimpurii. Vom numi aceste familii de tipul 2 - *Familii epuizate*.

3) În cazul copiilor neglijăți, familia se retrage din colaborarea cu grădinița sau școala, motivând prin lipsa de timp, de pregătire sau încredere absolută în ceea ce va face școala (poziția cea mai comodă). Lipsa de grijă, de preocupare necesară copiilor subminează dezvoltarea fizică și psihică a copiilor, având repercusiuni serioase în perspectivă; ca urmare copilul se sensibilizează, ajungând la grave maladii psihice, la copierea unor exemple negative de viață, la puternice traume sufletești. În asemenea situații nici nu poate fi vorba de o anumită reușită școlară. Vom numi aceste familii de tipul 3 - *Familii neglijente*.

4) Se întâlnesc situații ale unor „copii preferați” acasă și de către profesor. Aceștia sunt, de fapt, scoși din colectiv și împinși pe panta unui individualism și egoism pentru faptul că părinții, în mod special, îi înconjoară cu o dragoste oarbă, îi transferă într-un fel de idoli ale căror dorințe și capricii sunt îndeplinite fără împotrivire. Tot în acest sens, unor asemenea copii li se creează artificial o atmosferă de veșnică sărbătoare, plină doar de plăceri și distracții, ceea ce înseamnă, de fapt, ruperea copilului de realitatea obiectivă. Pentru astfel de copii reușita la învățătură nici nu înseamnă prea mult, căci în viitor, cred ei, totul va fi la fel de bine și frumos ca acum. Vom numi aceste familii de tipul 4 - *Familii egoiste*.

Cercetătorul I. Nicola [111, p. 62] consideră că „doar în condițiile unei atmosfere familiale echilibrate și prielnice dezvoltării copilului poate fi asigurat un anumit succes școlar”. Participarea efectivă a părinților la necazurile copiilor, la evenimentele din viața acestora, le dau liniștea și siguranța. Nu frica, nu teama trebuie să-l determine pe copil să învețe sau să se comporte într-un anumit fel, ci înțelegerea că așa e bine. Familia și cadrul conviețuirii împreună a părinților cu copiii lor, reprezintă pentru copil mediul în care trebuie să primească bazele temeinice ale viitoarelor sale cunoștințe, ale tuturor trăsăturilor care-l vor defini ca om integru în epoca maturității sale.

Unitatea de acțiune a celor doi factori (școală-familie) în opera de formare a copilului este condiționată de unitatea de vedere, de un mod comun de lucru și o buna cunoaștere reciprocă.

Interesul comun al celor două instituții trebuie să determine o mișcare de apropiere cu dublu sens, *familie-școală, școală-familie*, în vederea unei suficiente cunoașteri a ambelor părți și a formării atitudinii morale [8].

Necesitatea colaborării dintre școală și familie rezultă din obiectivul comun pe care îl urmăresc: dezvoltarea personalității copilului. Realizarea acestui obiectiv presupune asigurarea

succesiunii și continuării rezultatelor obținute la cele doua niveluri. Dacă grădinița urmărește prin toate acțiunile sale pregătirea copilului pentru școală, aceasta urmează să valorifice ceea ce s-a realizat în etapa anterioară.

Prin urmare, familia îndeplinește importante funcțiuni în procesul general al integrării copilului în mediul social, fapt ce se reflectă asupra dezvoltării sale și determină reușita sa de mai departe, crearea unor anumite atitudini, inclusiv a celor morale:

- ✓ creează o interrelaționare absolută a copilului cu membrii microgrupului familial: din punct de vedere fizic, psihic, material;
- ✓ datorită profunzimii relațiilor de tip afectiv, impactul emoțional pe care le exercită este maxim;
- ✓ familia oferă primele modele comportamentale, creează primele obișnuințe și deprinderi (nu întotdeauna bine conștientizate și nici întotdeauna pozitive în conținut);
- ✓ familia creează o *anumită matrice existențială*, un stil comportamental care se imprimă asupra întregii evoluții a individului și care va genera, de asemenea, rezistența la schimbările ulterioare care se impun;
- ✓ influența pe care o exercită familia este implicită, face parte integrată din viață.

Mediul școlar (și preșcolar, de altfel) îi oferă copilului un mediu socializator de tip organizațional, care își relevă o parte dintre caracteristicile și particularitățile lui ca mediu instituționalizat:

- introduce în relațiile copilului cu adultul o anumită distanță socială;
- oferă copilului un cadru social bazat pe o normativitate elementară constând în anumite reguli de conviețuire cu ceilalți;
- creează copilului posibilitatea de a se compara cu semenii pentru a-și întări în felul acesta percepția de sine, imaginea de sine;
- îl familiarizează pe copil cu micro-grupul social în cadrul căruia învață să devină partener, să joace unele roluri sociale, să se impună (de obicei, în clasele primare, prin reușita la învățătură);
- îl obișnuiește pe copil cu: programul orar, cu programul de viață, cu schimbarea mediului de existență;
- stimulează dezvoltarea autonomiei personale și a independenței;
- modelează comportamentul propriu în funcție de cerințele și așteptările învățătorului;
- realizarea sarcinilor de învățare în funcție de criteriile evaluative pe care le instituie și le impune școala;
- efectul stimulativ pe care îl exercită grupul e dobândirea performanțelor (uneori în forme concurențiale), datorită modului în care sunt „împărțite” sancțiunile și recompensele;
- creșterea autonomiei acționare ca urmare a asumării personale a unor sarcini și inițiative

legate de integrarea sa în mediul școlar [105].

În felul acesta, intercorelarea dintre școală și mediul familiei contemporane devine un important factor în formarea atitudinii morale a copiilor.

2.2. Rolul familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică

După cum am evidențiat anterior, familia, ca cea mai veche instituție socioumană, este cea care asigură evoluția și continuitatea vieții, subordonându-se intereselor individuale și scopurilor sociale, iar istoria evoluției familiei nu reprezintă altceva decât istoria progresului umanității, pentru indivizi și pentru societate. Ea a servit întotdeauna drept sursă a atitudinilor morale, prin familie s-au transmis din generație în generație principiile fundamentale ale credinței, obiceiurile și tradițiile, tot ceea ce constituie viața spirituală a copilului [118].

De-a lungul timpului, specialiștii au evidențiat mai multe definiții ale familiei în funcție de caracteristicile care îi erau specifice în anumite perioade socio-culturale, încercând să pună în evidență o serie de aspecte de ordin structural și funcțional.

Conform definiției antropologului francez C. L. Strauss, familia este: *“un grup care își are originea în căsătorie, fiind alcătuită din soț, soție, copiii născuți prin unirea lor (grup căruia i se pot adăuga rudele), pe care îi unesc drepturi și obligații morale, juridice, economice, religioase și sociale cu roluri și statute precise asociate membrilor lui, având aptitudini, țeluri și aspirații comune și asigurând creșterea copiilor”* [apud 64].

R. Vincent definește familia ca pe un *„grup înzestrat cu caracteristici proprii, care trăiește după anumite obiceiuri, care respectă anumite tradiții chiar înconștient, care aplică anumite reguli de educație, într-un cuvânt, care creează o atmosferă”* [apud 45].

Etnologul american G. P. Murdock [188] definește familia ca *“un grup social ai cărui membri sunt legați prin raporturi de vârstă, căsătorie sau adopțiune, și care trăiesc împreună, cooperează sub raport economic și au grijă de copii”*.

Sociologii americani Burges și Locke [178] declară că familia se deosebește de alte grupuri sociale prin următoarele caracteristici – este formată din persoane unite prin relații de căsătorie, sânge, adopțiune; membrii locuiesc împreună, alcătuind, de regulă, un singur menaj, este compusă din persoane ce interacționează, ce intercomunică în cadrul rolurilor soț-soție, tată-mamă, etc.; susține și perpetuează *o cultură comună*, derivată, în principal, din cultura societății date, prezentând și caracteristici proprii familiei respective.

Astfel, familia apare ca elementul natural și fundamental al societății, una dintre verigile sociale cele mai vechi și mai specifice în asigurarea continuității și afirmării ființei umane în societatea contemporană. Familia este grupul cel mai important dintre toate grupurile sociale,

deoarece ea influențează și modelează persoana umană, ea transmite copilului primul model cultural, primele relații sociale, norme și valori. Pe aceste baze se construiește ulterior influența socială, culturală și educativă a altor factori/instituții. În aceeași cheie sunt și accepțiunile cercetătoarei Larisa Cuznețov, care menționează faptul că: „*rolul familiei contemporane în construcția sinelui rămâne important și nu se reduce doar la socializarea primară, ci este mult mai amplu și rezidă în transmiterea intergenerațională a unui sistem cultural de valori*” [47].

În acest mod, fiecare definiție a familiei scoate în evidență diferite aspecte în ceea ce privește structura, caracteristicile și funcțiile acesteia. Ceea ce trebuie însă subliniat este că exercitarea funcțiilor familiei este condiționată de tipul de familie, de forma de organizare a vieții de familie, de relațiile de autoritate, de diviziunea rolurilor din familie, dar și de tradiții, obiceiuri. Pornind de la aceste funcții, *a educa un copil înseamnă a-i permite să se apropie de multiple identități, de a îndeplini multiple roluri și funcții.*

Funcțiile familiei, conform lui I. Mihailescu și C. Voinea, L. Cuznețov, S. Cristea [apud 6, p.192; 49], sunt:

- *funcția economică* presupune acumularea veniturilor suficiente pentru întreg colectivul familial și organizarea unei gospodării comune proprii pe baza bugetului comun de venituri și cheltuieli, astfel încât să se asigure locuința, hrana, îmbrăcămintea, obiectele de trai și susținerea urmașilor pentru realizarea lor. Familia, asigurându-și această funcție, favorizează îndeplinirea celorlalte funcții;
- *funcția de socializare* urmărește integrarea individului în cadrul familiei – socializarea internă și în societate – externă. Această funcție vizează copilul, însă nu se referă doar la el. Familia are datoria de a transmite valorile, atitudinile, caracteristicile, principiile comunității din care face parte, pentru ca toți membrii ei să fie integrați în societate;
- *funcția de solidaritate familială* se bazează pe egalitate, pe stimă, pe susținere și pe dragoste reciprocă între partenerii de cuplu, copii și părinți, frați și surori. Această funcție are menirea de a oferi stabilitate și unitate familiei;
- *funcția educativă*, este exercitată prin influență directă (acțiuni mai mult sau mai puțin organizate, dirijate, cu metode educative) sau prin influență indirectă (modele de conduită, climatul psihosocial familial) asupra copiilor.

Familia a fost și este considerată a fi un factor esențial și primordial al educației, pentru că, în ordinea firească a lucrurilor, educația și învățarea încep din familie, motiv care l-a determinat pe Ernest Loisel să afirme că “*în familie și pe genunchii mamei se formează ceea ce este mai valoros pe lume - omul de caracter*” [apud 45]. Citatul scoate în relief dimensiunea morală a educației în interiorul familiei, dar, într-un anumit fel și într-o anumită măsură, familia își aduce

contribuția în toate domeniile educației și învățării, în familie copilul pregătindu-se pentru viață.

Este unanim recunoscut faptul că strategiile educative la care se face apel în familie, mai mult sau mai puțin conștientizate, determină în mare măsură dezvoltarea personalității, precum și rezultatele școlare ale copiilor, comportamentul lor socio-moral, integrarea socială. În general, comportamentul parental este inspirat din propria experiență de viață a acestora, astfel perpetuând atât aspecte pozitive, cât și negative, pe parcursul mai multor generații. Aceasta în condiția când influențele educative ale familiei sunt expresia directă a valorilor, a relațiilor ce se stabilesc în interiorul familiei și a modelelor comportamentale, oferite de membrii acesteia. [99; 105].

În concepția lui I. Slavici *”Educația este un proces de îndrumare a copiilor pentru ca ei înșiși să-și poarte de grijă, să fie preocupați de desăvârșirea morală, care nu trebuie să se sfârșească odată cu crearea familiei, ci din contra - să devină mai amplă pe parcursul vieții”* [145, p. 32].

Așadar, educația în familie constă dintr-un ansamblu de acțiuni sistematice orientate spre formarea și dezvoltarea calităților intelectuale, morale și fizice ale copilului. În sens larg, ca practică socială și câmp al cunoașterii, conceptul de **educație familială** se referă la trei tipuri de activitate socială:

- activitatea desfășurată de părinți în vederea educării copiilor lor;
- activitatea de intervenție socială realizată în scopul pregătirii, sprijinirii sau suplinirii părinților în activitatea lor de educare a copiilor;
- activitatea de cercetare științifică și de învățământ, având ca obiect educația familială.

În accepțiune restrânsă, *educația familială* vizează "ansamblul dinamic al legăturilor sociale pe care le experimentează copilul în și prin familia sa de origine; cu alte cuvinte, procesul de (auto)identificare și (auto) diferențiere a copiilor în raporturile lor cu părinții, frații, precum și cu familia considerată ca unitate intergenerațională (în particular, ca unitate de viață cotidiană) [118].

Încă Platon și Aristotel, iar mai târziu Jan Amos Comenius menționau că actul educațional va fi eficient doar atunci, când familia, școala și societatea își vor unifica eforturile. Chiar și în cadrul unui parteneriat educațional eficient, familiei îi revin totuși cele mai relevante sarcini:

- asigurarea condițiilor favorabile pentru securitatea și dezvoltarea psihofizică a copilului;
- crearea mediului relațional care ar influența pozitiv socializarea copilului;
- crearea unui climat psihologic favorabil pentru satisfacerea trebuinței de respect de sine a copilului și a condițiilor oportune pentru explorarea sinelui / autocunoaștere;
- încurajarea tentației copilului pentru autoeducație;
- oferirea unor modele relaționale și comportamentale [apud 82].

Educația în familie este prima formă de educație pe care copilul o primește. De aici și

rolul decisiv al acestuia în formarea și dezvoltarea copilului. Maniera în care părintele își educă copilul este specifică, unică, originală, reflectând nivelul de cunoștințe pe care îl posedă, atitudinile sale, concepția despre educație pe care o posedă.

Aici este indicat să subliniem faptul că stilul parental este probabil cea mai importantă problemă a sănătății publice pe care societatea noastră și-o pune. Stilul parental adoptat în educația copilului își pune amprenta asupra dezvoltării atitudinii morale a acestuia, principalele domenii comportamentale care o definesc fiind cel cognitiv și social-afectiv. Opiniile pedagogilor cu referire la stilurile parentale sunt împărțite, însă trebuie respectată succesiunea lor de prezentare în ierarhia eficienței și influenței pozitive în formarea morală a copilului și în funcție de nivelul controlului și afecțiunii parentale:

- *stilul autoritar* (de autoritate, de magistru), în care se manifesta un nivel ridicat al cerințelor și controlului, dar cu nivel scăzut al înțelegerii, al suportului afectiv, acest stil impune ascultarea, copiii sunt încărcăți de probleme, reproșuri, nu li se respectă independența și individualitatea;
- *stilul permisiv*, unii îl denumesc *stilul indulgent* sau *laissez-faire* (sau libertin) în care controlul este de nivel scăzut și suportul este maxim; față de rezolvarea unor probleme de viață importante sunt cereri minime și formale, nivelul de aspirații este redus, realizările sunt superficiale, copiii deprind o rezistență scăzută față de diferite tentații, chiar și față de cele mai periculoase pentru viața lor;
- *stilul autorizat*, căruia îi este specific un înalt nivel de control și de sensibilitate. Părinții care aparțin acestui stil parental au autoritate în fața copiilor, dețin controlul conduitei acestora și așteaptă din partea lor o atitudine matură, specifică vârstei, respectându-le în același timp independența.
- *stilul de neglijare* sau *de respingere* față de copil, care se recunoaște prin ignorarea sau abandonarea copilului, prin lipsa de control, exigențe scăzute și lipsa de suport, nivel scăzut de grijă, afectivitate, ceea ce determină de cele mai multe ori nivelul foarte scăzut al aspirațiilor și realizărilor, dezorganizarea, lipsa rezistenței față de tentațiile periculoase, stilul acesta duce la izolarea copilului sau face posibilă cooperarea la acte antisociale [90].

Pe lângă aceste stiluri, unele cercetări recente, realizate de cercetătoare Larisa Cuznețov, iau în considerare încă trei variante ale stilurilor parentale:

- *stilul directiv non-autoritar*, este acela al părinților care manifestă un control ridicat și un nivel mediu al suportului afectiv, ei tind spre a fi autoritari, dar nu realizează un control strict și sunt relativ mai apropiați de copii decât părinții autoritari;
- *stilul democratic*, care manifestă un nivel mediu al controlului și un nivel ridicat al

suportului afectiv, apropiat de cel al părinților permisivi, dar iau decizii în mod democratic și mai controlează, chiar dacă nu foarte strict realizarea deciziilor;

- *stilul părinților „suficient de buni”*, cu nivel mijlociu de control, de exigențe și tot cu un nivel mediu pentru suport și afectivitate [45].

Dezvoltarea personalității copilului la fel este influențată, pozitiv sau negativ, de ***stilul educațional*** al părinților. Deși nu se poate stabili cu precizie corelația certă între un nivel înalt al dezvoltării și un anumit stil educativ, s-ar părea totuși că stilurile “liberale”, “democratice” aduc mai multe beneficii în planul dezvoltării cognitive și emoționale. Se consideră că familiile cu o structură flexibilă, care practică un stil educativ ce le oferă copiilor posibilitatea de a-și manifesta individualitatea, sunt cele care oferă condiții optime pentru dezvoltarea lor. Astfel, un stil caracterizat printr-un grad înalt de acceptare, de afecțiune și înțelegere a copilului de către persoana care îl îngrijește, indiferent dacă persoana respectivă este mama, tatăl sau altcineva, favorizează dezvoltarea personalității și, implicit, disponibilitatea copilului de a face față exigențelor vieții cotidiene. Acești copii își fac prieteni și întrețin cu ușurință relații “orizontale”, cu egalii, și fac de asemenea față relațiilor pe “verticală”, relații care presupun respectarea unor norme exterioare și a unor ierarhii. Dimpotrivă, pentru copiii care trăiesc într-o familie rigidă, care impune norme irevocabile, control parental dur și supunerea copilului, acesta din urmă va manifesta puțină încredere în cei din jur și, implicit, va întâmpina dificultăți în a-și face prieteni, va fi incapabil să se adapteze unui mediu extern pe care îl percepe ca ostil [90].

Severitatea excesivă a părinților, rigiditățile, interdicțiile, comenzile ferme însoțite de amenințări, privațiunile de tot felul, își lasă puternic amprenta asupra procesului de formare a personalității copilului, determinând modificări serioase în una din cele mai importante dimensiuni ale personalității, și anume latura atitudinal - relațională.

Uneori, părinții se simt incapabili să construiască o autoritate parentală adecvată sau să îndeplinească corespunzător rolul de părinte, nereușind să comunice empatic și încrezător cu copiii sau să accepte schimbarea în gândirea și comportamentul acestora; ajung chiar la lipsa de control asupra copiilor de la care așteaptă un comportament matur [101].

Toate stilurile educaționale, aplicate de părinți, se pot diviza în două grupuri de influențe relațional-educative:

Supraprotejarea – îngrijirea exagerată, afecțiunea manifestată exagerat sau dimpotrivă, limitarea excesivă a libertății și independenței de acțiune a copiilor.

Consecințe: diferența între imaginea de sine și posibilitățile reale ale copilului; supraevaluare, egocentrism, atitudini dominatoare față de alții sau, dimpotrivă, slab spirit de inițiativă, teamă, incapacitatea de a lua decizii și de a-și asuma consecințele, subestimarea de

sine. La copiii supraprotejați întâlnim o vulnerabilitate relațională exagerată, o dependență față de părinți, tendința de “a rămâne mic”, lipsa de interes pentru viitor, un egocentrism manifestat prin incapacitatea de a se distanța de sine însuși.

Subprotejarea – atitudine parentală negativă care se manifestă concret fie prin pasivitate, neglijență, indiferență evidentă, fie prin dominare agresivă, severitate, exigență excesivă, ostilitate. Copilul este perceput ca o povară, ca un lucru neplăcut. Copilul nu este dorit fie în acel moment, fie deloc. El este lăsat pradă dificultăților, e părăsit în fața șocurilor. Familia nu ia în considerare reala vulnerabilitate a copilului, nu îl protejează.

Consecințe: sentimentul de respingere trăit de copil, suferință, frustrare, teamă, lipsa de încredere în sine, sentimentul de incapacitate și de inferioritate, devierile de comportament (agresivitate, revoltă, ostilitate, vagabondaj, furt, minciună), lipsa de interes pentru școală [12].

Oricare ar fi stilul educativ aprobat de către părinți în educarea copilului lor, influențele lui educaționale se desfășoară în câteva **dimensiuni ale educației în familie**, care sunt: dezvoltarea fizică, educarea intelectuală, morală, religioasă, etică, estetică, civică, domestică–menajeră, de gen, orientarea profesională etc., după cum am menționat anterior.

Argumentele de mai sus conduc spre ideea că anume familia constituie un factor esențial în procesul formării conștiinței morale a copilului și a conduitei sale. În familie se formează cele mai importante deprinderi de comportament: respectul, politețea, cinstea, sinceritatea, decența în vorbire și atitudini, ordinea, cumpătarea, grija față de lucrurile încredințate. În realizarea acestor sarcini, *modelul parental* ajută cel mai mult; părintele este un exemplu pentru copil [97]. Părinții le spun copiilor ce e bine și ce e rău, ce e drept și ce e nedrept, ce e frumos și ce e urât în comportamente. Aceste noțiuni îl ajută pe copil să se orienteze în evaluarea morală a comportamentului său și a celor din jur. Tot în sens moral, familia îl îndrumă să fie sociabil, să fie un bun coleg și prieten. Marele pedagog John Loke, convins de puterea exemplului în familie, de înclinația către imitație a copilului, se adresa părinților: *”Nu trebuie să faceți în fața copilului nimic din ceea ce nu vreți să imite. Dacă va scăpa o vorbă sau vreo faptă pe care i-ați prezenta-o drept o greșeală când a comis-o, el cu siguranță se va apăra, invocând motivul, exemplul dat de dumneavoastră”* [106], idee la care aderăm incontestabil.

Începând cu vârsta fragedă, formarea atitudinilor morale trebuie să se realizeze în cadrul familiei și chiar să se contopească cu aceasta. Atât educația morală cât și cea familială se desfășoară pe un traseu principal, care îmbină formarea conștiinței morale și formarea comportamentului moral. Conștiința morală asigură cunoașterea și înțelegerea principiilor și normelor morale, ce urmează a se transforma în convingeri și sentimente morale. Evident că acest proces se află în dependență directă de condițiile familiale create și interesele, preferințele,

atitudinile personalității. Anume din această cauză, copilul trebuie asigurat cu o bază morală teoretică și praxiologică, care va ghida acțiunile lui în diverse contexte. Condiția unei bune educații și moralizării a copilului constă în materializarea și consolidarea achizițiilor morale în comportamente, deprinderi pozitive și virtuți personale. Achizițiile date vor îndeplini funcția de forțe motivaționale în manifestarea unui anumit tip de conduită pe parcursul vieții.

Pentru a realiza cu succes obiectivele educației familiale, părinții au nevoie de a-și dezvolta *competențele parentale*. Societatea contemporană încă se mai confruntă cu o serie de probleme în domeniul creșterii, îngrijirii, sănătății și educației copilului, fiind determinate, în mare parte, de lipsa în totalitate sau parțială a acestor competențe, care sunt esențiale în determinarea succesului actului educativ în cadrul familiei. Ele trebuie să asigure realizarea eficientă a întregului spectru de aspecte ale vieții de familie, inclusiv comunicarea, relația cu copiii și educarea acestora [98].

Competențele parentale trebuie să se axeze pe:

- protecția copilului și respectarea drepturilor lui;
- satisfacerea necesităților de bază ale copilului;
- asigurarea unui mediu adecvat de dezvoltare pentru copil;
- asigurarea sentimentului de apartenență și acceptare de către cei apropiați cât și ca ființă umană;
- crearea și menținerea unui climat familial favorabil, prin intermediul unor modele pozitive de comportament;
- stabilirea exactă a obiectivelor educative ce urmează a fi atinse, prin prisma sistemului de valori general-umane.

În afară de faptul că înseamnă capacitatea adultului de a se pronunța și a acționa în câmpul educativ al familiei sale, competențele parentale au rolul și de criterii în determinarea eficienței educației în cadrul acesteia.

În aceste condiții, dezvoltarea competențelor parentale este sarcina părinților viitori și actuali, care are o *bază motivațională* consistentă, deoarece asigură bunăstarea familiei, corectitudinea educației copilului și succesul personal și social ulterior al acestuia, inclusiv contribuie substanțial la formarea imaginii pozitive a familiei. Printre ***motivele principale*** care stau la baza acestui proces se enumeră:

- ✓ Obținerea unui comportament pozitiv și stabil al copilului;
- ✓ Evitarea criticii din partea celor din jur;
- ✓ Orientarea spre formarea unei imagini parentale pozitive/a fi în rând cu lumea;
- ✓ Asigurarea stimei și prestigiului social/ formarea imaginii pozitive a familiei;

- ✓ Satisfacția morală de la procesul educației copiilor;
- ✓ Satisfacția morală de la rezultatul educației copiilor;
- ✓ Posibilitatea autorealizării în calitate de părinte.

Și motivul suprem: necesitatea de autoactualizare / autorealizare și valorificare a propriului potențial [122].

Analiza reperelor teoretice a permis elaborarea *sistemului de competențe parentale* necesare realizării eficiente a educației morale în cadrul familiei. În acest context, pot fi menționate:

- *competența cognitivă*, care ține de cunoașterea și receptarea informației privind cultura și problematica familiei, cunoașterea particularităților de vârstă și a celor de dezvoltare a copiilor și a adulților;
- *competența organizatorică /managerială*, ce constă în capacitatea de organizare și desfășurare optimă a procesului de educație prin implicare activă a copiilor, cooperare, relaționare pozitivă, deschisă, dar și control și suport;
- *competența comunicativă*, care constă în capacitatea părinților de comunicare verbală și non-verbală, dar și ascultare;
- *competența normativă*, care se obiectivează în respectarea unor norme, reguli familiale aflate în concordanță cu valorile morale promovate de familie;
- *competența axiologică*, care se manifestă prin capacitatea de a evalua variate aspecte și situații ale realității și de a face distincție dintre moralitate și non-moralitate;
- *competența motivațională*, ce constă în capacitatea de a motiva copiii în scop de acceptare a unui mod de viață bazat pe valori morale;
- *competența de observare și autoactualizare*, ce rezidă în capacitatea de autoperfectare continuă și achiziționare de noi competențe sau orientarea către cunoaștere [47, p. 53].

De rând cu cele enumerate și descrise, pot fi menționate și alte competențe, nu mai puțin importante, care trebuie valorificate de către părinți în educația familială, dar care, în viziunea noastră, reprezintă componentele celor analizate anterior. Acestea sunt: *manifestarea respectului*, atât la nivelul limbajului verbal, cât și al celui nonverbal; *empatia*; *comportamentul de îndeplinire a unei sarcini*, ce se referă la capacitatea de a soluționa probleme nu doar în mod individual, dar și cu întreaga familie; *comportamentul relațional*, care include capacitatea de a stabili și menține relații favorabile cu toți membrii familiei și cu mediul extern și *poziția în interacțiune*, ce se manifestă prin capacitatea de a accepta și respecta alegerea valorică a altor membri ai familiei.

Valorificarea adecvată și eficientă a competențelor parentale va avea drept rezultat realizarea următoarelor **obiective ale educației morale în familie** [111]:

- formarea percepțiilor, reprezentărilor, judecăților, raționamentelor morale;
- materializarea sintezei calitative a dimensiunii cognitive-afective-volitive în convingeri morale, adică formarea eu-lui moral ce se manifestă în unitatea conștiinței și conduitei morale;
- formarea percepțiilor și obișnuințelor morale;
- formarea atitudinilor morale.

Astfel, fiecare părinte cu copii, mai cu seamă de vârstă școlară mică, care reprezintă vârsta dezvoltării active a personalității copilului, trebuie să fie conștient și responsabil de acțiunile sale în cadrul familiei și în afara ei. Această responsabilitate presupune învățarea și dezvoltarea competențelor parentale și, totodată, îngrijirea de imaginea și autoritatea sa, condiții ce servesc drept bază pentru o dezvoltare armonioasă a personalității copilului, inclusiv a laturii morale a acesteia.

În contextual celor expuse mai sus, deducem că specificul conduitei morale a membrilor familiei în educația copiilor este determinat, pe de o parte, de particularitățile morale, ca fenomen social, care-i conferă conținutul, iar pe de altă parte, de condițiile sociopsihologice ce sunt implicate în realizarea ei. Morala ca fenomen social reflectă relațiile ce se stabilesc între membrii familiei în ipostaza lor de subiecți reali ce se află în interacțiune, într-un context social delimitat în spațiu și timp. Din această perspectivă, ea apare ca o formă a conștiinței sociale, deosebindu-se de celelalte forme prin obiectul reflectat, prin modul în care se realizează reflectarea și prin efectul reflectării asupra obiectului reflectat.

Conduita morală include ansamblul activităților conștient elaborate, al faptelor, ansamblul acțiunilor mentale, afective, volitive, al acțiunilor motorii, verbale, atitudinale, ansamblul actelor decizionale. Din conduita morală fac parte *deprinderile și obișnuințele exprimate în fapte* [92].

Deprinderile morale sunt componente automatizate ale activității cu conținut și semnificație morală. Membrii familiei se deprind să fie politicoși, să-i ajute pe alții, să respingă minciuna și șantajul, să finalizeze acțiunile începute. **Obișnuințele** implică trebuința de a acționa într-un anumit fel (obișnuința de a felicita pe cineva, de a fi amabil etc.) [101].

Astfel, considerăm că familia deține o funcție educativă extrem de importantă în formarea atitudinilor morale la copii. Aspectele expuse au ajutat la elaborarea figurii ce reprezintă funcția educativă a familiei în procesul formării atitudinilor morale (Figura 2.1.).

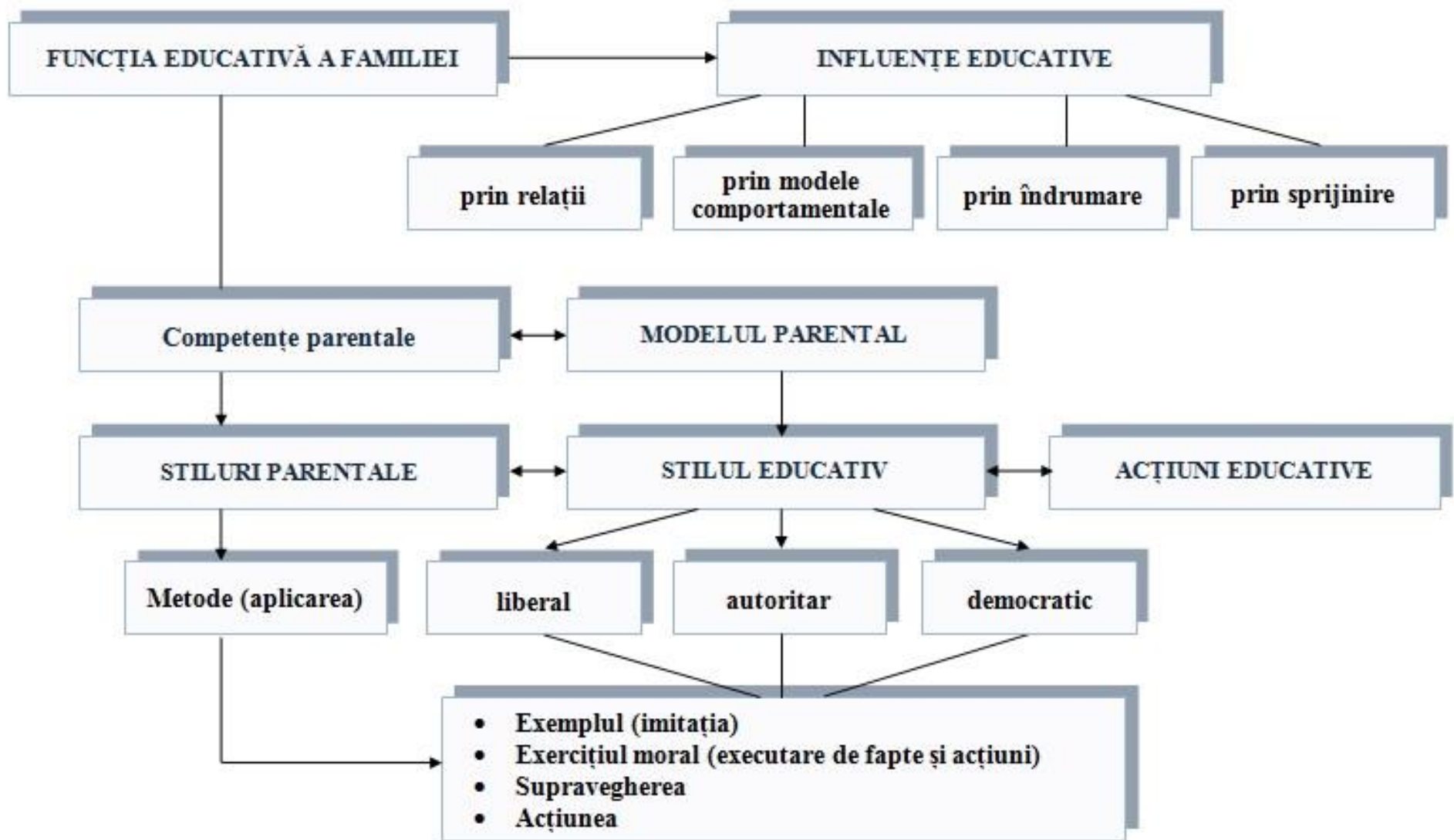

Fig. 2.1. Funcția educativă a familiei în procesul formării atitudinilor morale

Succesul activității de educație morală este condiționat și de alegerea și folosirea cu pricepere a **metodelor și procedeeleor de educație morală**. Prin metodele de educație morală se înțelege *calea urmată în mod conștient și sistematic într-o activitate îndreptată spre realizarea profilului moral al personalității, în conformitate cu normele și idealul etic al societății noastre*. Metoda este deci calea formării personalității morale. Dintre cele mai importante metode de educație morală, putem menționa următoarele:

Exemplul are o mare eficiență în determinarea executării faptei morale. Forța educațională a exemplului se explică prin faptul că:

- dă posibilitatea unei intuiții directe, vii a faptelor, iar intuiția vie a faptelor trăite influențează mult mai puternic decât ideile abstracte pe care le dau normele morale sau decât reprezentările pe care elevul le poate avea din povestirile morale.
- intuiția directă este însoțită de o trăire afectiv-emoțională mult mai accentuată decât imaginile reproduse de pe urma povestirilor.
- tendința spre imitație este foarte puternică la copil. Forma superioară de imitație este imitația modelului uman [97; 121].

Exercițiul moral reprezintă o metodă cu mari resurse în formarea deprinderilor de comportare morală, în desăvârșirea activităților practice de conformare cu modelul ales. El constă în executarea sistematică și organizată a unor fapte și acțiuni, în condiții relativ identice, cu scopul formării deprinderilor și obișnuințelor de comportare morală, al constituirii și fixării trăsăturilor voliționale și de caracter implicate în atitudinea și conduita morală a individului. Această metodă presupune două momente principale: *formularea cerințelor și exersarea propriu-zisă*. În *formularea cerințelor* se utilizează în activitate următoarele forme: ordinul, dispoziția, îndemnul și sugestia, lămurirea, rugămintea [92].

Exersarea propriu-zisă. Antrenarea copiilor în diverse activități și acțiuni face posibilă interiorizarea exigențelor externe cuprinse în normele, principiile și regulile moralei și transformarea lor în mobiluri interne, concomitent cu formarea deprinderilor și obișnuințelor de comportare, a trăsăturilor de voință și caracter. Printre acestea se numără următoarele:

Supravegherea este metoda de observare atentă de către părinți a comportării în devenire a copilului. Ea constă în grija continuă, din partea părinților, pentru a opri, pe de o parte, pe copii de la executarea repetată a unor acte dăunătoare care duc la deprinderi rele, iar pe de altă parte, pentru a-i provoca pe ei la executarea repetată a unor acte care, din contra, conduc la formarea unor deprinderi bune. Părinții, profesorii trebuie să acționeze în așa fel încât să-i provoace pe

copii să repete acele acțiuni care să prezinte, mai târziu, un teren favorabil moralității.

Sanctiunea, ca metodă, îmbracă două forme: în cazul în care copilul nu respectă normele de conduită morală, disciplina, îndrumările și ordinea firească pentru o viață corectă, intervine pedeapsa — sanctiunea punitivă, de regulă, într-o succesiune a gravității abaterilor. Când copilul realizează succese în comportamentul său îl stimulăm prin recompense sau sancțiuni premiale.

Pedeapsa este o sancționare a nerespectării regulilor de comportare, a îndrumărilor și ordinelor date, a îndatoririlor și obligațiilor. *Recompensa* este fața pozitivă a sancțiunii, în sensul că prin ea încurajăm anumite fapte care, prin repetare, duc la deprinderi și obișnuințe bune. Și în cazul recompensei, și în cazul pedepsei, baza psihologică constă în asocierea dintre ideea actului comis și sentimentul care urmează aceluia act în urma măsurii luate în cazul pedepsei, sentimentul neplăcerii, sentiment care va fi o piedică ca în viitor să mai săvârșească actul respectiv; iar în cazul recompensei, sentimentul de plăcere care se asociază cu actul comis. Recompensa este un mijloc puternic de stimulare a copilului spre săvârșire de acte morale; pedeapsa este mijloc puternic de frână spre acte amorale; ambele sunt necesare pentru formarea de deprinderi morale [49; 103].

Este evident că orice metodă de învățământ poate avea și efecte morale. Povestirea, explicația, prelegerea, observația, conversația sau dezbateră, studiul de caz, problematizarea, îndeplinesc și scopuri ale educației morale. Formarea atitudinii morale la copii se poate realiza în baza unui set de metode și procedee cu eficiență deosebită în formarea trăsăturilor morale ale personalității.

Astfel considerăm că familia deține o funcție educativă extrem de importantă în formarea atitudinilor morale la copii. Ideile menționate au fost reflectate în figura 2.1.

2.3. Configurarea modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică

În analizele anterioare am ilustrat faptul că atitudinile personalității se realizează prin limbaj, acte de conduită socioumană, în credințe și judecăți de valoare, în opinii, convingeri, idealuri și stereotipuri — în toate comportamentele posibile: morale, sociale, culturale, intelectuale etc. Atitudinile se formează și se dezvoltă în cadrul procesului de educație și de socializare a personalității. Deci, strategiile generale de educație reprezintă și strategii de formare a atitudinilor, a dimensiunilor cognitive, afective și conative. Reieșind din structura tridimensională, conchidem că strategiile de formare a atitudinilor se clasifică în trei grupe mari:

- strategii de formare a componentei cognitive;
- strategii de formare a componentei afectiv-emoționale;

- strategii de formare a componentei conative / comportamentale.

A educa moral înseamnă a schimba și dezvolta componentele atitudinilor. Printr-o formulă mai simplă, educația poate fi definită ca un proces orientat spre un scop bine determinat de formare a atitudinilor valorice (a componentei cognitive, afective și comportamentale) în baza unui șir de legități.

Componenta afectivă reprezintă elementul fundamental al educației sau nucleul atitudinii. Relația dintre componentele atitudinii este condiționată de următoarea **legitate** – interdependența dintre acțiunile cognitive, afective și conative sau comportamentale. Această legitate poate fi redată prin următoarea figură:

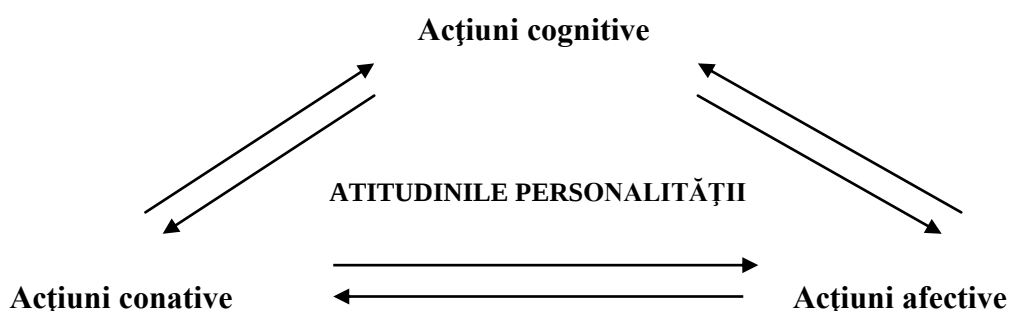

Figura 2.2. Structura interdependențelor în formarea atitudinilor (autori V. Panico, T. Munteanu [123])

Odată cu dezvoltarea societății, se schimbă permanent și atitudinile. De aici reiese următoarea **legitate**: *caracterul istoric și dinamic al atitudinilor*. Relația /raportul dintre educație și atitudine se reflectă prin **legitatea interdependenței dintre procesul de educație și procesul de formare a atitudinilor personalității**. Aceste două procese corelează și se articulează între ele.

Atitudinile se formează sub influența factorilor orientativi sau valorici (educației) cât și sub /prin influența factorilor spontani (care, în unele cazuri, sunt lipsiți de putere valorică). Omul, ca ființă bio-psiho-socială, este înzestrat și cu unele trebuințe /motive de ordin negativ (atitudini formate în planul conștiinței și neacceptate social ca valorice). Acestea creează un sistem de relații contradictorii permanente în formarea și dezvoltarea personalității. De aici reiese următoarea **legitate**: *interdependența dintre factorii orientativi /valorici și factorii spontani /nonvalorici*, pe de o parte, și atitudinile pozitive și negative prezente în planul intern /în planul conștiinței personalității, pe de altă parte.

O altă **legitate** este *interdependența procesului de formare a atitudinilor și de dezvoltare /autodezvoltare a personalității*. Atitudinile sunt orientate spre satisfacerea trebuințelor /motivelor personalității. Obiectul trebuințelor /motivelor servește și ca obiect al atitudinilor. Fiecărui tip de activitate socială îi corespunde un anumit tip adecvat de atitudini. Această relație

poartă caracter relativ, fiindcă valoarea obiectelor, proceselor, fenomenelor este determinată nu numai de atitudinile directe, dar și de un set de atitudini legate indirect de activitate. Astfel, activitatea de învățare a elevului de vârstă școlară mică este stimulată nu numai de atitudinile cognitive directe (a obține noi cunoștințe, priceperi, deprinderi și capacități; curiozitatea; tendința de a descoperi), dar și de atitudini legate indirect de procesul de învățare (atitudinea datoriei și responsabilității; atitudinile de muncă; estetice; de viață cotidiană etc.) [123].

Activitatea copilului este stimulată, energizată, organizată, reglată, direcționată și valorizată nu numai de atitudinile directe, dar și de cele indirecte care uneori au un impuls și putere energetică mult mai mare. De astfel de plurifuncționalitate a atitudinilor trebuie să țină cont toți agenții educaționali. Astfel, atitudinile morale, cognitive, estetice pot fi prezentate, deci pot stimula și energiza, direcționa și valoriza orice activitate umană și viceversa – orice atitudine valorică sau nonvalorică poate fi formată și dezvoltată prin intermediul a mai multor tipuri de acțiuni, procese, fenomene, fapte, obiecte sau lucruri. Astfel, afirmația că instruirea realizează funcția educativă /de formare a atitudinilor nu este pe deplin corectă, ca și afirmația – familia reprezintă elementul /factorul fundamental care asigura formarea tuturor trebuințelor complexe ale copiilor. Atât școala cât și familia pot realiza aceste funcții dacă în acțiunile lor agenții educaționali se vor călăuzi de anumite legități, vor respecta principiile educației și de dezvoltare a psihicului uman, vor crea condiții optime de învățare, de viață, de activitate, vor aplica strategii adecvate în organizarea activităților și atitudinilor, vor stimula permanent creșterea și dezvoltarea valorică a personalității [96; 91].

În formarea atitudinilor este necesar de respectat următoarele **principii**, deduse din analizele anterioare: principiul anticipativ; principiul corelării și articulării; principiul interferenței; principiul raportării atitudinilor din planul extern / educațional la cele din planul intern / planul conștiinței; principiul dezvoltării inegale a atitudinilor și a componentelor lor; principiul condiționării (dependență de condițiile de viață, de organizare a vieții și activității); principiul racordării procesului de formare a atitudinilor la activitatea primordială și noile formațiuni psihice caracteristice perioadelor de vârstă a personalității; principiul dinamismului în formarea atitudinilor; principiul mobilizării stimulative a atitudinilor legate /raportate direct și indirect de activitate; principiul dinamic sau schimbării permanente a atitudinilor; principiul direcționării, organizării și stimulării comportamentului real /de viață; principiul de autorealizare și valorificare a propriului potențial; evaluării și autoevaluării.

În rezultatul analizelor efectuate la problema caracteristicilor de tipologizare a atitudinilor morale la copilul de vârstă școlară mică – la nivelul general de activitate (*comportament*); la nivelul atitudinilor de relaționale afectivă (*de joacă*) și a celor ce se reflectă la apreciere și stimă, ajungem la concluzia caracterului variabil al atitudinilor morale (*în diferite perioade*); totodată, atitudinile morale constituite, de obicei, parte integrată a atitudinilor generale, comune. În același timp, se remarcă păstrarea constantă a atitudinilor față de joacă pe parcursul întregii perioade a învățământului primar, dezvoltarea atitudinilor volitive spre evitarea insuccesului școlar.

Metodologia formării atitudinilor morale include un ansamblu de metode și procedee care pot fi grupate la nivelul a două coordonate orientative: strategică și instrumentală.

1) **Coordonata strategică** propune integrarea metodelor morale pe două coordonate fundamentale: coordonata instruirii morale („teoriei” morale); coordonata conduitei /acțiunii morale („practicii” morale).

Formarea atitudinii morale implică:

- *metode verbale*: expunerea morală (povestirea - explicația - prelegerea morală); conversația morală (dialogul moral, dezbateră etică); studiul de caz;
- *metode intuitiv-active*: exigența morală, obișnuirea morală, exercițiul moral, exemplul moral.

Coordonata conduitei morale angajează două categorii de metode centrate pe evaluarea acțiunii morale: *aprobarea – dezaprobarea*.

Pentru a evidenția anumite particularități și strategii pedagogice de aplicare a acestui mecanism, se impune o trecere în revistă a componentelor acestora. Pedagogia contemporană propune o gamă variată de *procedee ale aprobării* de către membrii familiei:

➤ *Acordul* (sau acceptarea unor acțiuni, propuneri, a rezultatelor). Prin procedeul respectiv se exprimă mulțumirea față de respectarea și îndeplinirea cerințelor pe care le-am adresat copiilor. Acordul se poate exprima prin zâmbet, un gest apreciativ sau cuvinte de tipul: *sunt mulțumit, ești bravo, ai procedat corect* etc.

➤ *Lauda*. Un procedeu verbal de apreciere, care se poate realiza individual sau în fața semenilor în scopul evidențierii, popularizării faptei demne de urmat. Această ultimă alternativă poate consta în sublinierea faptelor săvârșite și recomandarea lor pentru a fi urmate.

➤ *Exprimarea recunoștinței*. Este un procedeu prin care ne exprimăm adeziunea față de unele fapte mai deosebite ale copiilor, față de eforturile pe care le depun aceștia pentru a răspunde la exigențele adulților.

➤ *Evidențierea*. Se face prin reliefarea, sublinierea îndeplinirii și respectării exemplare a unor cerințe.

➤ *Recompensa*. Reprezintă un procedeu premial folosit în cazul unor rezultate ce depășesc nivelul de exigență impus. Recompensele pot fi de ordin material sau spiritual și se pot concretiza în acordarea de jucării, dulciuri, cărțulii etc.

Procedeele principale ale dezaprobării sunt următoarele:

▪ *Dezacordul*. Un procedeu de exprimare a nemulțumirii față de modul în care au fost îndeplinite cerințele. Dezacordul se poate realiza printr-o privire, gest sau prin intermediul unor expresii verbale de tipul: *nu sunt mulțumit, nu este corect, nu m-am așteptat la așa ceva etc.*

▪ *Observația*. Poate fi adresată individual sau efectuată în fața semenilor. Ea are în vedere un aspect concret al comportamentului.

▪ *Reproșul*. Reprezintă o modalitate prin care părintele își exprimă nemulțumirea față de un act moral și urmărește prevenirea repetării lui. Reproșul poate fi discret. Este important să nu facem abuz de reproșuri. Gama reproșurilor poate fi cuprinsă între cele discrete, la una din extreme, și cele amare, la cealaltă extremă. Alegerea uneia sau alteia dintre variante depinde de gravitatea faptei și particularitățile individuale ale copilului.

▪ *Reproșul neîncrederii*. Prin intermediul lui, părintele pune sub semnul întrebării șansa privind respectarea unei cerințe de către copil. Ca și în cazul reproșului, se mizează pe convertirea îndoielii în factori stimulatori ai comportării. Neîncrederea trebuie să stimuleze ambiția sănătoasă și dorința copilului de a demonstra contrariul celor exprimate prin cuvinte și mimică. Greșit utilizată, neîncrederea poate genera aspecte secundare cum ar fi: sentimentul nedreptății, reacția de frondă, indiferență sau complacerea.

▪ *Avertismentul*. Constă în exprimarea indignării și a protestului față de îndeplinirea deficitară a unei sarcini. Este un fel de ultimatum ce se adresează pe un ton grav și sever.

▪ *Ironia*. Este unul dintre cele mai controversate procedee de dezaprobare. Opiniile pedagogilor înclină asupra recunoașterii valențelor sale educative cu condiția aplicării lui cu mult tact și discernământ. Specificul și eficiența aplicării ironiei constă în faptul că aceasta nu ar trebui să atingă personalitatea copilului în ansamblul său, ci doar unele trăsături ale caracterului cum ar fi trufia, lenea, îngâmfare, vanitatea. Prin ironie putem ridiculiza manifestările negative din comportamentul copiilor. Individualizarea ei este indispensabilă. Ținta ironiei va fi întotdeauna o manifestare concretă [56, p.131].

O atenție deosebită trebuie acordată nu numai expresiilor folosite, ci și tonului, mimicii, contextului în care aplicăm ironia. Ironia părinților de tip negativ incumbă riscul de a fi preluată de cei din jur și aplicată împotriva copilului, ceea ce poate provoca izolarea, protestul sau agresivitatea acestuia.

- *Pedeapsa*. Este cel mai drastic procedeu al dezaprobării. Ea se aplică atunci când copilul refuză îndeplinirea sarcinii, împotrivindu-se cerințelor pe care i le adresăm. În asemenea cazuri apare un conflict între atitudinea copilului și exigențele noastre față de el. Părinții sunt puși în fața unei alternative: ori să accepte atitudinea copilului și să renunțe la exigențe, ori să-l determine pe copil să accepte aceste exigențe. Rezolvarea conflictului în favoarea acestei alternative reclamă de cele mai multe ori aplicarea pedepsei.

Prin urmare, putem defini pedeapsa ca fiind o modalitate, un procedeu al dezaprobării prin intermediul căruia declanșăm la copil o atitudine de regret față de faptele comise, determinându-l să evite în continuare asemenea fapte. Pedeapsa este orientată spre rezolvarea unui conflict care apare între comportamentul copiilor și cerințele părinților ca urmare a încălcării acestora.

Mai menționăm că în procesul formării atitudinii morale trebuie să ținem seamă că:

- ✓ Amenințarea neîntemeiată cu pedeapsa e una din cele mai grave greșeli în procesul educativ. Dacă părinții au hotărât să pedepsească copilul pentru un comportament brutal, apoi să-l pedepsească, dar să nu fie prea *darnici* la amenințări, cu atât mai mult dacă știu din timp că nu le vor realiza. Copiii își dau repede seama că acestea sunt niște *vorbe goale* și încetează să-i creadă și să-i asculte pe părinți.

- ✓ Dezaprobarea nu trebuie să fie aplicată ca un mijloc de amenințare permanentă. Odată promisă, urmează să fie aplicată obiectiv, adecvat, cu consecvență. Este indispensabilă o analiză detaliată a situației înainte de a ne exprima nemulțumirea prin dezaprobare.

- ✓ Pedeapsa poate fi aplicată în funcție de circumstanțele situației concrete. Ea trebuie să nu înjosească demnitatea copilului, să nu fie cruntă, fiind corelată cu particularitățile de vârstă, sănătatea, drepturile și obligațiunile copilului [103].

În această ordine de idei, putem conchide că îmbinarea și alternarea celor două categorii de metode reprezintă o concretizare a interacțiunii dintre libertate și constrângere, iar priceperea și abilitatea părinților (profesorului) de a lăsa impresia libertății în acțiunile pe care ei le impun și cerințele pe care le formulează față de copil, reprezintă o condiție intrinsecă a întregii strategii educativ-instructive aplicate, și, desigur, în asigurarea succesului școlar.

În pofida faptului că unii cercetători, ca de exemplu I. Nicola [111], consideră drept cele

mai eficiente metode de educație *explicația, conversația morală, exemplul, exercițiul moral, povăța, dezbaterele morale*, cercetătorii ruși în domeniul vizat susțin că *aprobarea și dezaprobarea* trebuie să fie considerate drept metode esențiale de stimulare sau/și frânare a activității și comportamentului copilului, deoarece de la ele începe practic aplicarea celorlalte metode [166].

Cercetătorii din domeniul pedagogiei [5; 22; 57] consideră că toate metodele de educație sunt importante în formarea personalității copilului, dar numai aprobarea și dezaprobarea *îmbracă* o gamă variată de forme, procedee ce efectuează evaluarea, aprecierea, stimularea și reglarea comportamentului acesteia. Prin mecanismul lor complex de influențare asupra psihicului copilului se creează posibilități favorabile pentru aplicarea celorlalte metode de educație.

Pedagogii Бабанский Ю. К. și Подласый И. П. [162, p. 143; 172, p. 105] consideră că prima etapă a unei educații corect organizate ține de *cunoașterea /familiarizarea educatului cu normele și regulile comportării moral-etice*, care trebuiesc formate în procesul educației. Metodele din acest grup se numesc „metode de formare a conștiinței personalității sau formării convingerilor”, deoarece ele contribuie la formarea morală a individului, a sferei afective, a atitudinilor.

Următoarea etapă, *organizarea activității și formarea experienței comportamentale*, constă în antrenarea activă a individului în acțiuni, iar *a treia – în stimularea activității și comportamentului acestuia*.

2) Coordonata instrumentală propune un număr apreciabil de metode morale raportate la obiective generale (de instruire morală, de acțiune morală):

- *explicația morală*, bazată pe procedee de stimulare și informare morală care pot fi preluate de la alte metode;
- *prelegerea morală*, bazată pe un volum de informare asigurat prin procedee expozitiv-verbale de tip demonstrație-pledoarie, discuții tematice;
- *convorbirea morală*, bazată pe procedee de dialog moral, dezbateri morală, povestire morală, comentariu moral;
- *exemplul moral*, cu procedee bazate pe exemple directe și indirecte, reale și imaginare;
- *analiza de caz*, bazată pe procedee de decizie, prezentare, analiză, dezbateri, recomandare morală;
- *exercițiul moral*, bazat pe două tipuri de procedee: procedee externe (ordine, dispoziție, îndemn, avertisment, apel, sugestie, lămurire, încurajare, stimulare prin recompense); procedee interne (exersarea prin procedee de autoevaluare morală);
- *aprobarea morală* bazată pe procedee și tehnici de laudă, recunoștință, recompensă;

- *dezaprobarea morală*, bazată pe procedee și tehnici de observație, avertisment, ironie, reproș, sancțiune etc. [103; 47].

În concluzie, schema generală de aplicare a metodelor educației morale este **convingerea - exersarea - motivarea**. Experiența pedagogică ne demonstrează că această clasificare și delimitare a etapelor educative au un caracter convențional, însă rezultativ, fiindcă formarea convingerilor prin intermediul metodelor: explicația, povestirea, prelegerea, conversația etică, sugestia, instructajul, exemplul sau formarea experienței comportamentale prin exersare, deprindere, exigențe pedagogice, opinia publică, crearea situațiilor educative, în practică sunt aplicate prin metodele de stimulare prin aprobare și dezaprobare.

Dintre toate aspectele formării personalității, cel privitor la atitudinea morală ocupă un loc central, dacă nu chiar prioritar, consideră C. Leonardescu [77]. Pentru că pe aceasta atitudine se grefează întreg comportamentul individului. În al doilea rând, pentru că această atitudine sau acest tip de comportament este un indicator al concordanței sale cu normele morale și juridice ale comunității în care trăiește persoana respectivă și la care se raportează, în general, statutul său social. De aceeași părere e și M. Cristea, dar și alți pedagogi și psihologi [36].

În opinia lui J. Monteil [89] privind familiarizarea timpurie a copilului cu sensul unor noțiuni ca: bine – rău; permis – interzis, minciună – sinceritate; drept – nedrept; cinstit – necinstit reprezintă piatra de temelie a unei conduite morale reale, la care accede copilul în dezvoltarea sa.

Analizele din paragrafele precedente au pus în evidență diversitatea metodologică a reperelor și acțiunilor de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică.

Reieșind din ideile expuse pe parcurs, pledând în favoarea ideii că formarea atitudinii morale a copiilor în familie este un factor de progres uman, abordând analitic teritoriul științific al principiilor formării atitudinii morale, a fost elaborat **Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei**, prezentat în Figura 2.3.

În baza reperelor științifice referitor la conceptele de atitudine, atitudine morală, etapele, structura metodologică și conținutul atitudinilor morale am elaborat *Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*. La baza modelului elaborat sunt puse teoriile și conceptele de formare a atitudinilor morale, structura atitudinilor morale cu cele trei laturi: cognitivă, afectivă și comportamentală, precum și legitățile formării atitudinilor morale, factorii, principiile, dar și obiectivele, conținutul și strategiile de formare a atitudinilor morale la copii.

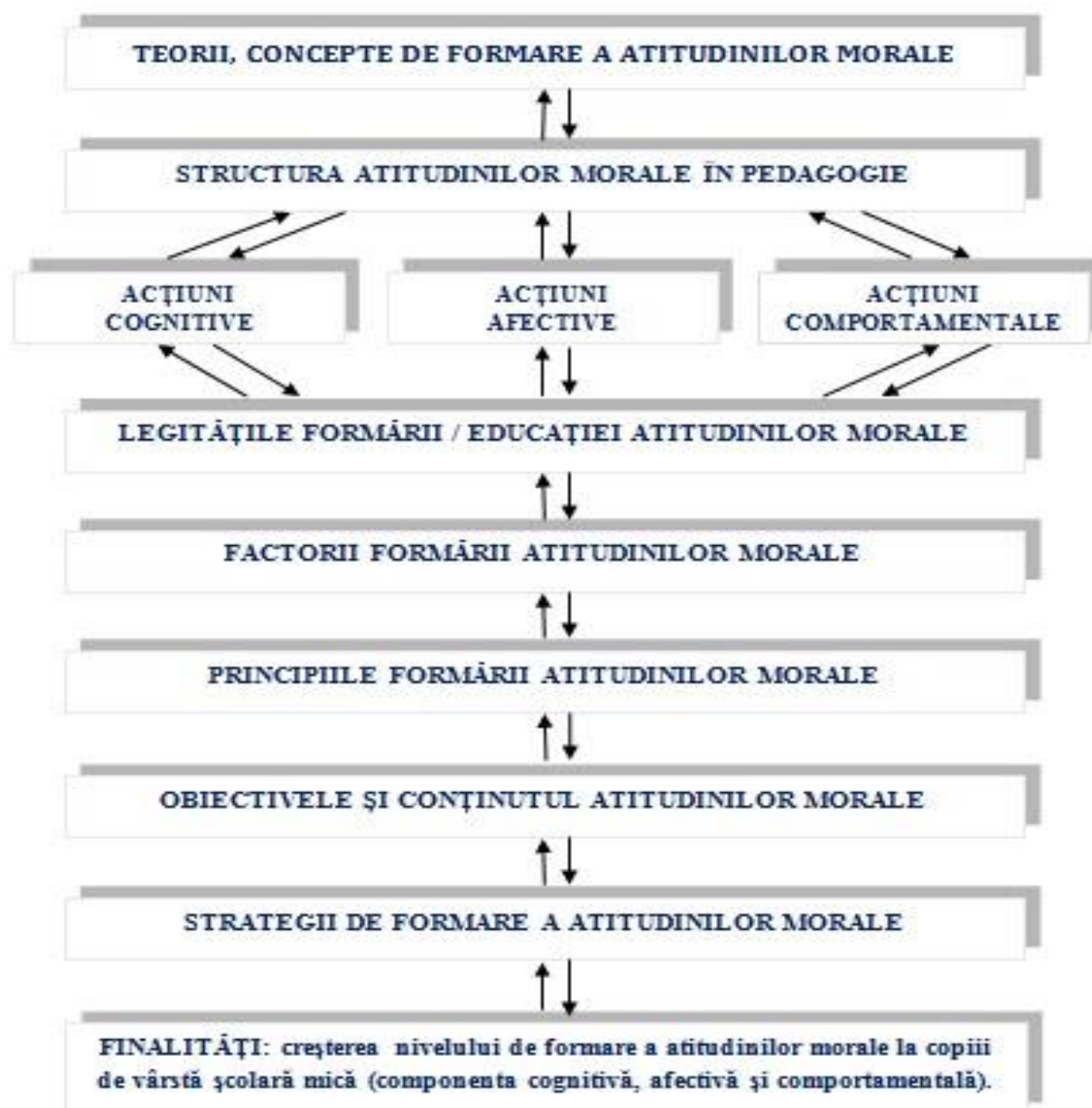

Figura 2.3. Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei

Este evident faptul că în formarea atitudinilor morale este necesară o cultură morală specifică (în cazul nostru, adaptată la nivelul de vârstă), în care anumite valori și modalități de comportare sunt indispensabile. Este vorba aici de o cultură ce presupune cunoașterea problemelor morale în care este naturală exprimarea protestului, aspirația spre compromis și priceperea ajungerii la consens în probleme fundamentale ale dezvoltării vieții.

Educației morale în familie îi revine astfel misiunea să ridice valoarea omului, a umanismului și a civismului și să facă din fiecare om o valoare supremă. Aceasta înseamnă accentuarea obligațiilor

morale, întărirea calităților care definesc profilul moral al unei persoane, ca: demnitate, solidaritate, responsabilitate, încredere, toleranță, respect reciproc, apărarea binelui, a dreptății, a cinstei etc.

Procesul formării atitudinilor morale în familie este o activitate conștientă, complexă în vederea formării convingerilor, sentimentelor și comportamentelor morale și se realizează prin îmbinarea rațională a metodelor și procedeele educative. În felul acesta, o privire interpretativă asupra domeniului formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică ne sugerează că situația poate fi modificată, intrând în vizorul constant al părinților sub o orientare corectă, fortificată de dorința acestora de a-și educa corect copiii. Atunci când problemele de interes general sunt ale părinților, avem de a face cu aspectul sau sfera socială a educației, de o importanță mare la etapa actuală, când educația morală revine în centrul atenției societății.

2.4. Concluzii la Capitolul 2

Un rol foarte important, sau chiar decisiv, privind formarea atitudinilor morale la copii îi revine familiei, care stimulează și întreține acest proces. Pentru a acumula informații și date cu privire la starea lucrurilor în problema cercetării am realizat următoarele:

1. Am precizat că *familia* este mediul natural, firesc al copilului, cel mai apropiat și necesar pentru dezvoltarea și formarea personalității acestuia. Atmosfera afectivă din familie are o influență hotărâtoare asupra dezvoltării psihice în copilărie. Copilul răspunde la tot ce se întâmplă în jur prin reacții emotive care determină direcționarea activității și atitudinilor. Năzuitele copilului se formează prin exemplul celor din jur. Prin urmare, *familia* reprezintă pentru copil un organism reglator, care permite să trăiască o viață intensă, o viață proprie copilăriei [96; 100].
2. Este important de remarcat că fiecare părinte cu copii, mai cu seamă de vârstă școlară mică, care reprezintă vârsta dezvoltării active a personalității copilului, trebuie să fie conștient și responsabil de acțiunile sale în cadrul familiei și în afara ei. Această responsabilitate presupune învățarea și dezvoltarea competențelor parentale și, totodată, îngrijirea de imaginea și autoritatea sa, condiții ce servesc drept bază pentru o dezvoltare armonioasă a personalității copilului, inclusiv a laturii morale a acestuia.

În contextul celor expuse, deducem că specificul conduitei morale a membrilor familiei în educația copiilor este determinat, pe de o parte, de particularitățile morale, ca fenomen social, care-i conferă conținutul, iar pe de altă parte, de condițiile sociopsihologice

ce sunt implicate în realizarea ei. Formarea atitudinii morale se poate realiza în baza unui set de metode și procedee cu eficiență deosebită în formarea trăsăturilor morale ale personalității: exemplul, exercițiul moral, supravegherea, sancțiunea etc. [98; 105].

3. Reieșind din *structura tridimensională*, conchidem că strategiile de formare și autoformare a atitudinilor se clasifică în trei grupe mari: strategii de formare și autoformare a componentei cognitive; strategii de formare și autoformare a componentei afectiv-emoționale; strategii de formare și autoformare a componentei conative / comportamentale. Componenta afectivă reprezintă elementul de bază / fundamental a educației sau nucleul atitudinii [116; 123].
4. Prin interpretare analitică au fost determinate *legitățile și principiile* în formarea atitudinilor morale, iar cu scopul descrierii mai ample a fenomenului atitudinilor, s-a apelat la analiza aspectelor psihofiziologice și sociologice ale acestora, cum ar fi: atitudini și comportamente, atitudini și motivații, atitudini și opinii, atitudini și credințe [121; 123].
5. Reieșind din ideile expuse pe parcurs, pledând în favoarea ideii că formarea atitudinii morale a copiilor în familie este un factor de progres uman, valorificând analitic reperele științifice referitor la conceptele de atitudine, atitudine morală, etapele, structura metodologică și conținutul atitudinilor morale, s-a elaborat *Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copii în cadrul familiei*. La baza modelului elaborat sunt puse teoriile și conceptele de formare a atitudinilor morale, structura atitudinilor morale cu cele trei laturi: cognitivă, afectivă și comportamentală, precum și legitățile formării atitudinilor morale. Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la elevi în cadrul familiei, elaborat de noi, reflectă nu numai relația dintre legități, factori, principii, dar și obiectivele, conținutul și strategiile de formare a atitudinilor morale la elevi.

3. VALORILE EXPERIMENTALE ALE FORMĂRII ATITUDINILOR MORALE LA COPII ÎN CADRUL FAMILIEI

În consens cu ideile teoretice formulate anterior, la următoarea etapă a cercetării s-a urmărit analiza orientată asupra studierii esenței, a tendințelor integrative a fenomenului investigat și realizarea demersului praxiologic, care include experimentul pedagogic.

Investigația pedagogică experimentală a fost desfășurată cu **scopul** determinării funcționalității *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*, ceea ce ar permite validarea fundamentelor teoretico-aplicative ale acestui proces important.

Obiectivele investigației experimentale:

1. Aplicarea metodologiei elaborate și determinarea nivelului atitudinilor morale la subiecții investigați;
2. Elaborarea programului experimental al formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei;
3. Validarea prin experiment a Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică din perspectiva cooperării școală-familie.

Experimentul pedagogic s-a desfășurat în trei etape, perioada anilor de studii: 2016-2017; 2017-2018, în cadrul Liceului Teoretic "G. Meniuc" și Liceului Teoretic "M. Berezovschi".

Eșantionul cercetării. În experiment au fost antrenați 216 subiecți, dintre care 108 copii de vârstă școlară mică și 108 părinți (experimentul de constatare (2016-2017), semestrul 2 – 108 copii din clasele a 3-a și părinții acestora; experimentul formativ (2017-2018), semestrul 1 – clasele a 4-a (59 copii și 59 de părinți) experimentul de control (2017-2018), semestrul 2 – clasele a 4-a (108 copii și 108 părinți ai acestora). Clasele au fost selectate aleatoriu.

3.1. Diagnosticarea nivelului inițial de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică

Experimentul de constatare a cuprins trei etape, în cadrul cărora am urmărit **scopul** de a determina nivelul inițial de formare a atitudinilor morale la copiii investigați, pe de o parte și a conștientizării necesității realizării acestui proces de către părinți, pe de altă parte.

Obiectivele etapei de constatare:

1. Stabilirea eșantionului reprezentativ din punct de vedere statistic;
2. Elaborarea și aplicarea metodologiei de cercetare a nivelului de formare a atitudinilor morale la copii și de investigare a părinților la tema cercetată;
3. Prelucrarea și analiza rezultatelor etapei de constatare.

Metodele cercetării constataive: observarea pedagogică, testarea, chestionarea, prelucrarea statistică a rezultatelor.

În vederea stabilirii nivelului atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică, în cadrul cercetării s-a ținut cont de faptul că atitudinea morală se caracterizează prin:

- a. *cunoștințe morale* (înțelegerea a ceea ce înseamnă educație morală);
- b. *sentimente morale* (trăiri apreciative provocate de raportarea activității la normele morale la care a aderat. Dacă activitatea este în concordanță cu normele morale, se încearcă sentimente de satisfacție, dacă nu este în concordanță, omul încearcă sentimente negative (regret, mustrare etc.).
- c. *comportament moral* (în ce măsură cunoștințele morale sunt transpuse de personalitate în fapte și acțiuni concrete).

Probele experimentale pentru *copii* au inclus analiza multifactorială a personalității copilului, constatarea nivelului de însușire a normelor, opiniilor, convingerilor și a deprinderilor morale în funcție de vârsta lor.

Probele experimentale pentru *părinții* incluși în experiment au fost aplicate pentru a cerceta cum apreciază ei rolul familiei în formarea atitudinilor morale la copii. Astfel principalii indicatori de evaluare au fost:

- *pentru copii*: cunoașterea de către ei a unor norme morale, caracterul manifestării calităților morale în cadrul variilor activități, acțiunile morale dominante, reacțiile la normele de conduită acceptate în societate.
- *pentru părinți*: conștientizarea rolului familiei în formarea atitudinilor morale la copii (nivelul de cunoaștere și apreciere a calităților morale, implicarea în procesul de formare a atitudinilor morale la propriul copil, conștientizarea necesității eficientizării acestui proces în familie pe deoparte și prin parteneriat cu școala, pe de altă parte).

În contextul reflecțiilor menționate, în continuare prezentăm *Programul experimental la etapa de constatare*.

Tabelul 3.1. Programul experimental la etapa de constatare a nivelului de formare a atitudinilor morale

ETAPA I. CONSTATARE				
Proba	Scopul	Aspecte	Instrumentar	Nr. de subiecți
Proba 1. Convorbirea Chestionarea	Constatarea imaginii de personalitate	Însușirile de personalitate corelate cu atitudinea morală a copiilor	Chestionar multifactorial de personalitate	108 copii, din clasele a 3-a (cl.3 D-26; cl.3 C -27; cl.3-a „A” – 32; cl.3-a „B”-23)

Proba 2. Observarea pedagogică Testarea	Constatarea nivelului convingerilor morale (cogniția) Constatarea nivelului de formare a deprinderilor morale (reguli și respectarea lor)	Prietenia (itemul 6) Respectul (itemul 4,5) Datoria (itemul 3) Regulile de conduită (itemul 1,2, 7,8,)	Test cu alegere multiplă	108 copii
Proba 3. Chestionarea Convorbirea	Constatarea nivelului de pregătire a părinților în vederea formării atitudinilor morale la copii.	Nivelul de cunoaștere a specificului atitudinilor morale (itemul 1) Cunoașterea copilului (itemul 2,3) Competențele (itemul 4,5) Sugestii ale părinților (itemul 6)	Chestionar pentru părinți	108 părinți

Constatarea imaginii de personalitate. În cercetarea noastră am ținut cont de analiza psihopedagogică a vârstei de 9–12 ani care indică anumite particularități ale dezvoltării morale. Pentru a stabili criteriile de constatare a nivelului de formare a atitudinilor morale în cadrul studiului experimental, am luat în calcul una din cele mai importante particularități ale vârstei școlare mici - *comportamentul voluntar*, formațiune care implică anumite motive morale caracteristice vârstei. Am ținut cont de faptul că în cele mai frecvente cazuri copilul este impulsivat în procesul de formare a atitudinilor morale de motive egoiste: de dorința de a fi acceptat de către adulți și de a-și forma și consolida o poziție favorabilă în grupul de semeni. Aceste motive, de fapt, determină, în cea mai mare măsură, formarea moralei autonome.

Astfel, importante pentru dezvoltarea morală a persoanei la vârsta școlară mică, conform cercetărilor realizate, se dovedesc a fi atitudinile față de sine și față de grupul de semeni, dar și față de locul deținut în grupul școlar – statutul, care în perioadele ulterioare determină orientarea motivațională și succesul social, condiții cvasi-primordiale în formarea atitudinală.

După cum am menționat în reperele teoretice ale cercetării, în viața cotidiană a personalității cunoștințele, sentimentele și comportamentul sunt organic legate, formează o unitate, care se exprimă prin unele calități personale. Prezența acestor calități la copiii investigați va fi considerată de noi drept criteriu de formare a atitudinii morale. Nivelul dezvoltării unui anumit criteriu moral la copii poate fi stabilit prin determinarea: reprezentărilor (cunoștințelor) copilului despre normele morale, care corespund acestui criteriu; sentimentele copilului față de normele morale; stabilitatea și puterea de manifestare a acestor atitudini într-o anumită activitate.

Astfel, cercetarea componentei cognitive la etapa de constatare a presupus studiul conștientizării de către copii a normelor morale și prezenței reprezentărilor despre calitățile morale; cercetarea componentei emoționale a presupus studiul sentimentelor morale, atitudinea emoțională față de normele morale; cercetarea componentei comportamentale a presupus depistarea conduitei morale în situații de alegere morală, a orientării morale a personalității în interacțiune cu semenii săi.

În contextul celor expuse mai sus, am concretizat conținutul criteriilor de determinare a atitudinilor morale la copiii investigați.

1. Criteriul cognitiv și parametrii care indică nivelul de dezvoltare a atitudinilor morale: completitudinea și volumul cunoașterii de sine și de loc-statut social, ultima indicând la volumul cunoștințelor despre ambianța socială imediată.

2. Criteriul emoțional-valoric, indicii de bază ai căruia sunt:

- a) convingerea despre propria valoare și valoarea altor oameni, care determină starea afectivă și formează atitudini morale în raport cu sinele și cu ambianța socială;
- b) capacitatea de comprehensiune și adeziune afectivă la aspectele morale ale relațiilor sociale și de reacție afectivă pozitivă în raport cu propria persoană în cadrul lor.

3. Criteriul comportamental, indicii căruia sunt:

- a) capacitatea de evaluare morală a comportamentului propriu și a celor din jur;
- b) orientarea spre un comportament ajustat la normele și regulile sociale;
- c) gradul de autonomie în alegerile moral-comportamentale.

În cercetarea noastră am ținut cont și de faptul că un rol deosebit în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică revine anumitor *repere de referință*:

La nivelul eteronimiei:

- nivelul formării priceperilor morale în baza noțiunilor morale, reprezentărilor morale;
- nivelul posedării normelor morale de nivel superior;
- nivelul persistenței sentimentelor morale;
- trăsăturile volitive morale.

La nivelul autonomiei:

- nivelul deprinderilor morale;
- nivelul obișnuințelor morale;
- nivelul/specificul *atitudinii morale* convenționale.

Prin urmare, la prima etapă a experimentului, reieșind din scopul și obiectivele investigației constatative, am aplicat Proba 1. Chestionarul multifactorial de personalitate CPQ – varianta pentru copiii de 9-12 ani (R. Catell) (Anexa 4, 5, 6, 7).

Prin această metodă am urmărit scopul de a analiza multifactorial personalitatea copilului, metoda dată fiind un instrument valid pentru cunoașterea acestuia. Chestionarul a fost aplicat de către cadrele didactice de la clasele supuse experimentului, în prezența psihologului școlar.

Chestionarul de personalitate CPQ se referă la cele mai diverse aspecte ale vieții unui copil: relațiile de clasă cu colegii, relațiile de familie, comportamentul în clasă, pe stradă, atitudinile sociale, autoevaluarea etc. Este alcătuit din 60 de itemi (întrebări) care urmăresc evidențierea a 12 trăsături de personalitate. Întrebările au fost formulate astfel încât să permită două variante de răspuns, excepție făcând factorul B care solicită răspunsul corect. Cei 12 factori de personalitate vizați, dispun de un număr egal de itemi (câte 5). Fiecare item al chestionarului vizează un singur factor de personalitate. Toți itemii dispun de aceeași pondere. Subiecții cărora li se aplică acest chestionar, în funcție de variantele de răspuns pe care le aleg, pot obține între zero și maximum cinci puncte pentru manifestarea fiecărui factor de personalitate.

Metoda a fost folosită în scopul identificării trăsăturilor de personalitate care contribuie la formarea atitudinilor morale. Îndeosebi ne-a interesat manifestarea factorilor: G - forța Supraeului, pe care îl considerăm important pentru componenta cognitivă a atitudinilor morale și integritatea morală; I - raționalitate-afecțiune, care, după părerea noastră, este o condiție a formării componentei afective a atitudinilor morale, H – curajul relațional, implicat în formarea componentei comportamentale a atitudinilor morale; C – responsabilitatea Eu-lui în formarea sa morală. Mai jos prezentăm mediile statistice obținute prin aplicarea metodei CPQ în ambele licee.

**Tabelul 3.2. Mediile procentuale obținute prin aplicarea metodei CPQ
la clasele a 3-a „D” și a 3-a „C”, Liceul „G. Meniuc”**

Factor Clasa	Foarte scăzut (FS)		Scăzut (S)		Mijlociu (M)		Ridicat (R)		Foarte ridicat (FR)	
	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”
A	-	-	34,62% 9 copii	48,2% 13 copii	38,5% 10 copii	29,6% 8 copii	26,88% 7 copii	22,2% 5 copii	-	-
B	-	-	42,24% 11copii	51,9% 14 copii	30,78% 8 copii	22,2% 6 copii	26,88% 7 copii	25,9% 7 copii	-	-
C	3,85% 1 copil	3,70% 1 copil	38,44% 10 copii	40,7% 11copii	30,78% 8 copii	33,4% 9 copii	30,78% 8 copii	25,9% 7 copii	3,85% 1 copil	-
D	-	-	34,56% 9 copii	33,3% 9 copii	38,46% 10 copii	48,2% 13 copii	26,88% 7 copii	18,5% 5 copii	-	-
E	-	-	30,78% 8 copii	44,4% 12 copii	38,44% 10 copii	33,3% 9 copii	30,78% 8 copii	22,2% 6 copii	-	-

F	-	-	34,56% 9 copii	51,8% 14 copii	53,76% 14 copii	33,4% 9 copii	11,58% 3 copii	14,8% 4 copii	-	-
G	-	-	30,78% 8 copii	14,8% 4 copii	38,44% 10 copii	48,2% 13 copii	30,78% 8 copii	37,0% 10 copii	3,85% 1 copil	3,70% 1 copil
H	-	3,70% 1 copil	38,46% 10 copii	40,7% 11 copii	34,57% 9 copii	33,4% 9 copii	26,88% 7 copii	25,9% 7 copii	-	3,70% 1 copil
I	-	-	26,92% 7 copii	33,3% 9 copii	34,64% 9 copii	37,1% 10 copii	38,44% 10 copii	29,6% 8 copii	3,85% 1 copil	-
O	-	-	30,80% 8 copii	40,7% 11 copii	34,6% 9 copii	33,4% 9 copii	34,6% 9 copii	25,9% 7 copii	3,85% 1 copil	-
Q3	-	-	34,56% 9 copii	44,4% 12 copii	38,56% 10 copii	33,3% 9 copii	26,88% 7 copii	22,2% 6 copii	-	-
Q4	-	-	34,61% 9 copii	40,7% 11 copii	34,61% 9 copii	33,4% 9 copii	30,78% 8 copii	25,9% 7 copii	-	-

Analiza rezultatelor obținute ne permite să identificăm următoarele caracteristici:

Rezultatele obținute la *Factorul A*, 26,88% pentru 7 copii din clasa a 3-a „D” și 22,2% – 5 copii din clasa a 3-a „C” denotă un nivel mai înalt de medie și exprimă: „deschidere”, „căldură”, afectivitate, un caracter plăcut, agreeat. Copiii din această categorie sunt primitivi, amabili, capabili să-și exprime emoțiile, dispun de capacitate de adaptare, sunt sensibili și se interesează de alții. Sunt generoși în relațiile personale și nu le este frică de critică.

Analizând rezultatele obținute la *Factorul B*, constatăm 42,24% - pentru 11 copii din clasa a 3-a „D” și 51,9% pentru 14 copii din clasa a 3-a „C”. Copiii cu asemenea scoruri indică o abilitate mentală slabă, care atrage după sine și o moralitate oarecum redusă, tendința de a abandona cu ușurință sarcinile începute, lipsă de interes pentru subiecte intelectuale și slabă cultură în general. Mai mult de jumătate din copiii din clasa a 3-a „C” au înregistrat scoruri mai mici (14 copii - 51,9%), aceleași scoruri au înregistrat 11 copii – 42,24% din clasa a 3-a „D”. În general, scorurile la această scală sunt mai înalte pentru copiii din clasa a 3-a „D”.

Scorurile căpătate la *Factorul C* din nou denotă rezultate scăzute ale copiilor din clasa a 3-a „C”, pe acest nivel plasându-se 11 copii – 40,7%, deci definesc un *eu* slab, caracterizat prin: emotivitate, imaturitate afectivă, instabilitate, reacții emoționale în fața frustrărilor, inconstanță în atitudini și interese, excitabilitate, lipsă de responsabilitate, tendință de abandon, neliniște, conflictualitate, agitație, sentimente de insatisfacție în școală, au dificultăți în a-și păstra calmul sau în a se bucura, se descurajează ușor, prezintă reacții nevrotice generalizate. Un copil – 3,85%

din clasa a 3-a „D” și 1 copil – 3,70% clasa a 3-a „C” s-au plasat la nivelul foarte scăzut. 9 copii – 33,4% clasa a 3-a „C” - denotă scoruri medii, iar 7 copii - 25,9% clasa a 3-a „C” – scoruri înalte și 1 copil – 3,85% clasa a 3-a „D” la nivel foarte ridicat.

Astfel, scorurile înalte definesc un *eu* puternic, caracterizat prin: stabilitate, calm (chiar flegmatic), constanță în interese, adaptabilitate, lipsa conflictelor, tonus psihic (lipsa manifestărilor oboselii). Forța *eu*-lui, definită ca grad de realizare a integrării și controlului emoțional, nu ține preponderent de formare și mediu, ci mai degrabă de unele tendințe constituționale.

Pentru *Factorul D*, care exprimă stabilitatea caracterială, ambele clase au acumulat scoruri egale rezultate joase având 9 copii (34,56%) din clasa a 3-a „D” și 9 copii (33,3%) – clasa a 3-a „C”; scoruri medii – respectiv 10 copii (38,46%) și 13 copii (48,2%); înalte – respectiv 7 copii (26,88%) și 5 copii (18,5%). Scorurile vizează următoarele aspecte bipolare: agitație - calmitate, instabilitate-stabilitate, reactivitate afectivă înaltă - reactivitate afectivă echilibrată, atenție dispersată-capacitate de concentrare, intoleranță-toleranță.

Nu se manifestă o diferență evidentă nici la *Factorul E*, scorurile scăzute pentru ambele eșantioane indicând blândețe, naturalețe, bunăvoință, conformism, persoane ușor de dominat.

Sunt scăzute și scorurile medii acumulate la *Factorul F* – valorile indicând lipsa de tendințe de expansiune, comportament moderat, marcat de prudență, înclinație spre introspecție. O bună parte din copii – 9 copii (34,56%) din clasa a 3-a „D” și 14 copii (51,8%) din clasa a 3-a „C” denotă această mulțumire de sine, adeziune la valorile personale, tentă spre visare.

Scorurile medii (14 copii – 53,76% din subiecții din clasa a 3-a „D”, 9 copii – 33,4% - din clasa a 3-a „C”) și înalte (respectiv 3 copii – 11,58% și 4 copii – 14,8%) indică un comportament expansiv, impulsiv, entuziast, vesel, direct, plin de viață, expresiv, legat de grup, spontan în reacții.

Sunt mult mai înalte în general, și în special pentru copiii din clasa a 3-a „D”, scorurile căpătate la *Factorul G*. *Factorul G* este legat în special de energie și perseverență.

Marea majoritate a copiilor din această clasă au obținut scoruri medii (10 copii – 38,44%), înalte (8 copii – 30,78 %) și la nivel foarte ridicat 1 copil - 3,85%. Scorurile ridicate indică o persoană cu supraeu puternic, conștiincioasă, perseverentă, responsabilă, ordonată, consecventă, respectuoasă. Aceste rezultate indică tendința de a reuși în activități variate, fiind de regulă un predictor bun pentru rolurile de lider și popularitatea persoanei.

Copiii din clasa a 3-a „C” au acumulat la fel destul de frecvent următoarele scoruri: nivel foarte ridicat: 1 copil – 3,7%, medii și înalte (respectiv 13 copii - 48,2% și 10 copii - 37,0%), doar 4 copii - 14,8% având scoruri joase, care indică o persoană cu un supraeu slab, schimbătoare,

influențabilă, emotivă, caracterizată prin oboseală nervoasă, inconstantă și nesigură, care neglijează obligațiile sociale, cu dezinteres general față de normele morale colective.

Mai sus de medie sunt scorurile pentru *Factorul H*, scorurile înalte indicând sociabilitate, îndrăzneală, activism, curaj, dar și impulsivitate, neliniște, tentație de a risca, cu interese artistice și puternică rezonanță emoțională. Sunt copii care se simt liberi să participe la activități sociale, dar în grup tind spre remarci de ordin personal mai degrabă decât privind problema în cauză. Copiii din clasa a 3-a „C” au acumulat scoruri medii și înalte: respectiv 9 copii – 33,4% și 7 copii - 25,9% și scoruri joase: 11 copii – 40,7% și nivel foarte scăzut 1 copil – 3,7%. Clasa a 3-a „D” au acumulat următoarele scoruri: joase 10 - 38,46%, medii 9 - 34,57% și înalte 7 - 26,88%.

Destul de bune sunt și scorurile pentru *Factorul I*. Scorurile medii și înalte la acest factor, înregistrate de circa 73,08% din copiii din clasa a 3-a „D”, 1 elev – 3,85% la nivel foarte ridicat și 66,7% din clasa a 3-a „C”, indică copiii sensibili la estetic, exigenți, nerăbdători, imaturi emoțional, care caută ajutorul și simpatia altora, prietenoși, blânzi, indulgenți cu sine și ceilalți, imaginativi, cu viață interioară bogată, acționează prin intuiție sensibilă, dornici să atragă atenția, neliniștiți. Au o imaginație labilă. Acest factor este unul supus influențelor mediului și culturii, fiind sensibil la modelele culturale. Scorurile joase denotă următoarele rezultate: la clasa a 3-a „C” 9 copii – 33,3% și clasa a 3-a „D” 7 copii - 26,92%.

Mai sus de medie sunt scorurile pentru *Factorul O*, care au evidențiat următoarele aspecte bipolare: calmitate - neliniște, veselie-tristețe, neîncredere în sine-încredere în sine, dependență-independență etc.

La *Factorul Q3* au fost acumulate scoruri medii, majoritatea copiilor realizând scoruri medii și înalte. Scorurile medii și înalte indică disciplina de sine, autoexigența, o voință dezvoltată. Copilul cu Q3 ridicat prezintă un bun autocontrol, încearcă să aplice și să aprobe normele etice acceptate, dorește să facă bine, are considerație pentru ceilalți, este prevăzător și dispus să-și controleze exprimarea emoțiilor. În cercetările privind dinamica de grup, Q3 ridicat indică liderii eficienți, stăpâni pe sine.

Scoruri mai jos de medie au fost acumulate la *Factorul Q4*. Scorurile scăzute la acest factor indică un mod calm, satisfăcut de a trai. Polul opus (scoruri înalte) indică un copil încordat, tensionat, excitabil și cu sentimente de frustrare. Q4 înalt caracterizează un comportament neliniștit fără motiv, încordat, iritabil, agitat.

**Tabelul 3.3. Mediile procentuale obținute prin aplicarea metodei CPQ
la clasele a 3-a „A” și a 3-a „B”, Liceul ”M. Berezovschi”**

Factor Clasa	Foarte scăzut (FS)		Scăzut (S)		Mijlociu (M)		Ridicat (R)		Foarte ridicat (FR)	
	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”
A	-	-	31,3% 10 copii	30,44 % 7 copii	40,60% 13 copii	34, 78% 8 copii	28,10% 9 copii	34,78% 8 copii	-	-
B	-	-	37,56% 12 copii	34,8% 8 copii	34,43% 11copii	34,8% 8 copii	28,10% 9 copii	30,45% 7 copii	-	-
C	-	4,35% 1 copil	31,3% 10 copii	30,44% 7 copii	40,60% 13 copii	43,46% 10 copii	28,10% 9 copii	26,10% 6 copii	3, 12% 1 copil	4,35% 1 copil
D	-	-	31,3% 10 copii	30,44% 7 copii	43,68% 14 copii	39,12% 9 copii	25,02% 8 copii	30,44% 7 copii	-	-
E	-	-	40,60% 13 copii	39,15% 9 copii	31,3% 10 copii	34,8% 8 copii	28,10% 9 copii	26,10% 6 copii	-	-
F	-	-	37,48% 12copii	43,5% 10copii	37,48% 12copii	30,45% 7copii	25,04% 8copii	26,10% 6copii	-	-
G	3, 12% 1 copil	-	31,3% 10 copii	34,8% 8 copii	40,60% 13 copii	30,45% 7 copii	28,10% 9 copii	30,45% 7 copii	-	4,35% 1 copil
H	3, 12% 1 copil	-	37,56% 12 copii	30,44% 7 copii	31,3% 10 copii	34,78% 8 copii	31,3% 10 copii	34,78% 8 copii	3,12% 1 copil	-
I	3, 12% 1 copil	-	40,60% 13 copii	39,15% 9 copii	28,17% 9 copii	34,8% 8 copii	31,3% 10 copii	26,10% 6 copii	-	4,35% 1 copil
O	-	-	31,3% 10 copii	39,15% 9 copii	40,60% 13 copii	34,8% 8 copii	28,10% 9 copii	26,10% 6 copii	-	-
Q3	-	-	40,69% 13 copii	34,8% 8 copii	34,43% 11 copii	34,8% 8 copii	25,04% 8 copii	30,45% 7 copii	-	-
Q4	-	-	37,56% 12 copii	43,5% 10 copii	40,60% 13 copii	26,10% 6 copii	21,91% 7 copii	30,45% 7 copii	-	-

Analizând rezultatele obținute în clasele Liceului „M. Berezovschi” implicate în experiment, putem afirma că punctele obținute la *Factorul A* – 13 copii (40,60%) pentru copiii din clasa a 3-a „A” și 8 copii 34,78% – din clasa 3-a „B”, analog claselor din Liceul ”G.Meniuc” denotă un nivel mai înalt de medie și exprimă: afectivitate, un caracter ușor, deschidere. Copiii din această categorie sunt amabili, pot să-și exprime puternic emoțiile, sunt expresivi, atenți în relațiile personale și pot accepta opiniile diferite de ale lor.

Analiza rezultatelor obținute la *Factorul B*, ne permite să constatăm: 37,56% - 12 copii pentru copiii din clasa a 3-a „A” și 8 copii – 34,8% pentru cei din clasa 3-a „B”. Copiii cu asemenea scoruri la *Factorul B* indică o abilitate mentală medie, care atrage după sine o moralitate medie, un pic de aroganță, un interes mediu pentru subiecte intelectuale și o cultură medie în general. În temei, scorurile la această scală sunt mai joase pentru copiii din clasa a 3-a „A”.

Scorurile căpătate la *Factorul C* denotă de asemenea scorurile medii ale copiilor din clasa 3-a „A” și definesc un *eu* nu prea puternic, caracterizat prin: emotivitate, dar și instabilitate, reacții emoționale în fața problemelor, atitudinile și interesele nu sunt constante, tendință de abandon, neliniște, conflictualitate.

Astfel, scorurile medii definesc un *eu* destul de puternic, caracterizat prin: stabilitate, maturitate, calm, constanță în interese, adaptabilitate, lipsa conflictelor, tonus psihic (lipsa manifestărilor oboselii). Clasa 3-a „A” 13 copii – 40,60% și clasa 3-a „B” 10 copii - 43,46%. Scorurile înalte clasa 3-a „A” 9 copii – 28,10% și clasa 3-a „B” 6 copii - 26,10%, și 1 copil – 3,12% din clasa a 3-a „A” și 1 copil – 4,35% din clasa a 3-a „B” la nivelul foarte ridicat pe când scorurile joase sunt la clasa 3-a „A” -10 copii – 31,3% și clasa 3-a „B” – 7 copii – 30,44% și 1 copil – 4,35% la nivelul foarte scăzut.

Pentru *Factorul D*, care exprimă stabilitatea caracterială, ambele clase au acumulat scoruri aproape egale, rezultate joase denotând 10 – 31,3% de copii din clasa 3-a „A” și 7 copii – 30,44 clasa 3-a „B”, medii respectiv 14 copii – 43,68% și 9 copii – 39,12% și scoruri înalte clasa 3-a „A” 8 – 25,02% și clasa 3-a „B” 7 – 30,44%. Scorurile demonstrează perspectiva următoarelor aspecte bipolare: agitație-calmitate, instabilitate-stabilitate, reactivitate afectivă înaltă - reactivitate afectivă echilibrată, atenție dispersată-capacitate de concentrare, intoleranță-toleranță.

La *Factorul E* scorurile acumulate de copiii din ambele eșantioane sunt destul de scăzute și indică blândețe, supușenie, bunăvoință. Acești copii sunt ușor de manipulat.

Scorurile medii acumulate la *Factorul F* – valorile indicând lipsa de tendințe de expansiune, comportament moderat, marcat de prudență. Scorurile medii și înalte sunt aproape egale clasa 3-a „A” - 12 copii (37,48%) și respectiv 8 copii (25,04%) și clasa 3-a „B” - 7 copii (30,45%) și respectiv 6 copii (26,10%). O bună parte din copii denotă mulțumire de tot ce-i înconjoară, adeziune la valorile personale, sunt visători, optimiști, dar și foarte prudenți. Scorurile joase sunt – la clasa 3-a „A” – 12 copii (37,48%) și clasa 3-a „B” - 10 copii (43,50%).

La *Factorul G*, care este în mod special în vizorul nostru, scorurile sunt mai înalte în general. Acest factor este raportat în special la energie și perseverență. Scorurile ridicate indică copii cu un *eu* puternic, perseverenți, responsabili, ordonați, respectuoși, cu o capacitate de concentrare destul de bună, care reflectă înainte de a vorbi, care preferă compania celor eficienți și rezultatele înregistrate sunt următoarele: clasa 3-a „A” – 9 copii (28,10%) și clasa 3-a „B” - 7 (30,45%) și 1 copil – 4,35% la nivelul foarte ridicat. Factorul corespunde, în viziunea lui Cattell, supraeului psihanalitic prin accentul pus pe considerația față de normele morale, tendința de a susține eul și de a frâna impulsurile sinelui. Se distinge prin aceea că un supraeu puternic rezultă dintr-o integrare dinamică. Scorurile medii și joase sunt aproape egale. Astfel în clasa 3-a „A” s-au plasat 13 copii (40,60%) și a

3-a „B” – 7 copii (30,45%) și respectiv scoruri joase a obținut clasa 3-a „A” - 10 copii (31, 3%) și a 3-a „B” - 8 (34,8%). În clasa a 3-a „A” 1 copil – 3,12% s-a clasat la nivelul foarte scăzut.

Puțin peste medie sunt scorurile pentru *Factorul H*, care indică sociabilitate, îndrăzneală, activism, curaj, dar și impulsivitate, neliniște, tentație de a risca, cu interese artistice și puternică rezonanță emoțională. Sunt copii care se simt liberi să participe la activități sociale. Scorurile foarte scăzut 1 copil – 3,12% clasa a 3-a „A” și joase la clasele a 3-a „A” 12 copii – 37,56% și a 3-a „B” 7 copii – 30,44%, scorurile medii – clasa a 3-a „A” 10 copii – 31,3% și clasa a 3-a „B” 8 copii – 34,78%, scorurile înalte clasa a 3-a „A” 10 copii - 31,3% și clasa a 3-a „B” 8 copii – 34,78%.

Scorurile pentru *Factorul I*, înregistrate de copiii din clasele a 3-a „A” și a 3-a B, indică copii sensibili la estetic, exigenți, satisfăcuți de sine, imaturi emoțional, care caută ajutorul și simpatia altora, prietenoși, blânzi, indulgenți cu sine și ceilalți, introspectivi, imaginativi, cu viață interioară bogată, acționează prin intuiție sensibilă, dornici să atragă atenția, neliniștiți. Acest factor este unul supus influențelor mediului educațional și este sensibil la modelele culturale. Scorurile foarte scăzut la clasa a 3-a „A” 1 copil – 3,12% și joase la clasele a 3-a „A” 13 copii – 40,60% și a 3-a „B” 9 copii – 39,15%, scorurile medii – clasa a 3-a „A” 9 copii – 28,17% și clasa a 3-a „B” 8 copii – 34,8%, scorurile înalte clasa a 3-a „A” 10 copii - 31,3% și clasa a 3-a „B” 6 copii – 26,10%.

Mai sus de medie sunt, ca și în clasele a 3-a „D” și a 3-a „C”, scorurile pentru *Factorul O*, care evidențiază următoarele aspecte bipolare: calmitate - neliniște, veselie-tristețe, neîncredere în sine-încredere în sine, dependență-independență.

La *Factorul Q3* majoritatea copiilor au acumulat scoruri medii și înalte, care indică disciplina de sine, autoexigența, o voință dezvoltată. Copilul cu Q3 ridicat prezintă un bun autocontrol, încearcă să aplice și să aprobe normele etice acceptate, dorește să facă bine, are considerație pentru ceilalți, este prevăzător și dispus să-și controleze exprimarea emoțiilor. În cercetările privind dinamica de grup, Q3 ridicat indică liderii eficienți, stăpâni pe sine. 55,49 % din copiii claselor a 3-a „A” și a 3-a „B” indică scoruri bune la acest factor.

La *Factorul Q4* scorurile sunt medii și scăzute, indicând calm, satisfacție, dar și încordare, tensionare, sentimente de frustrare. Q4 înalt caracterizează un comportament neliniștit fără motiv.

Rezultatele demonstrate de copiii din clasele a 3-a „A” și a 3-a „B” sunt, după cum am putut constata, aproape de cele demonstrate de copiii din clasele a 3-a „D” și a 3-a „C”. Din aceste considerente, alegerea copiilor pentru clasele experimentale a fost făcută în baza rezultatelor la factorii primari: factorul C, G, H, I, factori importanți în cercetarea noastră.

Aceste rezultate demonstrează necesitatea implicării părinților în formarea atitudinilor morale ale copiilor și sunt expuse în Tabelul de mai jos.

Tabelul 3.4. Rezultatele înregistrate de către copiii investigați din ambele licee prin aplicarea metodei CPQ

<i>Scala de specificare</i>	<i>Clasele</i>			
	3-a „D”	3-a „C”	3-a „A”	3-a „B”
foarte bun	15,4% - 4 copii	7,4% - 2 copii	6,25% - 2 copii	13,05% -3 copii
bun	38,5% -10 copii	25,9% - 7 copii	25,0% - 8 copii	30,40% -7 copii
mediu	15,4% - 4 copii	25,9% - 7 copii	31,25%-10copii	43,50%-10copii
slab	26,76% - 7copii	33,4% - 9 copii	28,12%- 9 copii	8,70% - 2 copii
foarte slab	3,85% - 1 copil	7.4% - 2 copii	9,38% - 3 copii	4,35% - 1 copii

Pentru o ilustrare mai vizibilă a rezultatelor obținute, propunem diagrama din Figura 3.1.

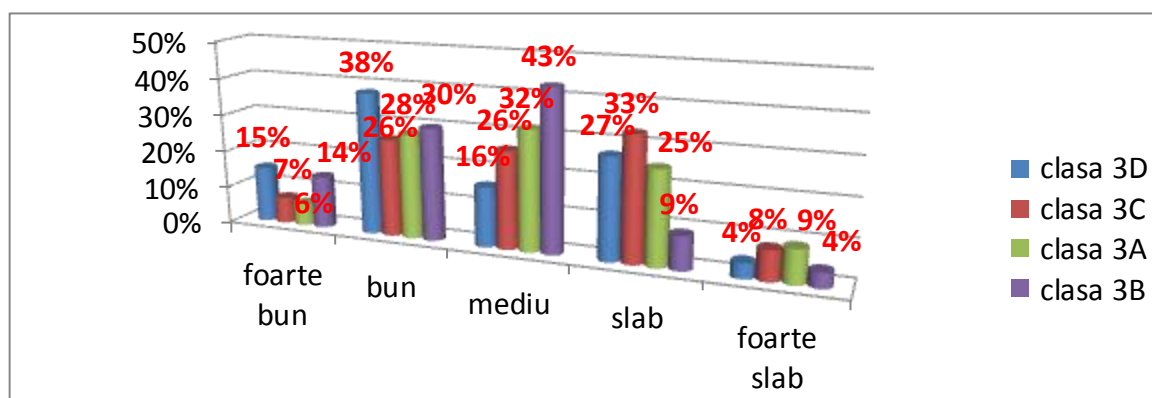

Figura 3.1. Diagrama mediilor procentuale obținute prin aplicarea metodei CPQ

Dat fiind că în clasele a 3-a „C” (Liceul „G. Meniuc”) și 3-a „A” (Liceul „M. Berezovschi”) procentajul acumulat sumativ este mai mic decât în celelalte două clase, anume acestea au fost selectate pentru etapa formativă a experimentului psihopedagogic. Plus la aceasta, rezultatele de la proba 2, expuse mai jos, confirmă situația atestată la nivelul acestor clase.

Etapă de constatare a experimentului a continuat cu aplicarea **Probei 2**, la care a fost determinat nivelul convingerilor și a deprinderilor morale la copiii investigați, interpretate de noi drept atitudini morale. În acest scop a fost aplicat testul cu alegere multiplă (Anexa 8) la 108 copii din clasele a 3-a. Testul a fost adaptat la particularitățile de vârstă ale copiilor, astfel ca să cuprindă în itemi puțini cât mai multe aspecte de conținut. Ca atare, copiii au pledat diferit în favoarea unei sau altei variante de răspuns. Rezultatele copiilor au fost înregistrate în tabelul de mai jos.

Tabelul 3.5. Rezultatele copiilor din Liceul Teoretic „George Meniuc” (clasele a 3-a „D” și a 3-a „C”), privind convingerile și deprinderile morale

<i>Nivelul</i>	<i>Numărul de copii - %</i>	
	Clasa a 3 „D”	Clasa a 3 „C”
înalt	3 copii– 11,50%	2 copii -7,40%
mediu	14 copii – 53,90%	13 copii– 48,20%
inferior	9 copii – 34,60%	12 copii– 44,40%

În Figura 3.2. sunt reprezentate grafic rezultatele copiilor privind convingerile și deprinderile morale.

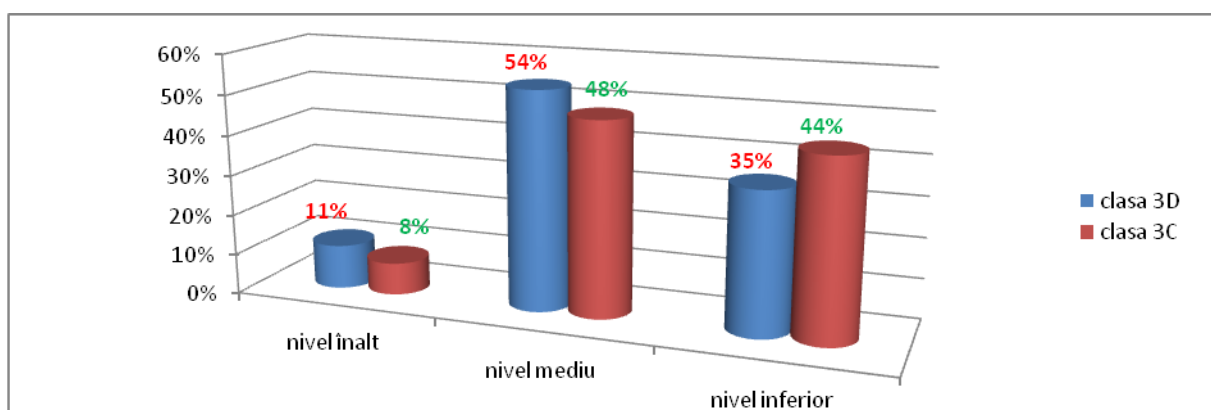

Figura 3.2. Reprezentarea grafică a rezultatelor copiilor din tabelul 3.5.

Aceeași probă a fost aplicată și la Liceul Teoretic „M. Berezovschi” (clasele a 3 „A” și a 3 „B”)

Tabelul 3.6. Rezultatele copiilor din Liceul Teoretic „M. Berezovschi”, privind convingerile și deprinderile morale

<i>Nivelul</i>	<i>Numărul de copii - %</i>	
	Clasa a 3-a „A”	Clasa a 3-a „B”
înalt	3 copii – 9,37%	3 copii-13,00%
mediu	17 copii – 53,13%	12 copii– 52,20%
inferior	12 copii– 37,50%	8 copii– 34,80%

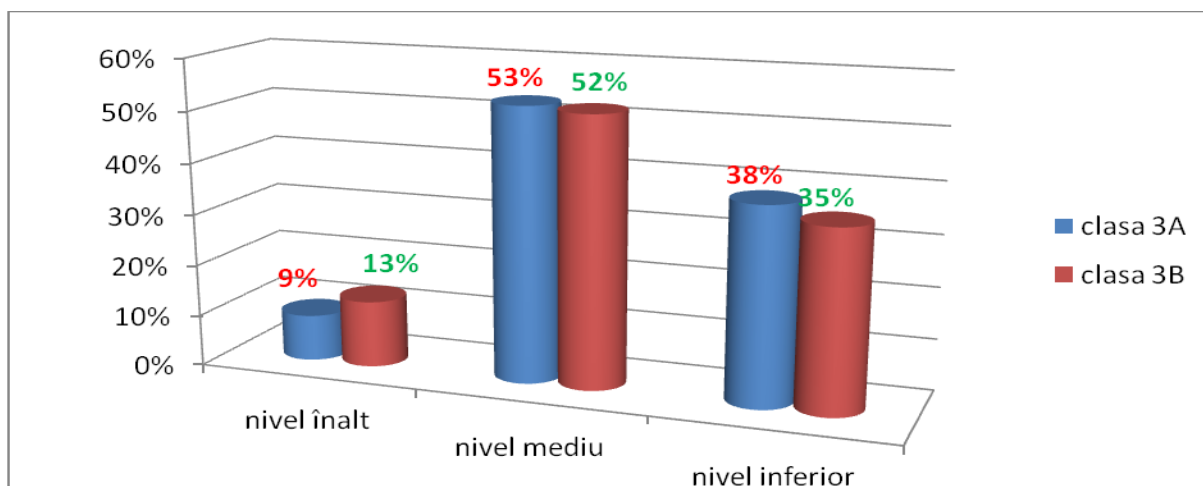
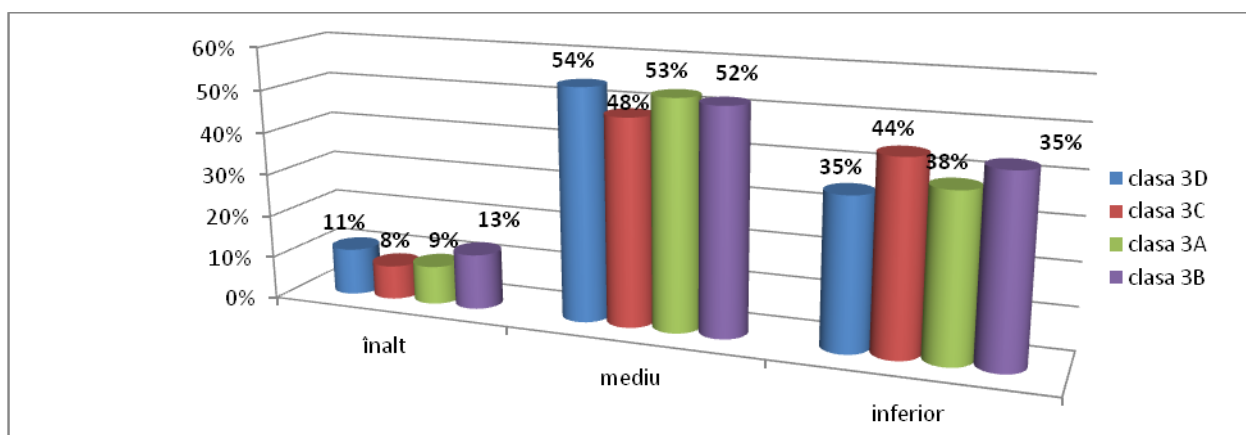

Figura 3.3. Reprezentarea grafică a rezultatelor copiilor din tabelul 3.6.

**Tabelul 3.7. Sinteza comparativă a rezultatelor copiilor din ambele licee
privind convingerile și deprinderile morale**

Nivelul	Liceul Teoretic „George Meniuc”		Liceul Teoretic „M. Berezovski”	
	Clasa a 3 „D”	Clasa a 3 „C”	Clasa a 3-a „A”	Clasa a 3-a „B”
Înalt	3 copii– 11,50%	2 copii - 7,40%	3 copii – 9,37%	3 copii -13,00%
Mediu	14 copii – 53,90%	13 copii– 48,20%	17 copii– 53,13%	12 copii – 52,20%
inferior	9 copii– 34,60%	12 copii– 44,40%	12 copii – 37,50%	8 copii – 34,80%

Pentru o comparație mai vizibilă a rezultatelor obținute de elevi în urma aplicării testului cu alegere multiplă privind convingerile și deprinderile morale se propune următoarea figură:

**Figura 3.4. Reprezentarea grafica a rezultatelor comparative obținute de către copii la
Proba 2 Convingeri și deprinderi morale**

Analizând rezultatele obținute la proba 2 menționăm că circa 59,62 % de copii din clasele a 3-a „B” și a 3-a „D” au ales varianta 2 la itemul 1, care vizează regulile de conduită și doar 40,38 % (18,5% - 5 copii) din clasa a 3-a „C” și din clasa 3-a „A” – 21, 88% - 7copii) au optat pentru varianta 3: *Aș aduce eu însumi apă și aș stinge focul.*

În discuția cu copiii aceștia au argumentat că e mai ușor să faci un lucru tu însuși, decât să-i convingi pe alții să-l facă ei. Este interesant faptul că copiii au întâmpinat anumite dificultăți în selectarea răspunsului la itemul 2. Mulți dintre ei nu au bifat nici un răspuns, circa 11,11% - 3 copii din clasa a 3-a „C” au bifat răspunsul „N-aș face nimic”, iar circa 12,5% - 4 copii din clasa 3-a „A” au bifat răspunsul „Aș chema poliția”.

La itemul 7, care vizează comportamentul etic al copiilor, aceștia, în marea majoritate, circa 90 % au ales răspunsul „Să-i atragă atenția”, acest lucru explicându-se prin faptul că modelul învățătorului este pentru ei unul hotărâtor și, dacă învățătorul face acest lucru realmente, atunci copiii consideră că aceasta și este regula de comportament.

De fapt, norma este un *model de acțiune*, care trebuie aplicat în anumite împrejurări. Fiecare normă oferă un tipar comportamental abstract, ideal pentru un gen specific de acțiune,

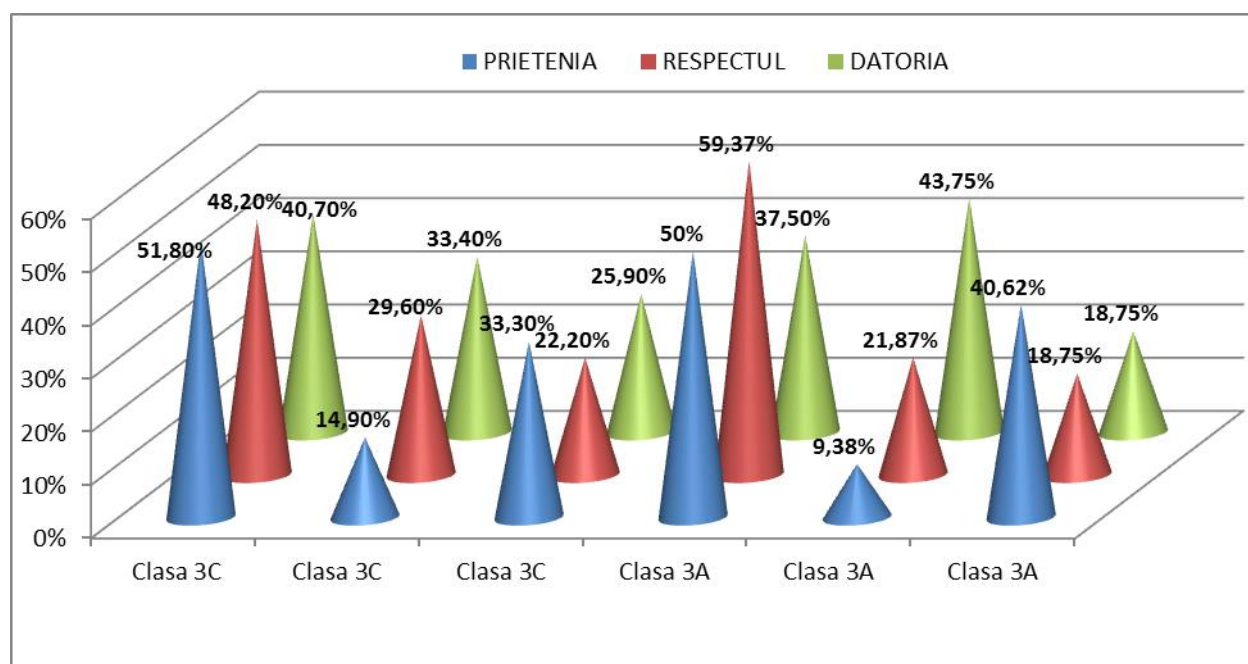
care lasă deoparte aspectele accidentale și nesemnificative ale contextului social, reliefând lucrurile importante care trebuie îndeplinite sau evitate. În primul rând, chiar dacă aplicarea unei norme vreme îndelungată duce la formarea unor deprinderi, un model normativ trebuie să fie asumat de către copil în mod *conștient*.

Din aceste considerente, stereotipurile și orice tip de obișnuință, care au fost dobândite fără voie de către subiect nu aparțin domeniului normativ. În al doilea rând, o normă este un model de comportament *individual*, ce are însă o semnificație și o valabilitate *supraindividuală*. Fiecare copil are propriile sale reguli de comportament, dar nici una dintre aceste reguli personale nu este o normă, deoarece ele nu contează ca modele *sociale* de comportament, adoptate și respectate de către un mare număr de oameni. În sfârșit, copilul se poate conforma în mod conștient unei norme numai dacă aceasta este enunțată *explicit* ca model de comportament. Copilul trebuie să conștientizeze că orice regulă se adresează unui agent liber, care *poate* să facă anumite lucruri, fără *a fi nevoit* să le facă. Și la itemul 8, care de asemenea prevede deprinderile morale (prin reguli de comportament), copiii nu au întâmpinat mari greutăți, marea majoritate alegând răspunsul „Să-i oblige să plece de acolo”, acest fapt indicând că copiii au primit instrucțiuni clare de la părinți în ceea ce privește terenurile de construcții.

Situația privind calitățile morale vizate în determinarea convingerilor morale (prietenia, respectul, datoria) este reprezentată în tabelul de mai jos.

**Tabelul 3.8. Rezultatele copiilor la testul cu alegere multiplă
(prietenia, respectul, datoria)**

Clasa	Varianta de răspuns	Experimentul de constatare		
		<i>prietenia</i> (itemul 6)	<i>respectul</i> (itemul 4)	<i>datoria</i> (itemul 3)
3 D	1	39,00% - 10 copii	24,00% -6 copii	11,00% -3 copii
	2	43,00% - 11 copii	64,00% -17 copii	38,00% -10 copii
	3	18,00% - 5 copii	12,00% -3 copii	51,00% -14 copii
3 C	1	51,80% - 14 copii	48,20% -13 copii	40,70% -11 copii
	2	14,90% -4 copii	29,60% -8 copii	33,40% -9 copii
	3	33,30% -9 copii	22,20% -6 copii	25,90% -7 copii
3-a „A”	1	50,00% -16 copii	59,37% -19 copii	37,50% -12 copii
	2	9,38% -3 copii	21,87% -7 copii	43,75%-14 copii
	3	40,62% -13 copii	18,75% -6 copii	18,75% -6 copii
3-a „B”	1	31,00% -7 copii	30,00% -7 copii	14,00% -3 copii
	2	50,00% -9 copii	59,00% -13 copii	32,00% -8 copii
	3	29,00% -7 copii	11,00% -3 copii	54,00% -12 copii

**Figura 3.5. Rezultatele copiilor la testul cu alegere multiplă
(prietenia, respectul, datoria)**

Din datele obținute observăm că copiii sunt deschiși, cu intenții pozitive și prietenoase față de cei din jur. (Răspunsul: *să uite acest lucru*: 39% - 10 copii din clasa a 3-a „D”, 51,80% - 14 copii, din clasa a 3-a „C”, 50,0% - 16 copii din clasa a 3-a „A”, 31% - 7 copii din clasa a 3-a „B”).

Felul în care copiii interpretează situațiile ambigue din punct de vedere emoțional influențează succesul relațiilor de prietenie. Cu alte cuvinte, pentru relațiile de prietenie ale copilului este important dacă el crede că cei din jur au intenții pozitive. Prietenia joacă un rol deosebit de important în adaptarea socială și emoțională a copiilor. Copiii cu o puternică intensitate a emoțiilor și cu tendința de a atribui intenții negative altor copii au mai multe atitudini negative față de alți copii. Intensitatea emoțională poate fi văzută ca un mecanism care motivează comportamentul. Felul în care copiii interpretează intențiile celor din jur acționează ca o busolă, direcționând comportamentul copiilor. Astfel, copiii care percep lucrurile mai ostil, tind să reacționeze negativ la prietenii lor, mai ales dacă sunt stimulați de emoții intense negative (Răspunsul: *Să renunțe la prietenia lui*: 33,30% - 9 copii din clasa a 3-a „C”, 40,62 % - 13 copii din clasa a 3-a „A”).

Respectul, la rândul său, este o trăsătură care nu prea este pe gustul copiilor, la care este încă deficitară înțelegerea unor concepte, și care face dificilă educarea acestuia pentru părinți, dar nu imposibilă. Nu putem cere copilului să fie respectuos, dacă noi nu arătăm nici o formă de respect față de el și pentru cei de lângă dânsul. O formă de respect este și aceea verbală, nu numai comportamentală, prin bune maniere. Este important să-l învățăm să spună "mulțumesc"

și "te rog frumos" încă de foarte devreme. Este important să-l educăm să respecte pe cel de alături chiar și în situațiile de conflict.

Copiii care trăiesc într-un mediu familial în care membrii se respectă reciproc, în care fiecare este valorizat și înțeles, sunt mai deschiși, mai cooperanți, au o relație mai apropiată cu părinții. Fiecare exemplu al părinților este luat drept adevăr absolut. Totodată, aprobând sau dezaproband acțiunile copilului, părinții îl ajută să își construiască propriile permisiuni și interdicții, care vor fi preluate de personalitatea lui. Considerăm că părintele este primul și cel mai important model al copilului: prin exemplul personal în cunoașterea și respectarea normelor morale, prin atitudinea față de cei din jur.

Astfel, reieșind din scopul și obiectivele cercetării, rezultatele obținute la primele două probe constatative și concluzia formulată mai sus, demersul experimental a continuat cu studierea și determinarea gradului de conștientizare de către părinți a necesității implicării plenare a familiei în formarea atitudinilor morale la copii.

Conlucrarea cu familia permite cadrului didactic să fie mai aproape de copil, să înțeleagă stilul de viață al familiei, modul de viață a lui, relațiile dintre membrii familiei, valorile lor spirituale. Or, cercetarea în cadrul familiei a necesitat respectarea unor particularități aparte. Mai întâi de toate, a fost necesar să reieșim din principiul suficienței rezonabile: orice acțiune nouă se întreprinde doar după ce s-a obținut un anumit rezultat în etapa precedentă.

Cercetarea gradului de implicare a familiei în formarea atitudinilor morale la copii a generat o clasificare convențională:

1. Familii cu un nivel înalt al relațiilor morale. În aceste familii se atestă o atmosferă morală sănătoasă, copiii au posibilitate să-și dezvolte abilitățile personale. Intervenția frecventă a cadrului didactic nu este necesară, deși câteva sfaturi și avertismente legate de particularitățile educației la o anumită vârstă nu se exclud.

2. Familii ce se caracterizează prin relații normale între părinți, dar care nu le asigură copiilor o orientare pozitivă în aspect moral. Copiii pot fi în centrul preocupărilor "speciale" ale părinților, în legătură cu care la copil se dezvoltă tendințe egoiste, ce neapărat necesită atenția cadrului didactic.

3. Familii conflictuale. În asemenea familii nu se acordă atenția cuvenită copiilor, deoarece părinții au nevoie de ajutor în a soluționa anumite probleme ce apar deseori între membrii acestei comunități. În asemenea familii totul are loc spontan, haotic. Așadar, e nevoie de intervenția cadrului didactic pentru a contribui la schimbarea atmosferei, climatului din această familie, pentru a orienta corect generația în creștere.

4. Familii în care armonia este aparentă. În asemenea familii dăinuie lipsa de spiritualitate, lipsesc valorile morale veridice, relația emoțională dintre generații este neglijată. Unii copii însușesc foarte bine psihologia familiei în care persistă armonia aparentă, de aceea munca pedagogului în astfel de familii e dificilă.

5. Familii vulnerabile. Pentru asemenea familii este caracteristică grosolănia, comportamentul amoral. Astfel de familii necesită permanent atenția cadrului didactic, a societății, iar uneori intervenții active pentru a proteja interesele copiilor.

De fapt, copilul se află într-un mediu în continuă schimbare, reacția psihicului său la cele ce se întâmplă, la fel este variabilă. Condițiile care apar ca rezultat al interacțiunii unor factori semnificativi pentru educație, în fiecare caz în parte, sunt monitorizate de cadrul didactic. Aceste condiții reprezintă, într-o oarecare măsură, o circumstanță sau o situație, în care persoana se comportă într-un anumit fel și nu altfel.

Părinții, aplicând cunoștințele despre specificul formării atitudinilor morale, formează / modelează comportamentul copilului, utilizând factori educativi deja cunoscuți, inclusiv și cei personali. Criteriile diferitor nivele de educație implică o diversitate de modele, de aici putem prelua ”cheia” identificării diferitor nivele de educație. În funcție de integritatea formării calităților, manifestarea poziției morale și sociale a personalității, de corelația dintre reglarea externă și autoreglare se pot evidenția trei nivele de formare a atitudinii morale: înalt, mediu și scăzut.

1. Nivelul înalt al atitudinii morale presupune prezența unei experiențe durabile, hotărâre, echilibru dintre gânduri, idei și comportament, autoorganizare și autoreglare, de rând cu tendința de organizare și reglare a activității și comportamentului altor persoane, manifestarea poziției sociale.

2. Nivelul mediu al atitudinii morale presupune, de asemenea, un comportament pozitiv durabil, prezența reglării și autoreglării, organizării și autoorganizării, cu toate că poziția activă în raport cu activitatea și comportamentul celorlalți se manifestă slab.

3. Nivelul scăzut al atitudinii morale se caracterizează prin manifestarea slabă și instabilă a comportamentului pozitiv; se constată eșecuri; comportamentul se reglementează în funcție de cerințele celor vârstnici și a altor factori externi; autoreglarea și autoorganizarea sunt situative (în funcție de situație).

Reieșind din cele menționate anterior, am realizat și un studiu cu participarea părinților pentru a cerceta cum percep ei rolul familiei în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică (Anexa 9).

Chestionarul a fost anonim și prezintă 6 itemi ce reflectă aspectele studiate:

- ✓ aprecierea capacității părinților de a determina conținutul atitudinii morale a copilului;
- ✓ stabilirea calităților morale manifestate de copil în cadrul familiei;
- ✓ identificarea calităților amurale / valorilor negative ale copilului;
- ✓ determinarea metodelor și mijloacelor de formare a atitudinilor / calităților morale la copii în cadrul familiei;
- ✓ stabilirea dificultăților în formarea atitudinii / calităților morale la copii în cadrul familiei;
- ✓ identificarea unor sugestii, propuneri în vederea formării atitudinilor / calităților morale la copii.

Analiza rezultatelor chestionarului implementat eșantionului experimental, cât și celui de control sunt prezentate mai jos. Astfel, analiza primului item al chestionarului, după inventarierea răspunsurilor, s-au constatat următoarele rezultate:

Tabelul 3.9. Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?

Clasa	Răspuns complet	Răspuns parțial	Nu are răspuns
Clasa a 3-a „D” 26	10 – 38,50%	12 – 46,20%	4 – 15,30%
Clasa a 3-a ”C” 27	8 - 29,3%	12 – 45,4%	7 – 25,3%
Clasa a 3-a ”A” 32	10 - 31,25%	14 – 43,75%	8 – 25%
Clasa a 3-a „B” 23	11 – 47,80%	8 – 34,8%	4 – 17,4%

Analizând Tabelul 3.9. și Figura 3.6 concluzionăm că un răspuns complet ne-au oferit mai mulți părinți ai copiilor din clasele a 3-a „D” și a 3-a „B” și s-au eschivat de la acest răspuns mai mulți părinți din clasele a 3-a „A” și a 3-a „C”.

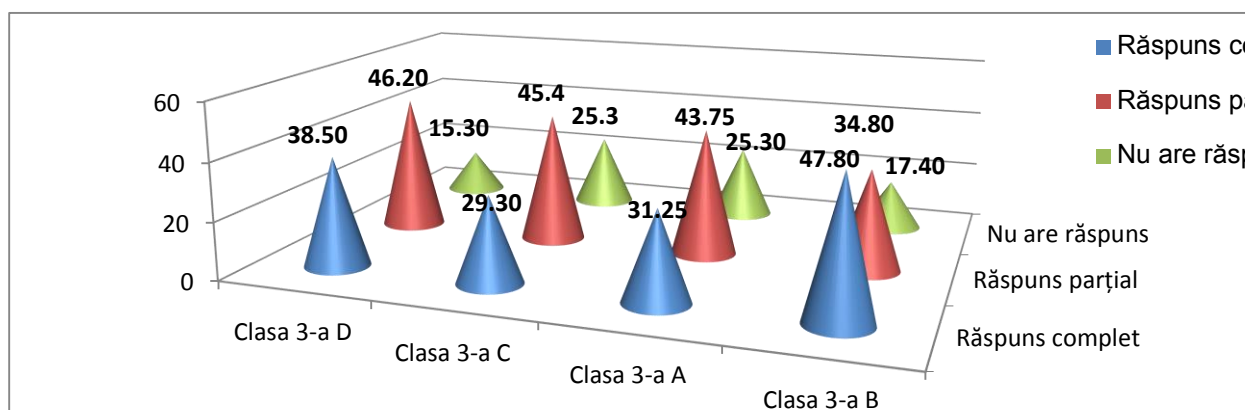

Figura 3.6. Reprezentarea grafică a itemului *Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?*

Răspunsurile părinților la întrebarea despre calitățile morale manifestate de către copil au fost ierarhizate în Figura 3.7. Observăm că valorile manifestate de copiii acestor părinți în contextul educației familiale respectă modelul tradițional al educației, baza constituind-o sistemul valorilor general-umane: adevăr (sinceritate), responsabilitate, bunătate, răbdare, respect, prietenie, ajutor reciproc, disciplină.

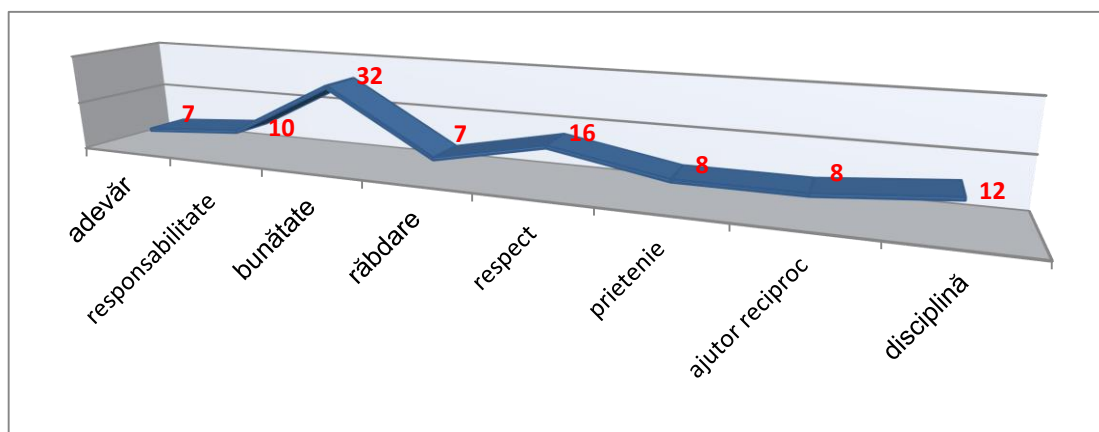

Figura 3.7. Calități morale ale copiilor în contextul educației familiale

Părinții grupului experimental au oferit, în calitate de răspuns, o gamă mai restrânsă de calități morale pe care le posedă copiii acestora.

Părinții au sesizat și unele trăsături amorale la copii, precum: furtul, minciuna, lingușirea, neatenția, neascultarea, răutatea, zgârcenia, frica, nesiguranța, lenevia, dezordinea, lipsa recunoștinței, lipsa responsabilității.

Dacă analizăm aceste două probe, constatăm că numărul trăsăturilor amorale este mai mare decât al celor morale, fapt ce denotă necesitatea reorientării părinților spre formarea mai activă a atitudinilor morale la copiii lor.

Totodată ținem să menționăm că majoritatea părinților copiilor din clasa 3-a „D” nu au răspuns la această întrebare. Trei din ei au răspuns că copilul are așa trăsături amorale ca încăpăținare, nerăbdător. Doi din ei au răspuns că copilul manifestă comportament negativ.

În clasa a 3-a „C” – majoritatea au identificat următoarele trăsături amorale – agresivitatea, egoismul, minciuna, încăpăținare. În clasa a 3-a „A” – 4 din părinți au răspuns ca copiii săi au așa trăsături amorale ca egoismul, minciuna etc. Din clasa a 3-a „B” – 4 părinți au răspuns că egoismul este o trăsătură amorală des întâlnită la copiii lor.

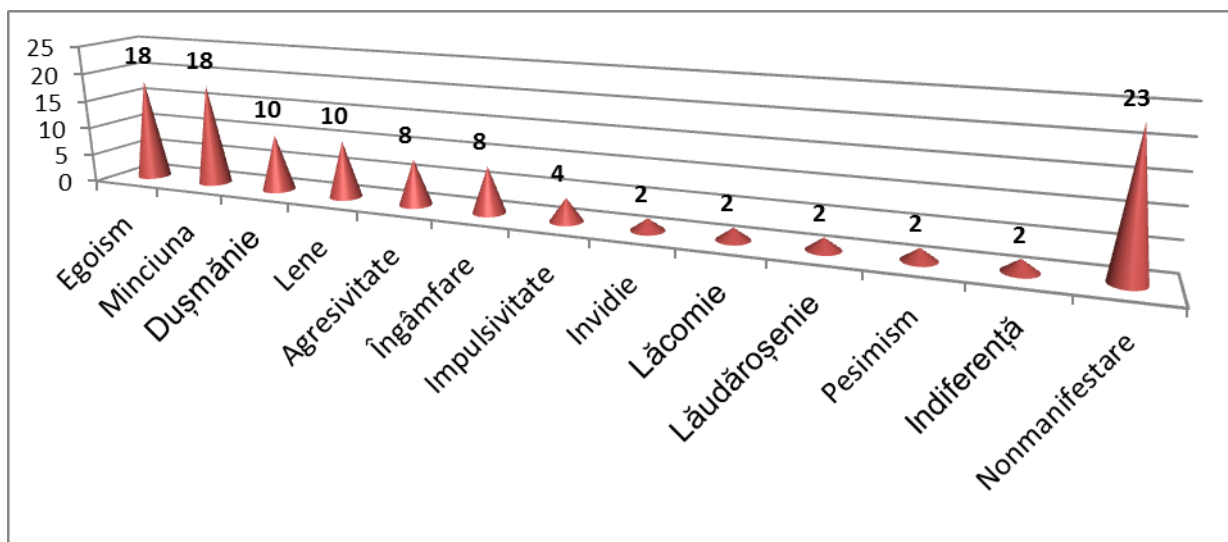

Figura 3.8. Răspunsurile părinților privind trăsăturile amurale ale copiilor

După cum este ilustrat, răspunsurile părinților din clase a 3-a „B” și a 3-a „C” au fost la un nivel mai jos.

Analizând datele obținute, concluzionăm că în cele mai multe cazuri atitudinea față de copil este în concordanță cu cea a cadrului didactic, dar sunt și cazuri în care această atitudine este diferită.

La următorul subiect privind metodele și mijloacele de formare a calităților morale în familie, situația ilustrează un nivel scăzut de cunoaștere a acestora de către părinți, deoarece formarea unui comportament moral pretinde o metodologie complexă, variată, dinamică și adecvată numeroaselor componente care trebuie formate și dezvoltate.

9 părinți din clasa 3-a „D” la această întrebare au răspuns că metodele și mijloacele de formare a calităților morale aplicate în cadrul familiei sunt: comunicarea în familie, respectul și exemplul părinților. 6 părinți din clasa a 3-a „B” consideră că comunicarea, exemplul propriu sunt metode de formare a calităților morale în cadrul familiei. Din clasa a 3-a „A” –5 părinți au răspuns la întrebarea „Ce metode și mijloace de formare a calităților morale în familie” - comunicarea și explicația. În clasa a 3-a „C” majoritatea părinților pun accent pe educația copilului prin exemple proprii din viață, pe comunicarea dintre părinte-copil, plimbări și diferite activități împreună cu copiii.

Prin urmare, din cele expuse mai sus, conchidem că răspunsurile părinților claselor a 3-a „C” și a 3-a „A” sunt la un nivel mai scăzut decât a celor din clasele a 3-a „D” și a 3-a „B”.

La întrebarea „Ce dificultăți întâmpinați la formarea calităților morale la copii în cadrul familiei”, părinții au menționat greutăți ce vizează, în temei: probleme de comunicare cu copiii, nerăbdarea copiilor, încăpățânarea, disciplina copiilor, împotrivirea de a citi. Într-adevăr, comunicarea cu copilul este un proces complex și dificil, care se construiește în timp, cu multă răbdare și tact din partea părinților. Aceștia au multe de învățat, la fel ca și copiii lor, când vine vorba

de cele mai bune și eficiente tehnici și instrumente de comunicare prin care să discute și să se înțeleagă cu cei mici.

Comunicarea sinceră și deschisă cu copilul ajută la formarea atitudinilor acestuia, la consolidarea unei relații apropiate între părinți și copii și la prevenirea comportamentelor negative, atât de frecvente la cei mici. Comunicarea este un proces complex, care implică mai mult decât un simplu schimb de informații și este formată din: cuvinte; tonul vocii; gesturi; poziție; mimică (expresia facială). O relație pozitivă cu copilul, intermediată de o comunicare pe măsură, motivațională, energică, optimistă, este esențială pentru creșterea unui copil capabil de succes în formarea atitudinilor morale.

Comunicarea pozitivă clădește o atitudine de învingător și îl ajută să identifice mai ușor ce dorește în viață și să găsească soluțiile pentru a reuși. Din convorbirile cu părinții s-a constatat, în acest sens, că aceștia prea rar folosesc fraze de încurajare în tot ceea ce încearcă să facă copilul: "Bravo"; "Ai făcut o treabă bună"; "Ce idee grozavă ai"; "Ai reușit" etc.

Domeniul formării calităților morale este destul de dificil, solicitând anumite competențe din partea părinților și o anumită artă în soluționarea problemelor pe care le ridică. Acțiunile formative trebuie să fie organizate sistematic, având rolul de a valorifica acele influențe care se exercită în mod neorganizat asupra copilului.

Dintre acestea, părinții investigați au reușit să pună în evidență câteva, și anume: *discuția* cu copilul pe teme morale, aducerea de *exemple* care reflectă o atitudine morală, *povestiri* care reflectă moralitatea, învățarea *poeziilor* la tema moralei, vizionarea *filmulețelor* care reflectă anumit comportament moral și compararea acestora.

Analizând răspunsurile părinților la acest subiect, am constatat că 3 părinți din clasa a 3-a „A” au pus accent pe lipsa timpului acordat copiilor, 6 părinți au pus accent pe așa calități ca agresivitatea, timiditatea, lipsa de motivare a copilului. În clasa 3-a „C” majoritatea părinților au numit următoarele calități: plictiseala, încăpăținare, persistența propriului Eu, 2 părinți au pus accent pe comunicare.

La întrebarea „Ce sugestii, propuneri aveți pentru a îmbunătăți formarea calităților morale la școlarii mici”, părinții au întâmpinat anumite greutăți, deoarece nu și-au pus problema aceasta tranșant, educația copiilor lor incluzând diverse aspecte. Necesitățile lor le-au formulat prin ideea de a le oferi un ghid foarte clar în acest sens, ca ei să-l aplice la nivelul copiilor și apoi să poată analiza rezultatele.

Mediul familial nu influențează aprecierea grupului de semeni. Însă indirect, prin influență pozitivă asupra formării personalității copilului, familia oricum este mediul care dezvoltă atitudini pozitive față de grupul de apartenență. Aceasta deoarece am constatat anterior despre importanța familiei pentru dezvoltarea pozitivă a factorilor de personalitate C, G, H, I,

care determină satisfacția de grup, perceperea coeziunii grupale și diminuarea tensiunilor în raport cu grupul de apartenență.

Constatăm că, uneori, părinții, în loc să aibă o atitudine corectă față de copii, să-i ajute cu adevărat să-și corecteze greșelile, subliniază greșelile copiilor și accentuează imperfecțiunile lor. Intr-o astfel de situație, desigur, copilul rămâne decepționat. Din perspectivă pedagogică și psihologică, răul nu se află în greșelile noastre sau ale copilului nostru, ci în faptul că nu știm să le corectăm cum trebuie și ne rezumăm la a le numi și a le pune în evidență.

Din analiza răspunsurilor oferite de părinții copiilor am dedus următoarele: 9 părinți au menționat că prea mare accent se pune pe materialul de studiu și mai puțin se atrage atenția la formarea calităților morale la copii, 5 din părinții investigați au răspuns că ar fi bine să existe un bun parteneriat școală – familie, 4 părinți sunt pentru realizarea activităților cu părinții – mese rotunde, traininguri etc., 3 părinți sunt pentru aceea ca să li se ofere modele demne de luat exemplu, 3 părinți propun să se desfășoare discuții cu reprezentanți ai bisericii, 2 din ei sugerează ideea ca să se vizioneze diverse filmulețe educative, 3 părinți au propus să se dezvolte spiritul de prietenie și ajutor reciproc, 2 părinți au spus că trebuie să se organizeze cu copiii diverse jocuri educative, un părinte a propus identificarea sursei conflictului între copii și eliminarea ei și un părinte a propus să se pună accent mai mare pe valorile morale etc.

Reieșind din cele menționate, pentru etapa formativă a experimentului ne-am propus studierea faptului cum doresc ei să fie abordate ședințele cu părinții, mesele rotunde, training-urile, precum și structura scrisorii pentru informarea părinților.

Astfel, la primul punct al Chestionarului pentru părinți răspunsurile s-au axat, în temei, pe conceperea atitudinilor morale ca un comportament corect al copiilor față de cei maturi, față de părinți și bune (circa 53% din părinți). Comportamentul corect, în acest caz, înseamnă atenție, bunătate în raport cu ei. Mai puțini sunt acei părinți care concept atitudinea morală a copiilor ca mod de gândire care se manifestă prin comportamentul acestora (5%). Un anumit număr (11%) consideră atitudinea morală ca o calitate bună specifică felului de a se purta al copilului. Unii părinți au afirmat că copiii nu prea au atitudine morală, deoarece aceasta se dezvoltă în baza convingerilor, cunoștințelor, experienței, educației pe parcursul mai multor ani. S-au atestat și câțiva părinți care confundă atitudinea morală cu competența (5 %). Aici trebuie să precizăm că cunoștințele, abilitățile și competența nu reprezintă atitudinea.

Există un triplu „A” pentru atingerea scopurilor: *Atitudinea, Aptitudinea și Altitudinea*. Competența este legată mai mult de atitudine, iar cunoștințele și abilitatea pentru o lucrare anume. Este mai legată de precizia fără greșeală. Competența este legată de performanță și de rezultat. Dacă copiii au atitudine, atunci ei pot obține toate acestea, dar invers nu există nici o

garanție. Existența atitudinii ajută copilul să realizeze ceva, iar altitudinea conduce spre imaginea de ansamblu. De fapt, *atitudinea morală* este un răspuns comportamental. Se dezvoltă pe baza înțelegerii fiecăruia, antrenată de mediul înconjurător, educație și circumstanțe. Este o vibrație a personalității umane, care transpiră în afară și afectează lumea exterioară prin intermediul frecvenței acestei vibrații. Cu cât această frecvență este mai înaltă, cu atât atitudinea morală devine mai pozitivă. Atitudinea este tratarea muncii în mod pozitiv sau negativ. O persoană cu cunoștințe și abilități poate să nu aibă atitudine și deci să nu muncească. Atitudinea morală este un mod de gândire și un mod de a privi problemele. Modul în care copilul privește o situație, o provocare depinde de atitudinea morală a acestuia. Dacă este pozitivă o ia ca pe o provocare sau ca pe o oportunitate, iar dacă este negativă o va percepe ca pe o amenințare sau o mare problemă. Atitudinea morală constituie convingerea copilului de a face bine, emoțiile atașate acestei convingeri și partea de acțiune rezultată din amândouă.

La itemul doi al chestionarului, părinții au nominalizat, în temei, următoarele calități morale ale copiilor lor: respectarea regulilor, bunătate, onestitate, corectitudine, responsabilitate, răbdare, sociabilitate, disciplină, calmul, principialitatea.

S-au sesizat și unele calități amurale ale copiilor (itemul 3), precum: furtul, minciuna, lingușirea, neatenția, neascultarea, răutatea, zgârcenia, frica, nesiguranța, lenevia, dezordinea, lipsa recunoștinței, lipsa responsabilității. Dacă analizăm aceste două probe, constatăm că numărul calităților amurale este mai mare decât al celor morale. Acest fapt denotă necesitatea reorientării părinților spre formarea mai activă a atitudinilor morale ale copiilor lor.

În ceea ce privește metodele și mijloacele de formare a atitudinilor morale /calităților morale în familie, situația ilustrează un nivel scăzut de cunoaștere a acestora de către părinți, deoarece formarea unui comportament moral pretinde o metodologie complexă, variată, dinamică și adecvată numeroaselor componente care trebuie formate și dezvoltate. Principalele metode ar fi binevenite aici: *explicația morală, convorbirea morală, convingerea, problematizarea morală, studii de caz, exemplul moral, exercițiul moral, povestirea morală, clasificarea morală, compararea morală*.

De asemenea, în acest scop sunt eficiente și metodele de fortificare a deprinderilor și obișnuințelor morale, cum ar fi *aprobarea, lauda, recompensa, acordul* său de eliminare a aspectelor negative, *dezacordul, observația, pedeapsa* sub diferite forme.

Domeniul formării atitudinilor morale este destul de dificil, solicitând anumite competențe din partea părinților și o anumită artă în soluționarea problemelor pe care le ridică. Acțiunile formative trebuie să fie organizate sistematic, având rolul de a valorifica acele influențe care se exercită în mod neorganizat asupra copilului.

Concluzionând, putem afirma că mediul familial este foarte important pentru formarea atitudinilor morale față de sine, care determină în permanență dezvoltarea morală a copilului. Familia exercită o influență hotărâtoare în constituirea personalității copilului, contactul permanent cu părinții în calitate de adulți de referință contribuind la dezvoltarea afectivă, volitivă, intelectuală armonioasă, la edificarea curajului social și optimismului, a moralității și percepției adecvate a sinelui. Familia poate contribui la formarea Eului (factorul C) și Supraeului puternic (factorul G), a curajului social (factorul H) și maturității afective (factorul I), factori de personalitate importanți pentru dezvoltarea morală a copilului.

Copiii educați corect în mediul familial au o valoare a sinelui mai ridicată, manifestată o autoapreciere mai înaltă și apreciere mai pozitivă a statutului în grupul de semenii. Mediul familial contribuie la o atitudine morală față de sine mai pozitivă, manifestată în orientarea spre ideal și valorificarea mai înaltă a calităților personale și sociale.

3.2. Strategii de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei

Studiile științifice analizate în partea teoretică a lucrării, problema, scopul, obiectivele, dar și rezultatele experimentului de constatare ale cercetării noastre au identificat unele curențe atât la copiii investigați, cât și la părinții lor privind atitudinile morale, fapt care a determinat necesitatea elaborării unui program formativ orientat spre verificarea valențelor familiei în formarea atitudinilor morale la copii.

Astfel scopul experimentului formativ a constatat în valorificarea *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei* (figura 2.3, p. 89).

Obiectivele propuse pentru această etapă au fost:

1. Implementarea *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică* și a *Programului experimental* orientat spre eficientizarea procesului de formare a atitudinilor morale la copiii eșantionului experimental;
2. Monitorizarea implementării programului experimental elaborat.

În scopul valorificării *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei* a fost selectată cea mai eficientă metodologie care ar permite realizarea obiectivelor trasate.

Prin urmare, la etapa de debut a experimentului formativ s-a ținut cont de faptul că domeniul educației morale este specific și de aceea cere competență și artă pentru a soluționa numeroasele probleme pe care le ridică formarea *profilului moral* al unui copil. Aceasta înseamnă că atât cadrele didactice cât și părinții trebuie să știe să aleagă și să folosească eficient

căile și mijloacele care-i pot oferi șansele cele mai mari de succes. De asemenea, am ținut cont și de faptul că această metodologie trebuie să reflecte exemplul personal al adulților, de atitudinea ireproșabilă din punct de vedere moral în toate împrejurările.

Conținuturile utilizate cu scop de formare a atitudinilor morale la copii au sugerat utilizarea următoarelor *mijloace de învățământ*:

- *informativ-demonstrative*: schițe, scheme, planșe, texte, filme educative;
- *de evaluare curentă a rezultatelor*: chestionare distributive, fișe de evaluare curentă.

Astfel, conform *Modelului pedagogic al formării atitudinilor morale la copii în familie*, s-a propus *Programul experimental formativ* pentru copiii din clasele a 4-a și pentru părinții acestora, constituind o strategie articulată a condițiilor pedagogice de formare a atitudinilor morale la copii prin intervenția corespunzătoare a părinților în vederea soluționării problemei cercetării. Acțiunile educative la nivelul copiilor și monitorizarea părinților s-au desfășurat în mod organizat și sistematic.

Tabelul 3.11. Program formativ pentru copiii și părinții din lotul experimental

	Denumirea activității	Scop	Modalități	Concluzii/Însemnări
Program formativ pentru părinți	1. Ședința cu părinții: <i>Cum să formăm atitudinile morale ale copiilor noștri</i>	Schimbul de opinii și experiență între părinții participanți cu referire la diversitatea situațiilor și problemelor cu care se confruntă în educația morală a copiilor, precum și acțiunilor ce se impun a fi luate cu scop de ameliorare a aspectului moral al copiilor; Conștientizarea relației lor cu propriii copii și contribuția lor la formarea atitudinii morale a copiilor.	Analiza metodelor aplicate în educația morală a copiilor: Prelegerea morală Explicația Convorbirea morală Studiul de caz Exemplul	Părinții pot fi participanți activi ai educației morale a copiilor, astfel pot identifica soluții pentru o educație morală temeinică, viguroasă. Ședințele desfășurate în mod relaxant și antrenant li se par destul de interesante și plăcute părinților, spre deosebire de ședințele clasice.
	2. Training: <i>Greșeli ale părinților în educația morală a copiilor</i>			Părinții au apreciat importanța organizării trainingului la această temă, atât de valorică și importantă într-o societate unde acordăm tot mai puțin timp comunicării cu copii noștri.
	3. Masa rotundă: <i>Comunicarea eficientă în formarea comportamentului moral al copiilor / Soluționarea conflictelor</i>			Oferă egalitate între toți participanții la activitate; se desfășoară într-un mod interactiv, având un caracter captivant și atractiv atât sub aspectul conținutului, cât și cel organizatoric.

Program formativ pentru copii	1. Activitatea: <i>Familia – școala în formarea morală a copilului</i>	- Asigurarea informării suficiente și sistematice a copiilor în vederea conținutului educației morale;	Expunerea Explicația Dezbaterea Povestirea Demonstrarea Aprobarea și dezaprobarea Exemplul	- Contribuie la formarea și modelarea capacității de aplicare în practică a cunoștințelor teoretice morale însușite de copii; - Facilitează însușirea sistematică a noilor cunoștințe morale; - Le dezvoltă spiritul critic, spiritul de observație, atenția voluntară, curiozitatea epistemică, operațiile gândirii, memoria logică. Totodată, le oferă oportunitatea de a-și forma și consolida sentimente, convingeri, atitudini morale.
	2. Activitatea: <i>Calitățile unui om adevărat</i>	- Formarea orientărilor și comportamentelor morale ale copilului. - Formarea convingerii morale.		
	3. Activitatea: <i>Prietenia – floarea cea mai rară din lume</i>	Sentimente: prietenie, respect, datorie.		

După cum a fost menționat mai sus, un rol important în desfășurarea eficientă a procesului educativ, dacă nu chiar decisiv, revine familiei, aceasta fiind considerată drept premisă, sursă, mijloc și efect al educației. Comunicarea, relațiile dintre copil și părinți, constituie o sursă primară de socializare, de transmitere a culturii, a atitudinilor specifice și în particular a atitudinilor morale.

Din contextul ideilor expuse, derivă necesitatea desfășurării eficiente în primul rând a programului dedicat lotului parental, parteneriatul educațional reprezentând una dintre problemele de bază ale instituției de învățământ, la fel de importantă ca și cea a optimizării tehnologiilor de predare-învățare-evaluare, iar analiza și valorificarea permanentă a acestuia, în strânsă corelație și la un nivel calitativ înalt, va asigura crearea optimului educațional.

Investigațiile realizate au demonstrat că fenomenul parteneriatului educațional școală – familie devine eficient doar în cazul respectării și aplicării principiilor implementării unei colaborări calitative, a cunoașterii și prevenirii blocajelor/ dificultăților privind organizarea și desfășurarea educației parentale.

În cazul cercetării noastre, scopul organizării și desfășurării Programului experimental formativ cu părinții copiilor investigați, a constatat în pedagogizarea acestora și formarea competențelor corespunzătoare pentru cultivarea valorilor și atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică.

Conform Programului experimental, părinții incluși în experiment au fost monitorizați pe întreaga perioadă a procesului de formare, care a durat un semestru și jumătate. Pe parcurs au fost organizate mai multe forme de activitate cu ei precum: ședințe cu părinții, convorbiri individuale și colective, mese rotunde, un training, discuții pe marginea vizionării unui program de filme psihosociologice cu tematica atitudinilor morale (Anexa 12; 13; 14).

Mai jos descriem secvențe din cadrul unor activități cu părinții, care s-au dovedit a fi salutate de către subiecții antrenați în experiment, dar și foarte eficiente în realizarea scopului investigativ. Am pornit de la solicitările părinților expuse în chestionarele aplicate la etapa de constatare a investigației noastre.

Experimentul formativ a demarat cu **Expunerea**, care a fost utilizată în special la faza de debut a etapei date de cercetare, oferind posibilitatea inițierii părinților participanți la experiment în esența și specificul formării atitudinilor morale la copii, dar și a aspectelor privind particularitățile psihologice ale copiilor de vârstă școlară mică.

Ținem să menționăm că **Ședințele cu părinții** rămân a fi principala modalitate de comunicare între părinte și diriginte. Astfel în cadrul lor am urmărit motivarea părinților de a participa regulat la ele dar și impactul pozitiv asupra legăturii de tip parteneriat școală-familie. Părinții, în mod direct au fost implicați în procesul formativ, în calitate de parteneri, identificând soluții pentru o educație morală temeinică, viguroasă.

Experimentul a demonstrat că ședințele desfășurate în acest mod devin destul de interesante și plăcute părinților, spre deosebire de ședințele clasice. Atmosfera relaxantă și antrenantă a favorizat apariția întrebărilor din partea părinților și, astfel, a contribuit la angajarea acestora în mod direct în programul experimental. Părinții au primit *Buletine informative* privind atitudinile morale la copii și *Mape pentru părinți* (Anexa 9; 10; 11), cu descrierea metodologiei utilizate în procesul de formare a atitudinilor morale la copii în școală, dar și recomandări metodice pentru realizarea acestei activități în familie.

Ședințele cu părinții au fost organizate sistematic, în scopul evidențierii aspectelor pozitive ale activității de formare a atitudinilor morale la copii, dar și a eventualelor deficiențe, precum și a măsurilor ce se impun a fi luate cu scop de ameliorare a aspectului moral la ei. Fiecare ședință cu părinții a presupus întocmirea unui proces-verbal în care au fost fixate principalele momente ale activității.

În ultimul timp se atestă un interes sporit față de utilizarea **trainingului** ca metodă de învățare, fapt care se explică prin relația de ghidare în formarea individuală. Cadrul didactic „ghidează” colectivul în procesul instructiv-educativ. Aplicarea acestei metode interactive în cercetarea noastră s-a bazat pe argumentele:

- este un proces de învățare ce permite simularea unor situații reale din viață;
- sunt antrenate strategii noi de predare-învățare;
- amplifică posibilitățile de formare a atitudinilor morale la copii prin activizarea potențialului fiecărui participant;
- oferă o posibilitate reală de comunicare într-un grup mai mic;

- se bazează pe o nouă modalitate de a aborda procesul de formare a AM.

Astfel, următoarea activitate utilizată în cadrul experimentului formativ cu părinții a fost *Trainingul* cu tema: Greșeli ale părinților în educația morală a copiilor. Scopul acestei activități a urmărit de a-i ajuta pe părinți să conștientizeze relația lor cu propriii copii și necesitatea contribuției familiei în formarea atitudinii morale la ei. Participanții au apreciat importanța organizării trainingului cu astfel de temă, atât de valorică într-o societate unde se acordă tot mai puțin timp comunicării în familie.

La următoarea etapă a experimentului formativ, cu lotul parental, a fost organizată *Masa rotundă* cu genericul tema: Comunicarea eficientă în formarea comportamentului moral al copiilor / Soluționarea conflictelor, în cadrul căreia am urmărit scopul unui schimb de păreri și experiență între părinții participanți, cu referire la diversitatea situațiilor și problemelor cu care se confruntă în educația morală în familie.

Dezbaterile morale au fost organizate pe baza *Vizionării filmelor educative* (Anexa 12) sub forma unei îmbinări dintre comunicarea orală și conversația didactică a participanților, care a avut rolul de clarificare, argumentare, generalizare, sistematizare a cunoștințelor cu referire la atitudinile morale.

Eficiente s-au dovedit a fi și *Consultațiile individuale și colective, Corespondența cu părinții prin intermediul notițelor și convorbirilor telefonice*, desfășurate după necesitate și care au avut ca scop informarea suplimentară sau clarificarea unor aspecte cu referire la formarea atitudinilor morale la copii, la relația părinți – copii și identificarea barierelor de natură emoțională și relațională care intervin în familie.

Toate activitățile cu părinții au fost planificate și realizate într-un mod interactiv, având un caracter captivant și atractiv atât sub aspectul conținutului, cât și sub cel organizatoric.

Concomitent activităților organizate cu părinții din lotul experimental, a fost aplicat și programul de dezvoltare și perfecționare a atitudinilor morale, destinat copiilor din clasele experimentale (59 de copii din clasele a 4-a). Activitățile au fost proiectate și realizate preponderent în cadrul *Orelor de clasă, lecțiilor de Dezvoltare personală, Educația moral-spirituală, activităților extracurriculare și lecțiilor de Limba și literatura română*.

Orele de clasă, în viziune modernă, au avut un caracter orientativ spre realizarea scopului investigativ, având o structură flexibilă. În cadrul lor au fost aplicate diverse metode interactive, care au permis monitorizarea copiilor în procesul aplicării programului experimental formativ. În cadrul acestor *lecții* au fost organizate diverse *activități*, care au condus spre sporirea formării atitudinilor morale la copii. Spre exemplu:

Activitatea de identificare a autoaprecierii copiilor, testele formative „*Omuleții veseli*” și „*Scărița*” (Anexa 17, 18) este o activitate proiectivă și care permite identificarea capacității de

autoapreciere a copilului și modul în care el se identifică în cadrul grupului de semeni. În cadrul experimentului nostru copiii au primit următoarea sarcină-instrucțiune: “Amplasează pe această scăriță copiii pe care îi cunoști tu. Înscrie pe primele trei trepte (5, 6, 7) - trei copii buni, cuminiți, deștepți, ascultători. Cu cât mai sus se află pe scară, cu atât sunt mai buni. Pe trei trepte de jos (1, 2, 3) - trei copii care nu sunt buni. Pe scara din mijloc (4) - copii care sunt nici buni nici răi”. În cadrul unor *discuții*, am clarificat cât de adecvată este autoaprecierea, capacitatea copilului de autoanaliză, motivația de dezvoltare, rolul aprecierilor date de părinți, învățători, colegii de clasă în formarea autoaprecierii.

Calitatea autoaprecierii a indicat afectivitatea copilului în raport cu sine și cu capacitățile proprii: autoaprecierea adecvată denotă maturitate afectivă a atitudinilor morale față de sine, inadecvat înaltă sau joasă – imaturitate emoțională. Valorile care indică autoaprecierea variază. Respectiv, cu cât mai înaltă este treapta pe care s-a plasat copilul, cu atât mai înaltă este autoaprecierea. Utilizarea testului a avut drept scop măsurarea componentei afective a atitudinilor morale față de sine.

Aici trebuie să precizăm că de modul în care sunt receptate emoțiile copilului și li se răspunde, de experiențele pe care le trăiește copilul în relațiile cu părinții, depinde decisiv atitudinea sa morală. Părintele trebuie să fie calm, iubitor și disponibil pentru a-i învăța pe copii de mici despre valoarea pe care o are fiecare dintre ei, ajutându-i să-și formeze o imagine pozitivă de sine. În strânsă legătură cu imaginea de sine se află stima de sine. Stima de sine se referă la modul în care copilul se evaluează pe sine, la cât de „bun” se consideră comparativ cu alții. Stima de sine pozitivă este sentimentul de autoapreciere și încredere în forțele proprii. Există, în acest context, o relație strânsă între formarea stimei de sine la copii și acceptarea necondiționată a copilului de către părinți, în general. Mesajul de valoare și unicitate transmis de părinte este foarte important în prevenirea neîncrederii. Copiii cu stimă de sine scăzută se simt nevaloroși și au trăiri emoționale negative, de cele mai multe ori cauzate de experiențe negative.

Pentru școlarii mici sursa cea mai importantă de formare a stimei de sine o constituie aprecierile părinților. Mesajele transmise de aceștia sunt interiorizate de către copil, conducând la inocularea sentimentului de adecvare sau inadecvare ca persoană. Eșecul părinților în a diferenția între comportament și persoană (etichetarea copilului după comportament) conduce la formarea unei imagini de sine negativă. Alte elemente care converg spre același rezultat negativ sunt: gesturile de interdicție absolute sau nejustificate total, amenințările cu abandonul („dacă nu faci ..., nu te mai iubesc”), diverse deficite ale stilului de relaționare părinte-copil, învățător-copil. De aceea, rezultatele obținute în urma testului formativ descris, au fost anunțate părinților în mod individual și analizate în cadrul convorbirilor.

În cadrul *Activității de identificare a aspirațiilor de dezvoltare personală* “**Cum sunt eu?**” (Anexa 19), copiilor le-au fost prezentate două liste cu câte 10 calități, propunându-le să le

aleagă pe cele care îl caracterizează. Activitatea a fost utilizată în scopul identificării componentei cognitive a atitudinilor morale ale copiilor mici față de sine.

Autocunoașterea este procesul prin care copilul își răspunde la întrebarea „Cine sunt eu?”, ea conducând la formarea unei reprezentări mentale despre propria persoană (imaginea de sine). Conform cercetărilor, imaginea de sine poate fi divizată în 3 componente: imaginea de sine fizică; imaginea de sine psihică; imaginea de sine socială. Imaginea de sine se modifică în timp, deoarece copilul, odată cu trecerea timpului, își schimbă înfățișarea, dobândește noi abilități, noi atitudini, sentimente, valori etc. Și totuși, deși imaginea de sine este într-o continuă transformare, orice om este sigur că este același cu cel de acum câteva zile sau de acum câțiva ani. Acest fenomen este posibil datorită simțului identității eului. Deși simțul identității eului este format încă din copilărie, el se atenuază în anii următori, datorită loialității copilului față de familie și grup. Autocunoașterea conduce, așadar, la formarea imaginii de sine și la structurarea identității proprii.

Atitudinea morală față de sine ne-a permis în cadrul experimentului formarea la copii a unui șir de raporturi strânse cu factorii de personalitate și cu autoaprecierea. Astfel, atitudinea pozitivă și evaluarea cu calități “ideale” a fost determinată de:

- a) factorul A - dispoziția spre o evoluție tonico-afectivă ciclică care conferă personalității amabilitate, tact, interes pentru ceilalți, adaptabilitate, încredere și dispoziție prietenoasă contribuie la orientarea spre idealul moral;
- b) factorul C - forța Eu-lui, eu-l puternic caracterizat prin stabilitate, maturitate, calm, constanță în interese, adaptabilitate, non-conflictualitate, tonus psihic, s-a dovedit a fi important pentru formarea unor atitudini morale pozitive față de sine;
- c) factorul G - forța Supraeul-ui, considerația față de normele morale, tendința de a rezista impulsurilor sinelui și de integrare dinamică socială adecvată pe parcursul acumulării experienței sociale a determinat atitudinile pozitive față de sine și orientarea spre ideal;
- d) factorul H - sociabilitatea, curajul, activismul, curiozitatea socială au fost raportate direct la atitudinile morale pozitive față de sine;
- e) factorul I - sensibilitatea, spiritul prietenos, orientarea spre colaborare cu mediul social, indulgența în raport cu sinele și cu alții sunt calități au determinat copiii să se aprecieze în conformitate cu idealul moral și să-și formeze atitudini morale față de sine pozitive; dorința de autoperfecționare, cu orientarea spre idealul moral.

În acest mod, constatăm că copiii de vârstă școlară mică, în special cei care au în calitate de adulți de referință părinții, se orientează ușor spre atitudini moral-valorice față de sine, dorindu-și dezvoltarea unor calități morale precum curajul, curiozitatea, bunătatea, hărnicia, amabilitatea, sinceritatea, străduința și spiritul activ.

Prin urmare, rezultatele obținute ne-au permis să ghidăm diferențiat formarea atitudinilor morale la copii în cadrul variilor activități organizate în acest scop. Însă formarea unei imagini

de sine realiste și a unei stime de sine ridicate depinde în primul rând de atitudinea celor din jur, în special a părinților, fraților, prietenilor, cadrelor didactice. Ei sunt cei care prin cuvintele, comportamentele, reacțiile lor oferă o “oglindă”, în care se reflectă comportamentele copiilor și prin intermediul căreia ei încep să-și construiască propria imagine. Mulți părinți greșesc prin faptul că, dorind să își motiveze copiii, le impun cerințe exagerate în raport cu posibilitățile lor. În acest fel, copilul suferă numeroase eșecuri și are sentimente de vinovăție, pentru că nu se poate ridica la nivelul așteptărilor părinților. O altă greșeală frecventă este etichetarea copilului ca fiind rău, prost, incapabil etc., pentru niște comportamente greșite. În aceste cazuri, se confundă comportamentul și personalitatea, ei devalorizează întreaga personalitate a copilului pentru un singur eșec. Aceste greșeli de natură formativă duc la conturarea unei imagini negative de sine, la scăderea stimei de sine, cu numeroase consecințe negative pentru viitorul copilului în planul formării atitudinilor morale.

Astfel, în activitățile formative cu părinții au fost analizate și aceste rezultate, fapt care ne-a permis să monitorizăm influența asupra copiilor și în familie. Părinților li s-a comunicat că există mai multe modalități prin care se realizează autocunoașterea: comparațiile, când copiii se compară cu alții pentru a-și forma o imagine de sine – cu cei similari, cu cei mai avantajați sau cu cei mai dezavantajați; introspecția: reprezintă procesul de contact cu propriul sine, cu atitudinile, cu gândurile, cu emoțiile personale; autoobservația (autopercepția), care constă în observarea și interpretarea propriei conduite; aici, spre deosebire de introspecție, atitudinile vor fi cunoscute într-un mod indirect, prin analiza propriei conduite; atribuțiile cauzale, constând în interpretările pe care copiii și le dau despre ei înșiși pornind de la analiza propriului comportament.

Activitatea de raportare a copilului la grupul școlar “Clasa mea” (Anexa 20) a fost constituită din 15 acțiuni, prin care se identifică și se dezvoltă satisfacția copilului în raport cu grupul școlar (punctaj maximal – 10), perceperea atmosferei ca marcată de conflicte și tensiune (maximal – 9), aprecierea coeziunii grupale (maximal – 12). Activitatea permite identificarea celor trei componente ale atitudinilor morale față de mediul social de apartenență – grupul de semeni: cognitivă – aprecierea coeziunii grupale, afectivă – a satisfacției de mediul școlar, comportamentală – a conflictului/nonconflictului.

Activitatea descrisă a fost organizată reieșind din faptul că aproape în fiecare clasă există un anumit număr de copii cu probleme (care nu învață bine, este retras, are o situație financiară precară etc.). De cele mai multe ori acești copii sunt respinși și ridiculizați de colegii lor, și, din această cauză, problemele lor par să se agraveze și mai mult. Prin urmare, rezultatele obținute ne-au permis influența asupra lor pe deoparte și monitorizarea formării atitudinilor morale la colegi față de ei pe de alta.

Activitatea “Desene sugestive” a constatat în faptul că copilului li s-au pus la dispoziție imagini cu reprezentări ale comportamentului pozitiv și negativ al semenilor săi. Copilul trebuia să selecteze (de exemplu, în partea stângă) imaginile cu reprezentări ale comportamentului pozitiv, iar

în cealaltă parte (de exemplu, în partea dreaptă) reprezentări ale comportamentului negativ și să-și exprime atitudinea morală față de ele. În discuție cu copiii s-a remarcat și importanța opiniei colegilor și prietenilor. Dar, ținând cont de particularitățile vârstei școlare mici, care implică pe lângă integrarea copilului în mediul social al semenilor și suportarea de către acesta a efectelor concurenței în grupul școlar și a criticii destul de dure la care recurg copiii, se poate afirma despre influența negativă a opiniilor semenilor asupra autoaprecierii. În cazul copiilor care și-au făcut o evaluare pozitivă a prezentat importanță opinia învățătorilor. Și în acest caz, se afirmă concluzia despre necesitatea unui adult de referință pozitiv pentru afirmarea unei autoaprecieri adecvat pozitive. În plus, se poate constata că între autoapreciere, autoaprecierea statutului în grupul de semeni ca componente ale atitudinilor morale față de sine și față de grupul de apartenență și factorii de personalitate determinanți pentru dezvoltarea morală a copilului (în cazul nostru factorul G – forța Supraeului) se manifestă un raport strâns de interdependență pozitivă.

Activitatea "Ce prețuim în oameni?" a avut drept scop formarea orientărilor morale la copiii lotului experimental, dar concomitent și evaluarea curentă a eficacității programului experimental aplicat. Copiilor li s-a propus imaginar să-și aleagă două persoane cunoscute: una să fie om bun, alta – om rău, în opinia lui. Apoi au fost rugați să numească calitățile omului bun și ale celui rău, să indice câte trei fapte care confirmă felul de a fi al acestor persoane. Ei trebuiau să realizeze o apreciere morală a faptelor, ceea ce va da posibilitate să se depisteze atitudinea lor în raport cu normele morale. O atenție deosebită a fost acordată reacțiilor emoționale ale copiilor, ce țin de atitudinea față de normele morale:

- Reacție emoțională pozitivă (zâmbet, aprobare etc.) față de fapta bună;
- Reacție emoțională negativă (dezaprobare, nemulțumire etc.) față de fapta negativă.

Cum am menționat mai sus, la această etapă au fost realizate și unele aprecieri curente a eficacității programului formativ. Astfel, prelucrarea rezultatelor a stabilit: 0 (zero) puncte – copilul nu are orientări morale clare. Atitudinea față de normele morale este instabilă. Explică greșit faptele (acțiunile, comportamentele), reacțiile emoționale sunt neadecvate sau lipsesc; 1 punct – orientările morale există, dar copilul nu tinde spre confirmarea lor, sau consideră că ele reprezintă un vis de neîndeplinit. Apreciază adecvat faptele, dar atitudinea față de normele morale este instabilă, pasivă; 2 puncte – posedă orientări morale, aprecierea faptelor și reacțiilor emoționale sunt adecvate, dar atitudinea față de normele morale nu este suficient de stabilă; 3 puncte – copilul își argumentează alegerea sa în raport cu normele morale, reacțiile morale sunt adecvate, atitudinea față de normele morale este activă și stabilă.

Analiza rezultatelor ne demonstrează că faptele conștiente și libere sunt raportate de către majoritatea subiecților la ordinea morală, la bine sau la rău. Faptele contrare legii morale le numesc moral rele, sau amorale. Faptele amorale se raportează la ordinea morală. Ca mod de exprimare, din spusele copiilor, faptele pot avea un caracter exterior sau un caracter interior.

Faptele externe sunt: a compătimi, a fura, a ajuta etc. Fapte interne: a invidia, a purta pică, ca și toate dorințele și poftele orientate spre dezavantajul cuiva, sunt înclinate spre rău. Faptele morale pot fi privite obiectiv, când se are în vedere fapta în sine, adică fapta raportată strict la legea morală. Prin urmare, putem deduce că activitățile organizate în cadrul etapei formative a experimentului sunt eficiente în procesul de formare a atitudinilor morale la copii.

Este bine cunoscut că o normă este un model de acțiune, care trebuie aplicat în anumite împrejurări. Fiecare normă oferă un tipar comportamental abstract, ideal pentru un gen specific de acțiune, care lasă deoparte aspectele accidentale și ne semnificative ale contextului, reliefând lucrurile importante care trebuie îndeplinite sau evitate. Chiar dacă aplicarea unei norme vreme îndelungată duce la formarea unor deprinderi, un model normativ trebuie să fie asumat de către copil în mod conștient. O normă este un model de comportament individual, ce are însă o semnificație și o valabilitate supraindividuală. De asemenea, copilul se poate conforma în mod conștient unei norme numai dacă aceasta este enunțată explicit ca model supraindividual de comportament. Putem menționa că norma morală este datorită autoimpusă de către fiecare și care îi cere copilului să vrea, prin tot ceea ce gândește și face, să facă tot la nivelul maxim al posibilităților sale.

În scopul formării atitudinii copiilor față de normele morale a fost organizată activitatea **"Cum să procedez?"**. Astfel lor, în mod individual, li s-a propus să-și imagineze o situație anumită și să relateze cum ar fi procedat el. De exemplu:

Situația 1: În timpul pauzei un coleg de clasă a spart un geam. Tu ai fost martor ocular. Colegul n-a recunoscut fapta comisă. Ce vei face/spune tu? De ce?

Situația 2: Colegii de clasă s-au înțeles să abandoneze lecția. Cum vei proceda tu? De ce? Pe marginea răspunsurilor oferite de către subiecți, au fost organizate **convorbiri**, vizionate o serie de **filme educative** cu discuția ulterioară a conținutului (Anexa 12).

E de menționat faptul că filmele cu subiectul comportamentului moral au fost vizionate cu plăcere de către copii, iar opiniile lor referitor la poziția (atitudinea lor morală) față de cele prezentate vorbesc și despre implicarea plenară a familiei în realizarea obiectivelor experimentului formativ. Aceste concluzii derivă din comentariile făcute de către copii. De exemplu: "Eu am vizionat și acasă acest filmuleț și am vorbit cu mama (tata, bunei, etc.) despre comportamentul eroului".

Obiectivele experimentului formativ au fost realizate și în cadrul lecțiilor la disciplinele menționate mai sus. Lecția ca formă de educație și instruire morală a copiilor a fost aleasă ținând cont de avantajele acesteia, de faptul că ele asigură o informare amplă și sistematică a copiilor în vederea conținutului educației morale, la formarea sentimentelor morale. Aceste avantaje au validat lecția ca una din formele de bază în organizarea procesului de dezvoltare a atitudinilor morale la copii. Lecțiile, în cadrul cărora au fost realizate obiectivele experimentului formativ au întrunit anumite rigori:

a. *Claritatea scopului urmărit.* Lecțiile au condus la bune rezultate educaționale în vederea formării atitudinilor morale la copii, deoarece s-a stabilit cu claritate și precizie scopul pe care l-am propus să-l realizăm. Acest scop a constituit pivotul în jurul căruia s-a axat întreaga lecție. La fel de important a fost să alegem corect metodele și procedeele, conținutul lecției și să reliefăm unele părți din acest conținut. Scopul fiecărei lecții a exprimat esența instructiv-educativă a acesteia.

În cadrul lecțiilor, indiferent de subiect, s-a ținut seama de trei elemente: conținutul temei pe care o vom predă, nivelul actual de dezvoltare al copiilor și sarcinile mai apropiate și mai îndepărtate care vor contribui la dezvoltarea atitudinilor morale a copiilor. Ținând seama de aceste elemente, s-a stabilit cu precizie cunoștințele și deprinderile morale care trebuie formate sau consolidate cu ajutorul conținutului temei, în funcție de vârsta și de pregătirea anterioară a copiilor, s-a stabilit care vor fi aspectele educației morale realizabile în mod neformal prin acest conținut.

b. *Alegerea judicioasă a conținutului lecției.* În vederea formării atitudinilor morale la copii s-a selectat, pentru fiecare parte a lecției, materialul cel mai potrivit. De exemplu, atunci când am intenționat să formăm la copii o noțiune nouă, le-am prezentat exemple tipice și caracteristice în acest sens; când s-a urmărit să formăm anumite priceperi, s-au ales exerciții adecvate acestui scop. Cu privire la cantitatea de material care trebuia să fie însușit de copii în decursul lecției, am evitat exagerările: nici prea mult material, nici prea puțin.

Orice lecție realizată în care a avut loc formarea atitudinilor morale la copii a fost privită ca o verigă dintr-un lanț: ea a îmbogățit pregătirea anterioară a copiilor ce ține de educația morală, dar totodată i-a motivat pe copii spre a înțelege mai temeinic conținutul care va urma să fie predat în lecțiile următoare.

c. *Organizarea metodică a lecției.* Este bine cunoscut faptul că, într-o lecție bună nimic nu se face la întâmplare, ci după un plan bine gândit. Secvențele instructionale selectate pentru lecție au fost desfășurate într-o succesiune logică, spre a asigura realizarea scopului investigației. Fiecărei secvențe i s-a acordat durata de timp necesară pentru a contribui la obținerea unui maxim randament. La fel, s-a ținut cont și de principiile didactice pentru a asigura buna organizare a lecțiilor, dar și de particularitățile individuale ale fiecărui copil, care conduce la faptul că ei nu lucrează în același ritm, nu obțin aceleași rezultate. S-au prevăzut aceste situații și au fost pregătite în prealabil mijloace potrivite spre a obține de la fiecare copil randamentul maxim, fie alternând munca îndrumată cu cea independentă, când am venit în sprijinul copiilor mai slab pregătiți, fie îmbinând lecția clasică cu mijloace de instruire IT.

În activitatea formativă cu copiii s-a dovedit a fi util și **studiul de caz** la tema: “*Ce ai face dacă...?*”, în care copiii au fost puși în fața unor situații imaginare, cum ar fi: “*Ce ai face dacă un prieten ar fi agresat de un copil mai mare?*”, sau “*Ce ai face dacă un alt copil te-ar lovi?*”

Rezolvarea eficientă a conflictelor se bazează pe comunicarea clară a sentimentelor și a dorințelor. Însă acest lucru poate fi extrem de dificil într-un conflict, atunci când copiii se află sub presiune. E nevoie de timp și de practică pentru ca ei să învețe cum să vorbească limpede și respectuos. Copiii trebuie să exerseze ce anume să spună pentru a iniția rezolvarea unui conflict, ca de exemplu: “Dacă vorbim despre aceasta, sunt sigur că putem să ne înțelegem”. De asemenea, este important ca copiii să învețe să își exprime nevoile într-un mod asertiv, non-agresiv, ca de exemplu să îi spună colegului de bancă: „Vreau să îmi ceri voie înainte de a folosi lucrurile mele”.

În cele din urmă, putem afirma faptul că o atitudine pozitivă semnifică o poziție optimistă, atât față de propria persoană, cât și față de ceilalți. Ea poate fi cel mai bun prieten al copiilor sau cel mai aprig dușman. Dacă formăm copiilor o atitudine deschisă, binevoitoare și reușim să evidențiem aspectele pozitive ale vieții, copii se vor simți atrași de adulți. Atitudinea copiilor necesită o permanentă ajustare și este bine dacă părinții / învățătorii lucrează permanent la ea. Atitudinea nu este altceva decât obișnuințe ale gândirii, iar obișnuințele se pot dobândi. O acțiune repetată devine o atitudine realizată. Este important să ai o atitudine pozitivă față de ceilalți, dar totul începe cu o părere bună despre tine. “Sunt bine” este atitudinea încrederii în sine.

Totuși, foarte nesemnificativă ar fi întreaga activitate a parteneriatului educațional școală-familie, dacă aceasta n-ar fi susținută și completată prin autoeducație. Autoeducația presupune capacitatea de reflecție, folosirea cu maximă eficiență a timpului educației, dar și dezvoltarea a patru categorii de metode: metode de autocontrol (autoobservația, autoanaliza, introspecția), metode de autostimulare (autoconvingerea, autocomanda, autocritica, autosugestia, autoexersarea), metode de autoconstrângere (autodezaprobară, autocunoașterea, autorespingere), metode de stimulare a creativității (autoevaluarea, autoaprobarea etc.).

În acest sens, în buletinul informativ, oferit părinților chiar de la începutul experimentului formativ, am propus o serie de subiecte ce pot servi drept activități de autoeducație morală (Anexa nr. 9; 10; 11).

Evident că există o gamă largă de metodologii care pot fi folosite în formarea atitudinilor morale ale copiilor. Metodologia aplicată de noi a antrenat familia, în primul rând părinții copiilor de vârstă școlară mică. Vorbim practic despre un proces care “curge” prin mai multe activități, de la începutul și până la finalul experimentului. Se execută un set de pași care se succed. Se merge mereu înainte, ceea ce înseamnă că părinții cunosc foarte bine ce au de făcut, oferindu-le o bună imagine de ansamblu asupra activității respective. Fiecare pas este documentat cu grijă, astfel încât efectele anumitor acțiuni să fie cât mai sesizabile.

3.3. Validarea modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei

În acest subcapitol au fost sintetizate și analizate datele experimentale obținute în cadrul cercetării, prealabil delimitând și stabilind inconvenientele și stereotipurile preconceptuate care influențau ca impedimente în desfășurarea cu succes a procesului de formare și dezvoltare a atitudinilor morale la copiii mici în cadrul familiei. Au fost realizate reprezentări grafice ale datelor experimentale ce au fost analizate, sintetizate, descrise și interpretate, ilustrând rezultate veridice ale chestionarelor aplicate, care reflectă rezultate semnificative în dinamica formării AM la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei.

Scopul experimentului de control a constat în validarea experimentală a *Modelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*, verificarea eficacității programului experimental aplicat la etapa formativă.

Obiective:

1. Validarea eficacității metodologiei de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică și a modelului pedagogic din perspectiva cooperării școală-familie;
2. Analiza și sinteza rezultatelor cercetării;
3. Elaborarea concluziilor și recomandărilor metodice.

În cadrul experimentului de control am utilizat următoarele instrumente: chestionarul, convorbirea, analiza și interpretarea rezultatelor. Eșantionul de cercetare a inclus 108 copii și 108 părinți, analog etapei de constatare.

Rezultatele experimentului de constatare în plan comparativ cu rezultatele experimentului de control au fost sistematizate și înregistrate în cadrul tabelelor și graficelor, determinând o analiză mai evidentă în baza metodei comparative.

În continuare prezentăm rezultatele comparative care ne-au permis să afirmăm că *Programul experimental* a fost eficient atât în raport cu copiii supuși investigației, cât și cu părinții acestora.

Tabelul 3.12. Rezultatele Chestionarului multifactorial de personalitate CPQ

Scala	Specificare	Clasa / Liceul			
		L.T. „G. Meniuc”		L.T. „M. Berezovschi”	
		4-a „D” 26 - 3,85%	4-a „C” 27 – 3,7%	4-a „A” 32- 3,12%	4-a „B” 23 - 4,35%
5	foarte bun	4 copii -15,4%	18,5% - 5 copii	12,5% -4 copii	3 copii -13,05%
4	bun	10 copii -38,5%	33,4% -9 copii	32,25%-10copii	8 copii -34,75%
3	mediu	5 copii -17,38%	29,6% - 8 copii	34,37%-11copii	9 copii -39,15%
2	slab	6 copii -24,87%	18,5% - 5 copii	18,75%- 6 copii	2 copii -8,70%
1	foarte slab	1 copii -3,85%	0%	3,12% - 1 copii	1 copii -4,35%

Datele obținute în Tabelul 3.12. ne permit să realizăm o analiză comparativă mai amplă a rezultatelor obținute în urma implementării Chestionarului multifactorial de personalitate la etapa de validare. Astfel, la nivelul foarte bun s-au plasat 18,5% - 5 copii din clasa 4-a „C” și 12,5% - 4 copii din clasa 4-a „A” din clasele experimentale comparativ cu clasele de control, unde numărul elevilor este respectiv 4 copii - 15,4% din clasa 4-a „D” și 3 copii - 13,05% din clasa 4-a „B”.

La nivelul bun în clasele experimentale s-au plasat câte 33,4% - 9 copii din clasa a 4-a „C” și 32,25% - 10 copii din clasa 4-a „A”, iar în clasele de control: 10 copii - 38,5% din clasa a 4-a „D” și 8 copii - 34,75% din clasa a 4-a „B”.

La nivelul mediu s-au plasat 29,6% - 8 copii din clasa a 4-a „C” și 34,37% - 11 copii din clasa a 4-a „A” - clasele experimentale și clasele de control: 5 copii - 17,38% din clasa a 4-a „D” și 9 copii - 39,15% din clasa a 4-a „B”.

Pentru nivelul slab am obținut următoarele rezultate: din clasele experimentale: 18,5% - 5 copii din clasa a 4-a „C” și 18,75% - 6 copii din clasa a 4-a „A”, iar în clasele de control: 6 copii - 24,87% din clasa a 4-a „D” și 2 copii - 8,70% din clasa a 4-a „B”.

La nivelul foarte slab în clasele experimentale: 0% clasa a 4-a „C” și 3,12% - 1 copii din clasa a 4-a „A” și clasele de control: 1 copii - 3,85% din clasa a 4-a „D” și 1 copii - 4,35% din clasa a 4-a „B”.

Aceste rezultate sunt reflectate și în diagrama din figura ce urmează:

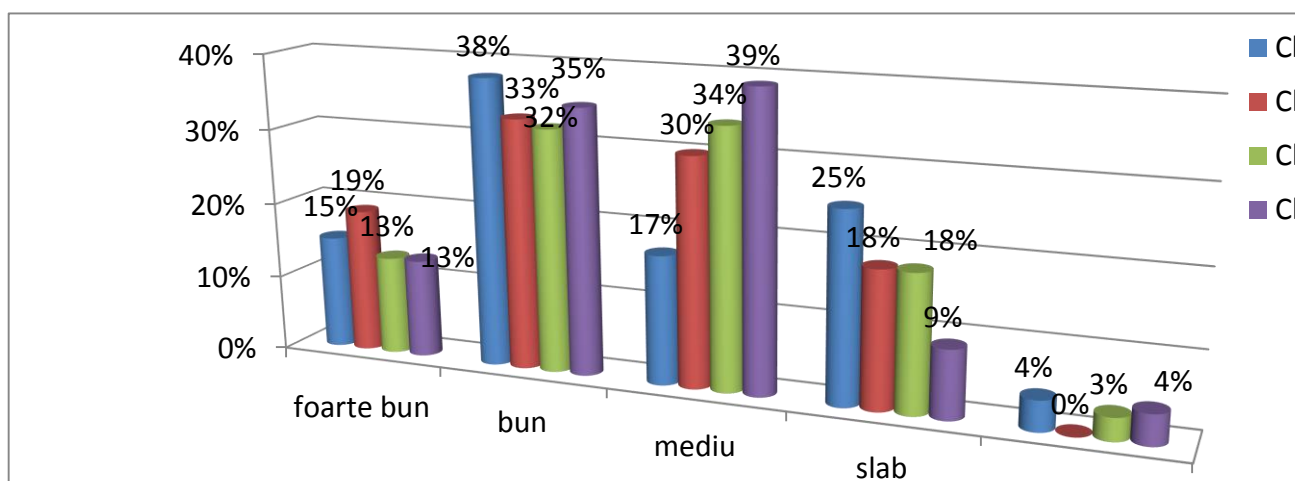

Figura 3. 9. Rezultatele Chestionarului multifactorial de personalitate CPQ

Rezultatele obținute ne permit să deducem că trăsăturile de personalitate care contribuie la formarea atitudinilor morale la copiii din clasele experimentale au suferit o dinamică pozitivă esențială, fapt care a permis schimbările pozitive și la următoarele aspecte.

Tabelul 3.13. Tabelul comparativ al rezultatelor la Chestionarului multifactorial de personalitate CPQ

Scala	Speci- ficare	Experimentul de constatare				Experimentul de control			
		4-a „D”	4-a „C”	4-a „A”	4-a „B”	4-a „D”	4-a „C”	4-a „A”	4-a „B”
5	foarte bun	15,4% 4 copii	7,4% 2copii	6,25% 2 copii	13,05% 3 copii	15,4% 4 copii	18,5% 5 copii	12,5% 4 copii	13,05% 3 copii
4	bun	38,5% 10copii	25,9% 7copii	25,0% 8copii	30,40% 7 copii	38,5% 10copii	33,4% 9 copii	31,25% 10 copii	34,75% 8 copii
3	mediu	15,4% 4 copii	25,9% 7copii	31,25% 10 copii	43,50% 10copii	23,05% 6copii	29,6% 8 copii	34,37% 11 copii	39,15% 9 copii
2	slab	26,85% 7 copii	33,4% 9 copii	28,12% 9 copii	8,70% 2 copii	19,20% 5copii	18,5% 5 copii	18,75% 6 copii	8,70% 2copii
1	foarte slab	3,85% 1 copil	7,4% 2copii	9,38% 3 copii	4,35% 1 copil	3,85% 1copil	0%	3,12% 1 copil	4,35% 1copil

Conform tabelului 3.13. și figurii 3.10 s-a constatat următoarele: la nivelele foarte bun, bun și mediu din cadrul experimentul de control, rezultatele copiilor din clasele experimentale au sporit, iar la nivelele slab și foarte slab s-au micșorat față de rezultatele obținute la experimentul de constatare.

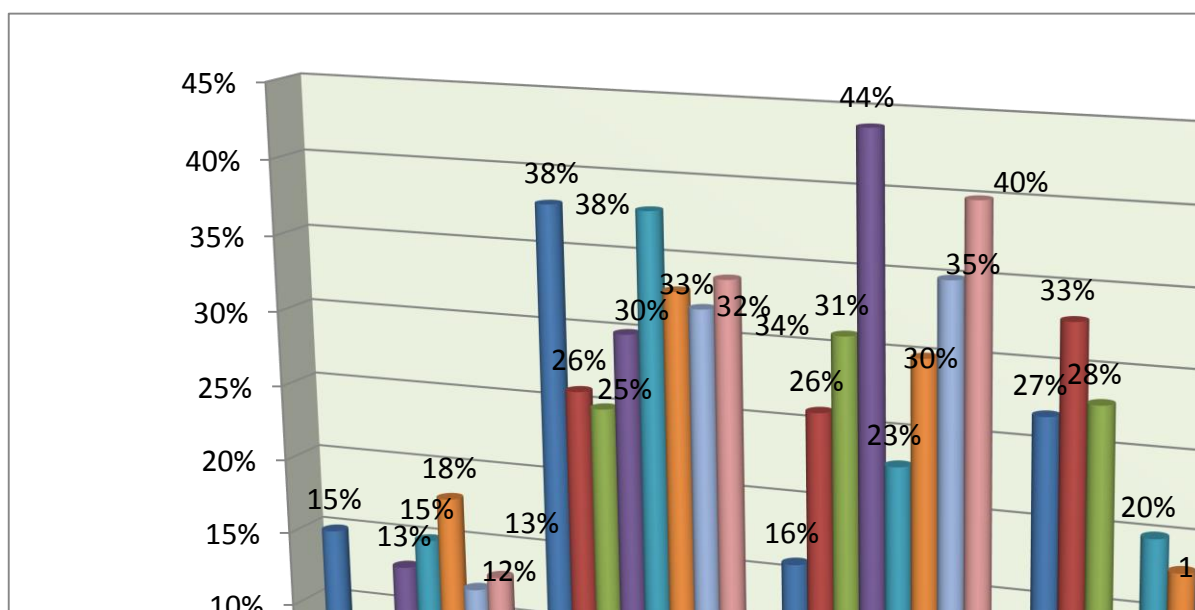

Figura 3.10. Diagrama comparativă a rezultatelor la Chestionarului multifactorial de personalitate CPQ

Prin urmare, reieșind din rezultatele obținute, reflectate în tabelul 3.13 și figura 3.10, distingem valorile experimentale, obținute în cadrul experimentului de constatare în plan

comparativ cu datele din cadrul experimentului de control. Astfel se observă că în urma implementării programului de formare, copiii din eșantionul experimental au înregistrat un progres în vederea formării atitudinilor morale. Conform analizei tabelului și figurii, se atestă că programul experimental s-a dovedit a fi eficient.

La fel și rezultatele *Chestionarului de control a nivelului convingerilor și deprinderilor morale* prezintă o creștere a nivelului de dezvoltare a atitudinilor morale la copiii din clasele experimentale. Rezultatele derivă din:

Tabelul 3.14. Nivelul formării convingerilor și deprinderilor morale, clasele a 4-a „D” și clasa a 4-a „C”, Liceul Teoretic „G. Meniuc”

Nr.	Nivelul	Numărul de copii / %	
		Clasa a 4-a „D”	Clasa a 4-a „C”
1	înalt	4 copii – 15,4%	8 copii - 29,60%
2	mediu	15 copii – 57,65%	12 copii – 44,40%
3	inferior	7 copii - 26,95%	7 copii – 25,90%

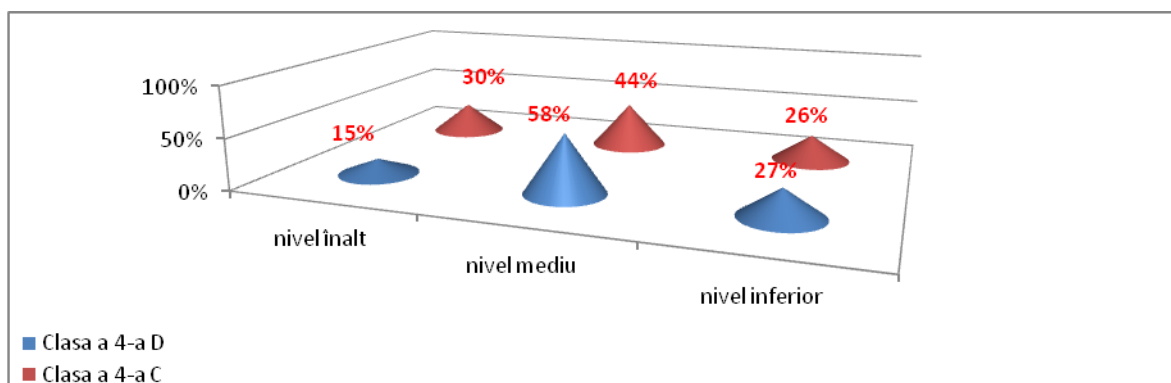

Figura 3.11. Prezentarea grafică a nivelului formării convingerilor și deprinderilor morale în clasele investigate

Tabelul 3.15. Nivelul formării convingerilor și deprinderilor morale, În clasele a 4-a „A” și a 4-a „B”, Liceul Teoretic „M. Berezovschi”

Nr.	Nivelul	Numărul de copii %	
		Clasa a 4-a „A”	Clasa a 4-a „B”
1	înalt	8 copii - 29%	5 copii – 21,7%
2	mediu	20 copii – 62,5%	14 copii - 60,9%
3	inferior	4 copii – 12,5%	4 copii – 17,4%

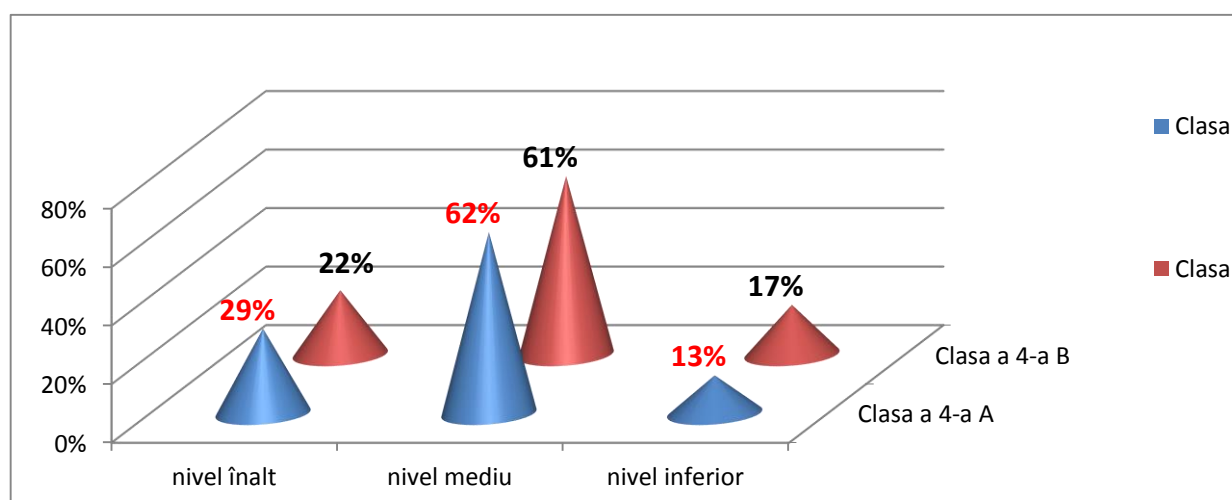

Figura 3.12. Prezentarea grafică a nivelului formării convingerilor și deprinderilor morale în clasele investigate

Tabelul 3.16. Prezentarea comparativă a rezultatelor etapei de control privind nivelului formării convingerilor și deprinderilor morale

Nivelul	Liceul Teoretic „George Meniuc”		Liceul Teoretic „M. Berezovschi”	
	Clasa a 4-a „D”	Clasa a 4-a „C”	Clasa a 4-a „A”	Clasa a 4-a „B”
Înalt	4 – 15,4%	8 - 29,60%	8 - 29%	5 – 21,7%
Mediu	15 – 57,65%	12 – 44,40%	20 – 62,5%	14 - 60,9%
inferior	7 - 26,95%	7 – 25,90%	4 – 12,5%	4 – 17,4%

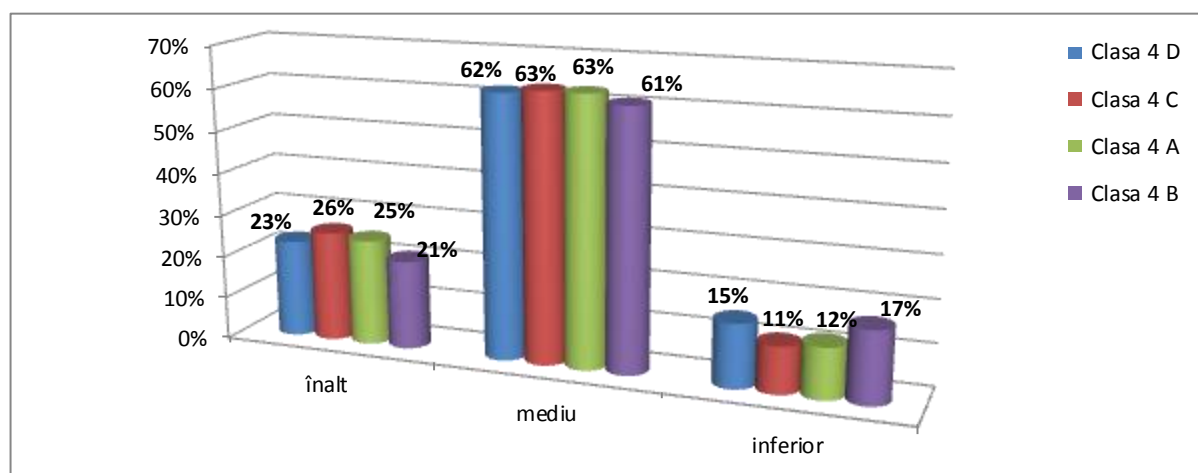

Figura 3.13. Prezentarea grafică a rezultatelor etapei de control privind nivelului formării convingerilor și deprinderilor morale

Prin urmare, cum a fost menționat și la etapa de constatare a experimentului, rezultatele obținute în urma aplicării probei dedicate nivelului de formare a convingerilor și deprinderilor morale, interpretate de noi, ne permit să concluzionăm că atitudinile morale la copiii din clasele experimentale au suferit schimbări pozitive, iar programul experimental s-a dovedit a fi eficient.

Tabelul 3.17. Analiza comparativă a nivelului formării convingerilor și deprinderilor (atitudinilor) morale

Nivelul	Experimentul de constatare				Experimentul de control			
	Liceul Teoretic „George Meniuc”		Liceul Teoretic „M. Berezovschi”		Liceul Teoretic „George Meniuc”		Liceul Teoretic „M. Berezovschi”	
	Clasa a 4-a D	Clasa a 4-a C	Clasa a 4-a A	Clasa a 4-a B	Clasa a 4-a D	Clasa a 4-a C	Clasa a 4-a A	Clasa a 4-a B
Înalt	3 copii 11,50%	2 copii 7,40%	3 copii 9,37%	3 copii 13,00%	6 copii 23,1%	7 copii 25,9%	8 copii 25%	5 copii 21,7%
Mediu	14 copii 53,90%	13 copii 8,20%	17 copii 3,13%	12 copii 52,20%	16 copii 61,5%	17 copii 62,9%	20 copii 62,5%	14 copii 60,9%
inferior	9 copii 34,60%	12 copii 44,40%	12 copii 37,50%	8 copii 34,80%	4 copii 15,4%	3 copii 11,2%	4 copii 12,5%	4 copii 17,4%

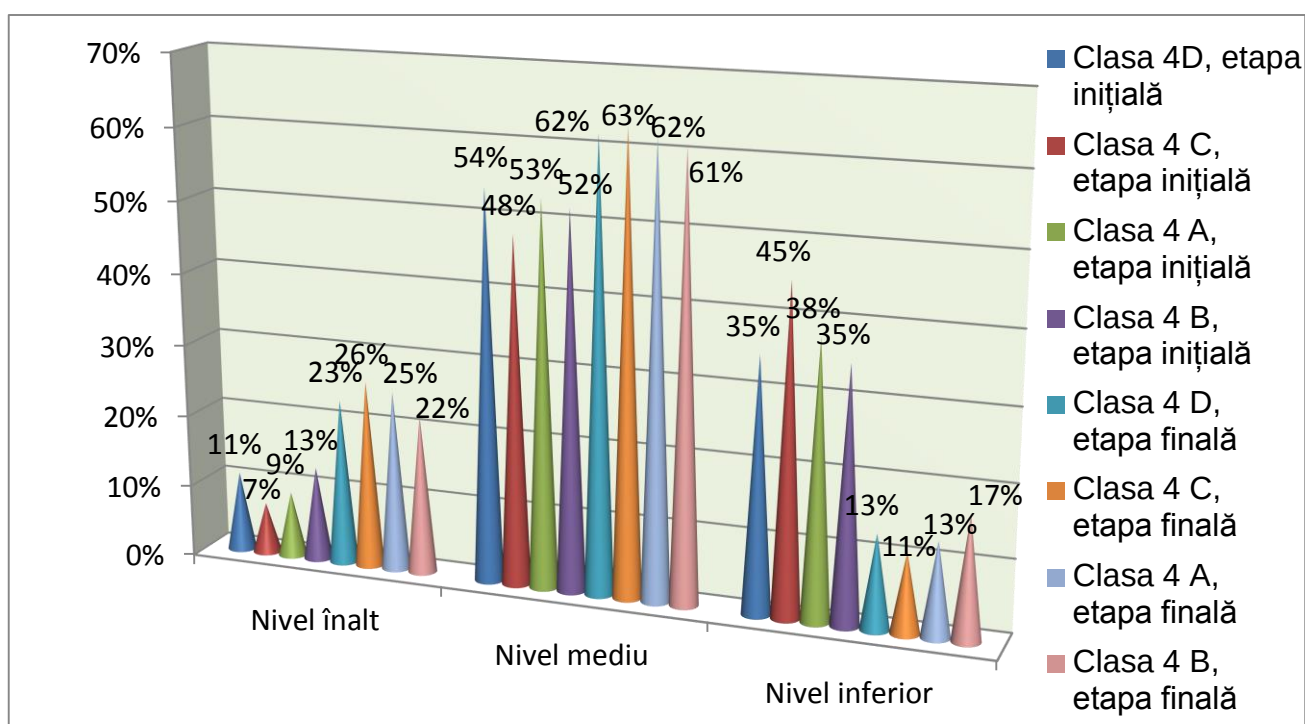

Figura 3.14. Prezentarea grafică comparativă a nivelului formării atitudinilor morale la copii de vârstă școlară mică

Tabelul 3.18. Analiza comparativă a rezultatelor copiilor la testul cu alegere multiplă (prietenia, respectul, datoria)

Clasa	Varianta de răspuns	Experimentul de constatare			Experimentul de control		
		<i>prietenia (itemul 6)</i>	<i>respectul (itemul 4)</i>	<i>datoria (itemul 3)</i>	<i>prietenia (itemul 6)</i>	<i>respectul (itemul 4)</i>	<i>datoria (itemul 3)</i>
a 4-a "D"	1	39,00% - 10 copii	24,00% - 6 copii	11,00% - 3 copii	39,00% - 10 copii	24,00% - 6 copii	11,00% - 3 copii
	2	43,00% - 11 copii	64,00% - 17 copii	38,00% - 10 copii	43,00% - 11 copii	64,00% - 17 copii	38,00% - 10 copii
	3	18,00% - 5 copii	12,00% - 3 copii	51,00% - 14 copii	18,00% - 5 copii	12,00% - 3 copii	51,00% - 14 copii
a 4-a "C"	1	51,80% - 14 copii	48,20% - 13 copii	40,70% - 11 copii	44,40% - 12 copii	37,00% - 10 copii	29,60% - 8 copii
	2	14,90% - 4 copii	29,60% - 8 copii	33,40% - 9 copii	25,90% - 7 copii	48,20% - 13 copii	33,30% - 9 copii
	3	33,30% - 9 copii	22,20% - 6 copii	25,90% - 7 copii	29,70% - 8 copii	14,80% - 4 copii	37,10% - 10 copii
a 4-a "A"	1	50,00% - 16 copii	59,37% - 19 copii	37,50% - 12 copii	40,62% - 13 copii	46,87% - 15 copii	37,50% - 12 copii
	2	9,38% - 3 copii	21,87% - 7 copii	43,75% - 14 copii	18,76% - 6 copii	40,62% - 13 copii	50,00% - 16 copii
	3	40,62% - 13 copii	18,75% - 6 copii	18,75% - 6 copii	40,62% - 13 copii	12,51% - 4 copii	12,50% - 4 copii
a 4-a "B"	1	31,00% - 7 copii	30,00% - 7 copii	14,00% - 3 copii	31,00% - 7 copii	30,00% - 7 copii	14,00% - 3 copii
	2	50,00% - 9 copii	59,00% - 13 copii	32,00% - 8 copii	50,00% - 9 copii	59,00% - 13 copii	32,00% - 8 copii
	3	29,00% - 7 copii	11,00% - 3 copii	54,00% - 12 copii	29,00% - 7 copii	11,00% - 3 copii	54,00% - 12 copii

Schimbări vizibile, în conformitate cu așteptările noastre, s-au produs și la capitoul conștientizarea de către părinți a necesității formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică și implicarea plenară a familiei în acest proces.

Astfel, aplicarea probelor analog celor de la etapa de constatare, dar și a convorbirilor, ne-a demonstrat că la întrebarea *Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?* au fost obținute următoarele rezultate:

Tabelul 3.19. Răspunsurile părinților la itemul *Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?*

Clasa	Răspuns complet	Răspuns parțial	Nu are răspuns
Clasa a 4-a "D"- 26	10 – 38,50%	13 – 50,00%	3 – 11,50%
Clasa a 4-a "C"- 27	12 – 44,4%	13 – 48,1%	2 – 7,4%
Clasa a 4-a "A"- 32	13 - 40,25%	16 – 50,00%	3 – 9,75%
Clasa a 4-a "B"- 23	12 – 52,20%	7 – 30,40%	4 – 17,40%

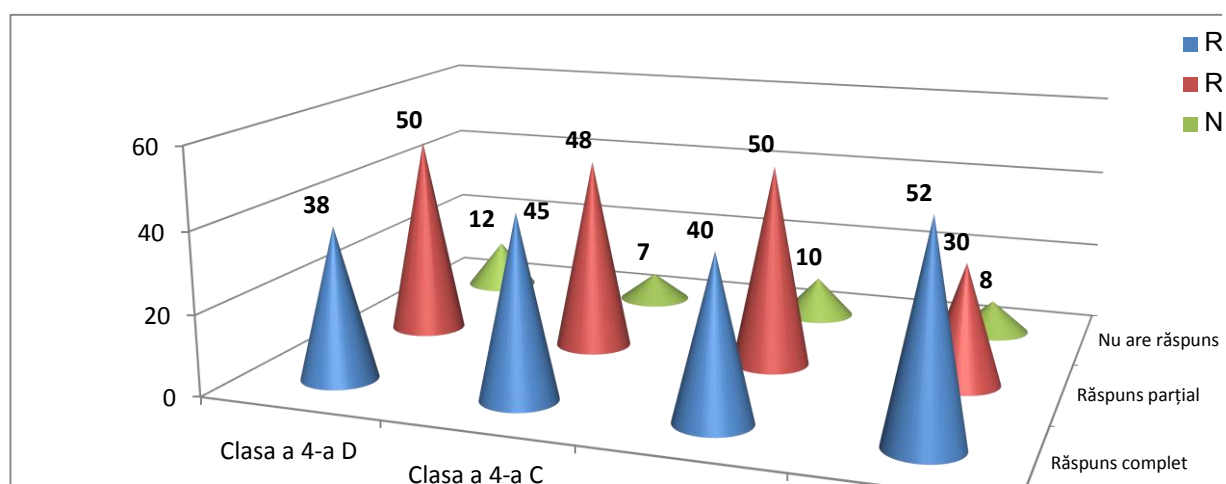

Figura 3.16. Prezentarea grafică a răspunsurilor părinților la primul item din chestionar

Tabelul 3.20. Analiza comparativă la itemul 1 - *Ce înțelegeți Dvs. prin educație morală?*

Clasa	Experimentul de constatare			Experimentul de control		
	Răspuns complet	Răspuns parțial	Nu are răspuns	Răspuns complet	Răspuns parțial	Nu are răspuns
Clasa a 4-a "D" (26)	10 – 38,50%	12 – 46,20%	4 – 15,30%	10 – 38,50%	13 – 50,00%	3 – 11,50%
Clasa a 4-a "C" (27)	8 – 29,3%	12 – 45,4%	7 – 25,3%	12 – 44,4%	13 – 48,1%	2 – 7,4%
Clasa a 4-a "A" (32)	10 – 31,25%	14 – 43,75%	8 – 25%	13 – 40,25%	16 – 50,00%	3 – 9,75%
Clasa a 4-a "B" (23)	11 – 47,80%	8 – 34,8%	4 – 17,4%	12 – 52,20%	7 – 30,40%	4 – 17,40%

Analizând tabelul 3.20. concluzionăm că părinții copiilor din clasele experimentale nu s-au mai eschivat de la răspuns, ba chiar majoritatea au oferit un răspuns complet sau parțial complet.

Răspunsurile părinților la întrebarea privind *calitățile morale manifestate de copil* au fost ierarhizate și ordonate. Observăm că valorile manifestate de copiii acestor părinți, în contextul educației familiale, au fost ierarhizate cu respectarea modelului tradițional al educației, baza constituind-o sistemul valorilor general-umane: adevăr (sinceritate), responsabilitate, bunătate, toleranță, respect, prietenie, ajutor reciproc, disciplină.

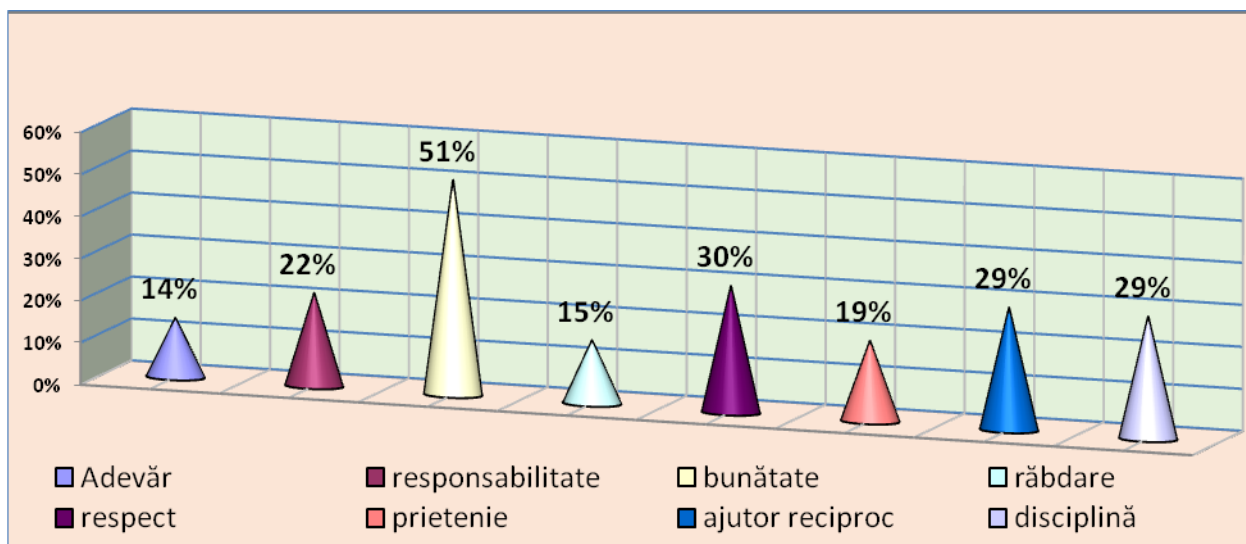

Figura 3.17. Prezentarea grafică a ierarhizării de către părinți a calităților morale (etapa de control)

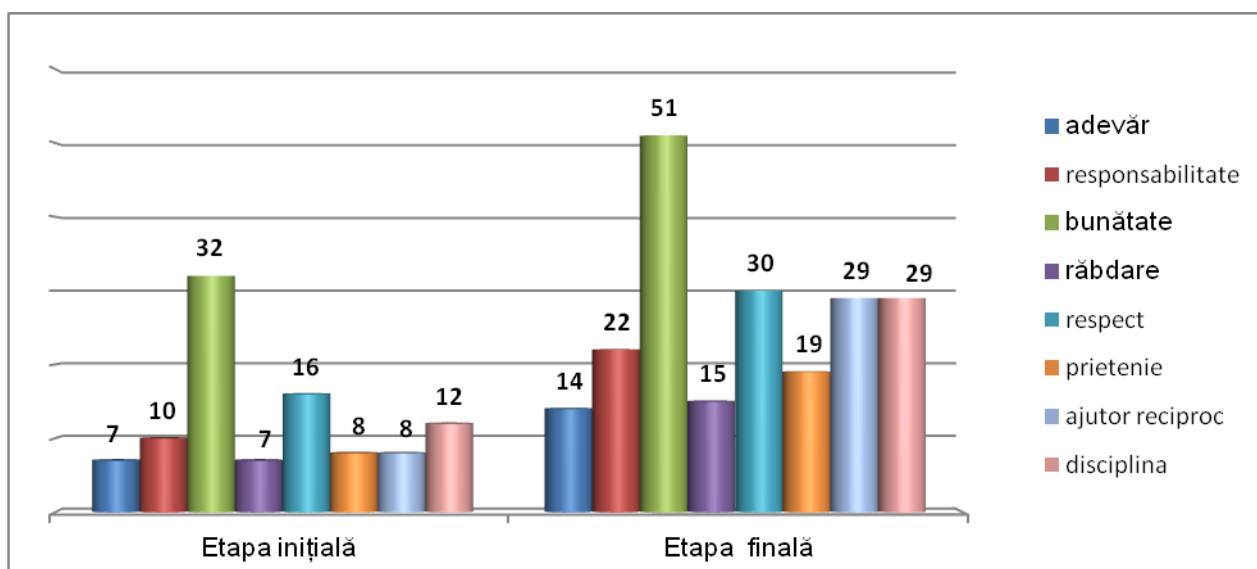

Figura 3.18. Prezentarea grafică a analizei comparative a răspunsurilor privind ierarhizarea de către părinți a calităților morale

Rezultate reprezentative s-au obținut și la subiectul ce viza trăsăturile amurale la copiii claselor experimentale. Părinții chestionați, prin răspunsurile lor, au demonstrat o scădere a numărului de trăsături amurale observate la copii.

Analizând datele din figura ce urmează, concluzionăm că după desfășurarea experimentului formativ am obținut un număr mai mare de copii care nu au trăsături amurale.

Clasa a 4-a „A” - o parte din părinți au răspuns că la copiii lor s-au redus unele trăsături amurale, alții chiar au răspuns că copiii lor nu posedă deloc aceste trăsături. Clasa a 4-a „C” –

unii părinți, la fel precum și părinții copiilor din clasa a 4-a „A”, au menționat că trăsăturile morale la copiii lor s-au redus cu mult.

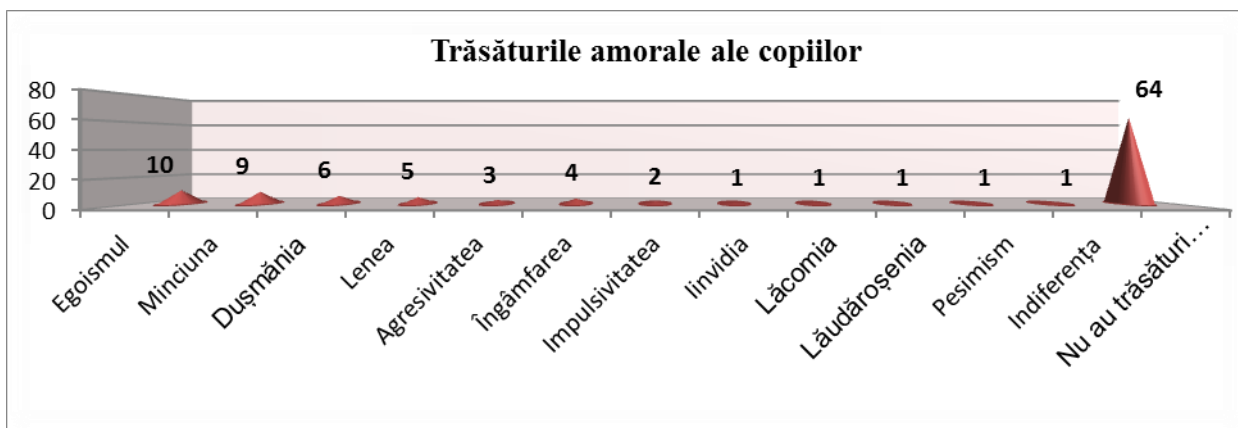

Figura 3.19. Răspunsurilor părinților privind trăsăturile morale la copii

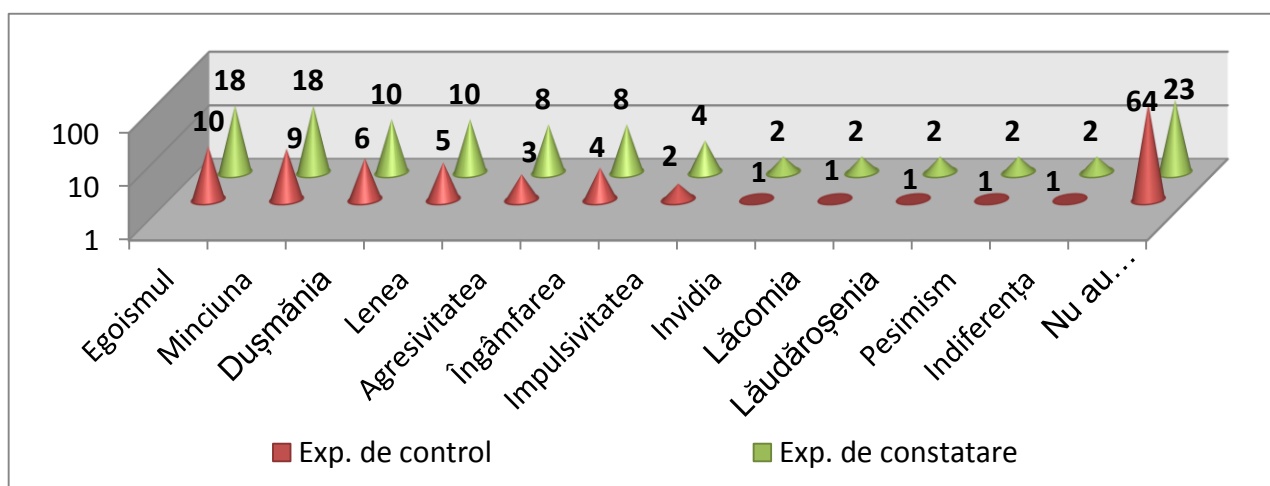

Figura 3.20. Prezentarea grafică comparativă a răspunsurilor părinților privind trăsăturile morale la copii

De asemenea, am analizat răspunsurile părinților din clasele experimentale la subiectul privind *căile și mijloacele formării calităților morale la copii*. Părinții au fost rugați să menționeze care din ele s-au dovedit a fi mai eficiente în activitatea lor educativă din familie.

După realizarea etapei experimentale de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei am realizat că situația ilustrează un nivel mai sporit de cunoaștere de către părinți a metodelor și mijloacelor de formare a calităților morale în familie.

Astfel, părinții investigați, prin răspunsurile lor, au menționat că principalele acțiuni aici ar fi: comunicarea în familie, respectul în cadrul familiei, exemplul părinților, colaborarea cu

școala etc. De asemenea, ei au menționat și unele acțiuni de fortificare a deprinderilor și obișnuințelor morale, cum ar fi aprobarea, lauda, recompensa, dezacordul, observația.

Astfel, 10 părinți ai elevilor din clasa a 4-a „D” la această întrebare au răspuns că metodele și mijloacele de formare a calităților morale aplicate în cadrul familiei sunt: comunicarea în familie, respectul și exemplul părinților. Din clasa a 4-a „C” - majoritatea părinților elevilor pun accent pe educația copilului prin exemple proprii din viață, pe comunicarea dintre părinte-copil, plimbări și diferite activități împreună cu copiii, *consultații individuale și în grup*, discuția, întâlniri cu personalități marcante din diferite domenii de activitate, mese rotunde, comunicări etc. Clasa a 4-a „A” – 9 părinți ai elevilor la această întrebare au răspuns: comunicarea, respectul în familie, expoziții ale lucrărilor copiilor și părinților realizate în timpul liber, conversația, traininguri, adunările de părinți etc. 7 părinți ai elevilor din clasa a 4-a „B” consideră că comunicarea, exemplul propriu sunt acțiunile cele mai rezonabile în formarea calităților morale în cadrul familiei.

La întrebarea *Ce dificultăți întâmpinați în formarea calităților morale la copii în cadrul familiei/* părinții au menționat doar câteva greutăți ce vizează formarea calităților morale ale copiilor: probleme de comunicare cu ei, nerăbdarea lor, disciplina copiilor. Într-adevăr, comunicarea cu copilul este un proces complex și complicat, care se construiește în timp, cu multă răbdare și tact din partea părinților. Aceștia au la fel de multe de învățat, la fel ca și copiii, când vine vorba de cele mai bune și eficiente tehnici și instrumente de comunicare prin care să discute și să se înțeleagă cu cei mici.

Analizând răspunsurile părinților la aceasta întrebare, am remarcat că 3 părinți din clasa 4-a „D” au pus accent pe lipsa timpului acordat copiilor, 6 părinți au dat vina pe agresivitatea, timiditatea și motivarea slabă a copilului. În clasa a 4-a „C” majoritatea părinților au numit calități precum: plictiseala, încăpăținarea, iar în clasa a 4-a „A” 2 părinți au pus accent pe lipsa de comunicare cu copilul.

La ultimul item din chestionarul pentru părinți: *Ce sugestii, propuneri aveți pentru a îmbunătăți formarea calităților morale la copii în familie?* prin răspunsurile oferite de către părinți, am dedus următoarele: 12 părinți au menționat că prea mare accent se pune pe materialul de studiu și mai puțin se atrage atenția la formarea calităților morale la copii; 7 părinți au răspuns că ar fi bine să existe un bun parteneriat școală-familie; 5 părinți sunt pentru realizarea

activităților cu părinții: mese rotunde, traininguri etc.; 3 părinți sunt pentru aceea ca să se ofere modele demne de luat exemplu; 4 părinți propun să se desfășoare discuții cu reprezentanți ai bisericii; 4 părinți sugerează ideea ca să se vizioneze diverse filmulețe educative; 3 părinți au propus să se dezvolte spiritul de prietenie și ajutor reciproc; 4 părinți au spus că trebuie să se organizeze cu copiii diverse jocuri educative; 2 părinți au propus sesizarea sursei conflictului între copii și eliminarea ei și un părinte a propus să se pună accent mai mare pe valorile morale.

Am observat că majoritatea părinților copiilor din clasele experimentale au înaintat foarte multe propuneri și sugestii pentru formarea calităților morale la copii în familie. Părinții au aplicat în cunoștință de cauză procedeele aprobării și dezaprobării: *procedee ale aprobării* de către membrii familiei: *acordul* (sau acceptarea unor acțiuni, propuneri, a rezultatelor). Prin procedeul respectiv se exprimă mulțumirea față de respectarea și îndeplinirea cerințelor pe care le-au adresat copiilor: *sunt mulțumit, ești bravo, ai procedat corect* etc. *Lauda* ca un procedeu verbal de apreciere, în scopul evidențierii faptei demne de urmat. Evidențierea se face prin reliefarea, sublinierea îndeplinirii și respectării exemplare a unor cerințe. *Recompensa*, care reprezintă un procedeu premial folosit în cazul unor rezultate ce depășesc nivelul de exigență impus. Procedeele dezaprobării: *Dezacordul*, care este un procedeu de exprimare a nemulțumirii față de modul în care au fost îndeplinite cerințele; *Observația*; *Reproșul*, care reprezintă o modalitate prin care părintele își exprimă nemulțumirea față de un act moral și urmărește prevenirea repetării lui. *Avertismentul*, care constă în exprimarea indignării și a protestului față de îndeplinirea deficitară a unei sarcini. *Pedeapsa*, care se aplică atunci când copilul refuză îndeplinirea sarcinii, împotrivindu-se cerințelor care i-au fost adresate. Dezaprobarea n-a fost aplicată permanent, însă odată promisă, ea a fost aplicată obiectiv, adecvat, cu consecvență.

În această ordine de idei, putem conchide că îmbinarea și alternarea celor două categorii de modalități reprezintă o concretizare a interacțiunii dintre libertate și constrângere, iar priceperea și abilitatea părinților de a lăsa impresia libertății în acțiunile pe care ei le impun și cerințele pe care le formulează față de copil, reprezintă o condiție intrinsecă a întregii metodologii formative aplicate, și, desigur, în asigurarea succesului în formarea atitudinilor morale ale copiilor de vârstă școlară mică.

Cele mai eficiente activități de formare a atitudinilor morale: *explicația, conversația morală, exemplul, exercițiul moral, poava, analiza de caz, dezbaterile morale* au alternat cu *aprobarea și dezaprobarea*, ca metode esențiale de stimulare a comportamentului moral al copilului.

Dacă apelăm la cifre, atunci constatăm că din cei 108 părinți implicați în cercetarea experimentală doar o parte au afirmat că nu au reușit să implementeze metodologia recomandată. Ceilalți au apreciat pozitiv activitățile recomandate, menționând că au lucrat bine, productiv, cu efect. Prin urmare, circa 85% (92 părinți) au aderat la ideea avantajelor metodologiei de formare a atitudinilor morale ale copiilor.

La nivelul copiilor, rezultatele finale demonstrează o creștere procentuală a nivelului foarte bun și bun în clasa a 4-a „C” respectiv cu 3 copii - 11,10% și 2 copii - 7,50% și o descreștere la nivelul slab, cu 4 copii - 14,9%. În clasa a 4-a „A” - o creștere a procentajului la nivelul foarte bun și bun, respectiv cu 2 copii - 6,25% și 2 copii - 6,25% și o descreștere la nivelul slab cu 2 copii - 6,25%.

3.4. Concluzii la Capitolul 3

1. În vederea *constatării imaginii de personalitate* a copiilor de vârstă școlară mică s-a luat la bază analiza psihopedagogică a vârstei de 9–12 ani, care indică anumite particularități ale dezvoltării morale. Pentru a stabili criteriile de constatare a nivelului de formare a atitudinilor morale în cadrul cercetării experimentale, s-a ținut cont de una din cele mai importante neoformațiuni ale vârstei școlare mici – *comportamentul voluntar*, formațiune care implică anumite motive morale caracteristice vârstei. S-au dovedit a fi importante pentru dezvoltarea morală a copiilor de vârstă școlară mică atitudinile față de sine și față de grupul de semeni, precum și față de locul deținut în grupul școlar – statutul, care în perioadele ulterioare determină orientarea motivațională și succesul social, condiții primordiale în formarea atitudinală [14; 91; 106].
2. În contextul celor expuse, au fost stabilite criteriile de validare a atitudinilor morale: criteriul cognitiv și parametrii care indică gradul de dezvoltare a atitudinilor morale: completitudinea și volumul cunoașterii de sine și de loc-statut social, ultima indicând volumul cunoștințelor despre ambianța socială imediată; criteriul emoțional-valoric, indicii de bază ai căruia sunt: convingerea despre propria valoare și valoarea altor oameni, care determină starea afectivă și

formează atitudini morale în raport cu sinele și cu ambianța socială; capacitatea de comprehensiune și adeziune afectivă la aspectele morale ale relațiilor sociale și de reacție afectivă pozitivă în raport cu propria persoană în cadrul lor; criteriul comportamental, indicii căruia sunt: capacitatea de evaluare morală a comportamentului propriu și a celor din jur; orientarea spre un comportament ajustat la normele și regulile sociale; gradul de autonomie în alegerile moral-comportamentale [116; 121; 123].

3. Trebuie să menționăm că un rol deosebit în formarea atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică revine următoarelor *repere de referință* – la nivelul *eteronimiei*: formarea priceperilor morale în baza noțiunilor morale, reprezentărilor morale; valorificarea normelor morale de nivel superior; dezvoltarea sentimentelor morale; formarea trăsăturilor volitive morale; la nivelul *autonomiei*: formarea deprinderilor morale; dezvoltarea obișnuințelor morale; formarea *atitudinii morale convenționale* [19; 91].
4. Principalele metode aici ar fi: explicația morală, convorbirea morală, convingerea, problematizarea morală, studii de caz, exemplul moral, exercițiul moral, povestirea morală, clasificarea morală, compararea morală etc. De asemenea, aici sunt incluse și acțiunile de fortificare a deprinderilor și obișnuințelor morale, cum ar fi aprobarea, lauda, recompensa, acordul său de eliminare a aspectelor negative, cum ar fi dezacordul, observația, pedeapsa sub diferite forme [97; 103].
5. Experimentul pedagogic s-a realizat în baza *Programului experimental*, elaborat conform Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de v.ș.m. în cadrul familiei. Principalii indicatori de evaluare a procesului educațional în familie a copiilor respectivi au fost: caracterul manifestării primelor semne ale calităților morale; nivelul de sugestibilitate; capacitatea de imitare; reacțiile la normele de conduită acceptate; caracterul de manifestare a responsabilității etc.; pentru părinți: nivelul de cunoaștere a particularităților acestei perioade de vârstă; conștientizarea particularităților diferitor tipuri de educație; motivația formării atitudinilor morale.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Investigația pune în valoare un șir de aspecte ale formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică, corelată cu antrenarea în acest proces a familiei/părinților, fapt ce a scos în evidență problemele legate atât de conștientizarea responsabilității față de educația morală a copiilor, cât și de pregătirea acestora pentru această activitate. Rezultatele investigaționale ne-au condus la formularea următoarelor concluzii generale:

1. Studiul analitico-științific al surselor pedagogice și psihologice a demonstrat faptul că atitudinile, inclusiv și atitudinile morale în plan pedagogic, reprezintă un sistem de acțiuni cognitive, afective și comportamentale morale:
 - a) *acțiunile cognitive* – sistemul de acțiuni de însușire și autoînsușire a normelor morale proiectate și spontane;
 - b) *acțiunile afective* – sistemul de reacții și stări sentimentale, răspunsuri sentimentale ale personalității referitor la însușirea normelor morale, la faptele de comportare morală, proiectate și spontane.
 - c) *acțiunile comportamentale* – sistemul de acțiuni și fapte de manifestare a comportamentului moral, proiectat și spontan [121; 123].
2. Studiul epistemologic realizat a permis elucidarea, descrierea, fundamentarea și elaborarea Modelului logico-structural al atitudinilor morale (figura 1.7, p. 57). În cadrul cercetării au fost evidențiate și caracterizate obiectivele și conținutul celor trei tipuri de comportamente a atitudinilor morale: componenta cognitivă, componenta afectivă și cea comportamentală. La fel au fost demonstrate relațiile/raportul dintre conceptul de atitudine morală în plan pedagogic și sub aspect psihologic, important și valoric pentru științele pedagogice (realizarea cercetărilor/investigațiilor pedagogice în domeniul formării atitudinilor la personalitate) [116; 121; 123].
3. Studiul referitor la conceptul și structura atitudinilor morale în plan pedagogic și sub aspect psihologic, conceptului dezvoltării personalității ca rezultat al educației în permanentă schimbare și dezvoltare, au fost deduse legitățile formării atitudinilor morale: interdependența dintre acțiunile cognitive, afective și comportamentale; caracterul temporal și dinamic al atitudinilor; interdependența dintre procesul de educație și procesul de formare a atitudinilor la personalitate; interdependența dintre factorii orientativi și factorii spontani, pe de o parte, și atitudinile pozitive și negative prezente în planul intern/în planul conștiinței la personalitate, pe de altă parte, interdependența dintre educație/autoeducație a atitudinilor și de dezvoltare/autodezvoltare a personalității. Fundamentele teoretice au permis deducerea principiilor de formare a atitudinilor [123, p. 61-62].
4. În baza studiului teoretic și practic și reieșind din structura tridimensională a atitudinilor, conchidem că sistemul de acțiuni de formare a atitudinilor se clasifică în trei grupe mari: de

formare a componentei cognitive; de formare a componentei afectiv-emoționale; de formare a componentei conative sau comportamentale. Componenta afectivă reprezintă elementul de bază al educației sau nucleul atitudinii [123].

5. Reieșind din cadrul conceptual elucidat, aderând la ideea că formarea atitudinii morale a copiilor în familie este un factor de progres sociouman, în baza legităților și principiilor, conținutului și strategiilor formării atitudinii morale, am elaborat *Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei* (figura 2.3, p. 87). Acest Model pune în valoare specificul formării atitudinilor morale fundamentat pe o strategie adaptivă.
6. În stabilirea criteriilor și nivelului de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul cercetării experimentale, a fost valorificată una din cele mai importante neoformațiuni ale vârstei școlare mici – *comportamentul voluntar*, formațiune care implică anumite atitudini morale caracteristice vârstei. S-au dovedit a fi importante pentru dezvoltarea morală a copiilor de vârstă școlară mică atitudinile față de sine și față de grupul de semeni, precum și față de locul deținut în grupul școlar – statutul, care în perioadele ulterioare determină orientarea motivațională și succesul social, condiții primordiale în formarea atitudinală. În contextul celor expuse, au fost elaborate criteriile de validare a atitudinilor morale: criteriul cognitiv și parametrii care indică nivelul de dezvoltare a atitudinilor morale; criteriul sentimental-valoric; criteriul comportamental. Un rol deosebit în formarea atitudinilor morale ale copiilor de vârstă școlară mică revine următoarelor repere de referință – la nivelul *eteronimiei*: formarea priceperilor morale în baza noțiunilor morale, reprezentărilor morale; valorificarea normelor morale de nivel superior; dezvoltarea sentimentelor morale; la nivelul *autonomiei*: formarea deprinderilor și obișnuințelor morale [19; 97].
7. Experimentul pedagogic a fost realizat în baza *Programului experimental*, proiectat în *Modelul pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*. Principalii indicatori de evaluare a procesului educațional în familie a copiilor respectivi au fost: caracterul manifestării primelor semne ale atitudinilor morale; nivelul de sugestibilitate; capacitatea de imitare; reacțiile la normele de conduită acceptate; caracterul de manifestare a responsabilității și datoriei etc.; *pentru părinți*: nivelul de cunoaștere a particularităților acestei perioade de vârstă; conștientizarea particularităților educației; motivația formării atitudinilor morale.
8. Experimentul pedagogic a demonstrat funcționalitatea și eficiența reperelor teoretice și praxiologice structurate și aplicate în programul și strategiile de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică elaborate. Ca rezultat final, a sporit semnificativ nivelul de formare a atitudinilor morale la copiii grupului experimental și s-a îmbunătățit substanțial opiniile părinților privitor la conștientizarea necesității, responsabilității și

datoriei față de educația morală a copiilor, a sporit gradul de colaborare școală-familie. Rezultatele finale demonstrează o creștere a nivelului foarte bun (cu 3 copii - 11,10%) și bun (2 copii - 7,50%) din clasa a 4-a "C,, și o descreștere la nivelul slab (cu 4 copii - 14,9%). În clasa a 4-a "A,, o creștere a nivelului foarte bun (cu 2 copii - 6,25%) și bun (cu și 2 copii - 6,25%) și o descreștere la nivelul slab (cu 2 copii - 6,25%).

Așadar, **problema științifică soluționată** rezidă în fundamentarea teoretică și aplicativă a funcționalității *Modelului pedagogic de formare a atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică în cadrul familiei*. În baza implementării modelului, care conține reperele teoretice și praxiologice ale formării atitudinilor morale la copii, s-a reușit sporirea nivelului de formare a convingerilor și deprinderilor morale și eficientizarea atitudinilor morale la copiii grupului experimental, inclusiv s-a obținut schimbarea pozitivă a opiniilor părinților acestora, conștientizarea responsabilității și s-a observat o îmbunătățire a educației morale a copiilor de vârstă școlară mică, desfășurată în cadrul familiei.

În baza concluziilor și rezultatelor cercetării am formulat următoarele **recomandări**:

Pentru factorii de decizie:

- Valorificarea și reflectarea reperelor conceptuale privitor la formarea atitudinilor și în special a atitudinilor morale în documentele de politici educaționale.
- Politica și strategiile în domeniul învățământului pe competențe, cu cele trei componente (cunoștințe, abilități și atitudini) trebuie să contureze adecvat semnificația atitudinilor în dezvoltarea personalității. Atitudinile reprezintă factorul primar în formarea personalității.

Pentru cadrele didactice și părinți:

- Elaborarea unui ghid metodologic *Semnificații atitudinale în învățământul primar*.
- Factorii educaționali trebuie să colaboreze cu părinții în scopul eficientizării procesului de formare a atitudinilor morale la copii.
- Instruirea personalului didactic în cadrul stagiilor de formare continuă și din teritoriu privind implementarea strategiilor de formare a atitudinilor și în special a atitudinilor morale la elevi.

Pentru cercetătorii științifici:

- Identificarea unor probleme ce țin de formarea atitudinilor morale la personalitate și de formulat teme concrete ce țin de cercetarea acestor probleme.
- Elaborarea mecanismelor de aplicare a conceptelor teoretice privind formarea atitudinilor morale la copiii de diferite vârste și în diferite medii sociale.

BIBLIOGRAFIA

1. ALLPORT, G.W. *Structura și dezvoltarea personalității*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981. 580 p.
2. ANDRIȚCHI, V. *Valorile – sistem de referință al cadrelor didactice în activitatea și dezvoltarea profesională*. În: *Univers Pedagogic*, Nr. 2(58) / 2018. p. 3-11.
3. ARISTOTEL, *Despre suflet*. Oradea: Editura Științifică Aion, 1996. 212 p.
4. ATUDOREI, I. A. *Emoțiile morale în contextul crizei din România*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016. 168 p.
5. AZAROV, I. P. *Pedagogia relațiilor familiale*. Chișinău: Lumina, 1979. 387 p.
6. BĂDESCU, I., DARIE, C. *Dicționar de sociologie rurală*. București: Mica Valahie, 2011. 393 p.
7. BĂDESCU, I., *Enciclopedia sociologiei. Teorii contemporane*. București: Mica Valahie, 2011. 636 p.
8. BĂRAN-PESCARU, A. *Familia azi. O perspectivă sociopedagogică*. București: Aramis, 2004. 175 p.
9. BĂRAN-PESCARU, A. *Parteneriat în educație: familie – școală – comunitate*. București: Aramis, 2005. 80 p.
10. BERGE, A. *Profesiunea de părinte*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977. 192 p.
11. BOGDEA, D. *Educația pentru familie*. În: *Revista Didactica-Pro*, 2002, nr. 2 (12), p. 13-19.
12. BONCHIȘ, E. (coord.). *Familia și rolul ei în educația copilului*. Iași: Polirom, 2011. 419 p.
13. BONTAȘ, I. *Pedagogie*. București: Editura All Educational, 1996. 315 p.
14. BOZA, M. *Atitudinile sociale și schimbarea lor*. Iași: Polirom, 2010. 216 p.
15. BUNESCU, G. (coord.). *Educația părinților – strategii și programe*. Chișinău: Lumina, 1995. 176 p.
16. CALANCEA, A. *Psihologia personalității*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2006. 272 p.
17. CALLO, T. *Atitudinea – o nouă forță a educației*. În: *Univers Pedagogic*, 2013, nr.4, p.3-9.
18. CALLO, T. *Particularizarea valorică a familiei eliberate de profesionalism*. În: *Familia - factor existențial de promovare a valorilor etern-umane*. Chișinău: CEP USM, 2012. p.29-36.
19. CALLO, T. *Pedagogia practică a atitudinilor*. Chișinău: Litera Internațional, 2014. 240 p.
20. CARA, A., PRISĂCARU L. *Educația moral-spirituală. Manual pentru clasa a III-a*. Chișinău: Liceum, 2003. 52 p.
21. CĂLIN, M. *Datoria morală și procesul educației: Studiu etico-pedagogic*. București: Aramis, 1978. 179 p.
22. CĂLIN, M. *Teoria și metateoria acțiunii educative*. București: Aramis Print, 2003. 208 p.

23. CERGHIT, I. *Mijloace de învățământ și strategii didactice. Curs de pedagogie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1988. 188 p.
24. CHELCEA, S., ILIUȚ, P. (coord.). *Enciclopedie de psihosociologie*. București: Editura Economică, 2003. 392 p.
25. CHELECA, Ș. *Psihosociologie. Teorii, cercetări, aplicații*. Iași: Polirom, 2008. 424 p.
26. CHIRCEV, A. *Psihologia atitudinilor sociale*. Cluj: Institutul de Psihologie al Universității din Cluj, 1941. 205 p.
27. CHIRICĂ, G. *Socializarea – condiție importantă în afirmarea personalității copilului*. În: *Materialele Conferinței Științifice Internaționale "Pledoarie pentru educație – cheia creativității și inovării"*. Chișinău, 2011. p. 69 – 74.
28. CHIRILENCO, S., TĂUTU, A., CUTASEVICI, A. *Educație familială*, Chișinău: Bons Offices, 2005. 160 p.
29. CIOCAN, I., NEGREȚ, I., *Formarea personalității umane. Semnificații și sensuri instructiv-educative*. București: Editura Militară, 1981. 230 p.
30. CIOFU, C. *Interacțiunea părinți-copii*. București: Editura Medicală Amaltea, 1998. 220 p.
31. COCIERU, N., BALTAG, S., *Ședințe cu părinții*, Chișinău: Interprint, 2012. 135 p.
32. *Codul Educației al Republicii Moldova*, Chișinău 2014, nr.152 din 17.07.2014, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.319 – 324, art.nr.614 din 23.11.2014.
33. COSMOVICI, A. *Psihologie școlară*. Iasi: Polirom, 1996. 250 p.
34. COZMA, T., BUTNARU, S., POPA, N. *Resursele și dezvoltarea competenței interculturale la profesorii români*. În: *Conferința Internațională Legislație și context în educația adulților*. Iași: Universitatea "Al. I. Cuza", 2007. 275 p.
35. CREȚU, T. *Psihologia vârstelor*. București: Credis, 2001, p. 36.
36. CRISTEA, M. *Sistemul educațional și personalitatea*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 126.
37. CRISTEA, S. *Dicționar de termeni pedagogici*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1988. 480 p.
38. CRISTEA, S. *Dicționar enciclopedic de pedagogie. Volumul I (A-C)*. București: Didactica Publishing House, 2015. 831 p.
39. CRISTEA, S. *Fundamente pedagogice ale reformei învățământului*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1994. 263 p.
40. CRISTEA, S. *Pedagogie generală*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1996. 256 p.
41. CUCER, A. *Psihologia personalității. Note de curs*. Institutul de științe penale și criminologie aplicată. Chișinău, 2013, 86 p.

42. CUCOȘ, C. *Pedagogie* (ediția a III-a revăzută și adăugită). Iasi: Polirom, 1996. 536 p.
43. *Curriculumul național. Învățământul primar*. Chișinău: Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, 2018. 212 p.
44. CUZNEȚOV, L. *Consilierea ontologică complexă a familiei*. Chișinău: Primex-com SRL, 2018. 488 p.
45. CUZNEȚOV, L. *Curriculum. Educația pentru familie*. Chișinău: Museum, 2004, 280 p.
46. CUZNEȚOV, L. *Dimensiuni psihopedagogice și etice ale parteneriatului educațional*. Chișinău: CEP UPS "I. Creangă", 2002. 108 p.
47. CUZNEȚOV, L. *Etica educației familiale*, Chișinău: C. E. P. al A.S.E.M., 2000. 297 p.
48. CUZNEȚOV, L. *Familia ca proiect existențial. Management familial*. Chișinău: Editura Primex- Com SRL, 2018. 323 p.
49. CUZNEȚOV, L. *Filosofia practică a familiei*. Chișinău: CEP USM, 2013. 328 p.
50. CUZNEȚOV, L., BANUH, N. *Filosofia educației*. Chișinău: CEP UPS "I. Creangă", 2004. 232 p.
51. DEWEY, J. *Fundamente pentru o educație permanentă*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992, p. 104.
52. DIDIER, J. LAROUSSE. *Dicționar de Filosofie*. București: Univers Enciclopedic, 1998. 372 p.
53. DOLEAN, I., DOLEAN, D., *Meseria de părinte*, București: Aramis, 2002. 96 p.
54. ENĂCHESCU, C. *Tratat de psihologie morală*. Iași: Polirom, 2008. 392 p.
55. FABER, A. *Cum să vorbim copiilor dacă vrem să ne asculte*. București: Teora, 2012. 322 p.
56. FAUSTO, T. *Pedagogia familiei*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2003. 100 p.
57. GOLU, M. *Dinamica personalității*: București: Geneza, 1993, p. 83.
58. GOLU, M. *Fundamentele psihologiei*. Vol. II, București: Editura Fundației România de Măine, 2004. 298 p.
59. GOLU, P., ZLATE, M., VERZA, E. *Psihologia copilului*. București: E. D. P., 1992. 212 p.
60. GRANT, W. *Rezolvarea conflictelor*. București: Teora, 1997. 132 p.
61. GREBENNIKOV, I. *Etica și psihologia vieții de familie*. Chișinău: Lumina, 1986. 280 p.
62. GUȚU, VI., CALLO, T. (coord.), ȚVIRCUN, V., POGOLȘA, L., CUZNEȚOV, L., COJOCARU, V. *Interogații pedagogice*. Institutul de Științe ale Educației. Chișinău: Tipografia Impressum, 2017. 208 p.
63. HANGANU, C. RACLARU, E. *Educație pentru societate*. București: Aramis, 1998.
64. HOSSU, I. *Studiul relațiilor de înrudire. Căsătoria – atitudini, practici și dinamici: tz de doct. în pedagogie*. Cluj-Napoca, 2014. 260 p.

65. ILUȚ, P. *Valori, atitudini și comportamente sociale. Teme actuale de psihosociologie*. Iași: Polirom, 2004. 256 p.
66. IONESCU, A. *Psihologia familiei. Normalitatea și psihopatologia familială*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1985. p. 21-43.
67. IOSIFESCU, V. *Duplicitate și educație morală*. București: Aramis, 2004. 128 p.
68. JINGA, I., ISTRATE, E. *Manual de pedagogie* (Ediția a III-a). București: Editura All, 2008. 568 p.
69. JUDE, I. *Psihologia socială și optim educațional*. București: E D P. 2002. 364 p.
70. JUNG, C. G. *Psihologia individuală și socială*. București: Anime, 1994, p. 79.
71. JUNG, C. G. *Puterea sufletului*. Antologie, partea I-IV, București: Anima, 1994. 104 p.
72. JUNG, C. G. *Tipuri psihologice*. Trad. București: Editura Humanitas, 1997. p.117.
73. KANT, Im. *Despre pedagogie*. București: Paideia, 2002, p. 80.
74. KELLER, J. *Atitudinea este totul. Schimbați atitudinea și îți vei schimba viața!* Ediția a IV-a. București: Curtea Veche, 2012. 168 p.
75. KOHLBERG, L., *Dezvoltarea caracterului și concepției morale la copil*. În: Psihologia procesului educațional. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976.
76. KOVALEV, A. G., MEASIȘCEV, V. N. *Particularitățile psihice ale omului*. Vol. 1. Trad. – Chircev A., București: Editura Didactică și Pedagogică, 1958. 300 p.
77. LEONARDESCU, C. *Etica și conduita civică*. București: ALL, 1996. 172 p.
78. LUNGU, V. *Familia între valorile moral-spirituale și valorile economice*. În: Revista „Studia Universitatis Moldaviae”, nr.5 (75) Chișinău, 2014, p. 56-60.
79. LUNGU, V. *Valorile morale – scopuri fundamentale ale personalității*. În: Educația morală a elevilor. Ghid metodologic (coord. Șofron L.). Chișinău: UST, 2014. p. 41-52.
80. MACOVEI, E. *Pedagogie: teoria educației*. Vol. 1. București: Aramis, 2001. 352 p.
81. MALIM, T. *Atitudinile și schimbarea atitudinilor*. În: Psihologie socială. București: Editura Tehnică, 2003. p. 183-242.
82. MARIN, M. *Principii de dezvoltare a atitudinii elevului față de opera literară*. Teză de doctor în pedagogie. Chișinău, 2008. 225 p.
83. MASLOW, A. H. *Motivație și personalitate*. Trad. - Răsuceanu A. București: Editura Trei, 2013. 568 p.
84. MÂNDÂCANU, V. *Arta comportamentului moral*. Chișinău: Baștina-Radog, 2004. 204 p.
85. MÂNDÂCANU, V. *Etica pedagogică*. Chișinău: Lyceum, 2001. 244 p.
86. MITROFAN, N. *Testarea psihologică. Aspecte teoretico-practice*. Iași: Polirom, 2009. 320 p.
87. MÎNDRU, N. *Ghidul dirigintelui, clasa a 4-a*, Chișinău: Cartier, 2010. 108 p.

88. MÎSLIȚCHI, V., BOTNARI, V. *Parteneriatul educațional familie-școală-comunitate axat pe optimizarea adaptabilității școlare*. În: Ghid teoretico-practic pentru asistența socială multifuncțională comunitară. Chișinău: Pontos, 2018, p. 166-199.
89. MONTEL, J. M. *Educație și formare*. Iași: Polirom, 1997. p.127.
90. MUNTEANU, T. *Comportamentul moral și exigențele educației în familie*. În: ACTA ET COMMENTATIONES, Științe ale Educației, Revistă științifică. Nr.1 (12), Chișinău: UST, 2018. 192 p., pp. 124 – 132. ISSN 1857–0623.
91. MUNTEANU, T. *Bazele psihopedagogice de formare a atitudinilor morale a copiilor*. În: Reconceptualizarea formării inițiale și continue a cadrelor didactice din perspectiva interconexiunii învățământului modern general și universitar, Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău: UST, 2017. 378 p., pp. 36 – 40. ISBN 978–9975–76–215–1.
92. MUNTEANU, T. *Caracterul multidimensional al educației morale*. În: Materialele Conferinței republicane a cadrelor didactice. Vol. IV. Chișinău: UST, 2018. 300 p., p. 210 – 216. ISBN 978–9975–76–232–8.
93. MUNTEANU, T. *Dezideratele educației morale*, În: Dialog intercultural polono - moldovenesc: Culegere de studii. Vol II, nr. 1. UST, Inst. de Asistență Soc. a Univ. Ped. din Cracovia-Polonia, Centrul de Istorie și Cultură Poloneză de la UST; Chișinău, 2018. – 173 p., pp. 127 – 132. ISBN 978-9975-76-262-5.
94. MUNTEANU, T. *Educația copiilor în medii nonviolente*. În: ACTA ET COMMENTATIONES, Probleme actuale ale științelor sociale și umanistice, Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională. Revista științifică. Nr.2 (7). Chișinău: UST, 2015. 96 p., pp. 48 – 54. ISSN 1857-0623.
95. MUNTEANU, T. *Educația în spiritul valorilor morale – nucleul formării adevăratei personalități*. În: Dialog intercultural polono-moldovenesc. Culegere de studii. Vol. I. UST, Inst. de Asistență Soc. a Univ. Ped. din Cracovia-Polonia, Centrul de Istorie și Cultură Poloneză de la UST; Chișinău, 2017. 206 p., pp. 33-37. ISBN 978-9975-76-208-3.
96. MUNTEANU, T. *Familia și școala – medii de formare a atitudinilor morale la elevii claselor primare*. În: Materialele conferinței științifice internaționale: Învățământul universitar din Republica Moldova la 80 de ani. Vol. 1. Chișinău: UST, 2010. 410 p., pp. 204–208. ISBN 978–9975–76–041–6.
97. MUNTEANU, T. *Impactul exemplilor în dezvoltarea personalității copiilor*. În: Standardele europene pentru educația de calitate. Unitate prin diversitate, Ediția a V-a,

- Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău: Direcția Generală Educația, Tineret și Sport, 2013. 325 p., pp. 205 – 208. ISBN 978-9975-4471-1-9.
98. MUNTEANU, T. *Influenta contextului socio-cultural al familiei asupra educației morale a copilului*. În: Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere, Materialele Conferinței Științifico-Metodice. Vol. II. Chișinău: UST, 2014. 212 p., pp. 54–63. ISBN 978-9975-76-134-5.
 99. MUNTEANU, T. *Relația tripartită profesor-elev-părinte*. În: Creativitate și inovație în educație, Materialele Conferinței cu participare internațională. Vol. II. Ediția a III-a, Tîrgu Mureș, 5 – 7 mai, 2014. 499 p., pp. 417 – 420. ISBN volum II: 978-606-711-228-3.
 100. MUNTEANU, T. *Relevanța valorică a familiei în lumea contemporană*. În: Reconceptualizarea formării inițiale și continue a cadrelor didactice din perspectiva interconexiunii învățământului modern general și universitar, Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău: UST, 2017. 378 p., pp. 40 – 45. ISBN 978-9975-76-213-7.
 101. MUNTEANU, T. *Rolul agenților educaționali în familia contemporană*, În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională. Vol. II. Didactica învățământului primar și preșcolar, Chișinău: UST, 2018. 164 p., p. 73–77. ISBN 978-9975-76-249-6.
 102. MUNTEANU, T. *Societatea contemporană și sistemul de valori*. În: Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE, Materialele Conferinței Științifice Internaționale consacrată aniversării a 85 de ani de la înființarea UST și a învățământului superior din Moldova. Chișinău: UST, 2015. 278 p., pp. 170-173. ISBN 978-9975-76-151-2.
 103. MUNTEANU, T. *Tehnologii de pedagogizare a părinților*. În: Studia Universitatis Moldaviae. Chișinău: USM, 2019. Nr. 5 (125). ISSN 1857-2103.
 104. MUNTEANU, T., NOUR, A. *Educația morală într-o lume în tranziție*. În: Probleme actuale ale științelor sociale și umanistice, Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău: UST, 2015. 230 p., pp. 104 – 109. ISBN 978-9975-76-160-4.
 105. MUNTEANU, T., NOUR, A. *Parteneriatul școală-familie – factori hotărâtori în optimizarea mediului educativ al copilului întru integrarea lui în societatea contemporană*. În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: UST, 2012. p. 146–149. ISBN 978-9975-4299-5-5.

106. MUNTEANU, T., NOUR, A. *Personalitatea copilului din prisma educației moral-civice*. În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: UST, 2012. p. 136 – 140. ISBN 978–9975–4299–5–5.
107. NARLY, C. *Pedagogia generală*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1996. 528 p.
108. NECULAU, A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2004. 352 p.
109. NECULAU, A. SĂLĂVĂSTRU D., *Psihologia socială și Noua Europă*: Iași: Polirom, 2003. 645 p.
110. NICOLA, Gr. *Istoria psihologiei*. Ed. a 2-1. București: România de Măine, 2004, 212 p.
111. NICOLA, I. *Tratat de pedagogie școlară*. București: Editura Aramis, 2000. 480 p.
112. NORBERT, S. *Dicționar de psihologie*. (Trad. - Leonard Gavrilu). București: Editura Univers Enciclopedic, 2000. 471 p.
113. OPRESCU, V. *Aptitudini și atitudine*. București, 1991. 109 p.
114. OPRESCU, V. *Psihologie generală și a educației*. Craiova: Reprografia Universității Craiova, 1999. 583 p.
115. OSTERRIETH, P. *Introducere în psihologia copilului*. București: EDP, 1976, p. 86.
116. PANICO, V. *Teoria și metodologia educației: Suport de curs*. Chișinău: UST, 2018. 122 p.
117. PANICO, V., GUBIN, S., PANICO, D., MUNTEANU, T. *Conceptul și modelul educației pentru schimbare și dezvoltare*. Chișinău: UST, 2011. 100 p. ISBN 978-9975-76-072-0.
118. PANICO, V., MUNTEANU, T. *Familia – mediu socializator și educațional*. În cartea: Responsabilitate publică în educație. Constanța: Editura Crizon, 2012, p. 73-76. ISSN 2066 – 3358.
119. PANICO, V., MUNTEANU, T. *Formarea atitudinilor către activitatea de pregătire inițială profesională a studenților Facultății de Pedagogie*. În: Materialele conferinței științifico-metodice: Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextual societății bazate pe cunoaștere. Chișinău: UST, 2014, p. 323. pp. 75–82. ISBN 97–9975–76–133–8.
120. PANICO, V., MUNTEANU, T. *Formarea atitudinilor de învățare creativă la elevii de vârstă școlară mică*. În: Materialele conferinței științifice internaționale: Învățământul universitar din Republica Moldova la 80 de ani. Vol. 1. Chișinău: UST, 2010. 410 p., pp. 218 – 225. ISBN 978–9975–76–041–6.
121. PANICO, V., MUNTEANU, T. *Formarea atitudinilor morale la elevi*. În cartea: Educația morală a elevilor. Ghid metodologic. Chișinău: UST, 2014, p. 52–65. ISBN 978–9975–76–137–6.

122. PANICO, V., MUNTEANU, T. *Formarea și dezvoltarea atitudinilor moral-umaniste la elevii de vârstă școlară mică*. În cartea: Modernizarea învățământului preuniversitar și universitar în contextul integrării europene. Chișinău: UST, 2009, p. 62–68. ISBN 978–9975–76–025–6.
123. PANICO, V., MUNTEANU, T. *Structura și legitățile formării atitudinilor la personalitate*. În: Studia universitatis. Chișinău: USM, 2009, nr. 9 (29), p. 59- 62, (0,5 c. a.). ISSN 1857–2103.
124. PANIȘOARĂ, G. *Psihologia copilului modern*. Iași: Polirom, 2011. 224 p.
125. PANIȘOARĂ, I.- O., PANIȘOARĂ, G. *Cele 7 medalii ale succesului. Povești pentru părinți și copii*. Iași: Polirom, 2012. 88 p.
126. PATRAȘCU, D. *Tehnologii educaționale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 704 p.
127. PATRAȘCU, D., PATRAȘCU, L., MOCRAC, A. *Metodologia cercetării și creativității psihopedagogice*. Chișinău: Editura Știința, 2003. 252 p.
128. PÂSLARU, VI., GUȚU, VI., GRÂU, E., DRĂGUȚAN, A., *Tehnologii educaționale. Ghid metodologic*, Chișinău, Editura Cartier educațional, 1998. 166 p.
129. PÂSLARU, V., DRAGUȚAN, A. *Atitudini fundamentale*. Chișinău: Cartier Educațional, 1998. 40 p.
130. PĂUN, E. *Pedagogie*. Iași: Polirom, 2017. 212 p.
131. PĂUN, E. *Pedagogie*. Iași: Polirom, 2017. 212 p.
132. PERE, I., BANCUI, D. *Valori, norme, atitudini morale și civice în rândul tineretului*. În: Revista română de sociologie, serie nouă, a. XIII, 2002, nr. 1-2, p. 71-84.
133. PIAGET, J. *Psihologia copilului*. București: Editura Cartier, 2005, 186 p.
134. POPESCU, V. *Studiu de sociologie a moralei. Atitudinea morală și sentimentele materiale*. București: Academia R. S. România, 1969. 24 p.
135. POPESCU-NEVEANU, P. *Dicționar de psihologie*. București: Albatros, 1978. 251 p.
136. RACU, I. *Psihogeneza conștiinței de sine în diferite situații sociale de dezvoltare*. Teza de doctor habilitat. Chișinău, 1998.
137. RUDICĂ, T. *Familia în fața conduitelor greșite ale copilului*. București: EDP, 1981. 228 p.
138. RUSNAC, S. *Psihologie socială*. Chișinău: Editura R.V.R., 2007. 264 p.
139. SANDU, A. *Etică și deontologie profesională*. Iași: Lumen, 2012, 266 p.
140. SĂLĂVĂSTRU, D. *Psihologia educației*. București: Editura Polirom, 2004.
141. SILISTRARU, N. *Note de curs la pedagogie*. Chișinău, 2002, p. 242.
142. SILISTRARU, N., GOLUBIȚCHI, S. Impactul familiei asupra dezvoltării personalității copilului. În: *Grădinița modernă. Revista educației timpurii și preșcolare din Republica*

Moldova. Anul IV, nr.4 (15), Ch., 2015, p.7-9.

143. SILISTRARU, N., NASTAS, J.. *Semnificația valorilor general-umane în procesul educațional*. Chișinău, 2001. 151 p.
144. SILLAMY, N. *Dicționar de psihologie*. București: Univers Enciclopedic, 2000. 348 p.
145. SLAVICI, I. *Despre educație și învățământ*. București: EDP, 1967. 264 p.
146. SORICI, O. *Fundamente pedagogice ale formării competențelor parentale în contextul educației axiologice*. Teză de doctor în pedagogie. Chișinău, 2013. 174 p.
147. SPENCER, H. *Eseuri despre educație*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
148. STATE, D., ENCIU, E., *Dirigenție, clasa a 4-a*. Chișinău: Lyceum, 2013, 86 p.
149. STĂNCIULESCU, E. *Sociologia educației familiale*, vol. II. Iași: Polirom, 1998, 432 p.
150. STOICA, C. *Educație și comportament*. București: E D P, 1998. 144 p.
151. STRATAN, E., BALAN A., *Dezvoltarea personală, cl. a 4-a*, Chișinău: Dorința, 2018, 64 p.
152. SURDU, E. *Prelegeri de pedagogie generală – o viziune sociopedagogică*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995. 283 p.
153. ȘCHIOPU, U. *Dicționar enciclopedic de psihologie*. București: Editura Babel, 1997. 740 p.
154. ȘTEFAN, M. *Lexicon Pedagogic*. București: Aramis Print, 2006. 384 p.
155. VALLIERES, S., *Trucuri psihologice pentru părinți. Cum să ne educăm copilul (6-9 ani)*. Iași: Polirom, 2011. 264 p.
156. VERZA, E., Verza, F. *Psihologia vârstelor*. București: Pro Humanitas, 2000, p. 98.
157. VRABIE, D. *Psihologia educației*. Galați: Geneze, 2002. 279 p.
158. WOSIŃSKA, W. *Atitudinile și comportamentele. Psihologia vieții sociale*. București: Renaissance, 2005, 126 p.
159. ZLATE, M. *Introducere în psihologie*, Iași: Polirom, 2016. 623 p.

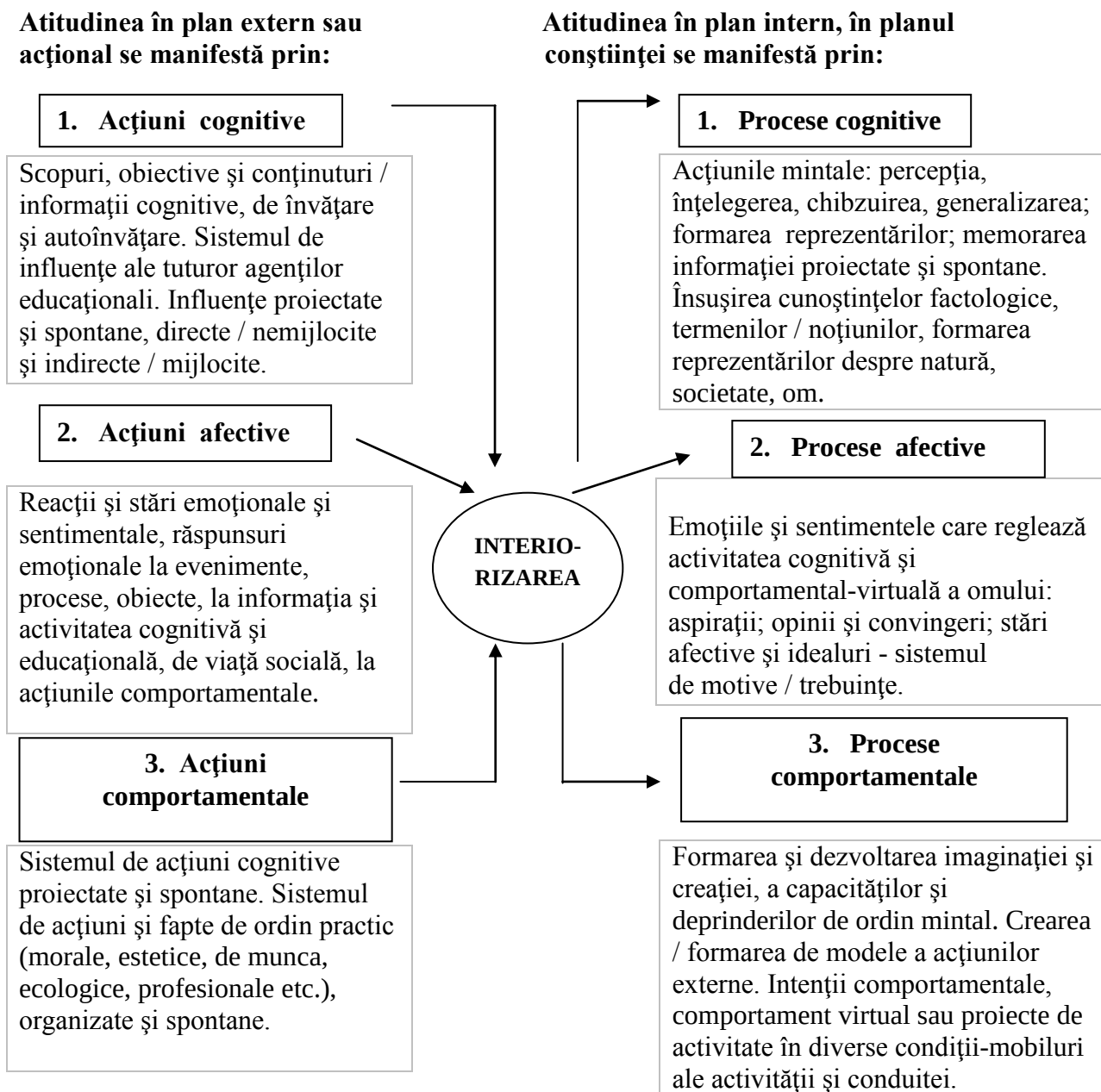
160. АНАНЬЕВ, Б. Г. *Человек как предмет познания*. Москва: Наука, 2000.
161. АНАНЬЕВ, Б. Г., БОЖОВИЧ, Л. И., ВЫГОТСКИЙ, Л. С., ЛЕОНТЬЕВ, А. Н., РУБИНШТЕЙН, С. Л. *Психология личности*. Самара: Бахрах-М, 2006. 544 с.
162. БАБАНСКИЙ, Ю. К. *Педагогика*. Москва: Просвещение, 1988. с. 159
163. БОДАЛЕВ, А. А. *Психология личности*. Москва: Педагогика, 1990. 188 с.
164. БОЛДЫРЕВ, Н.И. *Нравственное воспитание школьников*. Москва: Просвещение, 1979, с.122-125.
165. ГЛАДКОВА, Ю. А. *Взаимодействие с семьей: вопросы планирования*. 2006, с. 41.
166. ГОРДИН, Л. Ю. *Поощрения и наказания в воспитании детей*. Москва: Педагогика, 1971.

167. ГУСЕВА, Н. А. *Тренинг предупреждения вредных привычек у детей. Психологический тренинг*. Санкт-Петербург: Речь, 2008. 256 с.
 168. ДОДОНОВ, Б. И. *В мире эмоций*. Киев, 1987, 139 с.
 169. ЛЕОНТЬЕВ, А. Н. *Избранные психологические произведения*: В 2-х т., Т. 2. Москва: Педагогика, 1983.
 170. МЯСИЩЕВ, В. М. *Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека. Психологическая наука в СССР*. Москва: АПН РСФСР, 1960, ч 2, с. 110-125.
 171. ОСТРОВСКАЯ, Л. Ф. *Педагогические знания – родителям*. Москва: «Просвещение», 1983. 176 с.
 172. ПОДЛАСЫЙ, И. П., *Педагогика*, книга 2, *Процесс воспитания*. Москва: Владос, 2002, с. 105.
 173. СУХОМЛИНСКИЙ, В. А. *Избранные произведения: в пяти томах*. Киев: Радянська школа, 1980.
 174. ТУГУШЕВА, Г. П., ЧИСТЯКОВ, А. Е. *Педагогические условия реализации нравственного воспитания дошкольников в деятельности. Дошкольная педагогика*. Москва, 2007, № 8, с. 9-11.
 175. ШТОЛЬЦ, Х. Рудольф Р. *Как воспитывать нравственное поведение?* Москва: Издательство Просвещение, 1986. 80 с.
- ***
176. BIDEAUD, J., BEAUDICHON, J., RICHELLE, M. *Psychologie développementale: problèmes et réalités*. Bruxelles, 1985. 224 p.
 177. BOGARDUS, E. S. *A social distance scaie. Sociology and Social Research*, 1933, nr.17, p. 265-271.
 178. BURGESS, W., HARVEY J. LOCKE. *The Family*. New York: American Book Company, 1953. p. 800.
 179. CATTELL, B. Festschrift for Raymond (1988). *The Analysis of Personality in Research and Assessment: In Tribute to Raymond B. Cattell*. (2 April, & 17 June 1986). University College London: Independent Assessment and Research Centre (Preface by K.M. Miller).
 180. CATTELL, R. B., GIBBONS, B. D. (1968). *Personality factor structure of the combined Guilford and Cattell personality questionnaires. Journal of Personality and Social Psychology*, 9 (1), 107-120.
 181. FESTINGER, L., CARLSMITH, J. Cognitive consequences of forced compliance. În: *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1959, nr. 58, p.203-210.

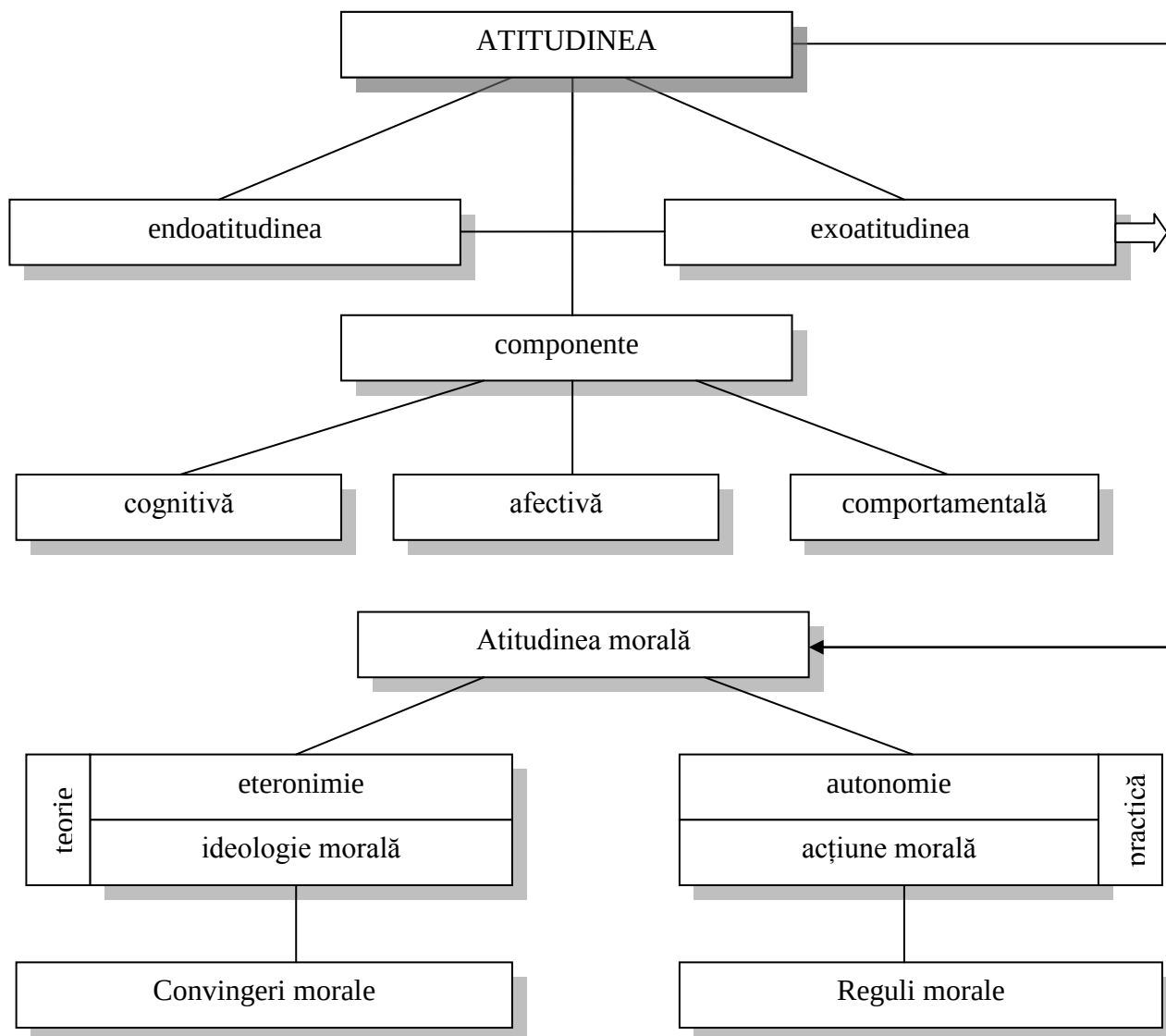
182. FISHBEIN, M., AJZEN I. *Predicting and Changing Behavior: The Reasoned Action Approach*. Taylor and Francis Group, LLC, 2010.
183. FROMM, E., *The Revolution of Hope, Toward a Humanized Technology*. New York, Harper and Row, 1968.
184. JUNG, C. *Über die Psychologie des Unbewussten*, Ed. a 6-a, 1948, p.102.
185. KOLBERG, L. *The Philosophy of Moral Development*, Harper and Row. 1981.
186. LINTON, R. *The Study of Man*, National Academy of the Sciences. 1936.
187. MAKLELLAND, D. *Managing Motivation to Expand Human Freedom*, 1978.
188. MURDOCK, G. P., *Social structure*. The MacMillan Company, New York, 1949.
189. NELSON, E., NELSON, N. *Student attitudes and vocational choices*, Journal of Abnormal and Social Psychology, 1940.
190. NEWCOMB T. M., RALPH, H., PHILIP, E. *Converse: Social Psychology: The Study of Human Interaction*, 1965.
191. PARK, R. E., BURGESS, E. W., *Introduction to the Science of Sociology*. The University of Chicago Press. 1931.
192. PERLOFF, R. *The Dynamics of Persuasion: Communication and Attitudes in the 21st Century*, 5th ed. published in 2014.
193. ROSENBERG, M. J., HOVLAND, C. I. *Cognitive, affective and behavioral components of attitudes*. În: C.I. Hovland MJ. Rosenberg (eds.). *Attitude Organisation and Change* New Haven, CT: Yale University Press, 1960 p. pp.1-14.
194. THURSTONE, L. L. *The measurement of social attitudes*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1931, nr. 26, p. 249-269.
195. ZAJONC, R. B. *Attitudinal effects of mere exposure*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1968, nr. 9, p. 1-27.

196. *Psihologie. Educație. 10 povesti cu tâlc pentru copii*. [Citat 13.01.2017]. Disponibil: https://www./psihologie/educatie/10_povesti_cu_talc_pentrucopii_pe_care_nu_le_stiai.
197. *Greșeli ale părinților*. [Citat 13.01.2017]. Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=C2MmCtEEKTs>
198. *Puterea exemplului*. [Citat 04.03.2017]. Disponibil: https://www.youtube.com/watch?v=RV_rHyvaHzk
199. *Relația dintre părinți și copii*. [Citat 18.06.2017]. Disponibil: https://www.youtube.com/watch?v=RV_rHyvaHzk.
200. *Antiviolența între copii*. [Citat 18.01.2018]. Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=5DUDIS>.
201. *Lenea (filmuleț destinat copiilor)*. [Citat 11.01.2018]. Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=i0eIutQIp9E>
202. *Lăcomie, șiretenie și minciuna*. [Citat 02.03.2018]. Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=LD1ceMIqJKI>

Dinamica extern – intern a atitudinilor (autori V. Panico, T. Munteanu)

Fundamentarea atitudinii morale a copiilor

Testul Cattell

Alege și pune un semn în dreptul frazei, care te caracterizează mai mult.

1.	Îndeplinești repede temele pentru acasă		sau	Îți iau mult timp	
2.	Dacă s-au făcut glume pe contul tău te superi puțin		sau	Râzi	
3.	Consideri că poți îndeplini aproape totul cum se cade		sau	Poți îndeplini doar unele însărcinări	
4.	Frecvent greșești		sau	Aproape deloc nu faci greșeli	
5.	Ai mulți prieteni		sau	Nu prea mulți	
6.	Alți copii pot face mai multe lucruri decât tu		sau	Poți face la fel de multe lucruri, precum alți copii	
7.	Întotdeauna ții minte bine numele altor oameni		sau	Se întâmplă că le uiți	
8.	Citești mult		sau	Majoritatea copiilor citesc mai mult decât tine	
9.	Te superi când învățătorul alege alt copil pentru a îndeplini o activitate, pe care ai dorit să o faci tu		sau	Uiți repede de aceasta	
10.	Consideri că toate ideile, propunerile, invențiile tale sunt bune și corecte		sau	Nu ești convins în aceasta	
11.	Ce cuvânt are un sens antonim (opus) cuvântului «A ADUNA»? «A ÎMPĂRȚI» sau «A COLECTA» sau «A PĂSTRA»				
12.	De regulă ești tăcut (ă)		sau	Vorbești mult	
13.	Dacă mama se supără, crezi că uneori a greșit		sau	Ai senzația că ai procedat incorect	
14.	Ți-ar plăcea să te ocupi de cărți în bibliotecă		sau	Să fii căpitan maritim de cursă lungă	
15.	Care literă se deosebește de celelalte două? S, sau T, sau U				
16.	Seara mult timp poți sta liniștit (ă)		sau	Începi să te agiți, să-și cauți o activitate	
17.	Dacă copiii discută despre un loc, pe care-l cunoști și tu bine, tu tot începi să povestești ceva despre acest loc		sau	Aștepti când ei vor termina de povestit	
18.	Ai putea să devii cosmonaut		sau	Crezi că aceasta e foarte dificil	
19.	Privește cifrele: 2, 4, 8, ... care cifră urmează să completeze acest rând? 10, sau 16, sau 12				
20.	Mama ta spune că ești foarte energic (ă) și neastâmpărat (ă)		sau	Că ești tăcut(ă) și calm(ă)	
21.	Asculți cu mai multă plăcere povestirile altor copii		sau	Îți place mai mult să povestești tu	
22.	În timpul liber preferi să citești o carte		sau	Să te joci cu mingea/păpușa	
23.	Se oferă câteva cuvinte: «RECE», «FIERBINTE», «UD», «CALD». Unul din aceste cuvinte nu se potrivește după sens cu celelalte. Care? «UD», sau «RECE», sau «CALD»				
24.	Te miști întotdeauna cu atenție		sau	Se întâmplă că atunci când alergi, poți atinge diverse obiecte	
25.	Te neliniștește faptul că poți fi pedepsit		sau	Aceasta nu te neliniștește niciodată	
26.	Ți-ar plăcea mai mult când vei deveni matur să construiești case/înveți copiii		sau	Să devii aviator/ frizeriță	
27.	Când NICOLAE avea aceeași vârstă, pe care NATALIA o are acum, ANNA avea mai mulți ani decât NICOLAE. Cine e cel mai mic (tânăr)? NICOLAE, sau ANNA, sau NATALIA				
28.	În timpul lecțiilor învățătorul îți face multe observații		sau	Consideră că tu te comporți corect	
29.	Când prietenii tăi se ceartă, te implici și tu în cearta lor		sau	Nu te implici	

30.	Poți învăța când alți elevi discută, râd	sau	Poți învăța doar atunci când e liniște
31.	Privești știrile la televizor	sau	Când începe programul de știri, te duci la joacă
32.	Adulții te supără (te obijduiesc)	sau	Te înțeleg foarte bine
33.	Traversezi calm strada în locurile unde e mult transport	sau	Aceasta de neliniștește (te sperie) puțin
34.	Ți se întâmplă neplăceri mari	sau	Neînsemnate, mici
35.	Dacă cunoști răspunsul la întrebarea învățătorului, pe dată ridici mâna	sau	Aștepti să fii întrebat, fără a ridica mâna
36.	Când în clasa ta vine un elev nou faci cunoștință cu el la fel de repede, precum alți copii	sau	Ai nevoie de mai mult timp
37.	Ai deveni cu plăcere șofer la unul din tipurile de transport (autocar, troleibuz, taxi)	sau	medic
38.	Te amărăști frecvent când nu ți se îndeplinesc dorințele	sau	rar
39.	Când vreunul din copii te roagă să-l ajuți la îndeplinirea lucrărilor de control, îi spui să rezolve singur	sau	Îl ajuți, dacă învățătorul nu vede
40.	Adulții discută între ei în prezența ta	sau	Frecvent te ascultă pe tine
41.	Când auzi o istorie tristă, poți chiar să începi să plângi	sau	Așa ceva nu ți se întâmplă
42.	Îți reușește să-ți realizezi majoritatea lucrurilor pe care le-ai planificat	sau	Uneori se întâmplă că nu toate se fac după cum ai dorit
43.	Când mama te cheamă acasă, te mai joci puțin	sau	Pe dată te duci acasă
44.	Poți liber să te ridici în picioare și să povestești ceva în clasă	sau	Te intimidezi, te sfiești
45.	Ți-ar plăcea să ai grijă de unul singur de copii mici	sau	Nu ți-ar plăcea să rămâi de unul /una singur (ă) cu copii mici
46.	Ți s-a întâmplat să te simți trist și părăsit	sau	Aceasta nu ți se întâmplă
47.	Temele pentru acasă ți le faci în diverse ore ale zilei	sau	La aceeași oră
48.	Consideră că ai un trai bun	sau	Nu prea bun
49.	Ai pleca cu plăcere din oraș pentru a admira natura frumoasă	sau	Ai vizita o expoziție de automobile frumoase
50.	Dacă ți se face o observație, ești certat (ă), menții calmul și buna dispoziție	sau	Te indispui foarte mult
51.	Ți-ar plăcea să lucrezi la o fabrică de bomboane	sau	Să fii învățător
52.	Când copiii fac gălăgie în clasă, tu te comporți liniștit	sau	Faci și tu gălăgie
53.	Dacă cineva te îmbrânțește în autocar, consideri că nu s-a întâmplat nimic deosebit	sau	Te superi
54.	Ți s-a întâmplat să faci lucruri, pe care nu trebuia să le faci	sau	Nu ți s-a întâmplat așa ceva
55.	Preferi să ai prieteni cărora le place să alerge, să facă năzbâtii, să se distreze	sau	Îți plac copiii mai serioși
56.	Te neliniștești, te iriți când trebuie să stai liniștit și să aștepti până începe o manifestație	sau	Nu-ți este dificil să aștepti
57.	Cu mai multă plăcere ai merge la școală	sau	Ai călători cu automobilul
58.	Ți se întâmplă să te superi pe toată lumea	sau	Întotdeauna ești mulțumit de toți
59.	Ce învățător îți place mai mult: bun, indulgent	sau	Sever
60.	Mănânci acasă tot ce ți se oferă	sau	Protestezi când ți se propune să mănânci aceea ce nu-ți place

TEST DE PERSONALITATE - R. B. CATTELL
(prezentare generală)

Testul la care ne referim, elaborat pe baza unor cercetări ample și ca un instrument matematico-statistic elevat și rafinat, analiza multifactorială s-a dovedit a fi un instrument valid pentru cunoașterea oamenilor, fapt pentru care a fost preluat de către foarte mulți psihologi pentru a-l utiliza în psihodiagnosticarea personalității.

A fost preluat și de către specialiștii din Franța, unde psihologia cunoaște o dezvoltare considerabilă. Specialiștii francezi au adoptat testul lui Cattell, l-au tipărit și apoi l-au pus în circulație în Europa, iar în anul 1971, a intrat și România în posesia acestuia. Inițial testul a fost tradus și aplicat unui număr restrâns de subiecți, ocazie cu care s-a constatat ca instrumentul la care ne referim ar putea să fie deosebit de util pentru populația românească. Pentru prima oară a fost implementat pe scară largă la Centrul de organizare și cibernetică în construcții, acesta s-a dovedit a fi un loc prielnic pentru experimentarea lui de către Cornel Cotor, Aurel Jula și Constantin Zahirnic. În acest context, testul a fost aplicat la peste 1000 de subiecți - cadre de conducere și specialiști de categorii și vârste diferite.

Dat fiind numărul mare de subiecți care necesită a fi examinați cu acest instrument, s-a recurs la informatizarea lui (transpunerea lui pe calculator, pentru a fi prelucrat și interpretat). Așa a luat naștere, în anul 1972, la COCC, varianta 1 232x234c 6PF cu prelucrare și interpretare automată a datelor, realizată de specialiștii mai sus citați.

Acest instrument dovedindu-se a fi valid și operant, permițând testarea, prelucrarea și interpretarea rezultatelor câtorva sute de subiecți, în cursul unei singure zile, cu eforturi și cheltuieli relativ mici, a fost preluat de un număr mare de specialiști din țară pentru a fi utilizat.

Chestionarul propriu-zis este conceput în ideea de a furniza informații esențiale referitoare la structura personalității subiecților investigați.

Sunt mai multe variante ale acestui test, cu număr diferit de itemi. Întrebările sunt formulate astfel încât să permită trei variante de răspuns (afirmativ, negativ și nedecis) excepție făcând factorul B care solicită un singur răspuns, cel corect. Fiecare item al chestionarului cotează pentru un singur factor de personalitate. Toți itemii dispun de aceeași pondere, aspect rezultat din analiza factorială efectuată de autor. În funcție de maniera în care sunt formulate întrebările, de sensul polarizării acestora, cotația se face în felul următor:

- când polarizarea este pozitivă, prima variantă de răspuns este cotată cu două puncte, a doua variantă cu un punct și a treia variantă cu zero puncte;
- când polarizarea este negativă, varianta a treia este cotată cu două puncte, varianta a doua cu un punct, iar prima variantă cu zero puncte. Fac excepție de la această regulă itemii de la factorul B (inteligența) care sunt cotați cu un punct pentru rezolvarea corectă și cu zero puncte pentru rezolvarea incorectă.

Chestionarul a fost astfel întocmit încât să reducă pe cât posibil riscul simulării deliberate, majoritatea întrebărilor fiind indirecte, legate de aspecte cărora subiectul nu le sesizează relația cu însușirea de personalitate vizată, dar despre care se știe, prin studiul corelațiilor că o testează.

Aplicarea chestionarului 16PF se poate face individual sau colectiv. Timpul de aplicare este variabil, în funcție de subiecții examinați. Persoanelor care citesc mai repede le sunt suficiente 60 minute pentru parcurgere și completare. **Chestionarul de personalitate a copiilor conține 60 de întrebări care se referă la cele mai diverse aspecte ale vieții unui copil: relațiile cu colegii de clasă, relațiile de familie, comportamentul în clasă, pe stradă, atitudinile sociale, autoevaluarea etc.** Pentru fiecare întrebare de test sunt date două răspunsuri și doar întrebări Factorul B - trei opțiuni de răspuns. Pentru a corecta posibilele răspunsuri, întrebările au fost formulate cât mai neutru posibil și echilibrate, astfel încât același număr de răspunsuri pozitive și negative să ofere o contribuție egală la scorul de scală.

Chestionarul este conceput astfel încât întrebările să fie înțelese atât pentru elevii mai tineri (8 ani), care necesită în mod necesar o anchetă individuală, cât și pentru elevii mai în vârstă (12 ani). Chestionarul este împărțit în 2 părți identice de 60 de întrebări, toate cele 12 scări conțin 10 întrebări (câte 5 în fiecare parte), un răspuns semnificativ la fiecare dintre acestea este estimat la 1 punct.

Descrierea factorilor de personalitate investigați și semnificația valorilor acestora:

Factorul A exprima schizotimia-ciclotimia. Schizotimia caracterizează un tip de caracter normal, închis în sine, hipersensibil, deși în aparență rece, tinzând spre inhibiție. Ciclotimia exprima o dispoziție spre o evoluție tonico-afectivă ciclica cu alternanțe între stări active, euforice și depresive, atonie. Iată însușirile bipolare evidențiate: distanța-apropiere; "răceala" - "căldura"; rigiditate-adaptabilitate; bănuială-încrederea; duritate-maleabilitate; indiferență-interes față de alții; opoziția (critic) –conlucrabilitate (serviabilitate); "depărtare"-"apropiere"; disprețuire - prețuire.

-A Notele mici obținute la factorul A exprima: rezerva, detașare, tendința de critică, distanțare, scepticism, rigiditate, dispreț. Persoanele care obțin note mici preferă lucrurile în locul oamenilor, le place să lucreze singuri, evitând confruntările, sunt exigenți și rigizi în normele personale; sunt critici, opozanți și duri.

+A Notele mari obținute la factorul A exprimă: "deschidere", "căldură", afectuozitate, un caracter plăcut, agreeat. Persoanele din această categorie sunt apropiate, primitoare, tandre, amabile, capabile să-și exprime emoțiile, dispun de capacitate de adaptare, sunt sensibile și se interesează de alții. Au preferință pentru activitățile colective și participă la ele, sunt generoși în relațiile personale și nu le este frică de critică.

Factorul B vizează nivelul intelectual: "cultivat" - "necultivat", perseverența - delăsarea sau lipsa acesteia, conștiința valorii, conștiinciozitatea și opusul acestora (ignoranța și lipsa de scrupule).

-B Notele mici exprimă o inteligență "discretă", o gândire concretă, lentoarea "spiritului" atunci când este vorba de înțelegere și învățare, este "greoi" și înclinat spre o interpretare concretă și literală a fenomenelor. Această situație poate să fie reflexul unei instruiți și educații neadecvate, fie efectul unei sărăcii intelectuale de ordin psihopatologic.

+B Notele ridicate reflectă un nivel intelectual ridicat exprimat de o gândire abstractă dezvoltată (capacitatea de a opera cu noțiuni din ce în ce mai abstracte, de a opera cu simboluri, de a sesiza rapid aspectele esențiale dintre lucruri și fenomene, de a găsi soluții, etc.).

Factorul C exprimă forța Eului în termeni psihoanalitici, vizând următoarele aspecte bipolare: intoleranța la frustrare-maturitate emoțională, stabilitatea-instabilitatea emoțională, nervozitatea-calmul, astenia-tonicitatea psihică, liniștea-agitația.

-C Nota scăzută arată un caracter emotiv, nestatornic, agitat, influențabil, impresionabil, iritabil, nesatisfăcut.

+C Nota ridicată arată un caracter stabil emoțional, maturitate, calm, realism și capacitate de a susține moralul altora.

Factorul E se referă la subordonare-dominare, influența, exprimând supunere-dominare, siguranța de sine-nesiguranța, independența-dependența de opinii, amabilitate-severitate, naturalețe în comportare-seriozitate afectată (nenaturală), conformism-nonconformism, siguranța (neșovăire) – nesiguranța (ușor încurcat, tulburat), capacitate de a capta atenția-incapabil de această acțiune.

-E Nota scăzută evidențiază: modestie, supunere, conformism, liniște, acomodare. Cu alte cuvinte, tendința de a ceda ușor altora, de a fi docil, simț dezvoltat al culpabilității și obsesie față de conveniențe.

+E Nota ridicată pune în evidență siguranța de sine, caracterul independent-dominant, încăpățânarea și tendința spre agresivitate, independența în opinii și tendința de a face ceea ce dorește, opoziția și autoritarism.

Factorul F vizează expansivitatea exprimată de comunicativitate-taciturnie, însuflețire-lipsă de însuflețire (deprimare), vioiciune-lentoare.

-F Nota mică pune în evidență prudența, gravitatea, seriozitatea, rezerva, introspecția. Oamenii din această categorie au tendința spre îndărătnicie, pesimism, spre o prudență excesivă și aroganță.

+F Nota ridicată arată indiferență, nepăsare, entuziasm, impulsivitate. Persoanele din această categorie sunt vesele și voioase, vorbărețe, deschise și sincere. Atrag privirile altora pentru a fi alese lideri.

Factorul G se referă la forța Supra-Eului, la regulile de conviețuire socială, punând în evidență respectul-eludarea regulilor, hotărârea-nehotărârea, responsabilitatea-fuga de răspundere, maturitatea emoțională-nerăbdarea(pretențiozitatea), stabilitate în conduită(activ, harnic)- instabil (delăsător, lene), prevenitor cu alții - neprevenitor, etc.

-G Nota mică arată oportunism, ocolirea regulilor și legilor și lipsa simțului datoriei sau tendința de delăsare și neglijență. Oamenii din această categorie nu fac eforturi pentru a participa la acțiunile colective, manifestând independență de orice influență a grupului. Sunt toleranți la tensiuni psihice.

+G Notele ridicate arată onestitate, integritate morală, perseverență, seriozitate și atenție la regulile de conviețuire. Cei ce fac parte din această categorie sunt exigenți, cu un simț al datoriei și responsabilității ridicat, sunt prevăzători, conștiincioși, moralizatori, preferând tovărășia oamenilor serioși și harnici decât a celor amuzanți.

Factorul H vizează timiditatea-îndrăzneala, cu cortegiile care le însoțesc, după cum urmează: tendința de întoarcere spre sine(interiorizare) - sociabilitate, prudența-îndrăzneala, interes viu pentru sexul opus-lipsa de interes pentru această realitate, conștiinciozitate-superficialitate, sentimente și interese artistice-lipsa acestor sentimente și interese, rezonanța afectivă -"răceală" sau lipsa de rezonanță afectivă.

-H Nota scăzută exprimă timiditate, atitudine timorată, neîncredere în forțele proprii, prudență excesivă. Asemenea oameni încearcă să treacă neobservați, au un sentiment de inferioritate, exprimându-se nesigur și cu reținere, exteriorizându-se greu, nu agreează profesiile care presupun contacte personale, iar în relațiile cu semenii lor preferă cercuri restrânse de prieteni. Tendința de dezinteres pentru persoanele de sex opus.

+H Nota ridicată exprimă îndrăzneală, destindere, spontanietate. Persoanele din această categorie dispun de o puternică rezonanță afectivă, acceptând cu ușurință refuzurile nedelicate ale altora sau situații conflictuale dificile, greu de suportat. Sunt întreprinzătoare, acordă un interes viu persoanelor de sex opus, petrecându-și mult timp vorbind.

Factorul I (rationalitate-afecțiune), evidențiază următoarele aspecte bipolare: maturitate emoțională-imaturitate, independență-dependență în gândire, satisfacție de sine-insatisfacție, aspru(uneori critic)- amabil (apropiat), simțul artistic-lipsa simțului artistic.

-I Nota scăzută exprimă: realism și uneori duritate, satisfacție referitoare la propria persoană, raționalitate. Persoanele cu nota ridicată se caracterizează prin spirit practic, independență și sunt capabile să-și asume responsabilități. Sunt sceptice, au tendințe spre insensibilitate, duritate, cinism și disprețuire. Le plac activitățile cu caracter practic.

+I Nota ridicată arată: tandrețe și dependență afectivă, sensibilitate exagerată și imaturitate afectivă. Persoanele cu note ridicate sunt visătoare, depinzând afectiv de alții și solicită atenție din partea altora, nedispunând de simțul practic. Au aversiune pentru persoanele mai puțin rafinate sau pentru aspectele triviale. Sunt predispuse să coboare moralul unui grup printr-o atitudine infantilă negativă.

Factorul L (atitudine încrezătoare-suspiciune), exprimă următoarele caracteristici contrare: tendința spre invidie-lipsă de invidie, timiditate și rușine-îndrăzneală și chiar nerușinarea, vioiciunea - ursuzitatea, adaptabilitatea-rigiditatea, interesul față de alții-indiferența față de alții.

-L Nota scăzută arată o atitudine încrezătoare, acomodantă, capacitate de contacte personale, lipsa invidiei, preocupare de soarta altora, capacitatea de a lucra în echipă.

+L Nota ridicată arată suspiciune (bănuială), rigiditate, interesul față de problemele personale (egoism, egocentrism), dezinteres față de alții, neputința de a lucra în echipă (nu este suportat de către coechipieri datorită atitudinilor acestuia).

Factorul M (preocupare față de aspecte practice-ignorantă față de aspecte practice), vizează următoarele aspecte contrare: convenționalismul-neconvenționalismul, logicul-imaginativul, însușirea de a exprima încredere-lipsa acesteia, elocvența - inelocvența, "sângele rece"- emotivitatea exagerată.

-M Nota scăzută evidențiază spiritul practic, scrupulozitatea, convenționalismul, corectitudinea. Persoanele din această categorie sunt grijulii în a face "ceea ce se cuvine", acordând o atenție deosebită problemelor practice, neacționând la întâmplare, interesându-se de detalii, autocontrolându-se exagerat, dând dovadă de "sânge rece" în caz de pericol, uneori le lipsește imaginația.

+M Nota ridicată arată puțină preocupare de conveniențe, originalitate și ignorantă față de realitățile cotidiene. Persoanele care obțin note ridicate sunt preocupate de idei mărețe, neglijând oamenii și realitățile materiale. Uneori sunt: extravagante dispunând de reacții emoționale violente. Pot să împiedice acțiuni colective în virtutea calităților lor.

Factorul N se referă la clarviziune-naivitate după cum urmează: cutezanța (viclenie)-neîndemânare în această privință, interes față de alții-dezinteres față de alții și interes față de sine, satisfacție-insatisfacție, comportare naturală și tendința spre corectitudine-abilitate, subtilitate, viclenie.

-N Nota scăzută exprimă un caracter drept, natural, sentimental, naiv. Persoanele din această categorie sunt spontane, uneori reperate și stângace în "a face curte" și a se face plăcute.

+N Nota ridicată arată abilitate, subtilitate, perspicacitate, cutezanță, interes, viclenie. Asemenea persoane dispun de capacitatea de analiză și sinteză ridicate, fiindu-le străin sentimentalismul. Adoptă în activitatea lor și în relațiile cu alții maniere intelectualiste, încercând să epateze, pentru atingerea scopului.

Factorul Q oferă informații asupra calmului și neliniștii.

-Q Nota scăzută exprimă calm (armonie, liniște) și încredere. Asemenea persoane manifestă o atitudine generală de indiferență, încredere puternică în forțele proprii, siguranță în posibilitatea lor de a-și rezolva problemele.

+Q Nota ridicată arată neliniște, agitație, deprimare și tendință de culpabilitate. Asemenea persoane dispun de presentimente și "gânduri negre". În situații dificile prezintă neliniște infantilă; se simt persecutate și eliminate din grup și incapabile să se integreze.

Factorul Q₁ pune în evidență radicalismul-conservatorismul.

-Q₁ Nota scăzută exprimă conservatorismul, care se definește prin următoarele caracteristici: conformism și toleranță la deficiențele și dificultățile tradiției, încredere în ceea ce a apucat să creadă, accepțiune față de toate "adevărurile primare" în ciuda contradicțiilor, chiar când posibilitatea de îmbunătățire este evidențiată; prudență și suspiciune față de orice idee nouă, ceea ce determină întârzierea sau opoziția față de orice schimbare.

+Q₁ Nota ridicată exprimă radicalismul care se caracterizează prin: spirit novator, sesizarea și critica a tot ceea ce este vechi și perimat, libertatea în gândire și acțiune, scepticism și curiozitate față de ideile vechi, capacitate de a suporta bine inconvenientele și schimbarea, interes pentru probleme intelectuale și îndoială față de așa-zisele adevăruri esențiale.

Factorul Q₃ se referă la integrare.

-Q₃ Nota scăzută exprimă lipsa de autocontrol, conflictul cu sinele, neglijența conveniențelor și supunerea față de impulsuri, neglijența față de cerințele vieții sociale. Asemenea persoane nu sunt prea prevenitoare, nici scrupuloase sau cugetate, uneori se simt neadaptate.

+Q₃ Nota ridicată exprimă un autocontrol ridicat, formalism și conformism față de anumite idei personale, tendința spre circumspecție. Persoanele cu note ridicate dispun de "amor propriu", sunt vanitoase și țin la reputația lor, uneori sunt îndărătnice.

Factorul Q₄ pune în evidență tensiunea energetică.

-Q₄ Nota scăzută evidențiază destinderea, liniștea, apatia, mulțumirea și nepăsarea; lipsa sentimentului de frustrație. Persoanele din această categorie pot ajunge leneșe, neeficiente în măsura în care le lipsește ambiția; denotă experiența modestă.

+Q₄ Nota ridicată evidențiază încordare, frustrare, iritare, surmenaj. Evidențiază persoane surescitabile, agitate, neliniștite, irascibile. Asemenea persoane, deși sunt surmenate, nu pot rămâne inactive; în grup nu contribuie decât foarte puțin la coeziunea acestuia.

Validitatea chestionarului rezultă din coeficientul mare de coincidență între valorile obținute prin testarea subiecților și imaginea furnizată de persoane care cunoșteau subiecții examinați.

Distribuția factorilor de personalitate

N/o	Factorul	Cheia
1	A	1a, 2b, 5a, 7a, 9b
2	B	11a, 15b, 19b, 23-a „A”, 27a
3	C	3-a „A”, 4b, 6b, 8a, 10a
4	D	12b, 16b, 20a, 24b, 28a
5	E	13-a „A”, 17a, 21b, 25b, 29a
6	F	14b, 18a, 22b, 26b, 30a
7	G	31a, 35a, 39a, 43-a „B”, 47b
8	H	32b, 36a, 40b, 44a, 48a
9	I	33-a „B”, 37b, 41a, 45a, 49a
10	O	34a, 38a, 42b, 46a, 50b
11	Q3	51b, 52a, 55b, 57a, 59b
12	Q4	53-a „B”, 54a, 56a, 58a, 60b

ETALONUL TESTULUI pentru cei 12 factori de personalitate

Factor	Foarte scăzut (FS)	Scăzut (S)	Mijlociu (M)	Ridicat (R)	Foarte ridicat (FR)
A	0-4	5-7	8-10	11-12	13-20
B	0-5	6-7	8-9	10-11	12-13
C	0-7	8-11	12-15	16-19	20-26
D	0-5	6-9	10-11	12-16	17-26
E	0-4	5-6	7-11	12-17	18-26
F	0-9	10-12	13-15	16-18	19-20
G	0-6	7-10	11-13	14-21	22-26
H	0-4	5-8	9-10	11-14	15-20
I	0-4	6-7	8-11	12-15	16-26
O	0-4	5-6	7-9	10-12	13-20
Q3	0-6	7-11	12-13	14-16	17-20
Q4	0-5	6-8	9-12	13-17	18-26

Nota: *repartiția rezultatelor pe 5 niveluri au fost denumite: FS - foarte scăzut, S - scăzut, M- mediu, R-ridicat, FR-foarte ridicat

Test cu alegere multiplă Convingerile și deprinderile morale

Clasa _____

Școala _____

1. Ce ai face dacă ai observa un grup de copii care aprind focul într-o grădină?
 Nu aș interveni ☐
 Le-aș spune copiilor să stingă focul ☐
 Aș aduce eu însumi apă și l-aș stinge. ☐
2. Ce ai face dacă ai fi martorul unei tentative de bătaie?
 N-aș face nimic ☐
 Aș chema poliția ☐
 Aș încerca să opresc agresiunea. ☐
3. Ce ai face dacă nu te-ai simți bine deloc într-o dimineață?
 Aș rămâne în pat ☐
 M-aș da jos din pat, dar aș rămâne acasă ☐
 M-aș duce la lecții, în ciuda stării pe care o am. ☐
4. Ce faci când fratele/sora nu te ascultă?
 Nu-i dau atenție ☐
 Îi atrag atenția să se supună ☐
 Îl pedepsesc fizic și îl oblig să se supună. ☐
5. Când știi că te minte cineva, ce faci?
 Îl las să mintă în continuare ☐
 Îi spun că știu că minte ☐
 Las ca relațiile dintre noi să se răcească. ☐
6. Cineva îți spune că ai fost mințit de către prietenul lui. Ce l-ai sfătui să facă?
 Să uite acest lucru ☐
 Să-i reproșeze acestuia ☐
 Să renunțe la prietenia lui. ☐
7. Când un profesor are necaz cu un elev, ce ar trebui să facă?
 Să-l ignore pe respectivul elev ☐
 Să-i atragă atenția ☐
 Să folosească pedeapsa fizică pentru a-l potoli. ☐
8. Ce ar trebui să facă un trecător dacă ar vedea un grup de copii jucându-se pe o instalație nesupravegheată dintr-un șantier de construcții?
 Să-i lase să facă ce vor ☐
 Să le spună să plece acasă ☐
 Să-i oblige să plece de acolo. ☐

CHESTIONAR PENTRU PĂRINȚI

Părinte - clasa _____, școala _____.

Chestionarul este anonim. Prin urmare, Vă solicităm răspunsul cât mai sincer posibil, fapt care ar favoriza eficientizarea activității prin parteneriat cu școala, a formării atitudinilor morale la copiii noștri.

Mulțumim pentru colaborare și timpul acordat!

1. Ce înțelegeți prin educație morală?

2. Enumerați calitățile morale manifestate de copilul Dvs. (ierarhic, în ordine valorică).

3. Identificați trăsăturile copilului pe care le considerați amurale / indecente.

4. Prin care căi și mijloace formați calitățile morale la copilul Dvs.?

5. Ce dificultăți întâmpinați în formarea calităților morale la copiii Dvs.?

6. Ce sugestii, propuneri aveți pentru a îmbunătăți formarea calităților morale la copil în familie?

MATERIAL INFORMATIV PENTRU DIRIGINȚI ȘI PĂRINȚI

I. **Agenții actului educațional**

În Concepția educației în Republica Moldova sunt specificați *agenții actului educațional*:

- părinții;
- educatorii, învățătorii, profesorii;
- diriginții;
- psihologii școlari și sociali;
- pedagogii sociali etc.

Agenții educaționali vor realiza:

- Acțiuni de colaborare cu instituțiile educaționale;
- Acțiuni orientate spre educația permanentă a adulților. [Concepția Educației din Republica Moldova, cap. III, p. 42]

În Republica Moldova, colaborarea dintre familie și școală este prevăzută prin lege și este reflectată în documente reglatorii.

Codul educației al RM (aprobat în anul 2014) prevede, în articolul 135 (f), *obligația personalului didactic, științifico-didactic, științific și de conducere* să colaboreze cu familia și comunitatea, astfel se creează angajamente unidirecționale.

Un alt document ce urmează să fie implementat este ***Cadrul de referință al Curriculumului național***, aprobat de Consiliul Național pentru Curriculum¹. În *Cadrul de referință* se menționează că „în contextul Republicii Moldova, parteneriatele familie-școală sunt privite mai degrabă tradițional: școala este responsabilă de educația copiilor, familia – de creșterea acestora. Constituirea și dezvoltarea unui parteneriat real între familie și școală este un proces dificil, prin care, pas cu pas, se va schimba semnificativ atitudinea atât din partea profesorilor, a managerilor, cât și din partea părinților și a elevilor. Acest parteneriat, pe de o parte, presupune dorința ambelor părți de a dialoga deschis despre educație, cu respectarea deplină a rolurilor – de cadru didactic, de părinte, de elev, asumarea responsabilității și manifestarea unui efort și angajament conștient din partea școlii și a familiei, pe de altă parte. Cadrele didactice și părinții sunt parteneri egali în procesul educativ, însă fiecare au experiențe și aspecte specifice de activitate”.

Colaborarea familiei cu școala și invers suferă de lipsa unui mecanism mai clar de responsabilizare a părinților pentru rezultatele copiilor lor. *Codul educației*, prin articolul 138, alin. 2, 3, stipulează obligații pentru părinți sau reprezentanții legali ai copiilor, astfel existând premise legislative prin care aceștia sunt obligați să asigure realizarea obiectivelor educaționale. Responsabilizarea părinților poate fi obiectul unor documente reglatorii, care ar face ca ei să înțeleagă faptul că ei contribuie direct la succesul/insuccesul copilului [81]

Caseta 1. Obligațiile părinților

Codul educației al RM (2014)

Articolul 138 (2). Părinții sau alți reprezentanți legali ai copiilor și elevilor au următoarele obligații:

- a) să asigure educarea copilului în familie și să creeze condiții adecvate pentru pregătirea temelor și frecventarea studiilor, pentru dezvoltarea aptitudinilor, participarea la activități extrașcolare și pentru autoinstruire;
- b) să asigure școlarizarea obligatorie a copiilor de vârstă școlară;
- c) să colaboreze cu instituția de învățământ, contribuind la realizarea obiectivelor educaționale;
- d) să urmărească, în colaborare cu conducerea instituției de învățământ și cadrele didactice, situația școlară și comportamentul copilului sau elevului în instituția de învățământ.

Articolul 138 (3): Părinții sau alți reprezentanți legali ai copiilor, care nu manifestă responsabilitate și nu asigură educarea și instruirea copilului, sunt pasibili de răspundere în conformitate cu legislația în vigoare.

Sursa: Codul educației, 2014.

Cadrul normativ privind colaborarea școlii-familiei-comunității pentru asigurarea unei educații de calitate pentru toți copiii este stipulat și în Obiectivul specific 7.4. al Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020”.

1. (Codul Educației al RM, nr.152 din 17.07.2014. În: Monit. Oficial al RM, 24.10.2014, nr. 319,cap.VI.)
2. https://mecc.gov.md/sites/default/files/1_strategia_educatia-2020_3.pdf
3. Hotărârea Guvernului nr. 944 din 14.11.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020”.

II. Ce așteptări avem de la parteneriatul instituției educaționale cu familia?

Părinții au dreptul și obligația de a participa la procesele de învățare ale copiilor lor, deoarece ei au responsabilitatea majoră pentru aceștia.

Participarea la ședințele tradiționale cu părinții. Se stabilește o periodicitate prin ședințe obligatorii de 3 ori pe an: în luna septembrie, decembrie și 1-2 activități în an de tip pedagogizare (lectorate, seminare).

Sensibilizarea părinților ține și de informarea și documentarea lor directă, prin diferite mijloace de informare și comunicare:

- e-mail sau SMS, site-ul școlii, grupuri de părinți și profesor, părinți și diriginte etc. cu ajutorul aplicațiilor de mesagerie ca Viber, Skype sau What'sApp ș.a.
- organizarea unor activități educaționale în folosul părinților, de exemplu desfășurarea mai multor ateliere practice pentru părinți și cadrele didactice, care ar cuprinde exemple de activități, materiale și strategii pentru etapele de creștere fizică, intelectuală și emoțională a copiilor de diverse vârste și care oferă participanților un suport de curs: portofoliu și bibliografie pe termen lung; proiecte comune care i-ar implica în realizare pe toți ca parteneri, discuții, mese rotunde, întâlniri programate de diriginți (cu toți părinții clasei, cu un grup de părinți, numai cu părinții unui copil); convorbiri telefonice; corespondență; vizite la domiciliu; activități nonformale (excursii, acțiuni sportive, cercuri, concursuri, serbări, aniversări, momente festive etc.); consultații la cererea părinților.

Parteneriatul școală-familie, în zilele noastre, primește noi valențe. În relația cu școala, părintele parcurge șapte pași: 1) părintele „învăță” – se informează asupra modului de conducere și organizare

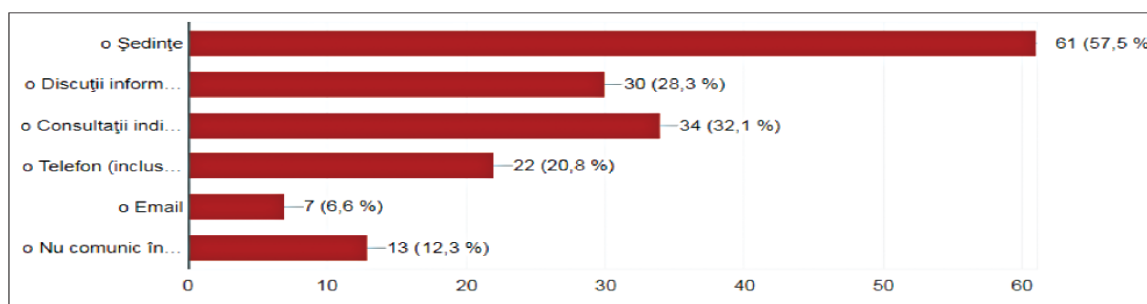
a procesului instructiv-educativ; 2) părintele ajută – sprijină școala în realizarea unor proiecte și activități; 3) părintele devine un suport al imaginii pozitive despre școală – înțelege importanța școlii în formarea copilului său și are o atitudine pozitivă față de școală; 4) părintele devine o sursă de informație complementară – furnizează dirigintelui sau învățătorului informații despre comportamentul copilului în familie, despre problemele afective și de sănătate ale acestuia; 5) părintele devine o sursă educațională – contribuie la educația propriului copil, îl ajută și îl sprijină în activitatea zilnică de acumulare de cunoștințe; 6) părintele ca profesor – oferă cadre de referință pentru raportarea valorică a copiilor săi; 7) părintele – inițiator al schimbărilor din școală – are dreptul și chiar obligația să solicite adaptarea școlii la cerințele societății actuale, părintele poate să propună unele schimbări care să contribuie la dezvoltarea individuală sau colectivă a copilului. [87] (Relația școală-familie în contextul actual, <http://www.tribunainvatamantului.ro/relatia-scoala-familie-in-contextul-actual/>)

Parteneriatul pentru învățare are drept scop schimbare spre bine în viața elevului. Profesorul de o anumită disciplină școlară nu recurge întotdeauna când e necesar la colaborarea cu familia. Ca urmare, scade și performanța copilului. Imposibilitatea de a dialoga frecvent cu familia scade de fiecare dată succesul copilului.

În aceeași ordine de idei, accesul părintelui în școală este deseori restricționat din motive de siguranță. Astfel, părinții nu pot intra în școală fără a cere în prealabil o discuție cu profesorul/profesorii. Nici dirigintele nu este întotdeauna informat despre anumite situații individuale la orele ținute de alți profesori și recomandările acestora pentru învățarea eficientă.

Diagrama de mai jos ne prezintă formele de comunicare a familiei cu școala.

Fig. 1. Formele de comunicare a familiei cu școala

Sursa: Sondaj realizat de AGIRoMd.

Observăm că ședințele cu părinții sunt în topul preferințelor și anume ele prezintă informația despre copil. Dar, ținând cont de principiul confidențialității, dirigintele nu are dreptul să vorbească despre rezultatele copilului în fața celorlalți părinți. (din *Creșterea rolului părinților și comunităților în guvernarea educației: Studii de politici educaționale / Inst. de Politici Publice– Tipogr. "Lexon-Prim", Chișinău: 2017, 92 p.*

III. Codul deontologic al parteneriatului educativ. Comunicarea și comportamentul agenților educativi

Codul vizat include 15 puncte importante pe care trebuie să le cunoască și să le respecte în activitatea pedagogică fiecare învățător/profesor, părinții, agenții educativi din comunitate:

- Respectați Drepturile Copilului. Protejați și susțineți copilul, ocrotiți-l de nedreptăți și stimați personalitatea lui.
- Accentuați calitățile pozitive ale copilului. Mizați pe ele, dezvoltați-le, pentru a le neutraliza și

înlătura pe cele negative.

- Fiți corecți, toleranți, flexibili și răbdători. Nu uitați regula de aur a comportării: purta fi-vă cu partenerul precum ai dori să se comporte el cu tine.
- Nu dăunați procesului educațional. Dați dovadă de tact, dinamism, competență și veți câștiga respectul și stima partenerului.
- Studiați-vă reciproc. Axați acest proces pe autoevaluare și autoeducație ca elemente esențiale de cunoaștere și reglare a comportamentului.
- Ascultați atent și străduiți-vă să înțelegeți partenerul. Împărtășiți interesele partenerilor și susțineți inițiativele acestora.
- Fiți creativi. Variați conținutul, modalitățile și mijloacele de colaborare cu părinții.
- Fiți deschiși spre colaborare, fiți atenți, cordiali și obiectivi.
- Nu contrapuneți copiii și partenerii, aveți încredere în ei.
- Nu etichetați copiii și partenerii. Nu emiteți judecăți pripite sau aproximative, care ar ofensa partenerul și copilul.
- Dacă ați comis o greșeală sau o nedreptate, aveți curajul de a vă cere scuze de la partener și străduiți-vă ca situația să nu se repete.
- Respectați promisiunile și realizați la timp ceea ce vi s-a încredințat.
- Analizați situațiile dificile împreună, pentru a fi în stare a le dirija mai eficient. Nu fiți părtinitori când apreciați partenerul.
- Organizați și participați sistematic la discuții privind educația copilului și a agenților educaționali, perfecționarea competențelor.
- Rețineți: copilul are nevoie de dragoste, stimă și colaborare. Fiți binevoitor și exigent, dar nu vă purtați ca un comandant, ci ca un consilier, nu ordonați, ci îndemnați, convingeți și rugați.

[91] (din L. Cuznețov, *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei*, 2010, p.57)

IV. Concepția Educației în Republica Moldova

(III. Mediul Educațional. 3.1. Familia)

Familia este cel mai apropiat și adecvat mediu de structurare intelectuală, *afectivă* și *volitivă* a personalității, climatul familial devenind cadrul de ambianță materială, spirituală și *morală* în care se formează copiii.

Mediul familial influențează formarea și exprimarea personalității prin componența familiei (părinți, copii, rude), relații de înțelegere și armonie între membrii ei, de interese, conviețuire etc., de valori promovate în familie.

În familie are loc nu numai reproducerea socială a populației, dar și formarea unui anumit stil de viață. Aici se formează astfel de calități vitale importante, cum ar fi *dragostea față de oameni, receptivitatea și afecțiunea*, pricepere și dorința de a fi tolerant. ***Familia fundamentează moralitatea copilului, îi determină idealurile, valorile spirituale, îi formează atitudinea față de muncă.***

Actualmente a crescut mult importanța programelor de pedagogizare a părinților, pregătire a lor pentru realizarea funcțiilor educative ale familiei.

Unul din obiectivele de actualizare a funcției educative a familiei constă în încadrarea părinților în activitatea educațională a instituției de învățământ. Acest proces este eficient în cazul când atragerea părinților se face prin intermediul copiilor, când toți agenții educaționali participă la realizarea unor obiective comune. (<http://www.google.md/search?q=Concepția+educației+în+Republica+Moldova> Concepția Educației în Republica Moldova. Chișinău: Editura Liceum, 2000, 36 p.)

V. Sugestii pentru o bună interacțiune cu părinții (pentru învățători)

1. *Fiți pozitiv/ă.* Vorbiți despre calitățile pozitive ale copilului. Demonstrați că sunteți profund interesat și vreți să ajutați;
2. *Fiți parteneri.* Accentuați mereu ideea că este nevoie, spre binele copilului, să conlucrați. Menționați cât de important este ajutorul acestora. Apelați la ajutorul părinților, faceți-i să se simtă necesari.
3. *Fiți flexibil/ă.* Vorbiți părinților la nivelul lor. Organizați și stabiliți întâlnirile cu ei într-un loc plăcut, la o oră care Vă este convenabilă reciproc. Nu vă expuneți în primul rând propriile idei. Căutați să aflați care sunt părerile lor și conlucrați la planurile propuse de ei.
4. *Fiți un bun ascultător/oare.* Ascultați în mod activ. Nu întrerupeți conversația/ gândul pentru a spune ce ați fi făcut Dvs. Ascultați cu atenție și demonstrați prin neverbalică că ascultați și sunteți interesată. Reformulați gândurile, sentimentele, frământările părintelui. Nu dați sfaturi, nu corectați greșeli. Începeți discuția de la momentul la care se situează părintele.
5. Adresați întrebări deschise ce solicită un comentariu, dar nu un răspuns simplu DA sau NU. Evitați să sugerați părinților un răspuns, faceți-1 să reflecteze multilateral, analizând global situația și copilul. Întrebări directe ar putea fi: *Ce face copilul când ...? Ce simte el atunci când ...? Cum procedați atunci când ...? În ce mod Vă disciplinați copilul ...?*
6. Faceți comentarii bine gândite. Faceți comentarii pentru a asigura, încuraja, a îndruma cu grijă, protector părintele în labirintul problemelor. asigurați-vă că utilizați limbajul părintelui.
7. Relațiile bune necesită timp. Lucrul cu părinții este un proces continuu, intermitent. Dezvoltarea înțelegerii și încrederii necesită mult timp. Aveți răbdare și cutezați. [96, 112].

VI. Drepturile și obligațiile părinților

1. Părinții sau tutorii au dreptul:
 - a) să aleagă pentru copii instituțiile de învățământ și limba de instruire;
 - b) să ceară respectarea în școală a drepturilor și libertăților copilului;
 - c) să ia cunoștință de mersul și conținutul procesului de învățământ precum și de rezultatele evaluării elevilor;
 - d) să instruiască în familie copilul, asigurându-i posibilitatea de a obține studiile corespunzătoare unui anumit nivel de învățământ;
 - e) să fie aleși în componența unor organe administrative și consultative ale instituției de învățământ.
2. Părinții sau tutorii sunt obligați:
 - a) să asigure încadrarea copilului într-o formă de învățământ obligatoriu (de stat sau privat) ori să realizeze instruirea lui în familie;
 - b) să asigure educația copilului în familie și să-i creeze condiții adecvate pentru studii, dezvoltare a aptitudinilor, activitate extrașcolară și de autoinstruire.
3. Părinții sau tutorii care nu contribuie la educația și instruirea copilului sunt pasibili de răspundere, în conformitate cu legislația în vigoare. (*Legea învățământului art. 60*, Publicat: 09.11.1995 în Monitorul Oficial Nr. 62-63, art. Nr. 69 Data intrării în vigoare: 09.11.1995: <http://lex.justice.md/view doc>).

BULETIN INFORMATIV PENTRU PĂRINȚI

I. Metodele și procedeele formării atitudinilor morale la copii

Formarea atitudinii morale la copii se poate realiza în baza unui set/baterii de metode și procedee cu eficiență deosebită în formarea trăsăturilor morale ale personalității. Dintre cele mai importante metode de educație morală, putem menționa următoarele:

Exemplul are o mare eficiență în determinarea executării faptei morale. Forța educațională a exemplului se explică prin faptul că:

- dă posibilitatea unei intuiții directe, vii a faptelor, iar intuiția vie a faptelor trăite influențează mult mai puternic decât ideile abstracte pe care le dau normele morale sau decât reprezentările pe care elevul le poate avea din povestirile morale.
- intuiția directă este însoțită de o trăire afectiv-emoțională mult mai accentuată decât imaginile reproduse de pe urma povestirilor.
- tendința spre imitație este foarte puternică la copil. Forma superioară de imitație este imitația modelului uman.

Exercițiul moral reprezintă o metodă cu mari resurse în formarea deprinderilor de comportare morală, în desăvârșirea activităților practice de conformare cu modelul ales. El constă în executarea sistematică și organizată a unor fapte și acțiuni, în condiții relativ identice, cu scopul formării deprinderilor și obișnuințelor de comportare morală, al constituirii și fixării trăsăturilor voliționale și de caracter implicate în atitudinea și conduita morală a individului. Această metodă presupune două momente principale: *formularea cerințelor și exersarea propriu-zisă*.

Formularea cerințelor. Profesorul utilizează în activitatea sa următoarele forme: ordinul, dispoziția, îndemnul și sugestia, lămurirea, rugămintea.

Exersarea propriu-zisă. Antrenarea elevilor în diverse activități și acțiuni face posibilă interiorizarea exigențelor externe cuprinse în normele, principiile și regulile moralei și transformarea lor în mobiluri interne, concomitent cu formarea deprinderilor și obișnuințelor de comportare, a trăsăturilor de voință și caracter.

Supravegherea este metoda de observare atentă de către părinți a comportării în devenire a copilului, a tânărului sau adultului. Ea constă în grija continuă, din partea părinților, pentru a opri, pe de o parte, pe copii de la executarea repetată a unor acte dăunătoare care duc la deprinderi rele, iar pe de altă parte, pentru a-i provoca pe ei la executarea repetată a unor acte care, din contra, conduc la formarea unor deprinderi bune. Părinții, profesorii trebuie să acționeze în așa fel încât să provoace pe elevi să repete acele acțiuni care prin deprinderi să prezinte mai târziu un teren favorabil moralității.

Sancțiunea, ca metodă, îmbracă două forme: în cazul în care copilul nu respectă normele de conduită morală, disciplina, îndrumările și ordinea firească pentru o viață corectă, intervine pedeapsa — sancțiunea punitivă, de regulă, într-o succesiune a gravității abaterilor. Când copilul realizează succese în comportamentul său îl stimulăm prin recompense sau sancțiuni premiale.

Pedeapsa este o sancționare a nerespectării regulilor de comportare, a îndrumărilor și ordinelor date, a îndatoririlor și obligațiilor. *Recompensa* este fața pozitivă a sancțiunii, în sensul că prin ea încurajăm anumite fapte care, prin repetare, duc la deprinderi și obișnuințe bune.

Și în cazul recompensei, și în cazul pedepsei, baza psihologică constă în asocierea dintre ideea actului comis și sentimentul care urmează aceluși act în urma măsurii luate în cazul pedepsei, sentimentul neplăcerii, sentiment care va fi o piedică ca în viitor să mai săvârșească actul respectiv; iar în cazul recompensei, sentimentul de plăcere care se asociază cu actul comis. Recompensa este un mijloc puternic de stimulare a copilului spre săvârșire de acte morale; pedeapsa este mijloc puternic de frână spre acte amoroale; ambele sunt necesare pentru formarea de deprinderi morale [25, p.140; 113].

II. Activități educaționale nonformale cu copiii (discuția dirijată, jocul de rol, dialogul, comentarea unor secvențe din literatură și presă, exercițiul etc.), orientate spre formarea și dezvoltarea atitudinilor morale cu următoarea tematică:

- Dragostea și grija față de părinți, apropiați;

- Devotamentul către părinți și rude;
- Datoria și responsabilitatea umană;
- Binele și răul sunt în faptele noastre, în vecinătatea noastră;
- Inimă de piatră;
- Politețea;
- Răul și nedreptatea sunt în jurul nostru;
- Datoria copiilor față de părinți și vârstnici;
- Cum eu aduc bucurie familiei;
- Ce înseamnă a fi o fiică bună, un fecior bun.
- Gestionarea conflictelor etc.

Copiii pot fi încadrați în acțiuni și fapte adecvate normelor de *comportare morală*:

- Activități de aplicare a normelor de comportare morală în procesul cooperării (corectitudine, toleranță în ascultarea interlocutorului etc.);
- Exerciții de apreciere a unei concluzii, a unui raționament, emise de cineva (a da dovadă de toleranță, de ascultare, de stimă și de respect față de vorbitor);
- Exerciții de motivare a unor acte de comportament;
- Discuții / conversații de manifestare a atitudinilor față de alți oameni (colegi, părinți, rude apropiate);
- Modelarea unor situații adecvate pozitive sau negative;
- Exerciții de manifestare și formare a atitudinilor de ajutor reciproc;
- Exerciții / activități de manifestare a reținerii de sine și echilibru în trăirile emoționale;
- Exerciții de manifestare a atitudinii critice și exigente față de sine și alți oameni;
- Exerciții de formare a atitudinii pozitive în evaluarea succesului și insuccesului școlar;
- Discuții dirijate de însușire a normelor, de formare a opiniilor și convingerilor morale;
- Activități nonformale (explicații, conversații, povestiri pe teme etice) de formare și dezvoltare a sentimentului datoriei și responsabilității, neliniștii și neîmpăcării cu răul social (lenea, nepăsarea, trândăvia etc.);
- Exerciții de susținere și ajutor reciproc în acțiunile comune;
- Acțiuni / fapte de formare și dezvoltare la elevi a disponibilității de a aduce bucurie părinților, rudelor, altor oameni prin rezultate bune la învățătură, disciplină exemplară și comportare demnă;
- Activități (discuții dirijate, jocul de rol, exemple, modele, exerciții) de formare și dezvoltare a atitudinilor binevoitoare, reținerii de sine;
- Exerciții de a face bine oamenilor (semeni, părinți, rude etc.), de a-și asuma răspunderea și de autoapreciere adecvată a faptelor personale;
- Activități (explicații, dezbateri, exemple, povestiri etc.) de formare și dezvoltare a atitudinilor negative față de acele persoane care întârzie la lecții, nu-și îndeplinesc lucrul pentru acasă, se eschivează de la obligațiunile personale, de grup și sociale, sunt nepăsători și indiferenți;
- Exerciții de formare a unui raționament, a unei opinii, a unei concluzii morale. [112].

III. Activitatea de autoeducație morală în formarea personalității copilului

Copiilor le putem oferi un program de autoformare morală. De exemplu:

1. Să faci bine oamenilor. Omul reprezintă valoarea primordială. Omul se naște și se stinge din viață, iar binele și răul făcut de el rămân pentru multă vreme după moartea lui.
2. Să ieși împotriva faptelor negative și-n mod special împotriva faptelor negative personale, să te opui acestor fapte.
3. Să fii mândru de sine atunci când lupți pentru adevăr, când îți recunoști greșelile personale.

4. Să nu fii egoist și indiferent.
5. Permanent să ai grijă de alți oameni, de tot ce este viu, valoros și frumos.
6. Să simți durerea, nenorocirea, amarul și suferințele altor oameni.
7. Să aduci bucurie altor oameni, să te mândrești de faptul că ai făcut o faptă, o acțiune bună.
8. Să fii responsabil de acțiunile și faptele proprii.
9. Să duci lucrul început până la capăt.
10. Să dirijezi dorințele proprii în armonie cu dreptul moral de satisfacere a lor.
11. Să fii ghidat de sentimentul datoriei și responsabilității.
12. Să ieși împotriva răului și nedreptății sociale.
13. Să prevezi și să depășești greșelile și dificultățile din viață.
14. Să manifesti comportament atent și binevoitor față de oameni.
15. Să nu lenevești când toți lucrează.
16. Să nu râzi de bătrânețe și de oamenii în etate.
17. Să nu te cerți cu oamenii respectabili, în deosebi cu cei în etate.
18. Să nu fii nemulțumit și să nu admiți ca părinții să-ți dea ceea ce își refuză pentru sine.
19. Să nu faci ceea ce este condamnat de adulți.
20. Să nu-l lași singur pe omul mai în vârstă, pe omul scump, mai ales pe mama, dacă în afară de tine ea nu mai are pe nimeni.
21. Să nu pornești la drum fără a cere învoirea și sfatul vârstnicilor (părinți, pedagogi, bunici etc.).
22. Să nu te așezi la masă fără a-l invita pe cel mai în vârstă.
23. Să nu aștepti până când te vor saluta oamenii mai în vârstă [112].

IV. Bibliografie recomandată părinților în contextul formării atitudinilor morale:

1. Boroș M. Părinți și copii. Baia Mare: Ed. Gutinul, 1992.
2. Ciofu C. Interacțiunea părinți – copii. București: Ed. Medicală Amaltea, 1998.
3. Cuznețov L. Jocul copilului și cultura educației familiale. Ghid pentru părinți, psihologi și educatori. Chișinău: CEP USM, 2007. 184p.
4. Cuznețov L. Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei. Chișinău: CEP USM, 2008.
5. Faber A. Cum să vorbim copiilor dacă vrem să ne asculte și cum să-i ascultăm ca ei să ne vorbească. Manualul părinților. București: Teora, 2004.
6. Dr. Haim G. Ginott. Între părinte și copil. Ghid de comunicare. București: Humanitas, 2006. 205 p.
7. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? Москва: Черо Сфер, 2003. 52 с.
2. Леви В.Л. Как воспитывать родителей или новый нестандартный ребенок. Москва: Торобоан, 2006. 95с. <http://www.litmir.net/br/?b=49527>.
3. Мальханова И. Школа для трудных родителей. Каждый может стать педагогом, 66 с.
4. Торсунов О. Законы счастливой семейной жизни. Москва: Ведабук, 2006. 33 с.
5. <http://www.litmir.net/br/?b=27831>.
6. <http://www.consultanta-psihologica.com/category/familie/>
7. <http://www.cursuripentruparinti.ro/index.php/Educatie/curiozitatea-copilului-metode-destimulare>.

MAPĂ PENTRU PĂRINȚI

I. SUGESTII VALOROASE:

10 sfaturi pentru ședința cu părinții

Ședințele cu părinții sunt modalități excelente de a afla cum se descurcă micul elev în activitățile sale școlare. Iată câteva sfaturi punctuale pentru o ședință reușită:

1. Întreabă-ți copilul dacă există vreo problemă pe care ar dori să fie discutată în cadrul ședinței
2. Ai grijă să ajungi cu câteva minute mai devreme.
3. Evită discuțiile lungi și plictisitoare pe teme care nu au legătură cu ședința.
4. Fii deschis sugestiilor venite din partea profesorului.
5. Notează informațiile despre copilul tău.
6. Exprimă-ți mulțumirea la sfârșitul ședinței.
7. Nu fi pasiv, implică-te în discuție! E pentru binele copilului tău.

Copilul trăiește primele experiențe în familie. Căminul părintesc trebuie să-i fie un sprijin și o ancoră morală. Aici el va crește și își va modela puternic personalitatea, curajul de a aborda viața. Contează, în cele din urmă, nu luxul material cu care poate fi înconjurat copilul, ci valorile, cultura, educația.

Cum trebuie să mă comport în calitate de părinte?

- Copilul trebuie tratat cu dragoste și respect.
- Nu-l jigniți, nu-i răniți sensibilitatea, nu-l judecați fără a ști exact ce s-a întâmplat.
- Fiți exigent, arătați-i unde a greșit și argumentați-i nemulțumirea.
- Dacă ați procedat incorect, fiți sincer și recunoașteți, copilul va aprecia acest gest.
- Discutați pe diverse teme, explicați-i tot ce-l interesează.
- Răspundeți cu sinceritate la întrebările care vi le pune.
- Solicitați-i sfatul; aceasta îl va face să se simtă util și important, îi va dezvolta competența de a rezolva de sine stătător diferite situații.
- Încurajați-l și motivați-l să muncească, demonstrați-i care este valoarea muncii.
- Nu-l protejați de unele situații de conflict, învățați-l cum să le depășească și cum să-și susțină punctul de vedere dacă dreptatea e de partea lui.
- Îndemnați-l spre cultură.
- Învățați-l să înțeleagă valorile fundamentale – adevărul, binele, frumosul, sacralul, dreptatea.

Cum trebuie să fie atmosfera în care îmi cresc copilul?

- ✓ Fiți cât se poate de tolerant cu copilul pentru a evita conflictele.
- ✓ Reacționați calm în toate situațiile fără a crea un climat tensionat în familie.
- ✓ Creați copilului sentimentul de siguranță/securitate.
- ✓ Evitați amenințarea, frica pedeapsa neîntemeiată.
- ✓ Monitorizați permanent activitatea, fără ca el să simtă acest lucru.
- ✓ Observați-i greșelile, dar și progresele.
- ✓ Apreciați-l cu cuvinte de laudă pentru orice realizare.
- ✓ Învățați-l să înțeleagă și să accepte pedeapsa care o merită.
- ✓ Discutați constructiv despre problemele și căile de soluționare a acestora.
- ✓ Dialogați sincer despre reușitele și nereușitele din săptămâna care a trecut.
- ✓ Străduiți-vă să aflați care-i sunt planurile/proiectele pentru săptămâna viitoare.
- ✓ Plecați împreună în excursii, la plimbare – aceasta vă va apropia și mai mult.

- ✓ Petreceți împreună cât mai mult timp, dar oferiți-i și posibilitatea de a fi singur sau cu prietenii.

II. ARĂTA COPILULUI DRAGOSTEA TA

Copiii noștri sunt foarte diferiți, cu toate acestea uneori noi uităm să le arătăm cât de deosebiți sunt ei.

Arătați copiilor Dvs. cât de mult îi iubiți. Faceți acest lucru în fiecare zi. Încercați să utilizați în fiecare zi, în decurs de o lună, câte o sugestie din cele propuse și vedeți dacă nu deveniți un pic mai fericiți.

- Găsiți timp să-i ascultați. Luați în considerație punctul lor de vedere și respectați-l.
- Concentrați-vă asupra calităților bune ale copiilor și lăudați-le.
- Încurajați deosebirile individuale dintre copii. Evidențiați Talentele deosebite ale fiecărui copil. Nu comparați copiii.
- Îmbrățișați copiii, chiar dacă au făcut ceva greșit.
- Citiți împreună. Chiar și copiilor mai mari le place să asculte o povestioară bună.
- Lăudați copiii pentru toate lucrurile bune pe care le fac în fiecare zi.
- Spuneți copiilor: „Eu vă iubesc” în fiecare zi. Dar nu abuzați de acest lucru.
- Întotdeauna când copiii pleacă, îmbrățișați-i, sărutați-i și spuneți-le: „La revedere”.
- Spuneți fiecărui copil: „Îmi este dor de tine când ești departe de mine”.
- Iubiți copiii necondiționat, așa cum sunt, și nu cum ați dori să fie.
- Nu strigați la copii. Cereți scuze, dacă ați ridicat cumva glasul.
- Încercați să le oferiți copiilor o dietă echilibrată. Copiii mai sănătoși sunt mai fericiți.
- Încurajați copiii să participe la diverse discuții.
- Acordați atenție deosebită, când copiii vorbesc, discută cu Dvs.
- Găsiți timp ca să le răspundeți la întrebările copiilor.
- Fiți deschiși și sinceri cu copiii.
- Tratați copiii în modul, în care ați dori singuri să fiți tratați.
- Cereți scuze atunci când nu aveți dreptate.
- Arătați copiilor, că vă place să fiți cu ei, că este interesant, amuzant să fiți împreună.
- Încercați să petreceți cel puțin jumătate de oră cu fiecare copil.
- Ajutați copiii când lucrează asupra unei însărcinări complicate.
- Oferiți copiilor alegeri.
- Respectați copiii și necesitățile lor.
- Copiii vor învăța să respecte, dacă Dvs. îi tratați cu respect.
- Copiii de asemenea au dreptul la intimitate, singurătate.
- Uitați-vă cum zâmbesc, râd copiii și zâmbiți, râdeți împreună cu ei.

III. COMUNICAREA CU COPIII

Ascultarea și atenția în timpul conversațiilor

Comunicarea presupune un dialog între două sau mai multe persoane. Dialogul care se stabilește adesea între Dvs. și copil trebuie să respecte câteva reguli: în primul rând, ascultă-ți întotdeauna copilul cu atenție, dacă vrei ca acesta să dea ascultare pe viitor la ceea ce încerci să îi transmiți verbal. Nu discuta niciodată cu el în timp ce gătești, lucrezi sau faci alte lucruri. Oprește-te din ceea ce faci, stai în fața lui, uită-te în ochii lui și acordă-i toată atenția. În momentul în care cel mic simte că este ascultat cu atenție, simte totodată că este și îndrăgit, iubit și respectat. Vei primi, la rândul tău, același tratament din partea lui.

Micuțul tău va avea ocazia, în timpul conversațiilor, să învețe cu ajutorul tău că dialogul presupune un schimb de informații, așteptarea rândului ca interlocutorul să termine ce are de spus înainte de a vorbi și faptul că nu trebuie să îi întrerupă pe ceilalți. Toate acestea ajută, concomitent, la deprinderea unora dintre bunele maniere pe care micuțul le are de învățat.

Exprimarea simplă, clară, concisă. Copilul are de asimilat o sumedenie de informații, într-un timp relativ scurt. Nu îi îngreuna și mai mult efortul de înțelegere și reținere a informațiilor prin folosirea unor cuvinte complicate (pe care nu le cunoaște), fraze lungi și pronunțare rapidă și precipitată a cuvintelor.

Nu încărca frazele cu multe informații, cu atât mai puțin cu directive sau solicitări, deoarece nu le poate reține. Folosește cel mult trei instrucțiuni odată, deoarece atât poate înțelege. De exemplu, spune-i "Andrei, ia te rog cămașa de aici, du-o la tine în cameră și așează-o în șifonier". Este mai mult decât suficient, altfel micuțul va uita ce trebuie să facă.

Limbajul corporal. De cele mai multe ori, acțiunile și gesturile vorbesc mai mult decât cuvintele. Limbajul nonverbal sau corporal este esențial în consolidarea comunicării verbale și trebuie să respecte câteva reguli esențiale, pentru a avea efect și pentru a putea fi însușit de cel mic:

- când vorbești cu copilul, așează-te la nivelul lui, astfel încât să vă puteți uita cu ușurință unul la celalalt;
- menține contactul vizual cu cel mic pe tot parcursul conversației;
- zâmbeste, deoarece detensionezi atmosfera;
- evită să îi vorbești atunci când stai cu spatele la el sau faci altceva (dacă nu poți amâna ce ai de făcut, spune-i frumos că mai durează 5 minute până când termini și că apoi vei fi atentă la el);
- atenție la tonul pe care-l folosești; ai grijă să fie prietenos, calm;
- îmbrățișează adesea copilul, sărută-l pe frunte sau obraz ori mângâie-l pe creștet;
- evită să îți dai ochii peste cap în timpul dialogurilor, să dai din picior, să suspini sau să gesticulezi agresiv din mâini - sugerează nerăbdare și plictiseală.

Modelele pozitive de comunicare

În procesul comunicării, copilul trebuie pe de-o parte să privească, să fie atent și să asculte, și pe de altă parte, să reacționeze la o cantitate enormă de informații, prin alegerea cuvintelor potrivite, a tonului și modului în care se exprimă, pentru a se putea face ușor înțeles. Nu este ușor pentru un prichindel de câțiva anișori, care abia dacă deține câteva sute de cuvinte în vocabular.

Modul în care te exprimi și vorbești cu el este exemplul pe care-l preia și el, la rândul lui. Dacă obișnuiești să vorbești pe un ton înalt, țipător, așa va încerca și el să comunice cu tine, dacă nu îl asculți când vorbește cu tine, nici el nu te va asculta când încerci să vorbești cu el. Nu o face pentru că este obraznic, ci pentru că așa a văzut la tine și consideră că așa se face. Comunicarea eficientă și pozitivă cu copilul te ajută să te apropii mai mult de el, să îl înțelegi și contribuie și la dezvoltarea lui cognitivă, socială sau emoțională, dar și la disciplinarea lui.

IV. CUM LUCRĂM CU COPIII

Sfatul psihologului

"Modul în care copilul se comportă în relațiile de prietenie depinde foarte mult de mediul familial în care aceștia au fost crescuți. Depinde de cât de bine le-au fost împlinite nevoile de atașament. Un copil cu un atașament sigur știe că este iubit și oferă la rândul lui iubire. Desigur,

chiar și copiii crescuți într-un mediu cu atașament sigur vor avea sușuri și coborâșuri în relațiile de prietenie. Sunt sute de momente tensionate între doi “cei mai buni prieteni”. De câte ori nu ai auzit: “nu mă mai joc niciodată cu Mihai. Îl urăsc!”, pentru cca 30 de minute mai târziu să îi vezi râzând și jucându-se împreună?”, a declarat psihologul școlar.

5 recomandări ale psihologului despre: Cum îi dezvoltăm copilului calitățile și abilitățile de care are nevoie pentru a fi un bun prieten? Cum dezvoltăm un atașament sigur?

1. *Fii receptiv la nevoile copilului.* Sensibilitatea și receptivitatea sunt calități parentale care dezvoltă în copil sentimentul că este iubit, acceptat și înțeles. Atunci când comportamentul lui devine indezirabil, oferă-i un strop de iubire în plus. Atunci vă transmite cel mai clar: “am nevoie de tine!”

2. *Dă-i ocazia să se desprindă de tine atunci când se simte pregătit.* Nu îl arunca în bazin înainte să își dorească să înoate. Când se va simți în siguranță vă va da “drumul la mână” și va alerga către locul de joacă.

3. *Încurajează copilul să-și petreacă timp cu ceilalți atunci când se simte pregătit.* Uneori, de teama să nu sufere, părinții au tendința să își protejeze excesiv copiii. Acestea sunt cel mai bun indicator ca trebuie să fii atent la frământările copiilor. Căută emoția din spatele comportamentului. Cum s-a simțit? Ce l-a făcut să se simtă așa? Ce l-a făcut să se comporte așa? Cum ar fi putut reacționa altfel? Este important să observi când este în dificultate și să acționezi concentrându-te pe rezolvarea problemei cauze.

4. *Pentru a avea un prieten trebuie să se poarte ca un prieten.* Întrebă-l ce înseamnă pentru el să aibă un prieten. Ce îi place cel mai mult la cel mai bun prieten? Care sunt calitățile pe care crede că ar trebui să le aibă cel mai bun prieten? Învăța-l despre cooperarea, încrederea, loialitatea și corectitudinea

5. *Relația inițială de iubire a copilului cu părinții îl învață lecții esențiale despre prietenie.* Relațiile de prietenie se clădesc în fiecare zi. O bază solidă (atașamentul sigur) nu va dăruia construcția din temelii la prima ceartă iscătată. Învățătorul antic Aristotel, spunea foarte demult că cel puțin jumătate din fericirea de pe lume se datorează prieteniei. Iar orice om care are prieteni sinceri știe care sunt beneficiile prieteniei. Prietenii adevărați ne cunosc și ne acceptă așa cum sunt.

Datorită prietenilor putem să ne vedem slăbiciunile și la căldura afecțiunii lor, putem învăța să ne cunoaștem mai bine.

10 principii ale prieteniei

Deși prietenia oferă atât de multe avantaje, e incredibil cât de multe femei nu știu ce înseamnă cu adevărat prietenia sau cum să cultive o prietenie. Iată unele principii ale prieteniei care te pot ajuta să îți formezi o rețea de prieteni care poate însemna incredibil de mult pentru viața ta.

- 1. Prietenii găsesc întotdeauna timp pentru prieteni.*
- 2. Prietenii își țin cuvântul.*
- 3. Prietenii se ajută între ei.*
- 4. Prietenii nu se iau la întrecere între ei.*
- 5. Prietenii nu se neglijează.*
- 6. Prietenii nu uită datele de naștere.*
- 7. Prietenii sunt sinceri.*
- 8. Fii alături de prietenii tăi.*

V. CÂND COPILUL MINTE

În opoziție cu minciuna se află sinceritatea, care nu este altceva decât curajul de a spune adevărul, de a manifesta un spirit deschis, neprefăcut, de a fi cinstit și loial, de a relata numai ceea ce corespunde realității.

Copilul nu trebuie să fie amenințat permanent și traumatizat, astfel încât să se teamă de părinți și să nu mai aibă încredere să vină la el cu orice problemă, având siguranța că va fi iertat.

Mulți părinți ocolesc să dea anumite răspunsuri dificile copiilor, evitând uneori explicațiile prin minciună. Treptat, aceștia își vor da seama și se vor revolta.

Marele pedagog J. A. Comenius, afirma în opera sa „Didactica Magna”: „Părinții și învățătorii trebuie să dea dovadă de o moralitate demnă, pentru că, încă de mici, copiii învață să imite înainte de a cunoaște, iar integritatea se învață prin spunerea adevărului”.

Este necesar ca copiii să înțeleagă, că unele lucruri nu trebuie spuse, din delicatețe față de ceilalți, și că nu orice situație trebuie făcută publică. În acest sens, este necesară discreția, îndeosebi asupra defectelor altora, sau situațiile când se impune o tăcere absolută. Copiii trebuie să devină conștienți de consecințele pe care le pot produce cuvintele lor.

Fiecare părinte își cunoaște odrasla și, de cele mai multe ori, știe când minte după tonul vocii, după mimica nevinovată pe care o abordează sau după vehemența cu care își susține afirmațiile. Dar de ce se simt copiii nevoiți să apeleze la minciună? Pot exista mai multe motive.

Cauzele pentru care copiii mint:

1. *Sentimentul de frică.*
2. *Confundarea realității cu joaca.*
3. *Înțelegerea eronată.*
4. *Complexul de superioritate.*
5. *Complexul de inferioritate.*
6. *Spiritul de imitație.*
7. *Eliberarea de tensiune.*
8. *Influența anturajului.*
9. *Mitomania.*

Cum să-i învățăm pe copii să spună adevărul? Copiilor trebuie să li se insufle dragoste pentru adevăr și dezgust față de minciună, sub toate nuanțele ei: denaturarea, contrafacerea, ipocrizia, defăimarea, disimularea, plăsmuirea, născocirea, minciuna prin omisiune, prefăcătoria.

CUM DISCIPLINĂM COPILUL

E important, ca părinții să decidă împreună care sunt regulile, apoi să fie consecvenți în aplicarea lor. În același timp în care vă faceți clar cu privire la comportamentele pe care le veți pedepsi, nu uitați să recompensați comportamentele pozitive. Disciplina nu înseamnă numai pedeapsă. Părinții trebuie să-și amintească să recunoască comportamentele pozitive. În momentul în care vă lăudați copilul, fiți specifici: explicați ce anume v-a plăcut din comportamentul său și nu spuneți doar „bună treabă”.

Nu uitați să recompensați copilul pentru că a învățat să-și controleze comportamentul negativ și să aplice consecințele atunci, când limita comportamentelor negative admise este depășită. Amintiți-vă, că trimisul în camera copilului avea sens pe vremurile în care nu existau TV, computer,

sau alți factori de divertisment. Nu uitați să stabiliți perioada de timp care se potrivește copilului. Experții spun că ar trebui să fie de 1 minut pentru fiecare an din vârsta copilului. Alții susțin că ar trebui să dureze până când copilul se calmează (pentru a-l învăța să se autocontroleze).

Fiți atenți să nu faceți amenințări nerealiste la mânie (trânțește ușa, spunând, că nu vei mai privi niciodată la TV), de vreme ce nu le veți putea îndeplini. Dacă îi amenințați, că întoarceți mașina și mergeți acasă dacă nu încetează bătaia pe bancheta din spate, faceți exact ce ați spus. Ziua de plajă pierdută e mai puțin importantă decât faptul, că copiii dvs. să ia de bun ceea ce spuneți. Fiți atenți la dimensiunea pedepselor pe care le administrați. Pedepsele uriașe vă pot anula puterea de părinte. Dacă nu îi dați voie să iasă la joacă timp de o lună, copilul nu se va simți motivat să se schimbe, deoarece i s-a luat deja totul.

Pe măsură ce copiii se maturizează, ei cer mai multă independență și responsabilitate, faptul de a fi puși în situația să se descurce cu consecințele propriului comportament e o metodă adecvată și efectivă de disciplinare. De exemplu, dacă copilul de clasa a patra nu și-a făcut tema înainte de culcare, ar trebui să stați treaz sau să-l ajutați să o facă? Probabil că nu, deoarece veți pierde ocazia să-l învățați ceva despre viață. Dacă nu și-a făcut tema mai devreme, va merge la școală fără ea în ziua următoare și va primi aprecierea corespunzătoare. E firesc ca părintele să vrea să-și „salveze” copilul din fața greșelilor sale, dar, pe termen lung, i-ați face o favoare mai mare dacă l-ați lăsa să eșueze uneori. Va observa care sunt consecințele și este probabil să nu mai greșească la fel. Dacă copilul pare să nu învețe din consecințele naturale, trebuie să fixați dvs. un set de consecințe pentru a-l ajuta să-și modifice comportamentul.

Cum rezolvi conflictele [85]:

STOP – oprește-te înainte de a pierde controlul. Nu lăsa conflictul să se acutizeze. Cu cât mai puțin ești supărat, cu atât mai ușor vei rezolva problema.

SPUNE, care crezi că e problema? Ce a cauzat dezacordul? Ce vrea fiecare din voi sau ce nu vrea?

ASCULTĂ ideile și sentimentele altor persoane.

GÂNDEȘTE-TE la opțiuni pozitive. Cum ați putea merge unul în întâmpinarea celuilalt și să fiți cinstiți unul cu altul?

ALEGE o opțiune pozitivă, cu care puteți fi de acord cu amândoi.

AȚI ÎNCERCĂ. Dacă tot nu puteți ajunge la un acord, rugați o a treia persoană să vă ajute să rezolvați conflictul.

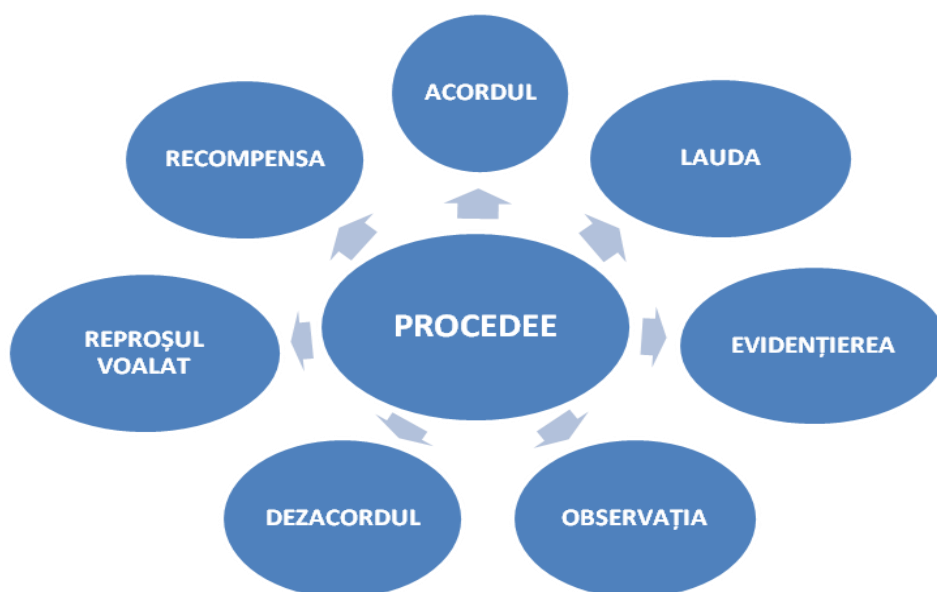
Reguli de comportare pentru a rezolva conflictul:

- Acceptă să rezolvi conflictul.
- Vorbiți pe rând. Nu întrerupe.
- Fii explicit și cinstit referitor la ceea ce te-a deranjat și de ce ai nevoie în realitate.
- Ascultă cealaltă persoană. Fii sigur că tu înțelegi modul în care cealaltă persoană vede problema.
- Fără limbaj licențios.
- Folosește creierul și nu pumnii.

FILME ȘI TEXTE EDUCATIVE

1. Bunătatea oamenilor - <https://www.youtube.com/watch?v=nO4shoWD3is>
2. Modelul părinților - https://www.youtube.com/watch?v=ce_VUpyMUJw
3. O îmbrățișare salvează viața - <https://www.youtube.com/watch?v=h-8PBx7isoM>
4. O lecție de viață - https://www.youtube.com/results?search_query=O+lectie+de+viata+cu+un+copil.mp4
5. Greșeli ale părinților //www.youtube.com/watch?v=C2MmCtEEKTs
6. Puterea exemplului - https://www.youtube.com/watch?v=ce_VUpyMUJw
7. Relația dintre părinți și copii. https://www.youtube.com/watch?v=RV_rHyvaHzk
8. Antiviolența între copii - <https://www.youtube.com/watch?v=5DUDISuH1rE>
9. Lenea - <https://www.youtube.com/watch?v=i0eIutQIp9E>
10. https://www.qbebe.ro/psihologie/educatie_si_disciplina/10_povesti_scurte_cu_talc_pentru_copii_pe_care_nu_le_stiai.
11. Lăcomie, șiretenie și minciuna - <https://www.youtube.com/watch?v=LD1ceMIqJKI>

Procedee de influență formativă asupra copilului

Ședința cu părinții: Cum să formăm atitudinile morale la copiii noștri

Obiective:

- Să explice esența conceptelor de bază privind formarea atitudinilor morale în contextul educației familiale;
- Să identifice obiectivele educației morale a copiilor în cadrul familiei;
- Să prezinte dificultăți întâlnite în procesul formării / dezvoltării atitudinilor morale a copiilor;
- Să elaboreze strategii de valorizare a atitudinilor morale în contextul educației familiale.

Forma de activitate: frontal, în grup.

Metode și procedee: povestirea, brainstormingul, Știu/Vreau să știu/Am învățat, studiul de caz, explicația.

Mijloace didactice: mapa "Buletin informativ pentru părinți", fișe distributive, foi, carioci.

DESFĂȘURAREA ACTIVITĂȚII

1. *Evocare.* Prezint părinților o povestire morală care ilustrează diversitatea valorii acordate diferitor persoane asupra diferitor aspecte ale vieții.

Răsplata

Într-un sat de munte, era un om vestit pentru hărnicia sa. Dar, pe cât de muncitor era omul, pe atât de leneș era fiul său. Toată ziua ar fi stat degeaba și tot nu s-ar fi plictisit. Numai că, într-o după-amiază, se duse la tatăl său și îi spuse:

– Tată, am văzut pe uliță niște băieți încălțați cu ghete noi, foarte frumoase. Aș vrea și eu așa ghete.

– Măi băiete, i-a răspuns omul, dacă ai munci și tu cât de puțin, ți-aș da banii, dar așa, pe degeaba, zi și tu, e drept?

N-a mai spus nimic copilul, dar a plecat supărat. Tare și-ar fi dorit asemenea ghete, așa că, a doua zi, iar s-a dus să-i ceară bani tatălui său. Dar și de data aceasta părintele l-a refuzat. Când a venit și a treia zi să-i ceară bani, țăranul i-a spus:

– Uite, măi băiete – văd că nu mai scap de tine! Eu am treabă aici, în grădină. Dar, în pod, e o grămadă de grâu ce trebuie vânturat, că altfel se umezește și se strică. Pune mâna pe lopată, vântură tu grâul și pe urmă vino aici și-ți dau bani să-ți cumperi ghetele.

N-a mai putut băiatul de bucurie. S-a urcat repede în podul casei, dar nu prea îl trăgea inima la muncă. Așa că s-a culcat pe un braț de fân, a tras un pui de somn, după care a alergat în curte, strigând:

– Gata, tătucă, am vânturat tot grâul. Acum îmi dai banii?

– Nu! – a răspuns omul categoric. Ți-am spus să vânturi grâul, nu să pierzi vremea.

Treci în pod și fă ce ți-am spus!

A plecat iar băiatul, dar nu putea înțelege de unde știa tata că el nu vânturase grâul. Probabil că l-a surprins dormind și nu l-a trezit, că altfel nu se poate... Așa că, după ce s-a

urcat iarăși în podul casei, s-a pus la pândă în loc să aibă grijă de grâu. A stat el preț de jumătate de ceas, cu ochii ațintiți spre tatăl său, care muncea de zor în curte, și, socotind el că-i de ajuns, se duse iarăși în grădină.

– Tată, am terminat toată treaba, n-a rămas bob de grâu neîntors. Acum îmi dai banii?

– Măi băiete, după ce că ești leneș, mai ești și un mare mincinos. Nu ți-e rușine? Să știi că, dacă nici de data asta nu te duci în pod și nu faci treaba cum se cuvine, nu mai vezi nici o gheată. Ai înțeles?

Când a văzut băiatul că altfel nu se mai poate, s-a urcat în pod, a pus mâna pe lopată și a început să vânture grâul. Dar, cum a băgat lopata în grămadă, a găsit ascunsă în grâu o pereche de ghetete noi-nouțe, exact așa cum își dorea el. De bucurat, s-a bucurat, cum era și de așteptat, dar, în același timp, îi crăpa obrazul de rușine pentru minciunile sale de mai'nainte. Fără să-l mai pună nimeni, a vânturat tot grâul, după care s-a dus și în grădină să își ajute tatăl.

Acum simțea, într-adevăr, că merită ghetetele, dar, mai mult decât atât, simțea cât de bine este să fii alături de părinți și să îi ajuti.

2. *Realizarea sensului.* În baza conținutului povestirii morale prezentate se inițiază o discuție cu referire la specificul valorilor, rolul acestora în viața familială și cea socială prin intermediul brainstormingului.

Ulterior, aplicând metoda „Știu/Vreau să știu/Am învățat”, s-a analizat conținutul unor subiecte propuse anterior în mapa ”Buletin informativ pentru părinți” și ”Mapa pentru părinți”.

- Sunt explicate concepte precum: *Educația morală, atitudini morale, metodele și procedeele formării atitudinilor morale.* Au fost exemplificate *Activitățile educaționale nonformale cu copiii, Activitatea de autoeducație morală în formarea personalității copilului.*

În aceleași mape părinții au găsit lista filmulețelor educative, pe care au fost rugați să le acceseze din internet. La fel s-a anexat lista surselor bibliografice pregătită special în sprijinul părinților. Chiar dacă în mape părinții au găsit un material, pe alocuri teoretizat, la ședință au fost elucidate toate semnele de întrebare.

- Prin dezbateri a fost analizat rolul și importanța educației morale a copiilor în contextul educației familiale.

- Prin studiu de caz au fost identificate dificultățile întâlnite în procesul valorizării atitudinilor morale în contextul educației familiale.

3. *Reflecția*

- Solicit realizarea individuală a etapei „Am învățat” a metodei aplicate la începutul activității.

- Solicit gruparea părinților în scopul elaborării și prezentării unor strategii privind formarea și dezvoltarea atitudinilor morale a copiilor în cadrul familiei.

Activitatea: **Comportamentul copilului meu**

Părinții se confruntă cu diverse situații în care este nevoie să îi învețe pe copiii lor diverse comportamente. Unele sunt comportamente cunoscute pentru copil, cum ar fi să se spele pe dinți, să mănânce cu tacâmurile, să își facă temele, să respecte o regulă cum ar fi curățenia în camera lui. Altele sunt comportamente pe care părintele dorește să le crească frecvența, cum ar fi să citească, să salute sau să spună ”mulțumesc” când primește ceva. În alte situații, părintele dorește să elimine sau să reducă o serie de comportamente ale copilului. Comportamente cum ar fi, își lovește sora/fratele, își uită caietele la școală, întârzie, folosește un limbaj vulgar față de alți copii sau adulți, își lasă hainele murdare prin casă și multe altele.

O metodă foarte frecventă de învățare sau modificare a unui comportament al copilului utilizată de părinți este informația. Însă simpla afirmare a unei dorințe sau necesități nu îl face pe copil să își modifice comportamentul. O primă explicație pe care psihologia ne-o oferă este faptul că informația singură nu schimbă comportamentul. Ori cât de mult am vorbi și am spune copilului ce să facă sau ce să nu facă, observăm că nu se produc schimbările pe care ni le dorim. Copilul, ca și adultul, are nevoie de timp, de metode și de mult exercițiu pentru a învăța un comportament.. Când un adult îi spune unui copil ”nu ți-ai făcut temele bine!” sau când îi spune ”ai greșit !”, ”ești obraznic și neascultător!” copilul nu știe ce a făcut bine din comportamentul lui și ce mai are de schimbat. Este mult mai util să se spună copilului ce a realizat dintr-o sarcină sau acțiune decât ce nu a realizat sau ce mai are de realizat. Disciplinarea îl învață pe copil responsabilitatea propriului comportament; autocontrolul și autodisciplinarea; previne apariția sau menținerea problemelor de comportament, este o metodă de învățare și nu de pedeapsă. Exemplul din cadrul familiei este forma prin care copiii învață comportamente pozitive pentru tot restul vieții. Îl ajută pe copil să crească și să se dezvoltă într-un mod echilibrat și sănătos din punct de vedere emoțional și social. Disciplinarea se focalizează pe învățarea unui comportament sau modificarea unui comportament în timp ce pedeapsa face referire la persoană și mai puțin la comportament. De exemplu, când un părinte face afirmația „Ești un copil rău!” această afirmație atacă persoana și nu comportamentul pe care copilul îl are de schimbat. Afirmația nu îi oferă copilului informații despre comportamentul specific pe care copilul îl are de schimbat și ce anume din comportamentul realizat a fost făcut în termenii potriviți, adecvați. Comportamentele sunt rezultatul învățării, ele se învață prin exercițiu. Cu cât copilul va fi implicat în mai multe activități plăcute cu atât scade probabilitatea de a se implica în comportamente problematice.

Un comportament problematic al copilul poate avea mai multe cauze. Când un copil este obosit, îi este foame sau este plictisit, este mult mai probabil să nu respecte regulile de comportament. Primul lucru pe care îl are de făcut un părinte în acest caz este să identifice și să rezolve cauza (oboseală, foame, lipsa unor abilități etc.). Pentru a învăța un comportament copilul are nevoie de consecvență, ceea ce înseamnă că atât mama cât și tata vor aplica aceeași metodă și vor comunica copilului același mesaj. Este inefficient dacă doar mama sau doar tata aplică o metodă sau alta. Observarea comportamentului copilului este de cele mai multe ori cheia găsiți metodei adecvate. De fapt, se constată că aprecierea părinților la vârsta școlară mică se dovedește a fi deosebit de importantă pentru autoevaluarea copilului.

Activitatea: Soluționarea conflictelor

Conflictul este o parte normală din viața copiilor, în special deoarece cu toții au necesități și preferințe diferite. Problemele apar adesea deoarece copiii nu au abilitățile necesare pentru a evita și a rezolva disputele pe cont propriu. Aici trebuie să intervină părinții, care îl pot ajuta pe copil să își împărtășească nevoile, să îi asculte pe alții și să vină cu idei pentru a rezolva conflictul existent.

Într-o familie sănătoasă, responsabilitatea pentru calitatea conflictelor le revine părinților. A lăsa vina pe umerii copiilor este lipsit de responsabilitate și nu poate genera decât noi conflicte și mai distructive. Copiii au nevoie să fie încurajați și ajutați să își păstreze calmul într-un conflict, în special dacă ei simt că sunt acuzați sau învinovați. S-ar putea să se simtă agitați și să aibă nevoie de susținere pentru a rămâne calmi dacă se simt intimidați. Atunci când conflictele devin foarte înfierbântate, copiii s-ar putea să aibă nevoie să fie separați până când se liniștesc, urmând ca abia apoi să caute soluții pentru a rezolva conflictul. Acest interval destinat liniștirii îi poate ajuta pe copii să depășească tendința de a reacționa agresiv sau de a se retrage din situația conflictuală.

Când apar conflicte între copii, părinții nu trebuie să intervină, dacă nu este nimic grav, și să-i impună să-și ceară iertare și să se împace. Niciodată scuzele nu sunt sincere și copilul nu înțelege de ce face asta. Atâta timp cât situația nu escaladează prea tare, este bine ca părinții să-i lase pe ei să se descurce, să urmeze toate etapele conflictului și să găsească o cale spre împăcare. Conflictele între copii sunt de mai multe feluri, indiferent de vârstă: conflicte de posesiune, în situația în care unul dintre ei dorește să folosească obiectele celuilalt. Conflicte de putere, în momentul în care unul dintre ei dorește să impună niște reguli. Conflicte de preferințe, în momentul în care ideile copiilor nu converg. Diferența constă în modul în care ei aleg să soluționeze aceste conflicte.

A devenit deja o axiomă faptul că părintele este un model pentru copilul său. Însă de cele mai multe ori copiii preiau modele, inclusiv strategii de rezolvare a conflictelor, de la părinții lor. Aceste modele sunt preluate în mod natural, din ceea ce observă copilul la părinte. De aceea, părinții pot verbaliza, pot spune cu voce tare, cum au ajuns să aplice o anumită strategie. Nici o învățătură nu poate fi mai puternică decât puterea exemplului personal, dar și experiențele de viață trăite de către copil. Copiii care sunt crescuți într-un glob de cristal și care sunt mereu feriți de astfel de experiențe, în cele din urmă vor ajunge adulți care se vor confrunta cu societatea așa cum este ea, cu bune și cu rele. Este important ca părintele să-l învețe pe copil să facă diferența între o situație pe care o poate gestiona singur și o situație în care are nevoie să ceară ajutorul [85].

Activitatea: “**Omuleții veseli**” (trăsături dominante ale copilului)

Copilul izolat. Pe măsură ce copilul își dezvoltă personalitatea, apare grija izolării sociale, deoarece pe măsură ce crește el începe să se compare cu cei din jur. Copiii singuri la părinți se obișnuiesc mai greu să se împartă cu alții, ei pot fi reținuți cu sentimentele lor, lucru ce îi poate îndepărta în timp de prieteni.

Părintele, în acest caz, trebuie să-i ofere empatie, fără să dea semne că situația îl îngrijorează. Părinții ai căror copii s-au plasat pe această treaptă, au fost ghidați să discute cu ei despre izolarea socială, însă ferindu-se de cuvinte goale, cum ar fi: «Trebuie să te socializezi și tu », deoarece aceste cuvinte pot scădea respectul de sine al copilului, care ajunge la concluzia că nu este normal, pentru că nu răspunde așteptărilor celor din jur. Părinții trebuie să le ofere suportul lor moral, explicându-le că toți copiii trec prin aceste situații. Adaptarea la un grup de prieteni este foarte dificilă, iar presiunile sociale pot împinge copiii la comportamente pe care părinții nu le agreează. Copiii sunt încurajați să găsească prieteni cu preocupări comune, ghidându-i în direcția corectă.

Școlarii de vârstă școlară mică au nevoie de atenția părinților și de comunicare cu cei din jur, pentru că interacțiunea socială ajută la dezvoltarea creierelor copiilor. La copii se dezvoltă o anumită trăsătură dominantă care se reflectă în toate experiențele lor cu lumea înconjurătoare și mai ales în relațiile cu celelalte persoane.

Copilul servil. Copiii de până pe la 6-7 ani se află într-un stadiu al *ascultării și supunerii*. Frica de pedeapsă le guvernează comportamentul, pedeapsa fiind una ușoară, cum este dezaprobarea. Întrebarea esențială în această etapă este: *Cum trebuie să acționez ca să nu fiu pedepsit?* Copiii de 7 până la 10 ani se află într-un stadiu *individualist, egocentric*. Întrebarea esențială este: *Cum să mă comport ca să câștig recompensă?* Recompensa se ia în sens larg, unde intră aprobarea și încurajarea. Copiii de 10-12 ani devin extrem de preocupați de *statutul în grupul de prieteni*, așa că preocuparea esențială este *cum mă văd alții?*

Fiecare părinte vrea ca copilul lui să fie mai cuminte și să nu creeze probleme. Însă și copilul servil trebuie să îngrijoreze părinții. Există situații în care îngrijorarea este motivată. Copilul poate fi prea ascultător, prea supus, prea maleabil, pasiv, tăcut și parcă *lipsit de personalitate*, parcă lipsit de o voință a sa. Un copil care face mereu ceea ce i se zice, care nu face niciodată crize și scene, care nu spune vreodată „nu”, care nu se plânge de nimic, care nu cere nimic, ascultând aproape ca un robot de instrucțiunile părinților, pare aproape nenatural. Copilul supus, pasiv, maleabil va fi dominat și călcat în picioare de alții. Poate că părinții sunt fericiți că ascultă de ei, dar acest copil se formează în așa fel încât va asculta și se va lăsa dominat, controlat de alții toată viața. Un copil prea cuminte, prea ascultător este învățat să asculte de cereri fără a pune întrebări sau a protesta; este învățat că opinia celorlalți contează în primul rând; se învață să fie cât mai drăguț, politicos cu toți din jur, pentru a fi plăcut. Nu se plânge, deoarece ajunge să creadă că dorințele sale nu au importanță. Într-un cuvânt, acest copil este maleabil, nu are încredere în sine, nu este sigur pe sine, nu știe să își impună voința. Este deseori un copil ce nu se integrează bine nici în grup, fiind timid și deseori, purtându-se atât de amabil, drăguț, dorind să facă pe plac, încât ceilalți profită de el. Din momentul în care copilul nu se exprimă, pare a nu avea o personalitate, pare a se limita singur din dorința de a fi pe plac părinților și celorlalți. Copilul care ascultă tăcut, care face tot ceea ce trebuie, dar pare pasiv, pare că nu se bucură de nimic, nu este un copil echilibrat.

Dacă părinții, conștient sau nu, îl fac pe copil să se simtă inferior, fără valoare, mai puțin important, îl formează slab și supus. Dacă se comportă cu copilul autoritar și dintr-o perspectivă ierarhică, dacă învață copilul de la început că el este cel inferior care trebuie să asculte de ordine, copilul se poate dezvolta cu o personalitate supusă. Nu doar faptul că părinții impun o disciplină strictă și îl tratează ca pe inferior contribuie la această personalitate, ci și lipsa încrederii în sine. Atunci când copilul nici nu este încurajat să își formeze o stimă de sine, ci dimpotrivă, este criticat sau ignorat, el va ajunge la concluzia că nu este important, că părerea și dorința altora este mai importantă decât a sa. Și astfel învață să fie supus altora, să facă ce i se cere tăcut. Părinții care învață copilul că ordinele lor sunt literă de lege, că ceea ce îi cer ei este mai important decât ceea ce ar dori el, care pedepsesc fiecare neascultare formează această *personalitate slabă, ascultătoare*. Copilul prea cuminte, prea supus, care încearcă să merite astfel iubirea, nu este un copil fericit. El va fi mereu cel care îi urmează pe alții, cel care ascultă necondiționat, cel care crede că ceilalți sunt mai importanți decât este el. Cel care nu vrea să facă greșeli, pentru a nu-i supăra pe alții și a nu le pierde afecțiunea. Cel care trăiește cu teamă.

Copilul dominator. Părintele unui astfel de copil trebuie să știe că tendința copilului de a fi șef este un lucru bun, pentru că, atunci când va fi mare, el se va îndrepta spre o poziție de conducere. Practic, el este încă de pe acum un mic lider, și aceasta nu este un lucru rău. Pe de altă parte, trebuie să știe că un comportament dominator este departe de a-l face pe copil popular. Dimpotrivă, el este tot mai singur și mai respins de ceilalți copii. Și, cu cât se simte mai evitat de ceilalți, cu atât crește tendința de a-i controla când îi întâlnește. Tendința lui de dominare nu se manifestă numai față de prieteni, ci și față de părinți: mereu vrea să facă ce zice el, negociază orice regulă îi pun părinții, se supăra foarte tare când lucrurile nu ies așa cum vrea el. Ca să fie educat corect un copil cu tendința de dominare, este esențial mai întâi să-l înțelegem. Acest lucru este cu atât mai important cu cât suntem tentați să-l învinovățim pentru comportamentele lui. În plus, de multe ori dominarea se transformă în ostilitate și agresiune, și atunci chiar trebuie să se intervină ca să fie temperat.

Copilul poate fi dominator atunci când moștenește genetic dominanța, adică s-a născut cu o tendință mai accentuată de a domina; când își dorește să redobândească controlul asupra mediului, dacă a trecut printr-un eveniment bulversant, în care s-a simțit neputincios și depășit de situație; nu suportă schimbările și se teme de orice lucru nou; nu a avut suficiente oportunități să se socializeze. Fiecare din aceste cauze merită o atenție separată. Totuși, cel mai frecvent, copilul dominator este așa pentru că a moștenit trăsătura dominanței. Rareori copiii dominatori devin retrași sau timizi. Cei mai mulți se vor orienta în viață către poziții de conducere, ori în muncă, ori în familie. Dacă copilul are o tendință înăscută spre dominare, atunci chiar din primii ani el încearcă să își impună voința, este încrezător în sine, competitiv, caută compania celorlalți, solicită multă atenție și se simte bine când e în centrul atenției. În acest caz, părinții trebuie să dezvolte această calitate într-o direcție pozitivă. Aceasta înseamnă că părintele îl ajută să devină un lider eficient, iubit de ceilalți, și îl temperează dacă devine egoist, tiranic sau abuziv. Ca o regulă generală, dacă părintele vrea să educe un copil dominator, nu trebuie să se pună într-o poziție autoritară față de el și să folosească educația prin pedepse. Părintele trebuie să fie perceput într-o poziție superioară, însă nu pentru că se impune, ci pentru că copilul îl admiră, îl respectă și caută la el ajutor. Acest copil trebuie învățat să fie atent la nevoile celorlalți. Uneori, copilul dominator chiar nu va primi ce își dorește și lucrurile nu vor ieși cum vrea el. Pentru aceste situații este important să aibă un autocontrol dezvoltat, care să îi permită să tolereze frustrările. Având autocontrol, el va putea amâna o nevoie de acum, va reuși să aștepte până când este oportun să se impună, nu va considera orice frustrare un dezastru. Copilul dominator

are o dorință naturală de a câștiga și de a fi admirat. Iată de ce, dacă i se oferă șansa de a face performanță într-un domeniu, părinții trebuie să-i orienteze aceste tendințe într-o direcție pozitivă. Copilul care se pricepe bine la anumite lucruri, îi poate învăța și pe alți copii ce știe, și va fi urmat de aceștia din admirație și nu din obligație. Sunt numeroși copii cu tendințe de dominare care de fapt sunt adevărați mentori pentru alți copii și reprezintă o resursă pentru ceilalți.

Copilul riscant. Acțiunea riscantă poate fi în general definită drept un tip de activitate plină de entuziasm, ce presupune un anumit nivel de risc de rănire fizică. Acțiunea riscantă are loc, de cele mai multe ori, în spații deschise și se rezumă la activități fizice în care copilul se aventurează, fără a mai avea un control ridicat asupra situației, depășindu-și fricile.

Astfel, riscul apare la înălțimi, fiind acela de a cădea și a se răni fizic în urma unor activități precum: cățărutul, săritul, echilibrul, atârănarea; la dezvoltarea vitezei: mersul cu bicicleta cu viteză mare, datul în leagăn cu viteză, schi sau săniuș. De asemenea, prezintă un anumit risc pentru copii hârjoneala, instrumentele care taie, plecarea de unul singur de acasă etc. De fapt, copiii aleg riscul pentru că își doresc să trăiască entuziasmul și bucuria de a face față unui risc și unei situații potențial periculoase. Prin activitatea riscantă, copiii se pregătesc pentru a face față pericolelor reale din viața de zi cu zi și, astfel, aceasta poate fi privită drept un exercițiu foarte bun de management al riscului. Când este lăsat să se implice într-o activitate riscantă, copilul învață care sunt limitele și pericolele din mediul înconjurător; cum să gestioneze riscurile pe care le întâlnește; să evalueze riscurile și să gestioneze situații periculoase; se pregătește pentru situațiile în care va întâlni riscuri reale și situații mai periculoase.

În acest caz, părinții sunt orientați să atragă atenția copilului asupra potențialelor pericole și este testat cum ar putea să le evite. Este important ca copilul să poată evalua riscurile la care se supune. Copilul nu trebuie forțat să-și asume anumite riscuri. Atunci când li se permite, copiii știu să decidă mai bine decât adulții care sunt riscurile pe care și le pot asuma și care sunt riscurile pe care nu și le pot asuma. Copiii cărora nu le este permis să își asume riscuri sunt mai predispuși la anxietate la vârsta adultă. Acțiunile cu risc ajută copiii la dezvoltarea abilităților de organizare și conducere. Copiii învață din experiență, nu din ceea ce li se spune. Dacă nu are experiențe de risc în condițiile de siguranță ale activității, mai târziu nu va putea să își asume doza de risc adecvat pentru reușită.

Este evident faptul că părinții au tendința de a-și proteja excesiv copiii și de aceea nu strică un efort conștient de a îi expune pe anumitor "riscuri" care să îi ajute să acumuleze putere, încredere și rezistență.

Copil pasionat. Un copil pasionat de lectură poate avea rezultate mai bune la școală. Poveștile îi dau încredere în sine, copilul identificându-și sentimentele și trăirile cu cele ale eroilor preferați. Lectura joacă un rol important în conturarea personalității unui copil, ajutându-l să se dezvolte cognitiv și emoțional și mărindu-i capacitatea de concentrare. Celor mai mulți copii nu le plac lucrurile impuse, obligatorii. Noi trebuie să găsim metode prin care micuțul să considere lectura o pasiune, un hobby, un lucru pe care îl face din proprie inițiativă. Este bine dacă copilul deprinde de la părinți "indeletnicirea" lecturii.

Părinții au fost orientați să meargă împreună la librării; să facă copilului abonament la reviste pentru copii. Copiii vor îndrăgi să citească reviste, precum mama și tata; să organizeze un minicerc literar acasă. Finalul de săptămână este un prilej excelent pentru ca mama, tata și copilul/copiii să citească pe rând fragmente de opere literare.

Pentru pasiunea de desen părinții au fost orientați să cumpere școlarului mic diverse creioane colorate, să se ocupe în mod special cu el la desen sau să-l dea la niște cursuri de desen, copilul își va dezvolta simțurile în ale desenului și va reuși să își dea seama dacă este o activitate pentru care are o pasiune sau pur și simplu este doar un copil care desenează, pentru că cam toți copiii desenează atunci când sunt mai mici.

Copilul lider. Dezvoltând abilitățile de lider ale copilului, părintele îl conduce spre succes și, pe de alta parte, îl ferește de obstacolele mult temute de toți părinții și anume influența negativă a presiunii grupului. Copilul cu abilități de lider își dezvoltă o puternică conștiință a propriului sine și nu se teme să refuze cerințele cu care nu este de acord.

Copiii de vârstă școlară mică devin lideri pentru a-i putea influența pe ceilalți. Ceea ce poate face părintele pentru a-l ajuta să devină lider la această vârstă este să fie implicat în activități ce presupun munca de echipă, căci astfel va învăța să coopereze cu ceilalți și să coordoneze eforturile grupului. Pentru a-l forma lider, părintele trebuie să-l încurajeze să-și expună celorlalți ideile sale cât mai des; să-l ajute să înțeleagă convențiile sociale și să-l învețe bunele maniere astfel încât să se comporte potrivit contextelor sociale. De asemenea, copilul trebuie încurajat să se implice în sarcini de leadership – să fie voluntar pentru șeful clasei sau ajutorul dirigintelui, coordonator de proiect școlar, să colecteze bani pentru o cauză etc.

Însă să fii lider nu înseamnă doar să îi conduci pe alții, ci, în primul rând, să te conduci pe tine, să fii o persoană dedicată, pasionată, tenace, entuziastă, care folosește eșecul ca o treaptă spre succes, nu ca un obstacol ce duce spre alt eșec. Un lider are dezvoltate următoarele calități: inițiativă – pentru că un lider nu așteaptă să primească indicații, el știe ce are de făcut; responsabilitate – pentru că un copil care nu-și asumă responsabilitatea pentru ceea ce are în viața lui este un efect total al circumstanțelor; insistență – pentru că, dacă renunță la primul eșec, nu își atinge scopurile; sistem de calcul bazat pe rațiune – pentru că acel care gândește și verifică pentru el însuși nu este indus în eroare de idei greșite; imaginație – pentru că vede o multitudine de posibilități, respectiv, caută cea mai eficientă cale; curaj – pentru că cel fără curaj nu riscă niciodată să iasă din tipar, sistem.

Deseori, noțiunea de lider este tratată eronat și părinții au o mulțime de idei false la acest capitol. Din acest motiv, ei devin extrem de permisivi, le permit copiilor să se manifeste agresiv, crezând că astfel pot cultiva în copii calitățile de leadership. Mulți părinți le atribuie copiilor titlul de lider, chiar și atunci când aceștia sunt prea insistenți, deseori într-o formă distructivă sau chiar atunci când ei manifestă un comportament neadecvat, strică, nu-și respectă părinții, ceea ce este greșit. În loc să le facă provocări copiilor, părinții întăresc astfel un comportament nedorit. Prin urmare, pentru acest copil nu mai există limite și reguli, el devine superficial și nerăbdător, vrea totul imediat, nu știe să negocieze, să comunice, să stabilească relații calitative cu semenii lui și, atunci când nu poate obține ce-și dorește, devine pur și simplu insuportabil. Ca, între timp, atunci când vine într-un grup unde nu i se permite să se manifeste ca înainte, el se pierde, se interiorizează, devine timid și „liderul” de adineauri nu mai este.

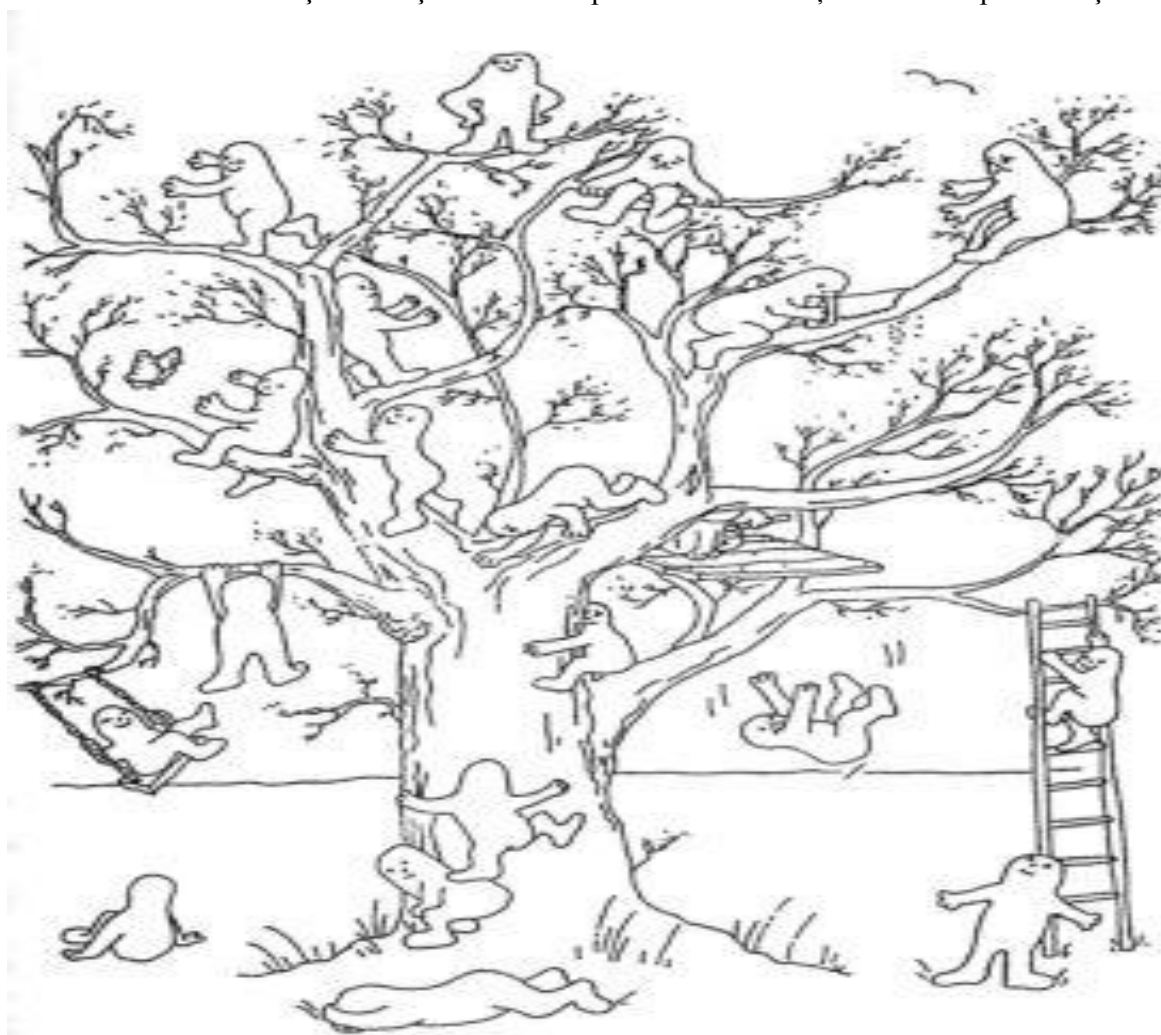
Pentru a forma un lider, părintele trebuie:

- să ofere încredere copilului, să-i aprecieze fiecare reușită, cât de mică ar fi ea, să-i explice unde a greșit, reamintindu-i care este scopul și ce mai trebuie să facă;
- să ghideze copilul ca acesta să-și atingă scopul, dar să nu facă acțiunea în locul lui;
- să-l lase pe copil să ia decizii, chiar dacă nu întotdeauna ele sunt bune; să-l lase să acționeze independent atunci când situația permite acest lucru să-l învețe că orice acțiune duce sau la rezultate, sau la consecințe și, de fapt, el alege ce i se potrivește;

- să fie ferm atunci când copilul trebuie să suporte consecințele alegerilor lui, căci doar așa el va simți consecințele faptelor sale;
- să acorde atenție inteligenței emoționale și capacității de lucru în grup; să-l învețe pe copil să-și gestioneze emoțiile, cum să iasă repede din stările negative, cum să nu cadă pradă oamenilor toxici, ce înseamnă o relație calitativă și una distructivă;
- să formuleze limite și reguli adecvate, clare și raționale; să stabilească responsabilități specifice vârstei copilului. E important ca el să învețe că fiecare membru al familiei trebuie să contribuie la bunăstarea familiei. Aceste atribuții se referă nu doar la spațiul și lucrurile lui personale: curățenie în cameră, teme pentru acasă etc., dar și la cel de comun folos;
- să ocupe cu ceva care solicită răbdarea; copiii trebuie să învețe să aștepte;
- să le permită copiilor să devină independenți și responsabili.
- să stabilească anumite limite: pentru a ajunge un lider copilul trebuie să fie capabil să amâne recompensele dorite și să muncească din greu pentru ceva ce este cu adevărat important. Chiar dacă – fiind refuzați de adult – copiii pot să fie dezamăgiți pentru moment, ei o să învețe să aștepte, să își dorească mai mult un lucru, să fie perseverenți și vor afla că lucrurile nu se petrec întotdeauna cum vor ei, ci uneori trebuie să înveți flexibilitatea pentru a reuși.

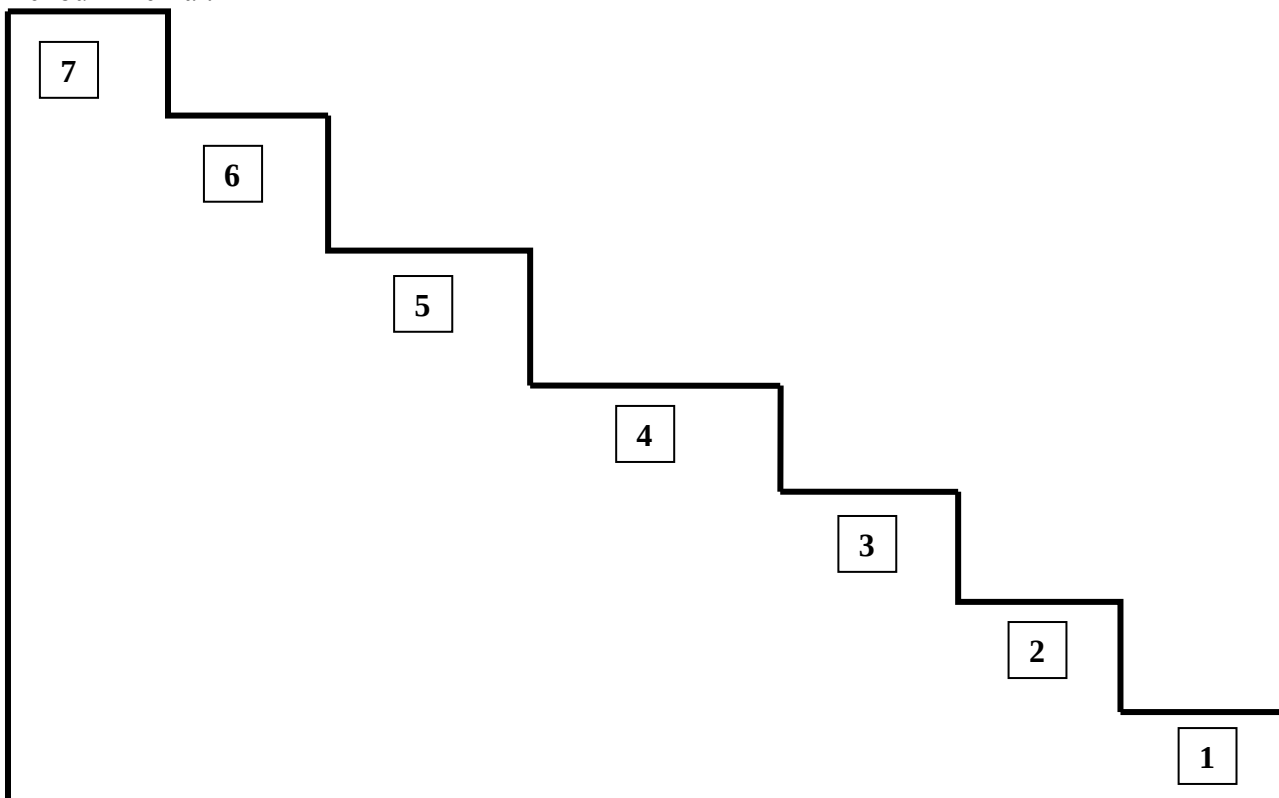
Activitatea „Omuleții veseli”

Privește desenul de mai jos. Cum crezi, cu care omuleț te asemeni? Scrie pe acest omuleț cuvântul ”eu”. Care din acești omuleți seamănă cu prietenii tăi? Scrieți numele lor pe omuleți.

Activitatea "Scărița"

Amplasează pe această scăriță copiii pe care tu îi cunoști. Înscrie pe primele trei trepte – 5, 6, 7 - trei copii buni, cuminți, deștepți, ascultători. Cu cât mai sus se află pe scară, cu atât sunt mai buni. Pe trei trepte de jos – 1, 2, 3 - trei copii care nu sunt buni. Pe scara din mijloc – 4 - copii care sunt nici buni nici răi.

1. Care din acești copii ești tu? Scrie numele tău pe treapta care te afli.
2. Tu ești așa, cum te-ai plasat pe scăriță? Subliniază răspunsul: DA sau NU
3. Cum ești tu, pe ce treaptă te afli? Subliniază: 1 sau 2, sau 3, sau 4, sau 5, sau 6, sau 7. Ce te face să crezi că te afli pe această treaptă?

4. Unde ai dori să te afli? Subliniază: 1 sau 2, sau 3, sau 4, sau 5, sau 6, sau 7. Cum ai fi, dacă te-ai afla pe această treaptă?

5. Pe ce treaptă te va amplasa mama ta? Subliniază: 1 sau 2, sau 3, sau 4, sau 5, sau 6, sau 7. De ce crezi așa?

6. Dar tata? Subliniază: 1 sau 2, sau 3, sau 4, sau 5, sau 6, sau 7. De ce crezi așa?

7. Dar învățătorul (învățătoarea)? Subliniază: 1 sau 2, sau 3, sau 4, sau 5, sau 6, sau 7. De ce crezi așa?

8. Dar colegii de clasă? Subliniază: 1 sau 2, sau 3, sau 4, sau 5, sau 6, sau 7. De ce crezi așa?

Anexa 19.

Activitatea „Cum sunt eu”

Ideal

Antiideal

curajos	lăudăros
bun	brutal
curios	leneș
harnic	fricos
politicos	invidios
străduitor	mincinos
cinstit	lacom
sincer	bătăuș
insistent	agresiv
activ	supărăcios

Activitatea „Clasa mea”

Încercuiește răspunsul pe care îl alegi pentru fiecare întrebare

Caracterizează clasa ta, așa cum o crezi tu acum	Indică răspunsul potrivit	
	da	nu
1. Copiilor le place să învețe în clasa noastră	da	nu
2. Copiii din clasa noastră mereu se îmbrâncesc, se lovesc unul pe altul	da	nu
3. Toți elevii din clasa noastră îmi sunt prieteni	da	nu
4. Unii din elevii din clasa noastră sunt triști	da	nu
5. Unii elevi din clasa noastră învață mediu	da	nu
6. Cu unii din elevii din clasa noastră eu nu sunt prieten	da	nu
7. Toți copiii din clasa noastră vin la școală cu plăcere	da	nu
8. Mulți din elevii din clasa noastră sunt bătauși	da	nu
9. Toți elevii din clasa noastră sunt prieteni unul cu altul	da	nu
10. Unora din elevii din clasa noastră nu le place de colegii lor	da	nu
11. Unii elevi întotdeauna să încăpăținează să procedeze după placul lor	da	nu
12. Toți elevii din clasa noastră se comportă bine unul față de altul	da	nu
13. Clasa noastră este veselă	da	nu
14. Copiii din clasa noastră mereu se ceartă	da	nu
15. Copiii din clasa noastră au unul față de altul o atitudine bună, deoarece sunt prieteni	da	nu

Mediile statistice obținute prin aplicarea metodei CPQ
la clasele a 3-a ”D” și a 3-a ”C” (experimentul de control)

Factor	Foarte scăzut (FS)		Scăzut (S)		Mijlociu (M)		Ridicat (R)		Foarte ridicat (FR)	
	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”	3”D”	3”C”
A	-	-	15,0% 4elevi	25,0 % 7 elevi	26,0 % 7 elevi	22,0 % 6 elevi	57,0 % 15 elevi	51,0 % 14 elevi	-	-
B	-	-	26,0 % 7 elevi	37,0 % 10 elevi	26,0 % 7 elevi	22,2 % 6 elevi	46,0 % 12 elevi	40,0 % 11 elevi	-	-
C	-	-	19,0 % 5 elevi	22 % 6 elevi	23,0 % 6 elevi	29,0% 8elevi	57,0 % 15 elevi	48,0% 13elevi	-	-
D	-	-	19,0 % 5 elevi	25,0 % 7 elevi	30,0% 8elevi	37,0 % 10 elevi	50,0% 10elevi	37,0 % 10 elevi	-	-
E	-	-	23,0 % 6 elevi	33,0% 9elevi	38,5% 10elevi	33,0% 9elevi	38,5% 10elevi	33,0% 9elevi	-	-
F	-	-	23,0 % 6 elevi	37,0 % 10 elevi	38,5% 10elevi	33,0% 9elevi	38,5% 10elevi	29,0% 8elevi	-	-
G	-	-	15,0% 4elevi	14,0% 4elevi	46,0% 12elevi	44,0% 12elevi	38,5% 10elevi	37,0 % 10 elevi	-	-
H	-	-	26,0% 7elevi	29,0% 8elevi	38,5% 10elevi	37,0 % 10 elevi	34,0% 9elevi	33,0% 9elevi	-	-
I	-	-	19,0% 5elevi	29,0% 8elevi	42,0% 11elevi	40,0% 11elevi	38,5% 10elevi	29,0% 8elevi	-	-
O	-	-	19,0% 5elevi	29,0% 8elevi	42,0% 11elevi	37,0 % 10 elevi	38,5% 10elevi	33,0% 9elevi	-	-
Q3	-	-	26,0% 7elevi	33,0% 9elevi	38,5% 10elevi	37,0 % 10 elevi	34,0% 9elevi	29,0% 8elevi	-	-
Q4	-	-	26,0% 7elevi	29,0% 8elevi	34,0% 9elevi	37,0 % 10 elevi	38,5% 10elevi	33,0% 9elevi	-	-

Mediile statistice căpătate prin aplicarea metodei CPQ
la clasele a 3-a ”A” și a 3-a ”B” (experimentul de control)

Factor Clasa	Foarte scăzut (FS)		Scăzut (S)		Mijlociu (M)		Ridicat (R)		Foarte ridicat (FR)	
	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”	3”A”	3”B”
A	-	-	18,75% 6 elevi	26,1 % 6 elevi	43,75% 14 elevi	39, 13% 9 elevi	37,50% 12 elevi	34,78% 8 elevi	-	-
B	-	-	25,00% 8 elevi	30,44% 7elevi	37,5% 12elevi	34,78% 8elevi	37,5% 12elevi	34,78% 8elevi	-	-
C	-	-	25,00% 8 elevi	21,75% 5elevi	37,5% 12elevi	43,46% 10elevi	37,5% 12elevi	30,45% 8elevi	-	-
D	-	-	21,88% 7 elevi	21,75% 5elevi	43,68% 14elevi	39, 13% 9 elevi	34, 44% 11elevi	39, 13% 9 elevi	-	-
E	-	-	28,12% 9 elevi	26,1% 6elevi	40,62% 13elevi	39,15 9elevi	31,25% 10elevi	34,8% 8elevi	-	-
F	-	-	25,00% 8 elevi	30,45% 7elevi	48,87% 15elevi	39,15% 9elevi	28,12% 9elevi	30,45% 7elevi	-	-
G	-	-	21,88% 7 elevi	30,45% 7elevi	43,75% 14elevi	39,15% 9elevi	34,37% 11elevi	30,45% 7elevi	-	-
H	-	-	25,00% 8 elevi	26,1% 6elevi	37,5% 12elevi	39,15% 9elevi	37,5% 12elevi	34,78% 8elevi	-	-
I	-	-	28,12% 9 elevi	39,15% 9elevi	37,5% 12elevi	34,8% 7elevi	34,37% 11elevi	30,45% 7elevi	-	-
O	-	-	21,88% 7 elevi	30,45% 7elevi	43,75% 14elevi	39,15% 9elevi	34,37% 11elevi	30,45% 7elevi	-	-
Q3	-	-	31,25% 10elevi	26,1% 6elevi	37,5% 12elevi	39,15% 9elevi	31,25% 10elevi	34,78% 8elevi	-	-
Q4	-	-	28,12% 9 elevi	34,8% 8elevi	43,76% 14elevi	34,78% 8elevi	28,12% 9 elevi	30,45% 7elevi	-	-

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Munteanu Tamara, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor activități, realizări și cercetări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Munteanu Tamara

Semnătura

Data: 28.08.2019

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE:

Numele prenumele

Adresa

Telefon:

E-mail

Naționalitatea

Data, anul nașterii

Genul

MUNTEANU Tamara

**Str. Mircea cel Bătrân 25,
mun. Chișinău, R. Moldova**

mobil: 078-32-22-00

tamara.munteanu@gmail.com

R. Moldova

11.12.1976

Feminin

STUDII:

- 2008 - 2011 – studii de doctorat, Universitatea de Stat din Tiraspol, Facultatea Pedagogie, Specialitatea 531.01. Teoria generală a educației.
- 2003 - 2004: studii de masterat, Universitatea de Stat din Tiraspol, Facultatea Pedagogie, Specialitatea Psihopedagogie, titlul de Magistru în Pedagogie.
- 1997 - 2002: studii superioare, Universitatea de Stat din Tiraspol, Facultatea Pedagogie, Specialitatea Pedagogia învățământului primar și pedagogia preșcolară, titlul de Licențiat.

STAGII DE FORMARE CONTINUĂ:

- Programul de Formare profesională continuă la specialitatea *Formarea formatorilor locali*, Ministerul educației, Culturii și Cercetării, Universitatea de Stat din Tiraspol, Perioada de studii: 28.08.2017 – 05.10.2017;
- Programul de Formare profesională continuă la specialitatea *Pedagogul – versus exigențe atestării*, Ministerul educației, Culturii și Cercetării, Universitatea de Stat din Tiraspol, Perioada de studii: 18.01.2018 – 23.02.2018;
- Programul de Formare profesională continuă la specialitatea *Legislația educației*, Ministerul educației, Culturii și Cercetării, Universitatea de Stat din Tiraspol, Perioada de studii: 26.02.2018 – 12.03.2018;
- Programul de Formare profesională continuă la specialitatea *Tehnologii digitale pentru predare*, Ministerul educației, Culturii și Cercetării, Universitatea de Stat din Tiraspol, Perioada de studii: 26.02.2018 – 12.03.2018.

DOMENII DE INTERES ȘTIINȚIFIC:

Pedagogie generală: fundamente pedagogice, educație morală, valori, nonvalori, virtuți, familie, educație familială, competențe parentale.

DOMENII DE ACTIVITATE PROFESIONALĂ / CURSURI PREDATE:

Pedagogie și metodică învățământului primar: Teoria și metodologia limbii și literaturii române în învățământul primar; Metodică scrisului caligrafic; Strategii de formare a atitudinilor de învățare la elevi; coordonator al practicii pedagogice; conducător științific al tezelor de licență.

ACTIVITATE PROFESIONALĂ:

- 2016 – prezent - Lector universitar, catedra PMÎP, UST;
- 2012 – 2016 - Lector superior universitar, catedra PMÎP, UST;
- 2011 – prezent - Prodecan, Facultatea Pedagogie, UST;
- 2010 – 2011 - Lector universitar, catedra PMÎP, UST;
- 2005 – 2010 - Asistent universitar, catedra PMÎP, UST;
- 2003 – 2005 - Laborant superior, catedra PMÎP, UST;
- 2002 – 2003 - Educator în școala-grădiniță 188, municipiul Chișinău.

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

1. Articole științifice în reviste din Republica Moldova de categoria B:

1. PANICO, V., **MUNTEANU, T.** Structura și legăturile formării atitudinilor la personalitate. În: Studia universitatis. Chișinău, 2009, nr.9 (29), Editura USM, p.59- 62, (0,5 c. a.). ISSN 1857–2103.

2. **MUNTEANU, T.** Tehnologii de pedagogizare a părinților. În: Studia Universitatis Moldaviae. Editura USM. Chișinău, 2019, (0,55 c. a.). ISSN 1857–2103 (în curs de publicare).

2. Articole științifice în reviste din Republica Moldova de categoria C:

3. **MUNTEANU, T.** Comportamentul moral și exigențele educației în familie În: ACTA ET COMMENTATIONES, Științe ale Educației, Revistă științifică. Nr.1 (12), Chișinău, 2018, p. 124 – 132. ISSN 1857–0623.

3. Articole în reviste științifice aflate în proces de acreditare (categoria C):

4. **MUNTEANU, T.** Educația copiilor în medii nonviolente. În: ACTA ET COMMENTATIONES, Probleme actuale ale științelor sociale și umanistice, Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională. Revista științifică. Nr.2 (7). Chișinău, 24 – 25 septembrie, 2015, p. 48 – 54. ISSN 1857-0623.

4. Monografii publicate în Republica Moldova cu recomandarea consiliului științific și Senatului UST:

5. PANICO, V., GUBIN, S., PANICO, D., **MUNTEANU, T.** Conceptul și modelul educației pentru schimbare și dezvoltare. Chișinău, UST, 2011. 100 p. ISBN 978-9975-76-072-0.

5. Articole în materiale ale conferințelor internaționale (peste hotare):

6. PANICO, V., **MUNTEANU, T.** Familia – mediu socializator și educațional. În cartea: Responsabilitate publică în educație. Simpozion internațional, ediția a IV-a, 19 – 20 mai, 2012. Constanța, Editura Crizon, 2012, p. 73-76. ISSN 2066 – 3358.

7. **MUNTEANU, T.** Relația tripartită profesor-elev-părinte. În: *Creativitate și inovație în educație, Materialele Conferinței cu participare internațională*. Vol. II. Ediția a III-a, Târgu Mureș, 5–7 mai, 2014, p. 417 – 420. ISBN volum II: 978-606-711-228-3.

6. Articole în materiale ale conferințelor internaționale în republică:

8. **MUNTEANU, T.** Dezideratele educației morale. În: Dialog intercultural polono - moldovenesc: Culegere de studii. Vol. II, nr. 1. Univ. de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău, Catedra Științe Soc., Inst. de Asistență Soc. a Univ. Ped. din Cracovia-Polonia, Centrul de Istorie și Cultură Poloneză de la UST; Chișinău, 2018, p. 127 – 132. ISBN 978-9975-76-262-5.

9. **MUNTEANU, T.** Educația în spiritul valorilor morale – nucleul formării adevăratei personalități. În: Dialog intercultural polono-moldovenesc. Culegere de studii. Vol. I. Univ. de

Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău, Catedra Științe Soc., Inst. de Asistență Soc. a Univ. Ped. din Cracovia-Polonia, Centrul de Istorie și Cultură Poloneză de la UST; Chișinău, 2017, p. 33-37. ISBN 978-9975-76-208-3.

10. **MUNTEANU, T.** Familia și școala – medii de formare a atitudinilor morale la elevii claselor primare. În: Materialele conferinței științifice internaționale: Învățământul universitar din Republica Moldova la 80 de ani. UST. Vol. 1. Chișinău, 2010, p. 204 – 208. ISBN 978-9975-76-041-6.

11. PANICO, V., **MUNTEANU, T.** Formarea atitudinilor de învățare creativă la elevii de vârstă școlară mică. În: Materialele conferinței științifice internaționale: Învățământul universitar din Republica Moldova la 80 de ani. UST. Vol. 1. Chișinău, 2010, p. 218 – 225. ISBN 978-9975-76-041-6.

12. **MUNTEANU, T.** Impactul exemplelor în dezvoltarea personalității copiilor. În: Standardele europene pentru educația de calitate. Unitate prin diversitate, Ediția a V-a, Materialele Conferinței Științifice Internaționale, Direcția Generală Educația, Tineret și Sport. Chișinău, 2013, p. 205 – 208. ISBN 978-9975-4471-1-9.

13. **MUNTEANU, T.** Societatea contemporană și sistemul de valori. În: Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE, Materialele Conferinței Științifice Internaționale consacrată aniversării a 85 de ani de la înființarea UST și a învățământului superior din Moldova. Chișinău, 16-17 martie 2015, p. 170-173. ISBN 978-9975-76-151-2.

14. **MUNTEANU, T., NOUR, A.** Parteneriatul școală-familie – factori hotărâtori în optimizarea mediului educativ al copilului întru integrarea lui în societatea contemporană. În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: 7 – 8 mai, 2012. p. 146 – 149. ISBN 978-9975-4299-5-5.

15. **MUNTEANU, T., NOUR, A.** Personalitatea copilului din prisma educației moral-civice. În: Unitate prin diversitate, ediția a IV-a, Identitatea instituției de învățământ în comunitate. Conferința Internațională. Chișinău: 7 – 8 mai, 2012, p. 136 – 140. ISBN 978-9975-4299-5-5.

7. Articolele publicate în cadrul conferințelor naționale cu participare internațională:

16. **MUNTEANU, T.** Bazele psihopedagogice de formare a atitudinilor morale a copiilor. În: Reconceptualizarea formării inițiale și continue a cadrelor didactice din perspectiva interconexiunii învățământului modern general și universitar, Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău, 27 – 28 octombrie 2017, p. 36 – 40. ISBN 978-9975-76-215-1.

17. **MUNTEANU, T.** Relevanța valorică a familiei în lumea contemporană. În: Reconceptualizarea formării inițiale și continue a cadrelor didactice din perspectiva interconexiunii învățământului modern general și universitar, Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău, 27 – 28 octombrie 2017, p. 40 – 45. ISBN 978-9975-76-213-7.

18. **MUNTEANU, T.** Rolul agenților educaționali în familia contemporană. În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională. Vol. II. Didactica învățământului primar și preșcolar, Chișinău, 28 – 29 septembrie 2018, p. 73 – 77. ISBN 978-9975-76-249-6.

19. **MUNTEANU, T., NOUR, A.** Educația morală într-o lume în tranziție. În: Probleme actuale ale științelor sociale și umanistice, Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională. Vol. II. Chișinău, 24 – 25 septembrie, 2015, p. 104 – 109. ISBN 978-9975-76-160-4.

8. Articolele publicate în cadrul conferințelor naționale:

20. **MUNTEANU, T.** Caracterul multidimensional al educației morale. În: Materialele Conferinței republicane a cadrelor didactice. Vol. IV. Chișinău, 10 – 11 martie 2018, p. 210 – 216. ISBN 978-9975-76-232-8.

21. **MUNTEANU, T.** Influenta contextului socio-cultural al familiei asupra educației morale a copilului. În: Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextul societății bazate pe cunoaștere, Materialele Conferinței Științifico-Metodice. Vol. II. Chișinău, 7 – 8 noiembrie, 2014, p. 54 – 63. ISBN 978-9975-76-134-5.

22. **PANICO, V., MUNTEANU, T.** Formarea atitudinilor către activitatea de pregătire inițială profesională a studenților Facultății de Pedagogie. În: Materialele conferinței științifico-metodice: Prerogativele învățământului preuniversitar și universitar în contextual societății bazate pe cunoaștere. Chișinău, UST, 2014, p. 75 – 82. ISBN 97-9975-76-133-8.

23. **PANICO, V., MUNTEANU, T.** Formarea și dezvoltarea atitudinilor moral-umaniste la elevii de vârstă școlară mică. În cartea: Modernizarea învățământului preuniversitar și universitar în contextul integrării europene. Chișinău, UST, 2009, p. 62-68. ISBN 978-9975-76-025-6.

LUCRĂRILE ȘTIINȚIFICO-METODICE ȘI DIDACTICE

9. Ghiduri metodice/metodologice

24. **PANICO, V., MUNTEANU, T.** Formarea atitudinilor morale la elevi. În: Educația morală a elevilor. Ghid metodologic. Chișinău: UST, 2014, p. 52-65. ISBN 978-9975-76-137-6.

CUNOAȘTEREA LIMBILOR:

Româna – maternă.

Rusa – utilizator experimentat (C2).

Franceza – utilizator independent (B2).

DATE DE CONTACT: Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Mircea cel Bătrân 25, tel. 078322200, e-mail: tamara.munteanu@gmail.com

Semnătura

MUNTEANU Tamara

Data: 28.08.2019